
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

1/2025

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© Vojenský historický ústav, Bratislava 2025

Časopis je dostupný aj na www.vhu.sk – Open Access – pri zachovaní všetkých pravidiel autorstva príspevkov a vydavateľských práv vydavateľa – verejná licencia Creative Commons CC BY – NC – ND 4.0

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

OBSAH

Štúdie

BEŇA , Samuel: Vassals or Freeman? Rethinking Military Organization during Charlemagne's Reign (r. 768 – 814).....	7
ROHÁČ , Peter: Ťaženie Albrechta I. Habsburského do Porýnia v roku 1298.....	17
SCHVARC , Michal – HERTEL , Maroš: „...wenn wir unser ganzes Schaffen und Arbeiten auf den Sieg aufrichten.“ Deutsche Arbeitsdienstgruppe Slovenskej pracovnej služby	37

Dokumenty a materiály

BAKA , Igor: Účast' slovenskej armády vo vojne proti ZSSR v štvrtročnej správe náčelníka Nemeckej vojenskej misie na Slovensku z októbra 1941.....	51
BYSTRICKÝ , Jozef: Správa bývalého veliteľa pešieho práporu VI/53 mjr. Daniela Kunica o účasti príslušníkov leteckého parku na letisku Mokrad' v SNP.....	83

Personálie

ČERVENKA , Juraj: Rittmeister Feldpilot Georg von Lehmann – „posledný hrdina z Przemysłu“.....	114
---	-----

Oral history

CHORVÁT , Peter – MINÁRIKOVÁ , Katarína: Rozhovor s novodobým vojnovým veteránom, kapitánom v zálohe Ing. Martinom Miklanom.....	
--	--

Anotácie, glosy	133
------------------------------	-----

Kronika	158
----------------------	-----

INHALT

Studien

BEŇA , Samuel: Vasallen oder Freie? Eine Neubewertung der militärischen Organisation unter der Herrschaft Karls des Großen (768 – 814).....	7
ROHÁČ , Peter: Der Feldzug Albrechts I. von Habsburg ins Rheinland im Jahr 1298.....	17
SCHVARC , Michal – HERTEL , Maroš: „...wenn wir unser ganzes Schaffen und Arbeiten auf den Sieg aufrichten.“ Deutsche Arbeitsdienstgruppe des Slowakischen Arbeitsdienstes.....	37

Documente und Materialien

BAKA , Igor: Die Beteiligung der slowakischen Armee am Krieg gegen die UdSSR im Vierteljahresbericht des Chefs der Deutschen Heeresmission in der Slowakei vom Oktober 194.....	51
BYSTRICKÝ , Jozef: Bericht des ehemaligen Kommandeurs des Infanteriebataillons VI/53, Major Daniel Kunic, über die Teilnahme der Angehörigen des Luftparks auf dem Flugplatz Mokrad' am Slowakischen Nationalaufstand.....	83

Personalien

ČERVENKA , Juraj: Rittmeister Feldpilot Georg von Lehmann – „der letzte Held von Przemyśl“.....	114
--	-----

Oral history

CHORVÁT , Peter – MINÁRIKOVÁ , Katarína: Interview mit dem modernen Kriegsveteranen Martin Miklan.....	133
--	-----

Anotationen, Glossen.....145

Chronik158

CONTENTS

Studies

BEŇA, Samuel: Vassals or Freeman? Rethinking Military Organization during Charlemagne's Reign (r. 768 – 814).....	7
ROHÁČ, Peter: Albrecht I Habsburg's Rhine Campaign of 1298.....	17
SCHVARC, Michal – HERTEL, Maroš: „...wenn wir unser ganzes Schaffen und Arbeiten auf den Sieg aufrichten.“ Deutsche Arbeitsdienstgruppe of the Slovak Labour Service.....	37

Documents and Materials

BAKA, Igor: The participation of the Slovak Army in the war against the USSR in the quarterly report of the Chief of the German Military Mission in Slovakia from October 1941.....	51
BYSTRICKÝ, Jozef: Report of Former Commander of Infantry Battalion VI/53, Major Daniel Kunic, on the Participation of Air Park Personnel at Mokrad' Airfield in the Slovak National Uprising.....	83

Personalities

ČERVENKA, Juraj: Rittmeister Field Pilot Georg von Lehmann – “The Last Hero of Przemyśl”.....	114
--	-----

Oral history

CHORVÁT, Peter – MINÁRIKOVÁ, Katarína: Interview with Martin Miklan, A Modern War Veteran.....	133
---	-----

Anotations, Glossary	145
-----------------------------------	-----

Chronicle	158
------------------------	-----

ŠTÚDIE

VASSALS OR FREEMEN? RETHINKING MILITARY ORGANIZATION DURING CHARLEMAGNE'S REIGN (R. 768 – 814)

SAMUEL BEŇA

BEŇA, S.: Vassals or Freeman? Rethinking Military Organization during Charlemagne's Reign (r. 768–814). *Vojenská história*, 1, 29, 2025, pp 7-16, Bratislava.

In this study, the author examines the military organization of the Frankish Empire during the reign of Charlemagne (768 – 814) and his successors. The article aims to summarize the dominant military-historical perspectives on this subject. The study highlights two main paradigms through which historians have viewed the military structure of the Frankish Empire. A further objective of this study is to attempt a synthesis of both viewpoints. Drawing on methodological perspectives from military sociology and an analysis of period sources, this study demonstrates a possible symbiosis between both types of military organization. Special attention is paid to the social composition of Frankish forces, as well as the relationship between power distribution in the Frankish Empire and its impact on the mobilization and military-strategic potential of the Carolingian dynasty's armed forces.

Keywords: Charlemagne, Carolingian military organization, Frankish Empire, medieval military professionalism, Frankish vassals (*vassi*), Frankish freemen (*liberi*)

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.1.1>

Introduction

Crowned by Pope Leo III (d. 813) as an Emperor in 800, Charlemagne (r. 768–814) is regarded by both traditional and modern historiography as a figurehead of a consolidated empire in Europe after a period of political fragmentation following the fall of the Roman Empire in the West. However, this victory came after a long and hard-fought military struggle against internal and external foes alike. Charlemagne's allies and subjects had to endure frequent hardships and sacrifices related to expenses on war and military service itself. There were, in fact, only two years, up until his crowning as emperor in 800, when no mobilization of the royal army (*hostis / exercitus*) took place.

Yet, there was a silver lining to all this. For the Frankish heartlands, at least, the military conquests and consolidation enforced by the Carolingian regime brought many benefits. First, the cessation of large-scale armed violence, kept largely on the frontiers of the empire. The peace and security provided by the regime not only enabled the rule of law but also increased economic prosperity. The Frankish subjects, unburdened by the threat of violence and military activity within the polity itself, could thus create a larger agricultural surplus and, concomitantly, focus on more productive activities. It is perhaps no surprise that the intellectual achievements of the period, the so-called “Carolingian Renaissance,” coincided with the period of imperial governance.¹

¹ For a useful overview with additional literature see: NELSON, L. Janet. *King and Emperor: A New Life of Charlemagne*. Oakland, CA: University of California Press, 2021. Compare: BACHRACH S. David – BACHRACH S. Bernard. *Warfare in Medieval Europe c.400–c.1453*. New York: Routledge, 2017, p. 105-116 and *passim*.

A key instrument in building up and consolidating the empire were the emperor's armed forces. Indeed, the subject of Carolingian military organization has a long pedigree in historiography. This paper charts out the two dominant competing paradigms regarding military service under Charlemagne's regime. I will argue that these seemingly incompatible paradigms can, in fact, be reconciled into a synthesis.

State of the Art

The armies of Charlemagne, operating in different parts of Europe with almost annual frequency, are deemed remarkable for the post-Roman period. Indeed, while historians have downplayed any military-technological innovations of this era and most argue for strong elements of continuity, the nature of Carolingian military organization remains highly debated. A simple yet controversial question lies at the heart of the matter: what were the principal mechanisms of military mobilization in the Carolingian period? What was the legal framework of military service and, concomitantly, who formed the bulk of the manpower available to the royal government?

A "conservative" paradigm, established since the early 20th century, conceptualized the armies of the Carolingians as seasonally mobilized, unpaid forces of "freemen". Historians imagined these forces being commanded by royal agents such as counts and bishops, but the rank-and-file was thought to be recruited from a broad spectrum of the male population. The freemen (*liberi*), interpreted as a broad legal category, were made up of diverse socio-economic groups. Basing their analysis on Carolingian capitulary evidence (mainly from the ninth century), the conservative narrative imagined a system of mobilization revolving around compulsory, unpaid recruitment of freemen—who, in essence, formed a potential reservoir of armed manpower for the royal-imperial regime that did not possess a large professional standing army akin to the imperial Roman legions.²

The royal government thus framed military campaigning as compulsory public service and a kind of tax in itself. The enforcement of this service by the regime rested on a penalty called *haribannus* (or alternatively *heribannus*). During the time of Charlemagne and his successors this entailed a heavy fine for a defaulter that included property confiscation and in extreme cases capital punishment. The foundational historiography thus envisaged a whole spectrum of people taking part in military operations on behalf of the king—starting from the magnates and their armed households on top, throughout the middling landowners and down to the kingdom's poorer sections, who "clubbed" together to provide resources to equip at least a single lightly equipped warrior from among themselves.

This long-established paradigm of Carolingian military organization was challenged by a wave of revisionism, headed by Timothy Reuter (1947–2002) in the 1980s and is still maintained in a modified form up to the present by scholarly authorities such as Guy Halsall. In principle, the revisionists argue for a two-phase process of military organization and reform under Charlemagne. During the first phase—characterized by Frankish armies of conquest (ca. 770–800)—the royal army had a vertical structure of the kings and the magnate's household troops, joined by military contingents of their vassals and sub-vassals.

The bulk of personnel in these moderately sized field armies were filled by professional volunteer warriors. These served out of a sense of loyalty to their own lords and for the vision of material gain. However, after the imperial coronation of 800 and the slowdown of territorial conquest, the revisionists argue, plunder diminished and the defense of the

² For an in-depth summary of this view see: GOFFART, Walter. The Recruitment of Freemen into the Carolingian Army. In *Journal of Medieval Military History*, 2018, no. 16, pp 17–22.

vast imperial fatherland required a different approach. Thus, Reuter (and others) argued for a change in military organization—based on the mobilization of freemen—which in turn explained the existence of the newly recorded military duties found in capitularies that did not feature previously in Carolingian legislation.³

Recently, Walter Goffart⁴ convincingly challenged the revisionist position on several grounds and reinvigorated the conservative paradigm. First and foremost, much of the revisionist argument is made on the basis of weak argumentation *ex silentio*. Secondly, Goffart pointed out that the supposed dichotomy between offensive and defensive war—and, by extension, the argument about a two-phase military organization—has no basis in historical sources. Finally, and perhaps most importantly, Goffart convincingly argues about the persistent existence of the *exercitus-haribannus* dynamic of armed service, stretching from the late Merovingian rule to the successor polities of Charlemagne's empire.⁵

Benefices, Royal Vassals and Military Service

Thus, at present, there are two main competing analytical narratives. Yet, when one confronts the competing narratives from a broader perspective, further critical questions arise. The proverbial elephant in the room is, of course, the period evidence referring to royal vassals (*vassalli nostri qui beneficia habent, vassi dominci*, etc.) and their direct ties via benefices (conditional upon military service) to the royal court.⁶ What was the reason for their existence?

³ IBID. 22-23. Notable example of this school of thought include: REUTER, Timothy. Plunder and Tribute in the Carolingian Empire. In *Medieval Politics and Modern Mentalities*. NELSON, L. Janet (ed.). Cambridge University Press, 2006, pp. 231–50; IDEM. The End of Carolingian Military Expansion. In *Medieval Politics and Modern Mentalities*. NELSON, L. Janet (ed.). Cambridge University Press, 2006, pp. 251–67; IDEM. Carolingian and Ottonian Warfare. In *Medieval Warfare. A History*. KEEN, Maurice (ed.). Oxford University Press, 1999, pp. 13–35. Compare: HALSALL, Guy. The Western European kingdoms, 600–1000. In *The Cambridge History of War VOLUME II: War and the Medieval World*. CURRY, Anne – GRAFF, David (eds.). Cambridge University Press, 2020, pp. 50–82. An outlier to these two schools of thought was the work of Bernard S. Bachrach (1939–2023). In his earlier works, he stressed the continuity of the Roman state and the presence of large-scale standing armies in the post-Roman kingdoms of the West. His more recent work acknowledges that the existence of a Carolingian standing army is a controversial notion and that military organization under the Carolingians differed significantly from that of the Roman Empire. See BACHRACH, S. Bernard. *Early Carolingian Warfare: Prelude to Empire*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2011. Compare: BACHRACH S. David – BACHRACH S. Bernard, *Warfare*, c. d., pp. 105–119.

⁴ GOFFART, W. *Recruitment of Freemen*, c. d., pp. 23-33. IDEM. »Defensio Patriae« as a Carolingian Military Obligation. In *Francia*, 2016, no. 43, pp. 21-39.

⁵ It is also important to mention John France's observation—whom Goffart credits on this point—who, although essentially agreeing with the revisionists, argued against the existence of a separate offensive and defensive military organization under the Carolingians. Moreover, France envisions the existence of a large royal army drawn from the class of freemen, though he maintains that such an army was only summoned in extraordinary circumstances. The core of his argument remains focused on the military potential of Frankish magnates and their retinues. See: FRANCE, John. The Composition and Raising of the Armies of Charlemagne. In *Warfare, Crusade and Conquest in the Middle Ages*. FRANCE, John (ed.). New York: Routledge, 2014, pp. 61-82. Goffart categorizes France's paper alongside the revisionists: GOFFART, W. *Recruitment of Freemen*, c. d., p. 20, 23.

⁶ The military role of *vassi dominici* was already highlighted by the premier authority on Carolingians. See GANSHOF, François, Louis. Benefice and Vassalage in the Age of Charlemagne. In *The Cambridge Historical Journal*, 1939, no. 6, pp. 147-175. Similar observations were done by Giuseppe Albertoni who has recently revisited the topic of Carolingian vassalage from the perspective of Italian evidence. See ALBERTONI, Giuseppe. Vassals without Feudalism in Carolingian Italy. In *After Charlemagne: Carolingian Italy and its Rulers*. Ed. GANTNER, Clemens. Cambridge University Press: b.m., 2020, pp. 94-115.

The service in the *exercitus* was, in principle, a public service compulsory for broad strata of Frankish society. What need would the rulers, and by extension royal agents such as counts and bishops, have for beneficed vassals? Why would the royal government go to great lengths to allocate precious resources from the royal fisc and the church to support this “feudo-vassalic” arrangement if it could (in theory) exact military service from its loyal subjects for free by threatening them with the *haribannus*? Aside from having an infamous place as a conceptual black hole in historiography (to cite the famous opinion of Susan Reynolds⁷), what’s the rationale behind the idea of a royal vassal tied to the ruling regime by a “military” *beneficium*?

I believe that perspectives on military professionalism used by scholars for other time periods may offer valuable insight into this matter. Two principal military-historical phenomena are of note: the enforcement of discipline by professional agents and the specialized use of mounted units. These factors made the coexistence of freemen and royal vassals historically not only plausible but even synergistic for the Carolingian military leaders.

Vassals as Agents of Discipline

At first glance, the parallel existence of royal vassals and duty-bound freemen in the royal *exercitus* seems redundant. Since the ruling government could spare few precious resources, there must have been a very compelling reason for the existence of military benefices. From a structural perspective, *vassi dominici* residing in a certain *pagus* of an empire (administrative district) fell directly under the authority of a count (or bishop) of that province.⁸ Moreover, as further capitulary evidence shows, the livelihood of a royal vassal was directly conditional upon their service to the government. Should a vassal disobey a royal order, the royal authority stripped the defaulter of these *beneficia*—a punishment comparable to that enacted upon the freemen by a *haribannus*. However, in addition to this, any arms and armor tied to the benefice (e.g., *brunia*) were confiscated as well.⁹ These measures effectively demilitarized the vassals and their dependants, who, in turn, lost their socio-economic standing. Thus, the royal vassals were more closely bound to the king than most other freemen who had military duties. Their livelihood (and those of their satellites) depended more strictly upon their loyalty to the royal regime.

The delegation of royal power is further connected with the issues of discipline and military professionalism. Indeed, a principal concern facing the royal agents when recruiting manpower for law enforcement and military operations alike is the quality of recruits. Although the

⁷ See ALBERTONI, G. *Vassals without Feudalism*, c. d., p. 94, which also summarizes the polarizing historiographical views on fiefs and vassals. Other foundational literature includes: PATZOLD, Steffen. *Das Lehnswesen*. München: C. H. Beck, 2012; BAGGE, Sverre – GELTING H. Michael – LINDKVIST, Thomas (eds.). *Feudalism: New Landscapes of Debate*. Brepols: Turnhout, 2011.

⁸ Primary sources related to Italian Carolingians clearly point out the subordination of royal vassals to the counts and bishops, see ALBERTONI, G. *Vassals without Feudalism*, c. d., pp. 111-113. For hierarchies of royal-imperial agents in general see DAVIS R. Jennifer. *Charlemagne’s Practice of Empire*. Cambridge University Press, b.m., 2015. Compare: BACHRACH S. Bernard. *Charlemagne and the Carolingian General Staff*. In *The Journal of Military History*, 2002, Vol. 66, No. 2, pp. 313-357.

⁹ The Capitulary of Thionville (805) mentions this connection explicitly: “De armatura in exercitu, sicut antea in alio capitulare commendavimus, ita servetur, et insuper omnis homo de duodecim mansis bruneam habeat; qui vero bruniam habens et eam secum non tulerit, *omne beneficium cum brunia pariter perdat*.” [Italics mine] The quote is from GANSHOF, F. L., *Benefice and Vassalage*, p. 160, footnote 68. In addition, Ganshof also refers to other pieces of legislation related to the treatment of beneficia by the royal vassals. All royal property, including its inhabitants, had to be well-managed. Should the vassal prove to be inept or rapacious at managing the estates, he was stripped of his benefice. See IBID. pp. 161-162.

vast strata of freemen could provide the army leaders with an impressive number of people for the time, the aggregate quality of these men was of equal importance. How well were these forces equipped and disciplined? How could these men cope with challenges on an operational scale related to long-distance marching, reconnaissance work, foraging, and camping? How well-prepared was the average freeman for the “face of battle,” and concomitantly, how well-motivated was he to sacrifice his own life and well-being for his leaders and his king?¹⁰

Not all freemen were born and bred warriors; that much is evident from the sources. References to shirking military service—either by entering the church, showing up badly equipped for the muster, or by plain refusal—indicate that the royal *missi*, the counts, and bishops—the principal delegates of royal power in the Carolingian provinces—had a very heterogeneous human material to work with.¹¹

The issue of military discipline is further illuminated by a letter (ca. 804-811) from Charlemagne to Abbot Fulrad of St. Quentin. The king instructs the abbot to gather an armed force and lead it to an assembly. The letter concludes with an admonition that the warriors ought to proceed peacefully throughout the empire and requisition nothing except fodder, wood, and water. Fulrad is also further instructed to have his own men march along the carts and the horsemen “so that the absence of a lord may not give an opportunity to his men to do evil.”¹²

The inference from Charlemagne’s letter to Fulrad regarding military discipline is two-fold: first—as was usual in other times and places—a large seasonally-collected force was prone to ill-behavior, even in its native territory. Secondly, a special picked force is envisaged to enforce discipline upon the multitude. In this context, the royal vassals (as well as their sub-vassals and the household troops of the abbot itself) could easily fit the role as supervisors of discipline—serving as additional “muscle” in case of subordination and punishment.

Vassals as Military Specialists: Garrison Duty and Mounted Troops

Other reasons for the investment of the royal government in the vassal-benefice system are also related to principal themes of military professionalism. Permanent, all-year readiness is a key feature of professional standing forces throughout history. As the pattern of royal

¹⁰ The now-standard work on professionalism in military history, which borrows from military sociology and includes medieval and early-modern case studies, is TRIM, J.B. David (ed.). *The Chivalric Ethos and the Development of Military Professionalism*. Leiden: Brill, 2003. Other relevant items include the seminal article by Dennis E. Showalter, as well as more recent commentators who deal with more specific case studies: SHOWALTER, E. Dennis. Caste, Skill, and Training: The Evolution of Cohesion in European Armies from the Middle Ages to the Sixteenth Century. In *The Journal of Military History*, 1993, Vol. 57, No. 3. pp. 407-430. Compare: DEVRIES, Kelly. The Question of Military Professionalism. In *Arms and the Man. Military History: Essays in Honor of Dennis Showalter*. NEIBERG, S. Michael (ed.). Leiden: Brill, 2011, pp. 113-130 and MARVIN, W. Laurence. Medieval and Modern C2: Command and Control in the Field during Western Europe’s Long Twelfth Century (1095–1225). In *War & Society*, 2016, Vol. 35 No. 3, pp. 152–179. For a *longue durée* look at the issues of military mobilization, campaigning, and combat activity in the context of medieval warfare, see ROGERS, J. Clifford. *Soldiers’ Lives through History - The Middle Ages*. Greenwood Press: Westport, CT, 2007.

¹¹ For instances of ill-prepared freemen see: REUTER, T., *The End of Carolingian Military Expansion*,” c. d., p.255.

¹² The English translation comes from DUTTON, Paul Edward (ed.). *Carolingian Civilization: A Reader*. Broadview Press: Essex, UK, 1999, p. 74. The original Latin does not mention vassals, but the letter clearly envisions a picked force of the Abbot’s own men for supervision: “et uniuscuiusque vestri homines una cum carris et caballariis suis vadant et semper cum eis sit usque ad locum predictum, qualiter absencia domini locum non det hominibus eius mala faciendi [Italics mine].” BORETIUS, Alfred, (ed.). *Monumenta Germaniae Historica: Legum sectio II. Capitularia regum Francorum tomus I*. Hannover: Hahn, 1883, p. 168.

letters and capitularies shows, large-scale mobilization was a seasonal matter. After the end of a military campaign and the cessation of major hostilities, the bulk of the drafted freemen went home.¹³ However, there was a strategic need to man strongholds all year round—especially those located in the frontier marches. Indeed, several capitularies from the early 800s mention benefices given in the context of border protection. In this context, therefore, the population and resources of the frontier areas (often newly conquered) would be granted to a royal vassal (or other government agent) in exchange for permanent frontier defense.¹⁴

The last advantage that made the military fief-and-vassal system appealing to the Carolingians was its ability to furnish specialist mounted troops. Although the long-standing consensus is that men fighting on foot formed the core of the Carolingian armies, recent discussions have highlighted the equal importance of cavalrymen and mounted warfare.

Clifford J. Rogers, in particular, has argued for the existence of well-mounted and well-equipped cavalry forces under Charlemagne and his descendants. These units, commanded by elites from among the royal courtiers, were used not only in pitched battles (in a combined arms fashion with foot soldiers) but also as “flying columns” for surprise attacks deep into enemy territory—an undertaking impossible with a more conventional force that included footmen and ponderous wagon trains.¹⁵

In economic terms, one well-armed cavalryman was worth twelve *mansi*—a unit of tax assessment that effectively corresponds to twelve farmsteads. In this context, the beneficed vassals (being full-time professionals) and their retinues had both the leisure and the resources that ordinary freemen did not. Through royal patronage, vassals and their satellites had access to quality mounts as well as additional arms and armor. Furthermore, the leisure time enabled them to focus solely on war-related activities—honing their skills in riding and collective mounted combat.¹⁶

Conclusion

The conservative and revisionist narratives of Carolingian military organization need not be antagonistic. In fact, from the perspective of military professionalism (and additional inferences from sources discussing the specifics of period warfare), it can be concluded that both scholarly perspectives are, in fact, complementary.

Thus, the “magnate’s retinues” (in the form of beneficed vassals) as well as the freemen had interdependent roles to play under Charlemagne and his successors. The wide strata of

¹³ BACHRACH, S. D. *Warfare in Medieval Europe*, c. d., pp. 109–111.

¹⁴ REUTER, T. *The End of Carolingian Military Expansion*, c. d., p. 254.

¹⁵ ROGERS, J. Clifford. Carolingian Cavalry in Battle: The Evidence Reconsidered. In *Crusading and Warfare in the Middle Ages. Realities and Representations. Essays in Honour of John France*. ed. JOHN Simon–MORTON, Nicholas. London: Routledge, 2014, pp. 1–11. A seminal article regarding horses, horsemen, and their role within Carolingian military strategy remains FRANCE, John. The Military History of the Carolingian Period. In *Warfare, Crusade and Conquest in the Middle Ages*. FRANCE, John (ed.). New York: Routledge, 2014, pp. 81–99. France argued for the primacy of sieges, infantry warfare, and the use of horses mainly for travel and the transportation of war materials. Rogers’ recent essay argues to the contrary. Both perspectives, however, highlight the potency—both tactical and strategic—of military horsemanship, as well as its high expense.

¹⁶ The *mansus* is discussed by BACHRACH, S. D. *Warfare in Medieval Europe*, c. d., pp. 110–111; For the necessity of leisure time and long years of training to upkeep cavalry forces in Western medieval context see: BLOCH, Marc. *Feudal Society, Volume II: Social Classes and Political Organization*. MANYON, L. A. (trans.). Routledge: London, 1989, pp. 293–294, and GAITE, Pierre. Exercises in Arms: the Physical and Mental Combat Training of Men-at-Arms in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. In *Journal of Medieval Military History*, 2018, vol XVI, pp. 99 – 122.

freemen had supplied the royal regime with raw seasonal manpower of ordinary warriors and cheap labor. The vassals, on the other hand, acted as a supervisory force of the royal regime and provided the king and his officers with additional military options. Whether this arrangement was a (rationally driven) top-down development, an emergent system, or perhaps a case of “structural contingency” encompassing both phenomena, however, remains to be seen.¹⁷

S. BEŇA: VAZALI ALEBO SLOBODNÍ? PREHODNOTENIE VOJENSKEJ ORGANIZÁCIE ZA VLÁDY KAROLA VEĽKÉHO (768 – 814)

Tradičný historiografický pohľad nazerá na vojská franských panovníkov z rodu Karolovcov ako na sezónne zmobilizovanú silu slobodných mužov (*liberi*), ktorí vzhľadom k svojmu sociálno-právnomu štatútu podliehali (časovo obmedzenej) povinnej vojenskej službe. Z tradičného pohľadu boli úspešné dobyvateľské vojny Karola Veľkého uskutočnené za pomoci početných, avšak skôr poloprofesionálnych síl podliehajúcich len dočasnej vojenskej službe. Na druhej strane, revizionistickí historici vidia najväčšiu zásluhu na dobyvateľských aktivitách karolovskej dynastie hlavne v menších, profesionálnych jazdeckých zboroch vazalov (*vassi dominici*) udržiavaných magnátmi, prelátmi, ako aj samotným panovníkom. Na rozdiel od väčšiny slobodných franských mužov, vazali (a členovia ich družín) mali pre svoje živobytie k dispozícii rozsiahly pozemkový majetok. Ten však bol podmienený vojenskou službou voči ich pánovi. Je neodškriepiteľné, že slobodní (*liberi*) tvorili základ väčších kráľovských vojsk. Užitočnosť vazalských družín (z pohľadu panovníckej moci) však spočívala v ich permanencii a profesionalite. Obsadenie pohraničných hradov trvalými posádkami viedlo ku konštantnej projekcii moci franského panovníka v sporných pohraničných územiach. Schopnosť týchto družín, často udržiavaných z hospodársky vzácných panovníckych domén, umožnila vládnucej dynastii taktiež využitie profesionálnych jazdeckých jednotiek, či už na taktickej (napr. kombinácia pechoty a jazdeckva v rozhodujúcich bitkách) alebo strategickej úrovni (napr. náhle jazdecké výpady do tyla nepriateľského územia bez trénu a pešiakov). Na základe analýzy historických prameňov z pohľadu vojenskej sociológie tvrdíme, že oba systémy mobilizácie a vydržiavania ozbrojených síl existovali simultánne a vzájomne sa dopĺňali.

S. BEŇA: VASALLEN ODER FREIE? EINE NEUBEWERTUNG DER MILITÄRISCHEN ORGANISATION UNTER DER HERRSCHAFT KARLS DES GROSSEN (768 – 814)

Die traditionelle historiografische Perspektive betrachtet die Heere der fränkischen Herrscher aus dem Geschlecht der Karolinger als saisonal mobilisierte Kräfte freier Männer (*liberi*), die aufgrund ihres sozialrechtlichen Status einer (zeitlich begrenzten) militärischen Wehrpflicht unterlagen. Die erfolgreichen Eroberungskriege Karls des Großen wurden (aus traditioneller Sicht) mit zahlreichen, allerdings größtenteils nicht ausgebildeten Kräften geführt. Revisionistische Historiker hingegen schreiben die größten Erfolge der Eroberungsaktivitäten der karolingischen Dynastie vor allem kleineren, professionellen Reiterkorps von Vasallen (*vassi dominici*) zu, die von Magnaten, Prälaten sowie vom Herrscher selbst unterhalten wurden. Im Gegensatz zu den meisten freien

¹⁷ On this last point see: MORRILLO, Stephen. Contrary Winds: Theories of History and the Limits of Sachkritik. In *The Medieval Way of War: Studies in Medieval Military History in Honor of Bernard S. Bachrach*. HALFOND I. Gregory (ed.). Ashgate: Surrey, UK, 2015, pp. 205-223.

fränkischen Männern verfügten die Vasallen (und die Mitglieder ihrer Gefolgschaften) über umfangreichen Grundbesitz für ihren Lebensunterhalt. Dieser war jedoch an den Militärdienst gegenüber ihrem Herrn gebunden. Es ist unbestreitbar, dass die Freien (*liberi*) das Fundament der größeren königlichen Heere darstellten. Der Nutzen der Vasallengefolgschaften (aus der Sicht der königlichen Macht) lag jedoch in ihrer Permanenz und Professionalität. Die Besetzung von Grenzburgen durch ständige Garnisonen führte zu einer konstanten Machtprojektion des fränkischen Herrschers in umstrittenen Grenzgebieten. Die Fähigkeit dieser Gefolgschaften, die häufig aus den wirtschaftlich wertvollen Domänen des Herrschers unterhalten wurden, ermöglichte es der herrschenden Dynastie zudem, professionelle Reitereinheiten einzusetzen, sei es auf taktischer Ebene (z. B. die Kombination von Infanterie und Kavallerie in entscheidenden Schlachten) oder auf strategischer Ebene (z. B. plötzliche Kavallerieangriffe in den Rücken des gegnerischen Gebiets ohne Tross und Fußsoldaten). Basierend auf einer Analyse historischer Quellen aus der Perspektive der Militärsoziologie behaupten wir, dass beide Systeme – die Mobilisierung und der Unterhalt der Streitkräfte – gleichzeitig existierten und sich gegenseitig ergänzten.

Zoznam použitých prameňov a literatúry/ List of references and literature

Primárne zdroje/ Primary sources

Archívy a archívne pramene/Archives and archives sources

BORETIUS, Alfred, (ed.). *Monumenta Germaniae Historica: Legum sectio II. Capitularia regum Francorum, Tomus I.* Hannover: Hahn, 1883, 431 pp.

Sekundárne zdroje/Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok/Monographs

BACHRACH S. David – BACHRACH S. Bernard. *Warfare in Medieval Europe c.400–c.1453.* New York: Routledge, 2017, 410 pp. ISBN 9781315512655.

BACHRACH S. Bernard. Charlemagne and the Carolingian General Staff. In *The Journal of Military History*, 2002, Vol. 66, No. 2, pp. 313-357. ISSN: 08993718.

BACHRACH S. Bernard. *Early Carolingian Warfare: Prelude to Empire.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2011, 430pp. ISBN: 0812235339.

BAGGE, Sverre – GELTING H. Michael – LINDKVIST, Thomas (eds.). *Feudalism: New Landscapes of Debate.* Brepols: Turnhout, 2011, 232 pp. ISBN: 250353158X.

BLOCH, Marc. *Feudal Society, Volume II: Social Classes and Political Organization.* MANYON, L. A. (trans.). London: Routledge, 1989, 494 pp. ISBN: 0415039177.

CURRY, Anne – GRAFF, David (eds.). *The Cambridge History of War VOLUME II: War and the Medieval World.* B. m.: Cambridge University Press, 2020, 748 pp. ISBN: 9781139025492.

DAVIS R. Jennifer. *Charlemagne's Practice of Empire.* B. m.: Cambridge University Press, 2015, 531 pp. ISBN: 9781107076990.

DUTTON, Paul Edward (ed.). *Carolingian Civilization: A Reader.* Essex, UK: Broadview Press, 1999, 513 pp. ISBN: 1551110032.

FRANCE, John. *Warfare, Crusade and Conquest in the Middle Ages*. New York: Routledge, 2014, 374 pp. ISBN 9780367879471.

GAITE, Pierre. Exercises in Arms: the Physical and Mental Combat Training of Men-at-Arms in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. In *Journal of Medieval Military History*, 2018, vol XVI, pp. 99 – 122. ISBN: 9781800102286.

GANSHOF, François, Louis. Benefice and Vassalage in the Age of Charlemagne. In *The Cambridge Historical Journal*, 1939, no. 6, pp. 147-175.

GANTNER, Clemens (ed.). *After Charlemagne: Carolingian Italy and its Rulers*. B. m: Cambridge University Press, 2020, 338 pp. ISBN: 9781108887762.

GOFFART, Walter. »Defensio Patriae« as a Carolingian Military Obligation. In *Francia*, 2016, no. 43, pp. 21-39. ISBN: 9783799581394.

GOFFART, Walter. The Recruitment of Freemen into the Carolingian Army: or, How Far May One Argue from Silence? In *Journal of Medieval Military History*, 2018, no. 16, pp. 17–34. ISBN: 9781800102286.

HALFOND I. Gregory (ed.). *The Medieval Way of War: Studies in Medieval Military History in Honor of Bernard S. Bachrach*. Surrey, UK: Ashgate, 2015, 332 pp. ISBN: 9781472419583.

JOHN, Simon– MORTON, Nicholas (ed.). *Crusading and Warfare in the Middle Ages. Realities and Representations. Essays in Honour of John France*. London: Routledge, 2014, 231 pp. ISBN: 9781409461036.

KEEN, Maurice (ed.). *Medieval Warfare. A History*. B. m: Oxford University Press, 1999, 340 pp. ISBN: 0198206399.

MARVIN, W. Laurence. Medieval and Modern C2: Command and Control in the Field during Western Europe's Long Twelfth Century (1095–1225). In *War & Society*, 2016, Vol. 35 No. 3, pp. 152–179. ISSN: 20424345.

NEIBERG, S. Michael (ed.). *Arms and the Man. Military History: Essays in Honor of Dennis Showalter*. Leiden: Brill, 2011, 275 pp. ISBN: 9789004206687.

NELSON, L. Janet. *King and Emperor: A New Life of Charlemagne*. Oakland, CA: University of California Press, 2021, 704 pp. ISBN: 9780520383210.

NELSON, L. Janet (ed.). *Medieval Politics and Modern Mentalities*. B. m.: Cambridge University Press, 2006, 483 pp. ISBN: 9780511497216.

PATZOLD, Steffen. *Das Lehnswesen*. München: C. H. Beck, 2012, 128 S. ISBN: 9783406632358.

ROGERS, J. Clifford. *Soldiers' Lives through History - The Middle Ages*. Westport, CT: Greenwood Press, 2007, 298 pp. ISBN: 0313333505.

SHOWALTER, E. Dennis. Caste, Skill, and Training: The Evolution of Cohesion in European Armies from the Middle Ages to the Sixteenth Century. In *The Journal of Military History*, 1993, Vol. 57, No. 3. pp. 407-430. ISSN: 08993718.

TRIM, J. B. David (ed.). *The Chivalric Ethos and the Development of Military Professionalism*. Leiden: Brill, 2003, 359 pp. ISBN: 9004120955.

O autorovi/ About the author

Mgr. Samuel Beňa

Central European University, Quellenstraße 51, A-1100, Wien, Austria

e-mail: Bena_Samuel@phd.edu.edu

<https://orcid.org/0009-0004-1783-9985>

ŤAŽENIE ALBRECHTA I. HABSBURSKÉHO DO PORÝNIA V ROKU 1298

PETER ROHÁČ

ROHÁČ, P.: Albrecht I Habsburg's Rhine Campaign of 1298. *Vojenská história*, 1, 29, 2025, pp 17-36, Bratislava.

This paper primarily examines the campaign of Austrian Duke Albrecht I Habsburg against German King Adolf of Nassau in 1298. This confrontation occurred after several years of King Adolf's reign, during which his power politics provoked substantial opposition from the empire's elites, led by Archbishop Gerhard II of Mainz and King Wenceslaus II of Bohemia, with King Andrew III of Hungary counted among the allies. The Habsburg army's Rhine campaign represents a fascinating example of political-military manoeuvring that exceeded most military operations of the period in scope. Most importantly, this campaign culminated in the decisive Battle of Göllheim, which triggered a fundamental shift in imperial power dynamics and marked the Habsburgs' return to the throne.

Keywords: Albrecht I Habsburg, Adolf of Nassau, Gerhard II of Mainz, Wenceslaus II, Rhineland

<https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.1.2>

Keď sa vo februári 1298 vo Viedni, na dvore rakúsko-štajerského vojvodu Albrechta I., stretli svetskí a cirkevní predstavitelia na čele s českým kráľom Václavom II. a jeho uhorským náprotivkom Ondrejom II., aby podporili svojho bývalého švagra, resp. v prípade Ondreja II. svokra, v jeho zápase o nemeckú kráľovskú korunu, bol to svojim spôsobom (viedenský) kongres elit strednej Európy. Vtedajším nositeľom titulu rímskeho resp. nemeckého kráľa bol Adolf Nassavský (1292 – 1298), ktorý si však za niekoľko rokov svojej vlády dokázal znepriatelieť značnú časť elit v ríši. Z tohto dôvodu bol Albrecht, jeho pôvodne neúspešný konkurent z volieb v roku 1291, zrazu akceptovateľný pre nespokojencov, ktorí sa rozhodli pre prevrat a zvrhnutie svojho panovníka. Adolf si to zapríčinil v podstate sám svojou agresívnou politikou v neustálej snahe získať dostatok tak potrebných financií, resp. vytvoriť si, popri svojom malom zázemí, ktoré mu poskytovalo Nassavsko, novú, ale najmä väčšiu a bohatšiu územnú základňu v podobe Durínska a Meissenska. To bola „prirodzená“ politika, ktorú uplatňoval svojho času aj Albrechtov otec Rudolf I., a koniec koncov vďaka nemu získal Albrecht Rakúsko a Štajersko. No na rozdiel od Rudolfovej politiky, tá Adolfova napokon zlyhala.

Viedenské stretnutie odštartovalo Albrechtovo ťaženie za mocou, ktoré sa skončilo po značnom taktizovaní rozhodujúcim stretom na bojisku pri Gölheime 2. júla 1298. Súčasťou tohto ťaženia bol aj uhorský kontingent vedený Demeterom, županom bratislavským a zvolenským, tvorený mužmi prevažne z územia dnešného Slovenska. Išlo v podstate o prvú účasť nejakého oddielu Uhorského kráľovstva na vojenskom ťažení smerom na západ, až k Rýnu, od čias staromaďarských vpádov spreď viac než troch storočí. Bola to síce, z vojenského hľadiska, len minimálna spojenecká výpomoc, no netreba zabúdať, že Albrecht bol spojencom len dva roky a samotný Ondrej III. s ním na začiatku svojej vlády zviedol (1291) víťaznú vojnu.

Svoju rolu tu mohli zohrať aj vnútropolitické problémy uhorského kráľa, a teda skutočnosť, že nemohol popri svojich reálnych možnostiach vyslať na pomoc svojmu svokrovi viac než len niekoľko stoviek mužov.

Politika Adolfa Nassavského

Voľba Adolfa Nassavského za nemeckého kráľa v roku 1291 bola vyjadrením snáh voliacich kniežat – kurfirstov (nem. Kurfürst) o „slabého“ panovníka, ktorý by bol závislý na svojich voliteľoch, tak ako pri voľbe Rudolfa I. Habsburského v roku 1273. Práve Rudolfova expanzívna politika a zabezpečenie bohatého Rakúska a Štajerska pre svojho syna Albrechta, ktorý bol politicky i vojensky pre kurfirstov až priveľmi aktívnym panovníkom, z neho urobila nepriateľného nástupcu svojho otca v ríši. Svoju rolu tu zohral celý labyrint záujmov jednotlivých voliteľov, ktorých v tomto čase tvorili traja duchovní – arcibiskupi – kolínsky Siegfried II., mohučský Gerhard II. a trevírsky Bohemund I. a štvorica svetských predstaviteľov: český kráľ Václav II., saský vojvoda Albrecht II., markgróf brandenburský Oto IV. So šípom a falcegróf rýnsky Ľudovít II. Po množstve rokovaní sa napokon „dohodli“ a 5. mája 1292 vo Frankfurte nad Mohanom zvolili za kráľa grófa z Nassau – Adolfa. Albrechtovi slúži ku cti, že sa realisticky vzdal ďalšieho márneho odporu a časom sa podriadil voľbe. Príčinou boli hlavne jeho domáce problémy s povstaním štajerskej šľachty na rozhraní rokov 1291 – 1292, ale aj množstvo nepriateľov priamo v ríši, na čele so salzburským arcibiskupom a dolnobavorským vojvodom. Po tom, čo novému panovníkovi zložil hold, na jeseň 1292 v Hagenau, obdržal od neho potvrdenie svojej vlády v Rakúsku a Štajersku.¹

No aj Adolf sa ukázal byť z „rovnakého cesta“ a podobne ako jeho predchodca i on sa snažil vydobýť si hodnotnejšiu doménu, pôsobiť aktívne a posilniť svoju moc všemožnými spôsobmi. V prvom rade však bol nový panovník hneď od začiatku limitovaný množstvom sľubov a záväzkov, ktoré mal po korunovácii splniť voliteľom. Napríklad český kráľ Václav II. mal prísľub zásnub svojej dcéry Agnes s Adolfovým najstarším synom Ruprechtom, nehovoriac o jeho zisku (zálohu) Chebska a nárokov na Meissensko. Najväčším bremenom sa zaviazal arcibiskupom z Mohuča a Kolína nad Rýnom. Ich požiadavky boli také rozsiahle, že Adolf by ich nedokázal splniť, aj keby chcel. Požiadavky kolínskeho arcibiskupa Siegfrieda II. smerovali len k rozšíreniu kolínskeho územia a dokázal ich obísť tak, že proti nemu postavil brabantského vojvodu Jána I., jeho úhlavného nepriateľa.

Ťažšie bolo prelomiť volebné putá, ktoré naňho uvalil mohučský arcibiskup Gerhard II., keďže prevzatím panovníckej kancelárie získal silný vplyv na jeho politiku. Adolf tomu mohol čeliť len vybudovaním vlastných spojenectiev s aristokracií či mestami nepriateľskými k mocným prelátom. Išlo najmä o spojenie s rýnskymi Wittelsbachovcami v roku 1294. Na prekvapenie všetkých sa totiž falcegróf Ľudovít, manžel jednej z dcér Rudolfa Habsburského a pôvodne Albrechtov podporovateľ, zbližil s Adolfom. Výrazom toho bol sobáš Adolfovej dcéry Mechtildy s Ľudovítovým synom a nástupcom Rudolfom začiatkom septembra 1294. Rudolf sa navyše zaviazal svojmu svokrovi ďalekosiahlymi politickými ústupkami, vďaka ktorým mohol tento prakticky kontrolovať zaťove územia. Týmto sa Adolf v podstate definitívne spreneveril svojej očakávanej role bábký v rukách kurfirstov. Aj keď, najmä v Gerhardovom prípade, môžeme u duchovných kurfirstov vidieť určitú víziu ohľadom ríšskej

¹ GERLICH, Alois. Adolf von Nassau (1292-1298). Aufstieg und Sturz eines Königs, Herrscheramt und Kurfürstenfronde. In: *Nassauische annalen. Jahrbuch des vereins für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung. Band 105*. Wiesbaden : Verlag des vereins für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung, 1994, s. 17-36. MATTHEIS, Martin. Das Verhältnis der deutschen Fürsten und Grafen zu König Adolf von Nassau (1292-1298). In: *Mitteilungen des historischen Vereins der Pfalz 97* (1999). Speyer : Historisches Museum der Pfalz, 1999, s. 353-356, 374. TRAUTZ Fritz. Studien zur Geschichte und Würdigung könig Adolfs von Nassau. In: *Geschichte Landeskunde II. Band (Monumenta Germaniae)*. Wiesbaden : Franz Steiner Verlag GMBH, 1965, s. 9. NIEDERSTÄR, Alois. Die Herrschaft Österreich - Fürst und Land im Spätmittelalter. In: HERWIG, Wolfram ed. *Österreichische Geschichte 1278-1411*. Wien : Ueberreuter, 2001, s. 100-101. ŽEMLIČKA, Josef. *Do tří korun. Poslední rozmach Přemyslovců (1278-1301)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 220-225, 229-236.

politiky, zvyčajne sa nijako zvlášť nelíšili od teritoriálnej politiky ich svetských kolegov. Podobne, príslubom území, finančnými kompenzáciami či dynastickými zväzkami, si Adolf zaviazal aj iných kurfirstov, prípadne ich spojencov.

V neposlednom rade nasledovali ďalšie donácie alebo ich potvrdenia mnohým záujemcom, tak ako to bolo zvykom po zmene vlády v každej vtedajšej krajine.² Šesťročná Adolfova vláda, v intenciách snahy čo najviac posilniť moc, musela nutne narázať na nespokojnosť časti elit: pomohli Adolfovi získať trón, on však nebol schopný či ochotný splniť im všetky záväzky, ku ktorým sa zaviazal. Zoznam by bol dlhý, preto sa obmedzíme len na tie najvypuklejšie a najčastejšie pertraktované v odbornej literatúre. Jednou z hlavných kontroverzií bola otázka zisku území rodu Wettinovcov v bohatom Meissensku a Durýnsku, kde Adolf zasiahol do sporov medzi tamajším markgrófom, resp. landgrófom Albrechtom II. a jeho synmi. Večne zadlžený Albrecht II. totiž 23. apríla 1294 podpísal s kráľom Adolfom dohodu, podľa ktorej obe jeho dŕžavy mali pripadnúť za 12 000 hrivien striebra „v prospech ríše“. Tým v podstate obaja odignorovali dedičské práva jeho synov. Keď s tým synovia nesúhlasili, uvalil na nich ríšsku kliatbu a s finančnou podporou Anglicka ešte v roku 1294 obsadil Durínsko, napriek protestom mohučského arcibiskupa Gerharda II. z Eppsteinu (1289-1305), ktorý tam „vlastnil“ isté práva a majetky. Ani osobné rokovania z 30. septembra 1294 v Mittelhausene spory kráľa s Gerhardom nevyriešili. Následným záujmom o Meissensko si zasa Adolf pohneval českého kráľa Václava II., ktorému predtým prisľúbil prednostný nárok na toto územie.³

Ďalším problémom sa ukázalo byť angažovanie sa Adolfa v „nekonečnom“ anglo-francúzskom konflikte. Pritom do rozporov s ambicióznym francúzskym kráľom Filipom IV. Pekným sa Adolf dostal prakticky od začiatku svojej vlády v dôsledku protežovania grófa Jána z Hainaut v jeho spore s mestom Valenciennes. To bolo ríšskym lénom, no dalo sa pod ochranu francúzskeho kráľa. Rozpory narastali aj s ohľadom na francúzske snahy prenikať na ríšske územia v Porýní a nový kráľ sa tak mohol tváriť ako ochranca ríše na západe. Tak sa Adolf v roku 1294 nechal kúpiť za 80 000 hrivien (či dokonca 100 000) anglickým kráľom Eduardom I., aby vojensky vystúpil proti francúzskemu kráľovi pre jeho pokus obsadiť, resp. dobyť Flanderské grófstvo a Burgundsko. Zaviazal sa slúžiť anglickému kráľovi s 1 000 jazdcami šesť mesiacov proti Francúzsku. Konflikt prekazil, okrem iného (napr. aj Eduardove problémy so Škótti), zásah ambiciózneho pápeža Bonifáča VIII. v roku 1295, no Adolf si vyslúžil obvinenia zo žoldnierstva nehodného titulu nemeckého kráľa, a to aj zo strany pápeža, čo značne poškodilo jeho povesť. Niežby v tom bol sám, kúpiť sa nechali napr. aj holandský gróf Florent V. Francúzmi a Ján II. Brabantský Angličanmi. Navyše francúzska diplomacia nadviazala styky s rakúskym vojvodom Albrechtom, čo mohlo do budúcnosti predstavovať ďalší problém. A hoci musel Adolf tiahnuť do Durínska a Meissenska aj v roku 1295, celkovo si tieto územia udržal až do roku 1298. Pravdepodobne dúfal, že kurfirsti znesú jeho uchvátenie Durínska a Meissenu tak, ako znášali nesplnenie volebných sľubov. To sa ukázalo ako chyba, pretože pri nesplnení sľubov išlo „len“ o to, že dotýčným kniežatám neboli priznané žiadne zisky, no ovládnutie Durínska a Meissenska malo za následok stratu, ktoré nebol ochotný akceptovať ani arcibiskup Gerhard, ani kráľ Václav.⁴

² GERLICH, A. Adolf, c. d., s. 37-45. K jednotlivým Adolfovým záväzkom pozri: MATTHEIS, M. Das Verhältnis, c. d., s. 357-374, 398. TRAUTZ F. Studien, c. d., s. 5. ŽEMLIČKA, J. *Do tří korun*, c. d., s. 234-235, 248-249.

³ GERLICH, A. Adolf, c. d., s. 46-51. MATTHEIS, M. Das Verhältnis, c. d., s. 364, 379-383. TRAUTZ F. Studien, c. d., s. 10-17, 19-20. ŽEMLIČKA, J. *Do tří korun*, c. d., s. 250-251.

⁴ PELZEL, Franciscus Martinus (Ed.). *Magni Ellenhardi Chronicon Quo Res Gestae Rudolphi Habsburgici Et Alberti Austriaci Regum Romanorum Egrege Illustrantur*. Pragae : 1777, s. 43. GERLICH, A. Adolf, c. d., s. 52-53. MATTHEIS, M. Das Verhältnis, c. d., s. 392-396, 399. ŽEMLIČKA, J. *Do tří korun*, c. d., s. 251-252.

Dôležitým bodom stabilizácie Adolfovho postavenia na východe ríše mohlo byť stretnutie s Václavom II. z marca 1296 v blízkosti cisterciátskeho kláštora Grünhain v Sasku. Pozoruhodným výsledkom nebolo ani tak naplnenie dynastickej dohody medzi oboma panovníkmi, ako skôr to, že mladý Ruprecht bol poslaný na dvor otca svojej snúbenice do Prahy, kde sa konal sobáš 9. augusta 1296. Ani toto spojenie nebolo pre Adolfa šťastným, keďže nevesta čoskoro po svadbe zomrela. Nepodarilo sa mu odradiť Václava od nárokov na Meissensko a už vôbec neuspel v jeho nasmerovaní proti Rakúsku a Štajersku (stratených dŕžav jeho otca). Václav sa tak zaradil k zástupu nespokojencov sklamaných politikou kráľa Adolfa a dostával sa do opozičného tábora Habsburgovca – Albrechta I, čakajúceho na svoju príležitosť. O zbližení mohučského preláta s Václavom II. svedčí aj jeho ústretovosť (27. júla 1296) v otázke chystanej korunovácie v Prahe. Viackrát odkladaná korunovácia sa napokon uskutočnila o rok neskôr 2. júna 1297 v Prahe a sprievodné oslavy boli tiež príležitosťou na rozsiahle politické stretnutia a prvotné sformovanie „frondy“ proti kráľovi Adolfovi. Jej cieľom bolo zosadiť ho z trónu a hoci nevieme, či on, alebo jeho spojenci, rýnski Wittelsbachovci, boli medzi pozvanými, na korunovácií chýbali. Zoznam účastníkov tvorili najmä: Otto IV. markgróf Brandenburský, saský vojvoda Albrecht, mohučský arcibiskup Gerhard, arcibiskup Burkhardt z Magdeburgu a množstvo iných prelátov. Išlo o jednoznačnú demonštráciu proti Adolfovi vedenú Gerhardom, hoci zatiaľ bez nejakých oficiálnych úspechov. Adolf sa síce ešte 7. júla 1297 pokúsil získať Gerharda na svoju stranu poskytnutím 500 hrivien (z dlhu 5000 hrivien), no márne.⁵

Rovnako nebezpečný bol aj postup rakúskeho vojvodu Albrechta na konci roka 1296 v alpskom priestore proti Adolfovmu prívržencovi – salzburskému arcibiskupovi Konrádovi. Adolf si navyše, celkom nediplomaticky, vyrobil ďalších nepriateľov v podobe dedičov, ešte v novembri 1295 zosnulého tyrolsko-gorizského grófa a korutánskeho vojvodu Meinharda II., keď spochybnil nároky jeho troch synov Ota, Ľudovíta a Henricha na Korutánsko. V liste salzburskému arcibiskupovi Konrádovi z 27. novembra 1296 ich totiž označil za rebelov proti cirkvi a ríši, no najmä hovoril o nich ako o synoch Meinharda, ktorý sa iba „nazýval vojvodom korutánskym“. Meinhardovci boli navyše starí spojenci Habsburgovcov a jednoznačne sa postavili na stranu Albrechta, a to aj priamo na bojisku pri Gölheime.⁶ Albrecht medzitým musel riešiť zložitú situáciu doma. Ešte v roku 1295 totiž ťažko ochorel a vďaka dobovej lekárskej „starostlivosti“ prišiel o oko. Horšie bolo, že sa rozšírili správy o jeho smrti, čo využili všetci šľachtickí nespokojenci s jeho tvrdou autokratickou vládou v Rakúsku i Štajersku, nehovoriac o tradičnom nepriateľovi – salzburskom arcibiskupovi Konrádovi a iných. Prsty v tom mal aj kráľ Adolf, ktorý sa spojil s Konrádom a mal podnietiť nielen vzburu rakúskych barónov, dokonca si vyslúžil aj obvinenia z Albrechtovej otravy. Po potlačení povstania však táto iniciatíva vyšumela do prázdna, najmä keď salzburský prelát zmenil strany a radšej sa zmieril s Albrechtom. Stalo sa tak 24. septembra 1297, keď sa zaviazal, že nepomôže nikomu, kto by chcel vojvodovi škodiť, ani nedovolí prechod cez svoje územie nikomu, kto by smeroval proti Albrechtovi alebo proti jeho korutánskym spojencom. Osobitne sa spomína, že nebude zásobovať, ani prípadný útok kráľovej armády. Tomuto už nemohla zabrániť ani Adolfova donácia z 3. septembra 1297, v ktorej vyzdvihol arcibiskupovu oddanosť a vernosť, s akou „znášal prenasledovanie a škody utrpené od spoločných nepriateľov“. Práve v súvislosti s potlačením povstalcov, keď odbojný Liutold z Kuenringu v júni 1296 sľuboval Albrechtovi pomoc proti komukoľvek, vrátane „rímske-

⁵ GERLICH, A. Adolf, c. d., s. 54-60. MATTHEIS, M. Das Verhältnis, c. d., s. 365. ŽEMLIČKA, J. *Do tří korun*, c. d., s. 305-307.

⁶ RAZIM, Jakub. *Čechy, Korutany a Tyroly pod vládou Jindřicha Korutanského*. Disertační práce. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2014, s. 229.

ho“ kráľa, máme prvý otvorený signál vojvodovho vystúpenia proti kráľovi Adolfovi. Keď si teda vojvoda upevnil svoju moc doma, mohol čakať na svoju príležitosť.⁷

Zdá sa, že Adolf sa jednoducho „vyčerpal“ a nemal už čo ponúknuť, no najmä, Albrechtovi sa podarilo zvieŕť nespokojencov do jedného prúdu. Príležitosť následne prišla s odporom mohuškého preláta a českého kráľa voči kráľovi. Samotný Adolf sa zdržiaval na prelome rokov 1296 – 1297 v Porýní, kde sa 3. mája 1297 zúčastnil voľby nového, jemu nalkoneného, kolínského arcibiskupa Wikbolda, keďže jeho predchodca Siegfried II. zomrel ešte 7. apríla 1297. Zároveň uzavrel dohodu s rýnskym falckgrófom Rudolfom I., ktorému 17. júla 1297 dal do zálohu mesto Memmingen vo Švábsku za vojenskú pomoc stovky obrnených koní, šesťdesiatich kopijníkov a rovnakého počtu lukostrelcov. Za to zaťovi prislúbil 2000 hrivien striebra, hoci z tejto sumy uhradil len časť. Navyše, za ešte nevyplatené veno svojej dcéry mu dal do zálohu viacero ríšskych majetkov. Rudolfovu pozíciu však oslabovali spory s bratom Ľudovítom (neskorším cisárom Ľudovítom IV.), ktorý bol, naopak, ochotný podporiť Habsburga. Táto pomoc by sa kráľovi určite zišla pri obliehaní mohuškého arcibiskupa na jeho nemenovanom hrade ešte v auguste toho istého roka. Tým mu prekazil cestu na stretnutie opozičných kniežat v Chebe a otvorene tak vystúpil proti „duchovnému“ vodcovi opozície. Oklieštená zostava na čele s Václavom II. a Ottom Brandenburským sa radšej stiahla do Kadane. V rovnakej dobe sa však kráľ Adolf mal angažovať aj na západe, vzhľadom na spojenectvo s anglickým Eduardom I., ktorý sa konečne vyločil vo Flandrách, pričom musel rozdeliť svoju armádu. Adolf niekedy v septembri 1297, kým plánoval ťaženie na západ, vyslal svojich ľudí, grófa Theobalda z Pfirtu do Alsaska a rytiera Hermanna z Geroldsecku, do Breisgau ako „správcov“ k hornému Rýnu. Išlo najskôr o opatrenie zamerané proti Francúzom, no netreba zabúdať ani na nepriateľské postoje štrasburského biskupa voči Adolfovi. V každom prípade kráľovi ľudia spôsobili biskupovi a mešťanom štrasburským mnohé škody, takže sa nakoniec pridali k opozičnému tábora. Čo sa týka západného bojiska, anglický kráľ nechal napokon svojho flanderského spojenca Guya z Dampierre bojovať samého, čo viedlo k francúzskemu víťazstvu v bitke pri Furnes 20. augusta 1297. Na strane Guya síce vystúpili niektoré oddiely z Porýnia (gróf Henrich z Nassau a grófi z Jülichu, Katzenelnbogenu a Sponheimu), no ani Adolf, ani Eduard sa na bojisku neukázali. Adolf už musel totiž brať ohľad na opozičné pohyby v ríši, resp. objavili sa aj reči o tom, že sa vraj nechal podplatiť Filipom IV. Podstatné je, že v liste flanderskému grófovi z augusta 1297 z alsaského Schlettstadtu (fr. Sélestat), severne od Colmaru, ho informoval o dôvodoch svojej absencie. Za príčinu označil nepokoje a nepriateľské aktivity niektorých kniežat, ktoré sa dopúšťali „zločinu urážky kráľovského majestátu“. Keď bolo napokon 9. októbra dohodnuté prímierie Eduarda I. s Filipom IV., začiatkom novembra sa mohol Adolf vrátiť do Wiesbadenu a rozpustiť časť oddielov. Tieto tvorili švábski a franskí páni, ktorí na neho čakali vo Frankfurte asi päť týždňov. Zvyšok roka strávil vo Frankfurte a Speyeri. Zároveň preplácal náklady súvisiace s ťaženiami svojim spojencom, trevírskemu arcibiskupovi Bohemundovi (23. decembra 1297), ako aj grófovi Eberhardovi (I.) z Katzenelnbogenu. Eduard I. v nasledujúcom roku uzavrel s Francúzskom mier a Adolf v novembri 1297 vyslal do Courtrai Bohemunda z Trevíru, aby rokoval o predĺžení prímieria.⁸

⁷ Magni Ellenhardi Chronicon. s. 43. BÖHMER, Johann Friedrich. *Regesta Imperii VI. Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1273-1313. Abt. 2.* (RI) neu bearbeitet von SAMANEK, Vincenz. Innsbruck : Universitätsverlag Wagner, 1948, n. 890, s. 312, n. 905, s. 318. ŽEMLIČKA, J. *Do tří korun*, c. d., s. 263, 271.

⁸ PERTZ, Henricus Georgius. Ed. *Chronicon Colmariense*. In *Monumenta Germaniae historica, Scriptores XVII*. Hannoverae : 1861, s. 263. Magni Ellenhardi Chronicon., s. 43-43. K prímieriu pozri: RI VI, 2, s. 319-320, n. 908, s. 325, n. 924. s. 329, n. 936. GERLICH, A. Adolf, c. d., s. 59-62. MATTHEIS, M. Das Verhältniss, c. d., s. 365, 393-395, 398. TRAUTZ F. Studien, c. d., s. 22-27. ŽEMLIČKA, J. *Do tří korun*, c. d., s. 309.

Kráľ následne v druhej polovici roka 1297 odmeňoval svojich verných. V donačných listinách im pripisoval ako kompenzáciu rôzne sumy, od 100 a viac hrivien striebra, ale keďže hotovosťou zvyčajne nedisponoval, dostávali do zálohu rôzne majetky či príjmy. V septembri 1297 medzi nich patrili Henrich z Fleckensteinu,⁹ v októbri Albert z Hohenlohe,¹⁰ Nikolaus z Hagenau a Tilmann zo Schwarzenbergu.¹¹ 19. októbra 1297 zasa ako odškodné za angažovanie sa proti Francúzom priznal Otovi Dolnobavorskému príjmy od regensburských Židov.¹² Podobne aj v novembri poskytol kráľ Gerlachovi von Isenburg ako zálohu príjem plynúci zo židovskej komunity v Hohingene.¹³ V rovnakej dobe boli odmenení aj biskup z Würzburgu a opát Wilhelm zo St. Gallen.¹⁴ Svoj význam malo aj Adolfovo spojenectvo s viacerými mestami, v prvom rade išlo o Speyer, Mohuč, Worms, ale aj Freiburg, ktorým za ich služby a lojalitu udeľoval a potvrdzoval ich privilégia, ako napr. 14. septembra 1297 v Speyeri.¹⁵ Ochranné listy pre sprisahanecké švajčiarske údolia Uri a Schwyz z 30. novembra 1297 boli už jednoznačne namierené proti Habsburgovi.¹⁶

Osobitne sa odmenil aj príbuzným, v prvom rade svojmu strýkovi Eberhardovi (I.) z Katzenelnbogenu listinou vydanou v Speyeri 21. decembra 1297, ktorému za jeho služby sľúbil, no nevyplatil 500 hrivien, a tak mu dal do zálohu hrad a mesto Eberbach (v Bádensku), ako aj iný hrad Reichenstein a mesto Gamunde (asi Neckargemünd). Podľa iného dokladu dostal do zálohu aj majetok Nießen, pravdepodobne južne od Limburgu.¹⁷ Svojmu švagrovi Jánovi z Limburgu potvrdil vo februári 1298 privilégium od kráľa Rudolfa I. (z roku 1287 pre jeho otca Gerlacha) na príjmy od limburských Židov (300 hrivien), ku ktorým pridal ešte ďalších sto hrivien.¹⁸ Napokon 26. februára 1298 vyhlásil svojich strýkov Henricha a Emicha z Nassau a ich bratov za svojich a ríšskych vazalov za ich zásluhy a dal im 1000 mariek kolínskych fenigov. Prirodzene, to bola len nominálna hodnota, namiesto ktorej dostali do zálohu bane na striebro v Ratzenscheide vo Vestfálsku (neďaleko Siegeni, ktorý bol rodovou akvizíciou už niekoľko desaťročí).¹⁹

V posledný deň roka 1297 musel Adolf zaujať stanovisko k problému, ktorý ho potencionálne oslaboval v predvečer zápasu s Habsburgom. Išlo o spor medzi jeho zaťom falcgrofom Rudolfom I. a jeho matkou Matildou (inak sestrou Albrechta Habsburského) na jednej strane s augsburským biskupom Wolfhardom a mestom Augsburg na strane druhej. Vydal nariadenie, že obe strany musia dodržiavať mier do 1. mája 1298 a majú sa do 16. marca 1298 dostaviť pred neho, aby ich spor rozhodol. Spor sa napokon vyriešil aj bez kráľovho zásahu, takže angažovanosť zaťa na jeho strane nebola ohrozená.²⁰ Aj na začiatku roka 1298 v januári a februári dal do zálohy svojim prívržencom rôzne ma-

⁹ RI VI, 2, s. 314, n. 894.

¹⁰ RI VI, 2, s. 323, n. 919.

¹¹ RI VI, 2, s. 323, n. 920.

¹² RI VI, 2, s. 323, n. 915, 916.

¹³ RI VI, 2, s. 324, n. 922.

¹⁴ RI VI, 2, s. 325, n. 925, s. 328, n. 934.

¹⁵ RI VI, 2, s. 314-316, n. 896, 898, 899, s. 329, n. 935

¹⁶ RI VI, 2, s. 326-328, n. 929, 930.

¹⁷ RI VI, 2, s. 329-330, n. 937, s. 930, n. 939.

¹⁸ RI VI., s. 337, n. 953.

¹⁹ RI VI., s. 337, n. 954.

²⁰ RI VI., s. 330, n. 938.

jetky. Platí to o Konrádovi z Weinsbergu,²¹ ako aj o Engelbertovi, synovi grófa Eberharda z Mark. Druhému menovanému namiesto sľúbených 400 mariek kolínskych fenigov dal do zálohu ríšsky majetok Westhofen, a to „*in subsidium sue milicie*“, teda ako „žold“ za jeho vojenské služby.²²

Stretnutie vo Viedni a jednotlivé strany

Vzťahy medzi švagrami – Václavom II. a Albrechtom Habsburským prechádzali rôznymi fázami a od spojenectva nemali ďaleko k nepriateľstvu a naopak. To posledné sa podarilo vyriešiť ešte na konci roka 1293. Navyše, v tom čase došlo aj k nadviazaniu Albrechtovho spojenectva s markgrófom Otom V. Dlhým, keď sa jeho syn Hermann zasnúbil s Albrechtovou dcérou Annou.²³ Príležitosť na konečnú dohodu opozície poskytl zasnuby Alžbety, dcéry uhorského kráľa Ondreja III., s českým princom Václavom (III.) vo Viedni. Iniciátorom bol vraj český panovník. Stretnutie Albrechtových prívržencov vo Viedni sa začalo 10. februára 1298 a zúčastnilo sa ho množstvo svetských a cirkevných predstaviteľov, ako z ríše, tak i z Uhorského a Českého kráľovstva. Okrem spomínaných panovníkov to boli nemecké kniežatá, v prvom rade kurfirsti Albrecht II. Saský a brandenburský markgróf IV. Otto IV. a jeho brat Hermann. Z južných častí ríše boli zastúpení korutánsky vojvoda a tirolský gróf Otto III. s bratmi Ľudovítom a Henrichom. Prítomný bol aj český spojenec – opolské knieža Boleslav I. a nemenovaná masa šľachticov. Dlhší je potom zoznam prelátov. Z ríšskych biskupov boli zastúpení – Peter z Bazileja, Henrich z Kostnice (Konstanz), Bernard z Pasova, Ulrich zo Seckau, Emich z Friesachu, Albrecht z Chiemsee. Z Čiech tu boli obaja hlavní preláti, pražský biskup Gregor aj olomoucký Detrich. Najviac biskupov však zastupovalo Uhorské kráľovstvo, vrátane Gregora, nedávno zvoleného arcibiskupa v Ostrihome. V zozname figurovali: kaločský arcibiskup Ján, rábsky biskup Teodor, vesprímsky Benedikt, päťkostolný Pavol, vacovský Haab a čanádske biskup Anton. Podobne ako množstvo šľachticov navštívili Viedeň aj mnohí opáti, prepošti a kanonici. Ich sprievody doslova zaplavili mesto a to spôsobilo výrazný nedostatok ubytovacích kapacít. Problematické boli vraj vzťahy domáciach s Uhrami a Kumánmi, a to aj s obeťami na životoch. Údajne zahynul, okrem iných, dokonca nejaký „kráľ pohanov Albrandus“. išlo o syna nebohého kumánskeho vojvodu Alpra. Zasnuby následníka českého trónu Václava s uhorskou princeznou, len päťročnou Alžbetou 12. februára 1298, boli vlastne len zásterkou na vec iného charakteru. Došlo tým k ešte pevnejšiemu prepojeniu Habsburgovcov, Přemyslovcov a Arpádovcov. Vyššie spomínané osobnosti mali v podstate odobrať Albrechtovo vystúpenie proti vládnucemu panovníkovi v ríši a hoci sa Ondrej III. vrátil čoskoro do vlasti, ním delegované oddiely sa pridali v následnom ťažení na západ k Albrechtovej armáde.²⁴

Pre strednú Európu toto stretnutie a prepojenie Habsburgovcov, Přemyslovcov a Arpádovcov znamenalo tiež vytvorenie nového, hoci len krátkodobého systému medzinárodných vzťahov, z ktorého každý z rodov mohol profitovať. Napr. Václav II. získal do budúcnosti

²¹ RI VI., s. 333-334, n. 945.

²² RI VI., s. 334-335, n. 948.

²³ ŽEMLIČKA, J. *Do tří korun*, c. d., s. 245-246, 312-313.

²⁴ Chronicon Austriacum anonymi. In GOMBOS, Franciscus Albinus (ed.). *Catalogus fontium historiae Hungariae I*. Budapestini : Ab Academia litterarum de Sancto Stephano rege nominata editus, MCMXXXVII, s. 516-517, č. 1215. WERTNER Mór. Magyar segítőcsapat a göllheimi csatában (1298.). In *Hadtörténelmi Közlemények*, 16. kötet. Budapest : Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1915, s. 61-64. PAULER, Gyula. *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt II*. Budapest : Az Athenaeum Irod. és Nyomdai R. Társulat Kiadása, 1899, s. 580-581.

nárok na uhorskú korunu, ale priamym dôsledkom bol v prvom rade uhorský súhlas s českou nadvládou v Poľsku. Pre Ondreja III. to zasa znamenalo definitívne vymenenie sa zo zahranično-politickej izolácie v rámci strednej Európy – stal sa plnohodnotným členom novej aliancie, ktorej cieľom bola zmena pomerov v ríši, nehovoriac o dynastickej aliancii s Přemyslovcami.²⁵

Predpokladá sa, že na stretnutí mohučský arcibiskup Gerhard priamo vyzval Albrechta k ťaženiu do Porýnia. Albrecht 12. februára 1298 prisľúbil Václavovi II., že ak bude zvolený za kráľa, dá mu do zálohu Cheb Pleisensko a viaceré hrady v ríši, ako aj mesto Weiden do zálohu (za 50 000 hrivien). Po Viedenskom stretnutí sa Václav vrátil na Moravu a tam 21. februára v Brne formálne odovzdal svoj hlas mohučskému Gerhardovi v prospech Albrechta. Teraz disponoval Gerhard spoločne s brandenburským a saským súhlasom štvoricou hlasov (zo siedmich) pre novú voľbu. Rýnsky falckgróf Rudolf I. bol od svojho nástupu na stolec v roku 1294 a sobáša s Adolfovou dcérou Mathildou plne na strane svojho svokra, takže mohol očakávať len jeho nesúhlas a otázni boli aj zvyšní dvaja arcibiskupi z Kolína a Trevíru. Otázkou bola potom vojenská účasť jednotlivých Albrechtových spojencov, keďže bez ťaženia proti Adolfovi do Porýnia by sa situácia najskôr nijako nezmenila.²⁶

Kráľ Ondrej III. vyslal oddiel 200 – 300 jazdcov na čele s už spomínaným zvolenským a bratislavským županom Demeterom. Jeho príslušníkmi boli najmä hradčania z územia bratislavského a zvolenského komitátu, ako aj z Liptova, no zúčastnili sa ho aj viacerí členovia šľachtických rodov. Staršia maďarská historiografia sa nadchýnala obdivom, ktorý im prejavili nemeckí kronikári. Opisujú ich dlhé vlasy, spletené podobne ako u žien do vrkočov, dlhé fúzy. Spomínajú ich ako ľahkoodencov, odvážnych a bez ťažkých zbraní, no na rýchlych koňoch, ktorým nerobilo problém prebrodiť ani rieky.²⁷ Rozhodne však tento opis nemohol platiť pre celý Demeterov oddiel, keďže väčšina jeho mužov pochádzala zo slovenských oblastí. Možno to bolo iba klišé opakované pri opise vojenských zoskupení z východu, prípadne sa to týkalo Kumánov.

Tieto kroky opozície, samozrejme, neušli kráľovej pozornosti. Na začiatku roka 1298 sa Adolf pohyboval medzi Speyerom a Andenachom na strednom Rýne a zháňal podporu a financie, rokoval s vplyvnými rodmi, mestami a biskupmi, resp. uspokojoval zálohami staršie pohľadávky, napríklad aj v prípade grófa Eberharda I. z Katzenelnbogenu za jeho predošlé výpravy do Durínska. Eberhard bol pritom Adolfovým strýkom z matkinej strany a pôvodne, od roku 1275, slúžil kráľovi Rudolfovi I. Habsburskému. So skúsenosťami vo „veľkej politike“ pokračoval aj v prípade služby Adolfovi, ako jeho pravá ruka, čo sa mu majetkovo rozhodne vyplatilo. Jeho majetky pritom susedili s tými Adolfovými medzi Taunusom a Lahnom, no postupne rozšíril svoju územnú základňu ako ríšsky hodnostár zálohami v Tribure či akvizíciami v hornom Švábsku a inde. Vďaka tomu mohol zohrávať úlohu, ktorá ďaleko presahovala jeho pôvodné sily, podobne ako v prípade jeho brata (jeho synovcom bol gróf Wilhelm z Katzenelnbogenu). Medzi Eberhardom a Adolfom síce došlo v rokoch 1295 – 1297 k istému odcudzeniu, najmä v dôsledku grófovej zaangažovanosti a výdavkov v Durínsku, no po ich zaplatení na rozhraní rokov 1297 – 1298 ho opäť vidíme medzi kráľovými prívržencami. Celkovo sa Adolfovi podarilo začiatkom roku 1298 nazbierať značné množstvo síl. V jeho tábore však mali ľudia tendenciu skôr vyčkávať, pretože stratégia ra-

²⁵ VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny země koruny české III. 1250-1310*. Praha-Litomyšl : Paseka, 2002, s. 444. SZOVÁK, Kornél – ZSOLDOS, Attila. *Szent István és III. András*. Budapest : Kossuth kiadó, 2003, s. 204-205.

²⁶ GERLICH, A. Adolf, c. d., s. 63-65. MATTHEIS, M. Das Verhältnis, c. d., s. 377-378. ŽEMLIČKA, J. *Do tří korun*, c. d., s. 311, 313.

²⁷ PAULER, G. *A magyar*, c. d., s. 581-582.

kúskeho vojvodu zrejme ešte nebola dostatočne jasná.²⁸ V podstate najväčším Adolfovým problémom boli tradične financie. Ešte 11. marca 1298 listinou vydanou v Oppenheime (južne od Mohuča) uznal svoj dlh voči svojmu strýkovi Eberhardovi vo výške 3500 mariek striebra. Išlo o čiastku, ktorú mal kráľ zaplatiť niekoľkým durínskym šľachticom za ich predošlé služby: boli to grófi Otto z Anhaltu, Friedrich z Beichlingenu a pán z Querfurtu – 1500 mariek, gróf Otto z Orlamünde a grófi z Rabenswaldu a Schwarzburgu – 800 mariek. Práve Eberhard bol poverený vyplatením sľúbených súm a predpokladáme, že ich aj vyplatil, ak mu kráľ dal do zálohu ďalšie majetky až do splatenia dlžnej sumy.²⁹ Následne 15. marca oznamuje mešťanom Oppenheimu, že dane, ktoré mu ročne platili vo výške 300 mariek kolínskych fenigov, vrátane príjmov od miestnych Židov a dedinu Nierstein, dal do zálohu svojmu strýkovi Eberhardovi.³⁰

Čo sa týka Adolfových pozícií, mohol sa relatívne spoľahnúť na podporu zo západných častí ríše, najmä čo sa týka Porýnia. Na jeho strane vystupovali, okrem už zmienených arcibiskupov z Trevíra a Kolína, zaťa – rýnskeho falcgrófa Rudolfa, najmä brabantský vojvoda Ján II. či hessenský landgróf Henrich I. Pozície Henricha (a tým aj Adolfa) však oslabovala skutočnosť, že svoje landgrófstvo rozdelil medzi svojich synov z prvého a druhého manželstva, čo medzi nimi vyvolalo vojenskú konfrontáciu v rokoch 1296 – 1297. Jedným z najspoľahlivejších Adolfových straníkov bol potom Ulrich z Hanau, ktorý sa angažoval vo väčšine jeho ťažení a navyše bol v nepriateľskom pomere k mohučskému arcibiskupovi. Podobne sa v kráľov prospech vo vojenskej a diplomatickej sfére angažoval aj norimberský purkgróf Fridrich III. z rodu Hohenzollernovcov. A hoci zomrel ešte v roku 1297, aj jeho syn a nástupca Ján I. pokračoval v otcovej politike.³¹

Problémovým bodom v Porýní však bola pre Adolfa nepriateľská pozícia Štrasburgu a najmä tamojšieho biskupa Konráda z Lichtenbergu. Prvé boje sa v Alsasku, kľúčovej oblasti pre postup Albrechtových oddielov ďalej do Porýnia, rozhoreli ešte vo februári 1298. Nešlo síce ešte priamo o stret oboch strán, keďže konflikt pramenil z dávnejšej animozity medzi štrasburským biskupom a mešťanmi na jednej strane a ríšskou správou v Alsasku na strane druhej, no predznamenal následný vývoj. Zámienkou na vojenské meranie síl bolo zadržanie päťice štrasburských obchodníkov na začiatku februára 1298 v Hagenau, sídle ríšskeho správcu, tamojšími mešťanmi (pre nezaplatenie mýta). Biskup Konrád a štrasburskí mešťania v snahe o oslobodenie uväznených zaútočili a obliehali Hagenau niekoľko dní (do 10. februára), pričom zabili niekoľko osôb a okolie vypálili. Ríšsky správca (landfojt) Alsaska, gróf Theobald z Pfirtu, následne zvolal vlastné oddiely, posilnené o jednotky kráľovi verných miest a začal, aspoň podľa Colmarskej kroniky, plieniť a ničiť majetky biskupa v značnom rozsahu, najmä v blízkosti Colmaru, pričom sa im vzdalo aj niekoľko hradov.³² Medzi odmenenými za tieto akcie figuroval v Theobaldovej listine vydanej 12. marca 1298 v Schlettstadte (fr. Sélestat) severne od Colmaru aj Henrich z Rappoltsteinu. Záloha 100 hrivien v podobe príjmov z vinohradov v Kientzheime pri Colmare síce nesvedčí o nejakej výraznej solventnosti, no pre ríšu jeho služby, ako príslušníka alsaskej šľachty v danom regióne, svoj význam rozhodne mali.³³

Treba ešte zdôrazniť, že boj o moc nebol nejakou jednorazovou záležitosťou späťou len

²⁸ GERLICH, A. Adolf, c. d., s. 66. TRAUTZ, F. Studien, c. d., s. 7. ŽEMLIČKA, J. *Do tří korun*, c. d., s. 312.

²⁹ RI VI., s. 339, n. 958.

³⁰ RI VI., s. 340, n. 960.

³¹ MATTHEIS, M. Das Verhältnis, c. d., s. 383-391. ŽEMLIČKA, J. *Do tří korun*, c. d., s. 313.

³² Chronocon Colmariense. s. 263.

³³ RI VI., s. 339, n. 959.

s osobou Adolfa Nassavského, ale skôr principiálnou a dlhodobou otázkou, kto mal mať v ríši moc a vládu: kráľ alebo kniežatá? V prípade Adolfa tento boj vyhrali kniežatá, ale na druhej strane si zvolili v osobe Albrechta ešte mocnejšieho panovníka, ktorému sa ich neskôr podarilo poraziť.³⁴

Albrechtovo ťaženie na západ

Krátko po viedenských rokovaniach, teda ešte vo februári 1298, začalo Albrechtovo ťaženie do Porýnia. Cieľom mal byť snem vo Frankfurte, zvolaný na 1. mája 1298 arcibiskupom Gerhardom. Bolo totiž jasné, že bez vojenskej konfrontácie sa zmena na tróne neudeje. Okrem toho, že útočná stratégia samotná a prenesenie bojových operácií na územie nepriateľa je zvyčajne výhodnejším postupom, mohla tu pôsobiť aj obava zo zachovania sa vlastnej šľachty, ktorá sa len pred dvoma rokmi vzbúrila proti vojvodovi a snažila sa aj o spojenie s Adolfom. Takže vyčkávať na jeho príchod v Rakúsku by bolo pre Albrechta nanajvýš riskantné. Preto radšej sám tiahol na západ na čele svojich rakúskych a štajerských oddielov, spoločne s pomocnými zbormi z Uhorského a Českého kráľovstva. Uhrom velil bratislavský a zvolenský župan Demeter. Dvom stovkám českých rytierov podľa Otakara Štajerského velil „pán Záviš“, čo je najskôr omyl, ich veliteľom bol totiž pravdepodobne Boleslav Opolský, ktorý mal podľa Ellenhardovej kroniky zastupovať českého kráľa aj pri očakávanej voľbe nového nemeckého kráľa. Podľa českej historiografie bol však veliteľom Smil z Nových Hradů, syn Ojře z Lomnice, z rodu mocných Vítkovcov. Za svoju účasť na bitke pri Gölheime pravdepodobne následne dostal od kráľa úrad znojenského purkráfa. Podľa Dalimilovej kroniky český kráľ navyše podporil Albrechta aj finančne. Tento krok pritom kronikár vehementne kritizuje, nielen v kontexte predošlého nepriateľstva s Habsburgovcami, ale najmä kvôli protežovaniu Nemcov v Čechách. Dôležitý krok pre svoj postup na západ urobil Albrecht zmluvou, ktorú 27. februára 1298 v Passau vyhlásil dolnobavorský vojvoda Oto III. o „vzájomnej pomoci“ a spojení. Oto sa pritom, ako vyslovene uvádza dohoda, nezaviazal pomáhať Albrechtovi proti kráľovi Adolfovi. Iba sa v nej konštatuje, že Albrecht podnikne vojenské ťaženie do Švábska. Rýmovaná kronika Otakara Štajerského tvrdí, že sa rakúsky vojvoda zastavil v Linzi, pretože musel získať povolenie od Ota, verného kráľovi, na prechod cez jeho územie. To sa malo stať za platbu 1000 mariek striebra, ako kompenzáciu „za prípadné škody“, ktoré by rakúske oddiely spôsobili. Nie je jasné, aký bol účel onoho údajného odškodnenia, no v dokumente nie je zmienka o súvislosti medzi platbou a ťažením. Aj tak je však jasné, že sa bavorský vojvoda nechál kupiť a dovolil tak Habsburgovi prechod svojim územím. Bez toho by bol vojvodov pochod ťažko mysliteľný.³⁵

Albrecht musel teda čakať na dohodu s bavorským vojvodom, a tak sa až začiatkom marca mohol pohnúť ďalej. Ešte 4. marca bol v Göttinge, západne od Viedne, a 7. a 9. marca vo Welse. Až v polovici marca sa tak mohol presúvať cez Bavorsko, pričom pri Augsburgu sa k nemu mal pripojiť Henrich Korutánsky. Rakúska armáda sa napokon, najneskôr 21. marca, dostala k Ulmu, no tam jej ďalšiu cestu zablokovalo Adolfovo vojsko,

³⁴ MATTHEIS, M. Das Verhältnis, c. d., s. 399.

³⁵ RI VI., s. 337-338, n. 955. Magni Ellenhardi Chronicon s. 44. Ottokars Österreichische Reimchronik. Teil 2. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores, Deutsche Chroniken V/1-2*, hg. von Joseph Seemüller. Hannover : 1893, v. 70677-70717, s. 935. „... i jě sě Albrechtovým lidem striebra, zlata sláti.“ *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila (2)*. Editori DAŇHELKA, Jiří a kolektiv. Praha : Academia, 1988. v. 33-42, s. 443-444. NIEDERSTTÄR, A. Die Herrschaft Österreich., s. 104. ŽEMLIČKA, Josef. *Do tří korun..*, s. 313. VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny..*, s. 444-445.

a tak sa jej vojvoda radšej vyhol a tiahol na juhozápad do Švábska do mesta Waldshut (dn. Waldshut-Tiengen na nemecko-švajčiarskej hranici) na hornom Rýne. Táto informácia Ellenhardovej kroniky je však nesprávna. Podľa Otakara Štajerského strávil pri Augsburgu najmenej osem dní a odtiaľ smeroval na Landsberg proti prúdu rieky Lech a ďalej cez Memmingen do Diessenhofenu na švajčiarskej hranici, kde sa 3. apríla ocitol na vlastnom rodovom území. Skutočnosť, že ustúpil a v Memmingene zotrval päť dní, môže svedčiť o unavenosti jeho oddielov po krátkom pochode od Augsburgu. Navyše sa zdá, že ustúpil prevahe nepriateľa. V každom prípade to však znamenalo, že schôdzku s kurfirstmi 1. mája stihnúť nemohol, takže musela byť preložená na iný termín. Do Waldshutu tiahol Albrecht cez Schaffhausen, ktorý podľa tohto zdroja dosiahol 6. apríla. Jeho pobyt tam, podobne ako v Diessenhofene, nám dokladajú aj listiny.³⁶ Za zmienku tiež stojí skutočnosť, že dovtedajší Adolfov presun k Ulmu bol doslova bleskový. Ešte 15. marca ho máme doloženého v Porýní v Oppenheime, južne od Mohuča, a o šesť dní neskôr, 21. marca, už bol v Ulme. Vzdušnou čiarou je to asi 200 km a odhliadnuc od reálnej a dlhšej trasy, nebolo pre kráľovu jazdu nemožné prekonať danú vzdialenosť. To by však znamenalo, že kráľ nebol plne pripravený, keďže jeho pechota a hlavne tréni museli značne zaostávať, ak sa vôbec vydali na cestu. Podstatná bola preňho skôr rýchlosť a miera prekvapenia, čo rozhodne fungovalo, keďže sa Albrecht radšej stiahol a aj sám Adolf zamieril naspäť do Porýnia. Cieľom bolo pravdepodobne iba zabrániť Habsburgovi dostať sa včas do Mohuča, no to mu tiež nebránilo v ďalšej ceste na západ cez Švábsko.³⁷

Otázkou je, prečo vôbec dovolil Oto III. prechod svojmu švagrovi Albrechtovi Habsburskému cez svoje územie, ak bol prívržencom kráľa Adolfa? Samozrejme, kalkulácia. Jednoznačnou inšpiráciou tu bola určite vojenská prevaha ambiciózneho Habsburga, ktorej nemohol bavorský vojvoda čeliť. Mohol sa síce brániť a zablokovať, aspoň na čas, Albrechtov postup a čakať na pomoc zo západu, no v takom prípade by boli jeho územia vystavené vojnovému pustošeniu a stratám. Preto sa pravdepodobne radšej dohodol s tradičným nepriateľom svojho rodu a ešte navyše zinkasoval celkom peknú sumu za niečo, čomu aj tak nemohol zabrániť. Jeho motivácia sa prejavila hneď následne, keď sa vydal so svojimi oddielmi, ktorých jadro tvorilo 300 rytierov, smerom k Porýniu. Dalo by sa uvažovať, že tiahol v ústrety kráľovskej armáde a spoločne tak mohli dostať rakúskeho vojvodu do pasce. To sa však nestalo a aj následný Albrechtov ústup na juhozápad, kde mohol očakávať podporu svojich švábskych prívržencov, by mohol svedčiť o tom, že si uvedomoval nebezpečenstvo, ktoré mu hrozilo. Inak ako Oto sa zachoval gróf Albrecht z Hohenbergu, ktorý sa márne pokúsil zastaviť Bavorov na hornom toku Neckaru a zaplatil za to životom. Čo sa týka priamych vojenských posíl, Albrecht sa mohol z prelátov spoľahnúť len na mohučského arcibiskupa, štrasburského biskupa Konráda a Henricha, biskupa z Kostnice. Zo svetských pánov spomína kronikár ôsmich grófov zo Švábska.³⁸

Kým Albrecht táboril na juhu vo Waldshute, kráľ Adolf tiahol do Porýnia, aby mu uzavrel cestu k Štrasburgu a zaujal pozície v Breisachu na Rýne, západne od Freiburgu, kde zablokoval prechod cez Rýn. Ešte predtým však táboril pri meste Haslach im Kinzigtal, na rieke Kinzig v Čiernom lese (asi 40 km severovýchodne od Freiburgu), no o jeho trase z Ulmu na západ nevieme nič. V Haslachu sa k nemu pripojil opäť Viliam zo St. Gallenu s dvadsiatkou rytierov. Následne Adolf, po niekoľkých dňoch, 10. apríla v tábore v Haslachu, dal do zálohu synovcovi opäť zo St. Gallenu, grófovi Hugovi z Bregenzu – Bregen-

³⁶ RI VI., s. 338-339, n. 956, s. 340-341, n. 961. Ottokars Österreichische Reimchronik. Teil 2., v. 70718–70765, s. 935-936. GERLICH, A. Adolf, c. d., s. 67.

³⁷ RI VI., s. 340, n. 960, s. 941, n. 962. WERTNER, M. Magyar., c. d., s. 67.

³⁸ Magni Ellenhardi Chronicon. s. 44-45.

zerwald, čo svedčí o snahe zaviazať si jeho vernosť.³⁹ Medzitým tiahol na pomoc Adolfovi aj samotný bavorský vojvoda Oto III. s 300 rytiermi. Do cesty sa mu však postavil jeho príbuzný Albrecht (II.) z Hohenbergu, spríbuznený aj s Habsburgovcami (bol švagrom Rudolfa I. Habsburského), „s mnohými rytiermi“ pri Oberndorfe am Neckar, v blízkosti svojho hradu Leinstetten v dnešnom Bádensku. Bolo to takmer 40 km východne od Adolfovho tábora a na východnej strane Čierneho lesa. V následnom vojenskom strete 17. apríla však Albrecht „po dlhom zápase padol zranený z koňa“ – dextraria. Jeho ľudia, „rustici“ (čo by mohlo svedčiť aj o použití nejakej domobrany), sa ho pokúšali zachrániť útokmi na kone nepriateľských rytierov a mnoho týchto ťažkých rytierskych koní – dextrariiov, vraj prebodli, no nakoniec podľahli a viac než tri stovky z nich vraj za to zaplatili životom. Gróf Albrecht zraneniam podľahol a Bavori mohli bez ďalšieho odporu pokračovať v ceste. To je však v rozpore s tvrdením letopisov Hermana z Altaichu, podľa ktorého bavorského vojvodu následne šesť týždňov obliehali grófovi stúpenci v Oberndorfe na Neckare.⁴⁰

Rakúsky vojvoda po zastávke na hornom Rýne nasmeroval svoje oddiely na sever k Freiburgu im Breisgau, no tamojší mešťania zakázali jeho ozbrojencom vstúpiť do mesta. Dôležitým spojencom bol preňho štrasburský biskup Konrád, no jeho, podľa kronikára, čo do veľkosti „slušná armáda“, rozhodne nemohla mať ním vyčíslené počty mužov. Biskup vraj zhromaždil 1800 jazdcov, rytierov na ťažkých dextrarioch, vrátane svojej „familie“ a štrasburských mešťanov. Aj celkový počet 10 000 mužov, vrátane pechoty v jeho armáde, je určite prehnaný. Spojiť sa pritom mali obe armády práve pri Freiburgu. Kráľ, ktorý nedokázal zabrániť ich spojeniu, južne od svojich vlastných pozícií, sledoval ich kroky od Breisachu (am Rhein) na sever popri Rýne a pritiahol k hrádku, resp. mestu Kenzingen, severne od Freiburgu, aby im zablokoval ďalší postup. Adolf medzitým zvolal aj kontingenty mešťanov z Colmaru, Schlettstadtu, Neuchâtelu, Mulhouse, Breisachu a Kaysersbergu, ako aj grófa Theobalda z Pfirtu, teda z miest na hornom Rýne, vrátane svojich verných v Alsasku, a dal teda dohromady značnú vojenskú silu. Obaja súperi sa utáborili oproti sebe pri východe z „priesmyku“ medzi Riegel am Kaiserstuhle a Hecklingenom, len niekoľko kilometrov južne od Kenzingenu. Kráľ táboril na ľavom brehu rieky Elz, kým vojvoda na tom pravom. Koncentrácia takého množstva oddielov viedla k zásobovacej kríze a kráľove oddiely trpeli nedostatkom potravín, najmä chleba, čo nedokázali vyriešiť ani dodávky od mešťanov z Breisachu, či Colmaru. Počas dvoch týždňov vyčkávanie dochádzalo ku kontaktom medzi oboma táborami. Adolfova výzva prostredníctvom grófa Ludwiga z Öttingenu, aby Albrecht zastavil nepriateľstvo a uznal jeho právo na trón, sa minula účinkom. Rovnako dopadla aj konfrontácia o účele jeho ťaženia, na ktorú mal Habsburg iba vyhýbavo argumentovať ohľadom „potrieb rieše“. Príkladom kontaktov, resp. ich obeťou sa potom stal Adolf stolník Hildebrand z Pappenheimu, ktorý počas príméria navštívil svojho brata v Albrechtovom tábore, no bol niekedy pred 27. aprílom úkladne zavraždený. Taktiež dochádzalo aj k prepadam zásobovacích oddielov. No keďže obe armády oddeľovala, podľa Ellenharda, „neprierodná“ rieka Elz, k ich priamemu stretu nedošlo. Je otázne, kto si viac prial otvorený stret, ak vôbec niekto. No zásobovacie ťažkosti k tomu mohli nútiť najmä Albrechta, aspoň podľa kronikárov to bol on, kto vraj navrhol kráľovi, aby sa buď stiahol od rieky a nechal ho prejsť, alebo by ustúpil on sám na míľu od brehu a nechal prejsť kráľa. (Takáto ponuka mala odznieť napr. aj pred bitkou pri Dürnkrate v roku 1260). Adolf vraj obe ponuky odmietol, pravdepodobne zvolil zdržiavaciu taktiku. Situácia sa však zmenila niekedy

³⁹ RI VI., s. 341, n. 963. s. 341-342, n. 964. Inokedy, v tábore pri Kenzingene, pasoval štvoricu opátových ľudí na rytierov. s. 344, n. 969. WERTNER, M. Magyar., c. d., s. 67.

⁴⁰ RI VI., s. 345, n. 965. Chronicon Colmariense. s. 264-265.

okolo 5. mája, keď sa Adolfovi podarilo dohodnúť na kúpe hradu Kenzingen (resp. výmeny za zálohovanie údolia Gregoriental s hradom Mandeburg) s jeho majiteľom – pánom z Usenbergu. (Najskôr išlo hrad Lichteneck, na 242 m vysokom skalnom výbežku nad Hecklingenom.) Dostal tak pod kontrolu nielen hrad na Albrechtovom pravom brehu rieky Elz, ale najmä most cez túto rieku a možnosť jej prekročenia. Albrecht tak, po dvoch týždňoch vyčkávania, keďže sa blížil termín schôdzky s kurfirstmi, a napriek tomu, že vraj chcel zaútočiť na kráľa, využil jednodňové prímerie, o ktoré požiadal, a v noci (teda 6. mája) so svojimi oddielmi unikol na sever. Kráľ vraj rešpektoval prímerie a neprenasledoval unikajúceho nepriateľa. Vyzerá to skôr, že sa Albrecht ešte necítil dostatočne silný na priamu konfrontáciu a radšej sa stiahol na druhú stranu Rýna k Štrasburgu.⁴¹

Do tohto času a priestoru by sme mohli zaradiť aj jednu z uhorských naračiek správ. Podľa listiny Ondreja III. z 29. októbra 1299, odmeňujúcej verné služby Štefana, syna komesa Pows(a), syna Mersa, sa tento s „pánom svojim“, županom Demeterom, zúčastnil ťaženia do Nemecka na pomoc vojvodovi Albrechtovi. Štefan podľa narácie, „*priduc k Rýnu blízko mesta Štrasburg... chvályhodne bojoval*“. V tomto boji vraj utrpel dvojicu ťažkých zranení „*na svojich údoch*“. Správu o tom kráľovi napísal, aspoň podľa textu listiny, samotný Albrecht, ktorého kráľ Ondreja tituluje ako „*vlastného otca*“. Pravda, je otázne, či túto zmienku možno zaradiť k nejakým bojom pri Štrasburgu. Možno našli uhorské jazdné oddiely uplatnenie skôr ešte počas táborenia pri Kenzingene, v drobných šarvátkach a prepadoch zásobovacích oddielov. Nie je vylúčené ani to, že Štefan utrpel zranenia v bitke pri Gölheime, keďže sa nemožno úplne spoľahnúť na geografické znalosti pisára listiny. Samotný Štefan sa však nejakej odmeny už nedočkal, neskôr totiž padol – po návrate do krajiny, v boji proti Matúšovi Čákovi počas obliehania hradu Holíč, opäť v službách župana Demetera. No jeho otec Pows a päť bratov za to dostala od kráľa dedinu Kendice v Šariši, južne od Prešova.⁴²

Do tohto pomaly vrcholiaceho konfliktu prišla iniciatíva zo strany duchovného vodcu opozície, mohučského arcibiskupa Gerharda, ktorý listom z 1. mája 1298 pozval, ako kancelár ríše, kráľa Adolfa na stretnutie s kurfirstmi, určené na 15. júna do Mohuča. Cieľom bolo vyriešiť „*neblahý stav v ríši, ktorej mier bol narušený kvôli útlaku a nespravodlivosti*“. Išlo v podstate o formálnu žiadosť a relatívne „diplomatické“ obvinenie kráľa, ktorý mal byť predsa garantom mieru. Na druhej strane formálne ešte stále zachovával lojalitu k panovníkovi a nevyjadril ani žiadne otvorené nepriateľstvo voči nemu. List používa zdvorilý tón a obvyklé frázy, no pôsobí zvláštne. Síce správne poukazuje na problémy ríše, no prívelmi nešpecifikuje ich charakter a najmä ich príčinu, nehovoriac o pôvodcovi. Je všeobecný a neurčitý, rovnako ako cieľ samotných rokovaní. Už Gerhardovo samotné sebaurčenie ako arcikancelára, a teda hlavného kurfirsta, je právne pochybné a aj jeho odvolávka na právo povolať kráľa (prezentované ako stará tradícia) je len jeho tvrdenie. Istú váhu, ale len v momentálnej politickej konštelácii mu dávalo odvolanie sa, že vystupuje ako hovorca všetkých kurfirstov, hoci správnejšie by bolo dodať väčšej časti z nich. Celkovo tento počin mal navodiť zdanie legitimacy a na skutočné rokovanie s kráľom najskôr nikto ani len nepomyslel. Jedným z dôvodov tohto „mierneho“ konania kurfirstov voči kráľovi môže byť skutočnosť, že voči jeho armáde boli v podstate bezbranní. Potrebovali ako ochranu oddiely jeho protivníka a akonáhle dorazilo Albrechtovo vojsko, ich reč sa ra-

⁴¹ Chronicon Colmariense. s. 265. Magni Ellenhardi Chronicon. s. 45-46. RI VI., s. 343-344, n. 967, s. 344, n. 968, s. 345, n. 971. Ottokars Österreichische Reimchronik. Teil 2., v. 70767-71095, s. 935-940. WERTNER, M. Magyar., c. d., s. 67-68. GERLICH, A. Adolf., c. d., s. 67. TRAUTZ, F. Studien., c. d., s. 28.

⁴² MELCZER, István. *Okmányok a kellemesi Melczer-család levéltárából XIII., XIV., XV. század*. Budapest : Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, 1890, s. 6-8, č. 5.

dikálne zmenila.⁴³ Nech išlo o akokoľvek diplomatický jazyk, netreba si robiť ilúzie o tom, ako to „starý vojak“ Adolf vnímal a už vôbec nehrozilo, aby túto výzvu vôbec akceptoval.

Albrecht sa teda po ústupe od Kenzingenu ocitol 7. mája neďaleko Štrasburgu, kde sa mohol spoľahnúť na podporu tamajšieho biskupa Konráda i mešťanov. V ten istý deň prisľúbil grófovi Eberhardovi (I.) z Württembergu, že ak sa stane kráľom, daruje mu hrad (Neckar-) Rems a mestečko Neu-Waiblingen (Neustadt). V prípade, ak sa s kráľom dohodne, zahrnie ho do tejto dohody a hrad i mesto zostanú v jeho vlastníctve. To znamená, že Albrecht počítal aj s možnosťou, že sa mu nepodari dostať na trón a bude sa musieť s kráľom Adolfom vyrovnáť mierovou cestou. V inej listine, z 10. mája 1298, vydanej „na hrade pri Štrasburgu“, Eberhardovi sľubuje vyplatiť 1200 hrivien striebra za jeho služby a pomoc. Zaujímavé tiež je, že ručiteľmi tohto aktu mali byť kostnícky biskup Henrich a grófi Burchard z Hohenbergu a Hugo z Werdenbergu.⁴⁴ Albrecht sa medzitým utáboril v „Kotzenhusene“ v Alsasku (podľa kronikára tri míle od Štrasburgu). V Alsasku sa následne zdržiaval asi päť týždňov, v Štrasburgu je doložený jeho pobyt ešte 15. júna. Hlavným dôvodom tohto zdržania bol najskôr nedostatok potravín pre jeho armádu a ich zháňanie. Okrem toho to boli aj nepriateľské postoje miest v Porýní, ktoré stáli na kráľovej strane a bránili priamemu prístupu k Mohuču. Mestá Hagenau, Speyer, Worms a Oppenheim mu nielen odmietli predáť jedlo, ale boli odhodlané mu tiež vzdorovať. Takže zásoby mohol nakupovať najmä od štrasburských mešťanov, no za značné sumy.⁴⁵

Kráľ Adolf sa tiež prepravil na západný breh Rýna a zhruba od 29. mája obliehal mesto Rufach (fr. Rouffach), južne od Colmaru, patriace štrasburskému biskupovi, pričom celé jeho okolie zanechal vypálené a zničené. Je možné, že mesto obliehali jeho oddiely ešte v čase Adolfovho pobytu pri Kenzingene a až na konci mája prevzal velenie osobne. Mesto bránil Ján z Lichtenbergu, biskupov synovec. Medzi škodami, ktoré utrpela biskupova strana, bola aj strata vraj až 1500 koní nachádzajúcich sa mimo mesta a troch stoviek padlých či zajatých, urodzených i neurodzených. Kráľovým cieľom bolo zrejme oslabiť podporu, ktorej sa dostávalo Albrechtovi zo štrasburského zázemia. V tábore pred Rufachom bol aj 9. júna, keď vydal listinu pre opáta zo St. Gallen – Viliama s odmenou za jeho vojenské služby. Keď sa však panovník dozvedel o postupe nepriateľov zo Štrasburgu, zanechal obliehanie mesta. V tábore pred mestom bol síce ešte 11. júna, no niekedy po tomto dátume obliehanie zanechal a presunul sa do Egisheimu (dnešný Eguisheim) len niekoľko kilometrov juhozápadne od Colmaru, ktorý opustil 16. júna. Podľa Ellenhardovej kroniky kráľ chcel prenasledovať vojvodu, no keď tamajší biskup a mešťania vytiahli a čakali na kráľov príchod západne od mesta v lokalite Oberschöffolsheim, aby zablokovali cestu (navyše zničili nejakú vežu v Schaffelsheime patriacu jednému z kráľových stúpcov), Adolf sa radšej (podľa kronikára zo strachu pred biskupom) rozhodol zmeniť trasu a vrátil sa do Breisachu. Po tamojšom moste prešiel cez Rýn na jeho pravý breh a tiahol na sever k Offenburgu (juhovýchodne od Štrasburgu). Musel sa tak vyhnúť nepriateľskému územiu a aj on mal zrazu zablokovanú cestu. Ak je pravdou, že bavorský vojvoda Oto bol šesť týždňov obliehaný v Oberndorfe na Neckare stúpcami padlého grófa Albrechta (II.) z Hohenbergu, tak sa k Adolfovi pripojil v Offenburgu práve niekedy v tejto dobe. Následne sa kráľ ponáhlal ďalej na sever k Steinbachu a Speyeru. Toto zhruba mesačné obdobie (od polovice mája do polovice júna), ktoré Adolf strávil vojenskými akciami na území nepriateľského štrasburského

⁴³ RI VI., s. 344-345, n. 970. GERLICH, A. Adolf., c. d., s. 68-69. NIEDERSTÄR, A. Die Herrschaft., c. d., s. 105.

⁴⁴ RI VI., s. 347, n. 974.

⁴⁵ Chronicon Colmariense. s. 265. Magni Ellenhardi Chronicon. s. 46. Ottokars Österreichische Reimchronik. Teil 2., v. 17305-17329, s. 943. RI VI., s. 347-348, n. 975. WERTNER, M. Magyar., c. d., s. 69.

biskupa, namiesto aby tiahol na sever do kľúčovej oblasti Mohuč – Frankfurt, a teda do okruhu svojich domovských území, resp. oblastí svojho zaťa falcgrófa Rudolfa, sa pokladalo za vážnu strategickú chybu. Navyše jeho útoky na cirkevné majetky boli čoskoro použité ako obvinenia proti nemu arcibiskupom Gerhardom.⁴⁶

Albrecht odtiahol zo Štrasburgu najskôr 15. júna, až keď sa mu podarilo zhromaždiť dostatok zásob, pričom už mal disponovať tridsiatimi loďami na Rýne. Potraviny sa mu predtým nedarilo získavať, keďže mestá mu ich odmietali predávať. Tak pritiahol k Mohuču, no posunutím termínu stretnutia s kurfirstmi a voľby na 23. júna mu tiež stúpili aj výdavky na armádu. Jeho oddiely zatiaľ obľahli mesto Alzey, juhozápadne od Mohuča, jedno zo sídiel rýnskeho falcgrófa. Požiadal ho o to vraj samotný mohučský arcibiskup Gerhard. Obrancovia sa po dohode rozhodli vzdať, ak im nepríde pomoc do ôsmich dní. K mestu však už tiahol aj kráľ Adolf (a utáboril sa hneď vedľa neho). Albrechtovo vojsko v tom čase znova trpelo akútnym nedostatkom potravín. Podľa kronikára bola kráľova moc a vojsko také mocné, že by ľahko porazil vojvodu, ak by ho oklamal, ako hovoria, ak by sa neradil so svojimi prívržencami.⁴⁷

Zosadenie kráľa Adolfa a zvolenie Albrechta Habsburského

V podstate každá voľba nemeckého kráľa, osobitne v 13. storočí, bola ukážkou otvorenej či zákulisnej diplomacie a zmesou politických kalkulácií a intrig jednotlivých kurfirstov, nehovoriac o cudzích panovníckych dvoroch a pápežskej kúrii. To isté platí aj v prípade snáh o zosadenie toho – ktorého panovníka. Ukážkovým príkladom sú potom udalosti vedúce k zosadeniu Adolfa Nassavského a k následnej voľbe jeho konkurenta – Albrechta Habsburského. Na rozdiel od predošlých udalostí, v skratke načrtnutých vyššie, po Albrechtovom príchode už nespokojenci vedení arcibiskupom Gerhardom odložili zákulisnú politiku a otvorene vystúpili proti kráľovi. Mechanizmus ako zbaviť Adolfa vlády sa zrodil už pri pražských rokovaniach a stretnutí vo Viedni a pôsobí logicky jednoducho. Podľa vyjadrenia saského vojvodu Albrechta kurfirstom, ktorým patrí právo voliť rímskeho kráľa, patrí totiž aj právo ho zosadiť.⁴⁸

Stretnutie kurfirstov v Mohuči naplánované, po predošlom odklade, na 15. júna 1298 bolo opäť preložené, tentoraz na 23. júna, keďže viacerí účastníci sa ešte nedostavili. Išlo najskôr o arcibiskupov z Kolína a Trevíra, ako aj falcgrófa Rudolfa. Počas tohto odkladu sa asi podarilo zabezpečiť, že namiesto Rudolfa jeho mladší brat Ľudovít, ako hornobavorský vojvoda, preniesol „svoj“ kurfirstský hlas na mohučského Gerharda. Tomu už rozhodne nešlo o Adolfovu prítomnosť na stretnutí. Tento akt bol pritom čisto účelovou machináciou, využívajúcou rozpory vo Wittelsbachovskom rode, keďže Ľudovít (vnuk Rudolfa I.), ako mladší Rudolfov brat, nezdíeľal jeho Nassavské propozície. V podstate však išlo o nelegitímne rozhodnutie, keďže kurfirstský hlas bol viazaný na oblasť Falcka, hoci bavorský hlas sa objavil, tiež „protiprávne“, ako náhrada za český hlas, už v časoch Rudolfa I. v roku 1273.⁴⁹ A tak 23. júna v mohučskom dome niektorí z kurfirstov zosadili kráľa Adolfa. Priamo prítomní tu boli mohučský arcibiskup Gerhard, saský vojvoda Albrecht, brandenburský

⁴⁶ Chronicon Colmariense. s. 265-266. Magni Ellenhardi Chronicon. s. 46-47. Ottokars Österreichische Reimchronik. Teil 2., v. 71340-71370, s. 943. RI VI., s. 342-350, n. 966-983. WERTNER, M. Magyar, c. d., s. 70-71. TRAUTZ, F. Studien., c. d., s. 29.

⁴⁷ Chronicon Colmariense. s. 265-266. Magni Ellenhardi Chronicon. s. 46-47. RI VI. s. 351, n. 984.

⁴⁸ ŽEMLIČKA, J. *Do tří korun.*, c. d., s. 315.

⁴⁹ RI VI. s. 350-351, n. 984, s. 352-353, n. 987. Magni Ellenhardi Chronicon. s. 47. GERLICH, A. Adolf., c. d., s. 69-70.

markgróf Otto so šípom (vedľa markgrófov Heinricha a Hermanna). Svoj hlas delegovali na Gerharda už predtým, a teda neprítomní boli český kráľ Václav II. a kolínsky arcibiskup Wikbold, rovnako ako už spomínaný bavorský vojvoda Ľudovít. Išlo teda len o časť voliteľov, ktorí si osobovali právomoci celého kolégia „principes imperii“. V opozícii boli len dvaja z kurfirstov, trevírsky arcibiskup Bohemund a rýnsky falckgróf Rudolf. Rovnaké osoby, ktorí zvrhli Adolfa, zvolili následne za panovníka Nemeckej ríše Albrechta Habsburského.⁵⁰

Dôvody zosadenia tvorili štyri základné okruhy obvinení. V prvom rade kráľ Adolf nereagoval na Gerhardove napomínania a žiadosti, aby „zachoval pokoj“ a odčinil spáchané zločiny. Prvým zločinom boli podľa tejto „obžaloby“ útoky kráľa a jeho ľudí na cirkev a jej majetky vrátane znesväcovania kostolov. Druhým znásilňovanie žien a dievčat kráľovými služobníkmi. Do tretice to boli kráľom porušovaný mier v ríši, krivé prisahy, nedodržanie zmlúv a vymáhanie simonistických darov od prelátov. Súhrnne to bolo v rámci štvrtého obvinenia konštatovanie, že okrádal duchovné i svetské kniežatá o ich majetky a práva. Kráľ, ktorý iba rozduchával konflikty, podľa kurfirstov nezvládol svoju funkciu a nehodil sa na ňu. Niektoré z obvinení sa zjavne vzťahujú k durínskemu ťaženiu, resp. k škodám, ktoré tam utrpel mohučský arcibiskup. Keďže mal Adolf „*tvrdosť srdca faraóna a s hrdou tvrdohlavosťou ignoroval žiadosti a napomenutia*“, Gerhard z toho vyvodil povinnosť proti nemu zakročiť, pretože „*inak by už nemohol znášať takúto nespravodlivosť bez vážnej urážky Krista*“. Náprava sa mala uskutočniť na stretnutí v Mohuči, kde prítomní kurfirsti „dôkladne preskúmali“ obvinenia voči kráľovi a jednohlasne sa zhodli, že nie je spôsobilý vládnuť. Preto ho, s ich jednomyseľným súhlasom, Gerhard zbavil kráľovského úradu. Zároveň každý, kto mu zložil prisahu vernosti, jej mal byť zbavený a do budúca tiež zakázali, aby ho ktokoľvek poslúchal ako kráľa. Vysvetlenia sú popretkávané pasážami z Biblie a výpožičkami z dekrétu Innocenta IV. o zosadení cisára Fridricha II. z roku 1245. Otázkou je, prečo Gerhard na konci nevyzval, podobne ako svojho času Innocent IV., na voľbu nového kráľa, hoci vybraný kandidát stál, v osobe Albrechta Habsburského, doslova pred dverami. Mohučský arcibiskup sa tu správal (vyslovene arogantne) doslova ako pápež, hoci s ním bol práve v zložitom spore (išlo o arcibiskupove dlhy, hlavne voči kúrii). Práve absencia pápežského súhlasu, bez ktorého sa nezaobišla väčšina predošlých volieb nemeckého kráľa pred rokom 1273, predstavuje úplne novú situáciu. Na druhej strane však volebné kolégium rozšírilo a zaokrúhlilo svoje právomoci, keď jeho členovia zosadili kráľa, ktorého si predtým sami vybrali. V tomto právnom nároku na odvolanie možno vidieť logický dôsledok, ktorý de facto skôr či neskôr musel vyplývať z výlučného volebného práva kurfirstov.

Nech by sme už brali do úvahy akékoľvek právne názory na legálnosť či nelegálnosť tohto konania, nebolo to prvé ani posledné zosadenie nemeckého kráľa a v málokterom prípade by sa nenašli hlasy ako podporujúce, tak aj odporujúce týmto krokom. Iróniou dejín potom je skutočnosť, že keď o storočie neskôr v roku 1400 došlo k zosadeniu kráľa Václava (IV.), podstatnú úlohu v ňom zohral mohučský arcibiskup Ján II. z Nassau, pravnuke zvrhnutého kráľa z roku 1298. Zdá sa, že po zosadení Adolfa nasledovala voľba Albrechta za kráľa, hoci sporným spôsobom. V každom prípade je zvláštne, že sa nezachoval oficiálny volebný oznam z 23. júna 1298 a osobitne aj to, že ten, kto bol vtedy (údajne) zvolený, sa na túto voľbu neodvolával a po svojom víťazstve na bojovom poli nechal voľbu opakovať. Môžeme však predpokladať, že sa kurfirsti v Mohuči (aspoň „neformálne“) vyjadrili v prospech rakúskeho vojvodu. Nech už teda bolo zosadenie Adolfa a voľba Albrechta v akomkoľvek pomere k právnej legalite, ríša mala zrazu dvoch panovníkov, keďže Adolf sa vlády nemienil vzdať.⁵¹

⁵⁰ RI VI. s. 353-354, n. 988. ŽEMLIČKA, J. *Do tří korun.*, c. d., s. 315.

⁵¹ RI VI. s. 354-356, n. 989. GERLICH, A. Adolf., c. d., s. 70-72. TRAUTZ, F. *Studien.*, c. d., s. 30-33. ŽEMLIČKA, J. *Do tří korun.*, c. d., s. 315-316.

Následne aj list saského vojvodu a akéhosi dojena voliteľov hovorí o prehreškoch zosadeného kráľa. Neznámemu mestu v ňom adresoval výzvu, aby opustilo Adolfa, od ktorého dodržania prisahy vernosti bolo oslobodené dekrétom kurfirstov a aby uznalo zvoleného Albrechta. V tomto prípade však chýba ako miesto, tak i dátum vydania deklarácie, no spísaný bol niekedy medzi 23. júnom a 2. júlom 1298.⁵² Dobový kolorit chaosu dopĺňalo zhruba na jar a v lete rovnakého roka aj krvavé „ľudové povstanie“ proti Židom, či lepšie povedané, séria brutálnych pogromov v Durínsku (začali už v apríli), ktoré sa rozšírili aj do franských oblastí. Išlo o „hnutie kráľa Rintfleischa“, teda mäsiara, ktorého vraždiace bandy sedliakov, ako sa predpokladá, boli naklonené skôr kráľovi Adolfovi. Aj keď sa tento pogrom operácií jednej či druhej strany priamo nedotkol, jeho ohlas vytváral pochmúrnú a napätú atmosféru. Túto situáciu využil aj český kráľ Václav II. a za obrovské čiastky vzal „svojich Židov“ pod ochranu, podobne však konali aj niektoré nemecké kniežatá.⁵³

Cesta na bojisko

Kráľ Adolf tiahol v danej dobe po pravej strane Rýna na sever a už 22. júna sa utáboril neďaleko Speyeru. Tamojším („svojim verným“) mešťanom v snahe nahradiť ich nešpecifikované straty pri pobyte jeho oddielov na ich území daroval svoje, podľa listiny, bohaté príjmy od tamojších Židov ako záloh.⁵⁴ O dva dni neskôr, 24. júna, sa kráľ utáboril v tábore pri Ladenburgu am Neckar, východne od Mannheimu.⁵⁵ Následne tiahol ďalej na sever k Wormsu a napriek obchádzkam sa relatívne rýchlo dostal na dosah habsburskej armády, a teda aj k rozhodujúcemu stretu. Už pred 30. júnom sa utáboril v Heppenheim (an der Wiese), asi 10 km západne od Wormsu, keď Albrecht ešte obliehal Alzey. Pramene si však ďalej protirečia. Otakar Štajerský totiž tvrdí, že oddiel mešťanov z Mohuča opustil Albrechtovu armádu pri Alzey. Podľa Ellenhardovej kroniky sa Adolf pustil do nasledujúceho boja s podporou mešťanov zo Speyeru, Wormsu, Frankfurtu a Oppenheimu. Je to diskutabilné, pretože rýchly zásah proti Albrechtovi si vyžadoval, aby sa ponáhlal so svojou rytierskou jazdou a pechota ho mohla nanajvýš nasledovať s istým odstupom. Pravdepodobne mal za cieľ oslobodiť hrad Alzey, ktorý sa, na rozdiel od mesta, ešte stále držal. Iné informácie uvádzajú, že kráľ už nechcel čakať na ďalšie oddiely. Podľa Otakara Štajerského tieto posily mali 10 000 mužov a mali doraziť do troch dní a tiež spomína, že mestá slúžili kráľovi až do konca. Vďaka listine z 30. júna pre opáta Viliama zo St. Gallen máme potvrdenú prítomnosť kráľa Adolfa v tábore v Heppenheim (an der Wiese), západne od Wormsu. Opätovi vtedy potvrdil svoj dlh 300 a 200 hrvien, ktoré boli čiastočne vynaložené aj na nákup bojových koní.⁵⁶

Albrecht, ako sme to už naznačili vyššie, sa na popud Gerharda utáboril pod Alzey (sídlo falcgrófa Rudolfa) a v lokalite Schafhausen, len 3 km severovýchodne od Alzey, sa uskutočnilo jeho stretnutie s kurfirstmi na čele s Gerhardom, saským vojvodom a brandenburskými markgrófmi, ktorí ho požiadali, aby prijal svoju voľbu za kráľa. Vtedy posilnili, najmä Gerhardove oddiely, habsburskú armádu a hoci hrad nedobyli, mesto a jeho okolie

⁵² RI VI. s. 356-357, n. 990. GERLICH, A. Adolf., c. d., s. 72. ŽEMLIČKA, J. *Do tří korun.*, c. d., s. 315-317.

⁵³ RI VI. s. 361, n. 996. GRAUS, František. *Mor, flagelanti a vraždení Židů. 14. století jako období krize.* Praha : Argo, 2020, s. 197. ŽEMLIČKA, J. *Do tří korun.*, c. d., s. 315-316.

⁵⁴ RI VI. s. 352, n. 986.

⁵⁵ RI VI. s. 357-358, n. 991. TRAUTZ, F. Studien., c. d., s. 29.

⁵⁶ RI VI. s. 361-363, n. 997-998. Ottokars Österreichische Reimchronik. Teil 2., v. 72270-72352, s. 955. 72837-72839, s. 962. TRAUTZ, F. Studien., s. 34.

boli spustošené.⁵⁷ Po správach o Adolfovom postupe Albrecht narychlo zrušil obliehanie Alzey, spoločne s arcibiskupom Gerhardom sa presunul na juh k údoliu rieky Pfrimm, kde sa zastavil v kláštore premonštrátov v Münster-Dreisene, len niekoľko málo kilometrov severozápadne od miesta následnej bitky pri Gölheime. V podstate sa stiahol v snahe vyhnúť sa konfrontácii tak, ako to urobil na hornom Rýne, hoci určite to nebolo, ako neskôr tvrdil v liste pápežovi, z túžby po mieri. Na druhej strane sa vraj z Albrechtovho vojska vytrácali muži, zatiaľ čo do toho Adolfovoho naopak pribúdali posily. Rakúsky vojvoda hľadal výhodnú pozíciu proti možnému útoku, podobne ako pri Kenzingene. Jeho tábor ležal „*inter cenobia Munstreis et Rosental castra metatus est*“, západne od Gölheimu, pri Hasenbühli na východných svahoch predhoria, ktorému, o niečo severnejšie, dominuje vrch Donnersberg. V jeho radoch by sme našli okrem vojvodu Henricha Korutánskeho najmä arcibiskupa Gerharda z Mohuča a biskupov zo Štrasburgu a Kostnice. Iba Otakar Štajerský tvrdil, že aj Albrecht si v tejto dobe tiež želal zvieť bitku, celkom v duchu svojej prohabsburgskej propagandy.⁵⁸ Ešte 1. júla sa kráľ Adolf zdržiaval v tábore vo Wiesoppeneime, asi 5 km juhozápadne od Wormsu a vzdušnou čiarou niečo vyše 22 km východne od pozícií Habsburgovcov. Postupoval na západ a 1. júla prenocoval so svojimi oddielmi v lokalite Zell, zhruba 10 km severovýchodne od Gölheimu, a sotva možno pochybovať o tom, že sa chcel nepriateľovi postaviť na bojovom poli. Na druhý deň nasledovala bitka, ktorá rozhodla o všetkom.⁵⁹

Záver

Ťaženie rakúskeho vojvodu Albrechta I. Habsburského v roku 1298 do Porýnia, v rámci konfrontácie s nemeckým kráľom Adolfom Nassavským, patrí svojou dĺžkou, zámermi aj výsledkom k výnimočným vojenským stretom vrcholného stredoveku, a to nielen v rámci stredoeurópskeho priestoru. Obe strany dokázali zmobilizovať na svoju dobu silné vojenské kontingenty. Nešlo totiž o nič menšie, než o zvrhnutie vládnuceho panovníka a jeho nahradenie novým. Dôvodom, prečo sa druhý Habsburg na nemeckom tróne odhodlal ku konfrontácii, okrem iného, bola podpora význačných elít ríše, teda v prvom rade väčšiny kurfirstov, ktorí ho podporili v dôsledku nespokojnosti s Adolfovou konfrontačnou politikou. Albrechta pritom priamo vojensky podporili najmä južné oblasti ríše, no významná bola aj podpora z českého a uhorského kráľovstva. Adolf sa okrem Bavorska mohol spoľahnúť najmä na podporu zo západných oblastí ríše, s ťažiskom v Porýní.

Výnimočná bola aj dĺžka ťaženia, časovo i priestorovo, v trvaní viac než štyroch mesiacov, zasahujúceho priestor od Rakúska cez južné až po západné Nemecko. Osobitá bola aj politická rovina, v ktorej zvrhnutie Adolfa a voľba Albrechta predchádzali priamej vojenskej konfrontácii. Diplomatické riešenie, napriek určitým pokusom, bolo pravdepodobne len efemérneho charakteru. Skôr vidíme taktizovanie na vojenskom poli, kde prvotným cieľom kráľa Adolfa bolo zabrániť spojeniu Albrechtovej armády s jeho prívržencami v Porýní vrátane štrasburského biskupa a najmä mohučského arcibiskupa Gerharda, ako jedného z hlavných osnovateľov prevratu. To sa kráľovi, napriek počiatočným úspechom, napokon aj v dôsledku vlastných chýb, nepodarilo. Počas manévrovania oboch armád pritom dochádzalo len k občasným zrážkam a okrem obligátneho plienenia nepriateľského územia došlo aj k niekoľkým obliehaniam nepriateľských hradov, ktoré z celkového hľadiska boli iba pod-

⁵⁷ RI VI. s. 358-359, n. 992.

⁵⁸ RI VI. s. 363-364, n. 999.

⁵⁹ RI VI. s. 364, n. 1000. TRAUTZ, F. Studien., c. d., s. 34-35.

ružnými aktivitami. Problematické bolo, pri značných nárokoch oboch vojsk, aj ich zásobovanie, o čom vypovedajú aj písomné pramene. Tieto poskytujú celkovo relatívne bohatý obraz udalostí, hoci nie vždy jasný a niekedy aj protichodný. Plne to platí aj o samotnom vyvrcholení celého manévrovania oboch strán, o bitke pri Gölleime (ktorá bude predmetom nášho nasledujúceho príspevku).

P. ROHÁČ: DER FELDZUG ALBRECHTS I. VON HABSBURG INS RHEINLAND IM JAHR 1298

Der Beitrag kartiert primär den Feldzug des österreichischen Herzogs Albrecht I. von Habsburg gegen den deutschen König Adolf von Nassau im Jahr 1298. Diese Konfrontation ereignete sich nach mehreren Jahren der Herrschaft König Adolfs, der mit seiner Machtpolitik erheblichen Widerstand der Reichseliten hervorrief, angeführt vom Erzbischof von Mainz, Gerhard II., und dem böhmischen König Wenzel II. Unter den Verbündeten befand sich auch der ungarische König Andreas III. Der Feldzug der habsburgischen Armee ins Rheinland stellt ein interessantes Beispiel für politisch-militärisches Taktieren dar, das in seinem Umfang die meisten zeitgenössischen militärischen Aktionen übertraf. In erster Linie führte dieser Feldzug jedoch zur entscheidenden Schlacht bei Gölleim, die eine grundlegende Veränderung der Verhältnisse im Reich und die Rückkehr der Habsburger auf den Thron bedeutete. Dieser Feldzug gehört aufgrund seiner Länge, seiner Ziele und seiner Ergebnisse zu den außergewöhnlichsten militärischen Auseinandersetzungen des Hochmittelalters, und zwar nicht nur im mitteleuropäischen Raum. Beide Seiten waren imstande, für ihre Zeit beträchtliche militärische Kontingente zu mobilisieren, da es um nichts Geringeres ging als die Absetzung des regierenden Monarchen und dessen Ersetzung durch einen neuen Herrscher. Ein Grund, warum sich Albrecht I. von Habsburg zur Konfrontation entschloss, war unter anderem die Unterstützung bedeutender Eliten des Reiches, insbesondere der Mehrheit der Kurfürsten, die ihn wegen ihrer Unzufriedenheit mit Adolfs konfrontativer Politik unterstützten. Albrecht wurde militärisch vor allem von den südlichen Gebieten des Reiches unterstützt, aber auch die Unterstützung aus dem böhmischen und ungarischen Königreich war von großer Bedeutung.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

BÖHMER, Johann Friedrich. *Regesta Imperii VI. Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1273-1313. Abt. 2.* (RI) neu bearbeitet von SAMANEK, Vincenz. Innsbruck : Universitätsverlag Wagner, 1948.

MELCZER, István. *Okmányok a kellemesi Melczer-család levéltárából XIII., XIV., XV. század.* Budapest : Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, 1890.

PELZEL, Franciscus Martinus (Ed.). *Magni Ellenhardi Chronicon Quo Res Gestae Rudolphi Habsburgici Et Alberti Austriaci Regum Romanorum Egregie Illustrantur.* Pragae : 1777.

Chronicon Colmariense. In *Monumenta Germaniae historica, Scriptores XVII.* Ed. PERTZ, Henricus Georgius. Hannoverae : 1861, s. 240 – 270.

Staročeská kronika tak řečeného Dalimila (2). Editori DAŇHELKA, Jiří a kolektiv. Praha : Academia, 1988.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

GRAUS, František. *Mor, flagelanti a vraždení Židů. 14. století jako období krize*. Praha : Argo, 2020. 714 s. ISBN 978-80-257-3380-6.

NIEDERSTÄR, Alois. Die Herrschaft Österreich - Fürst und Land im Spätmittelalter. In HERWIG, Wolfram ed. *Österreichische Geschichte 1278-1411*. Wien : Ueberreuter, 2001. 520 s. ISBN 3-8000-3526-X.

PAULER, Gyula. *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt II*. Budapest : Az Athenaeum Irod. és Nyomdai R. Társulat Kiadása, 1899.

RAZIM, Jakub. *Čechy, Korutany a Tyroly pod vládou Jindřicha Korutanského*. Disertační práce. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2014. 512 s.

SZOVÁK, Kornél – ZSOLDOS, Attila. *Szent István és III. András*. Budapest : Kossuth kiadó, 2003. 251 s. ISBN 963-09-4461-8.

VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí koruny české III. 1250-1310*. Praha-Litomyšl : Paseka, 2002. 760 s. ISBN 80-7185-433-6.

ŽEMLIČKA, Josef. *Do tří korun. Poslední rozmach Přemyslovců (1278-1301)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2017. 592 s. ISBN 978-80-7422-566-6.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

GERLICH, Alois. Adolf von Nassau (1292-1298). Aufstieg und Sturz eines Königs, Herrscheramt und Kurfürstenfronde. In *Nassauische annalen. Jahrbuch des vereins für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung. Band 105*. Wiesbaden : Verlag des vereins für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung, 1994, s. 17 – 78.

MATTHEIS, Martin. Das Verhältnis der deutschen Fürsten und Grafen zu König Adolf von Nassau (1292-1298). In *Mitteilungen des historischen Vereins der Pfalz 97 (1999)*. Speyer : Historisches Museum der Pfalz, 1999, s. 353 – 399.

TRAUTZ Fritz. Studien zur Geschichte und Würdigung könig Adolfs von Nassau. In *Geschichte Landeskunde II. Band (Monumenta Germaniae)*. Wiesbaden : Franz Steiner Verlag GMBH, 1965, s. 1 – 45.

WERTNER Mór. Magyar segítőcsapat a göllheimi csatában (1298.). In *Hadtörténelmi Közlemények, 16. kötet*. Budapest : Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1915, s. 59 – 84.

O autorovi/ About the author

PhDr. Peter Roháč

Gymnázium Pezinok, Senecká 4691, 902 01 Pezinok.

e-mail: rohac.peto@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-3970-1660>

„...WENN WIR UNSER GANZES SCHAFFEN UND ARBEITEN AUF DEN SIEG AUFRICHTEN“¹ DEUTSCHE ARBEITSDIENSTGRUPPE SLOVENSKEJ PRACOVNEJ SLUŽBY²

MICHAL SCHVARC – MAROŠ HERTEL

SCHVARC, M. – HERTEL, M.: „...wenn wir unser ganzes Schaffen und Arbeiten auf den Sieg aufrichten.“ Deutsche Arbeitsdienstgruppe of the Slovak Labour Service. *Vojenská história*, 1, 29, 2025, pp 37-50, Bratislava.

The study deals with the hitherto little explored mass organisation of the wartime Slovak state. Specifically, it concerns the Slovak Labor Service, its sub-unit the German Labor Group. It traces its development between 1941 and 1944, analysing the problems it had to face throughout its relatively short existence. This was, above all, the fundamental problem of the lack of human resources. For this reason, it could not fulfil its main task, i.e. to serve as an instrument for the ideological indoctrination of young men of German nationality aged 18-25. The project, in which the leadership of the Deutsche Partei had high hopes, failed. Recruitment into the Waffen-SS was given priority on Berlin's instructions, and the leader of the Slovak Germans, Franz Karmasin, had no choice but to accept this political decision. Albeit at the expense of his own organisations.

Keywords: Slovenská pracovná služba, Arbeitsdienstgruppe, RAD, Waffen-SS, ethnic Germans, Franz Karmasin, Adalbert Debnar-Daumler
<https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.1.3>

Koncom januára 1941 navštívil Bratislavu Hermann Müller-Brandenburg, vedúci Oddelenia pre zahraničné záležitosti pri vodcovi Ríšskej pracovnej služby (Reichsarbeitsdienst – RAD) Konstantinovi Hierlovi. Z titulu funkcie bol zámer jeho cesty jasný – pomôcť ľudáckemu režimu vybudovať organizáciu podobnú nemeckej RAD. Hoci v rámci slovenskej armády existovali pracovné jednotky, od 15. januára 1941 sformované do Pracovného zboru Ministerstva národnej obrany,³ podľa názoru hosťa z Berlína nestelesňovali ideály Ríšskej pracovnej služby, nakoľko v jadre predstavovali trestanecké jednotky pre Židov a Rómov. Müller-Brandenburg ich označil „za nič iné, ako kultúrnu hanbu“.⁴ Jeho názor zdieľal aj vodca nemeckej národnostnej menšiny Franz Karmasin spolu so svojimi najbližšími spolupracovníkmi, ktorí v možnosti vybudovania pracovnej služby podľa kritérií nacionálneho socializmu videli príležitosť ukázať, „že Nemci sú vo všetkom a v každom ohľade lepší“⁵ ako Slováci.

¹ V preklade to znamená „...keď všetko naše úsilie a prácu nasmerujeme k víťazstvu“. Ide o citát zo záznamu Adalberta Debnara-Daumlera zo 14. 8. 1943. MV SR-Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) 116-7-3/81.

² Táto štúdia je výstupom projektu VEGA č. 2/0048/24 *Odboj a minority na Slovensku v podmienkach druhej svetovej vojny*. Autori sú vedeckými pracovníkmi Historického ústavu SAV, v.v.i.

³ K tejto problematike pozri KRALČÁK, Peter. *Pracovné jednotky slovenskej armády 1939 – 1945*. Bratislava : Pro Militaria Historica, 2014.

⁴ TÖNSMEYER, Tatjana. *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn*. Paderborn : Ferdinand Schöningh, 2003, s. 265.

⁵ Národní archiv (ďalej NA) Praha, f. 136-76-2/120-122. Správa Müllera-Brandenburga z 3. 2. 1941.

Vedenie Deutsche Partei (DP), od októbra 1938 jedinej politickej reprezentácie etnických Nemcov v krajine, prejavovalo eminentný záujem o implementovanie ideí RAD v rámci svojich organizačných štruktúr, resp. o jej transformáciu do slovenských podmienok. Služba národu prostredníctvom ušľachtilej práce, osvojenie si základov ideológie nacionálneho socializmu a výchova k utopickej vízii národnej pospolitosti všetkých Nemcov,⁶ teda aj žijúcich mimo hraníc ríše, predstavovali hlavné motívy pri forsírovaní myšlienky vytvorenia vlastnej pracovnej služby. Prvý námet vzišiel z prostredia predsedníctva strany už koncom októbra 1938. Popri praktickom argumente, dať dlhodobu „nezamestnaným kamarátom prácu a chlieb“, išlo v prvom rade o možnosť svetonázorového ovplyvňovania nemeckých mužov a sformovať z nich „priekopníkov nacionálnosocialistickej idey“. Zároveň autori memoranda uvažovali v širšom kontexte: nemecká pracovná služba mala slúžiť ako vzor pre Slovákov a zábezpeka pre budúce dominantné postavenie etnických Nemcov v štátnej pracovnej službe. Nábor cielil na mužov vo veku 18 – 35 rokov, pričom strana ich plánovala nasadzovať na budovanie sanitárnych zariadení, hnojísk a kompostární v obciach obývaných prevažne nemeckým obyvateľstvom. Už v tom čase žiadala o vyslanie rišských inštruktorov, nielen s organizačno-technickým backgroundom, ale aj s adekvátnou mierou politického a psychologického jemnocitu a pochopením pre špecifické podmienky Slovenska, rovnako o zaslanie uniforiem, pracovného náradia a poľných kuchýň.⁷ Ako zareagoval adresát, pravdepodobne úrad vedúceho RAD, nie je známe.

Z dostupných prameňov jednako vyplýva, že k nejakej forme záujmu či podpory zo strany RAD muselo dôjsť. Svedčí o tom rozkaz hlavného veliteľstva Freiwillige Schutzstaffel (FS), paramilitárnej organizácie DP, z konca prvej májovej dekády 1939, v ktorom sa písalo o skorom vzniku straníckej pracovnej služby záväznej pre každého nemeckého muža v dĺžke jedného polroka.⁸ Okrem toho sa vedúci Hlavného úradu DP pre vojenskú a pracovnú službu Anton Oldofredi v lete 1939 zdržiaval v zariadeniach RAD, aby sa oboznámil s ich chodom a nazbieral potrebné skúsenosti.⁹ Jeho pobyt vyvrcholil koncom augusta, keď sa absolvoval rozhovory s vyššie spomenutým Müllerom-Brandenburgom týkajúce sa organizácie pracovnej služby v súvislosti s pripravovaným slovenským branným zákonom. Keďže Oldofredi spomenul zámer Ministerstva národnej obrany (MNO) vytvoriť v rámci armády pracovné jednotky pre Židov a Rómov,¹⁰ čo bolo v príkrom rozpore s princípmi pracovnej služby nacionálnych socialistov, vedenie RAD neprejavilo ochotu poskytnúť know-how ani len nemeckej menšine.¹¹ Išlo o výhradu opakujúcu sa neskôr na začiatku roku 1941 v súvislosti s otázkou vyslania poradcu.¹² „Až keď zákon jasne stanoví službu ako čestnú službu“,¹³ písal šéf RAD Hierl Karmasinovi o dva týždne neskôr, prichádzala pomoc pri jej budovaní do úvahy.

Napriek nie práve najlepšiemu štartu DP vo svojom úsilí vybudovať pracovnú službu neochabovala. Jej úrad pre vojenskú a pracovnú službu zhromažďoval úradné tlačé RAD, or-

⁶ K výchovnému konceptu RAD pozri bližšie PATEL, Kiran Klaus. »Soldaten der Arbeit«. *Arbeitsdienste in Deutschland und den USA 1933 – 1945*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2003, s. 202-271.

⁷ SNA, f. Národný súd 1945 – 1947 (ďalej NS), š. 137. Memorandum o zriadení pracovnej služby (nemeckej) na Slovensku z 30. 10. 1938.

⁸ SNA, f. 125-27-4/36. Rozkaz krajského veliteľstva FS z 9. 5. 1939.

⁹ SNA, f. 116-45-2/142. Oldofrediho list Karmasinovi z 15. 7. 1939.

¹⁰ Pozri KRALČÁK, Pracovné jednotky, s. 16, 21 – 22.

¹¹ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlín (ďalej PAAA), f. Gesandtschaft Preßburg, Paket 38, Kult 3 Nr. 2, Band 1. Prípís Vedúceho RAD pre zahraničné záležitosti Karmasinovi z 31. 8. 1939.

¹² TÖNSMEYER, Das Dritte, s. 265.

¹³ PAAA, f. Gesandtschaft Preßburg, Paket 38, Kult 3 Nr. 2, Band 1. Hierlov list Karmasinovi zo 7. 9. 1939.

ganizačné pokyny a smernice. Súčasne ministerstvu obrany zasielal návrhy na formovanie pracovnej služby v slovenských podmienkach. V nich kládol dôraz nie na vojenskú stránku veci, ale na otázky pracovného nasadenia, plánovania a samotnej realizácie stavebných zámerov. Samozrejme, nezabúdala na výchovný aspekt pracovnej služby. V prípade vzniku pracovnej služby pod gesciou MNO DP počítala s nemeckým oddelením v rámci rezortu, ktoré by malo v kompetencii všetky záležitosti týkajúce sa nemeckých príslušníkov služby.¹⁴ Všetky tieto myšlienky sa napokon ukázali ako obsolentné, nakoľko nový branný zákon sankcionoval pracovné jednotky v podobe čiastočného separačného nástroja, určeného primárne pre „rozkladné živly“,¹⁵ t. j. všetky skupiny stojace mimo imaginárneho slovenského národného telesa (Židia, Rómovia, kriminálne osoby a pod.) proklamovaného ľudáckym režimom.¹⁶ Prirodzene, prax vyzerala o čosi ináč, a súčasťou pracovných jednotiek neboli len uvedené skupiny, ale v podstate aj fyzicky a zdravotne menej disponovaní muži z väčšinového obyvateľstva, ako aj národnostných menšín.

Vzhľadom na nepriaznivý vývoj sa DP rozhodla vydať, teda aspoň do vytvorenia vhodnejších podmienok a predpokladov, vlastnou cestou. Na začiatku roku 1940 zriadila Dobrovoľnú pracovnú službu (Der Freiwillige Arbeitsdienst), ktorá mala dočasne suplovať organizačne štruktúry analogické s RAD. Jej úloha spočívala vo výchove etnických Nemcov „k národnej pospolitosti, vykonávaniu verejnoprospešných prác“ a „vnútornou disciplínou“ mala vzbudiť a upevniť rešpekt nemeckej menšiny v majoritnej spoločnosti.¹⁷ Služba sa týkala všetkých práceschopných mužov vo veku 18 – 50 rokov, neskôr aj žien. Za prvý rok existencie sa do činnosti pracovnej služby zapojilo takmer 15 500 mužov, viac ako 70 % práceschopnej nemeckej mužskej populácie, čo stranícka propaganda náležite vyzdvihovala.¹⁸ Z tohto však vyplýva, že istá časť Nemcov sa pracovnej službe vedome vyhýbala. Zvyšovať účasť nepomáhal ani nátlak, ani otvorené vyhrážky najvyšších straníckych funkcionárov.¹⁹ Nedostatok dobrovoľnej pracovnej sily sa prejavoval najmä pri väčších stavebných zámeroch, ako napr. pri stavbe športového štadióna v Bratislave. Oldofrediho výzvy adresované športovcom zvýšiť kapacitu odpracovaných hodín zostali v podstate bez významnejšej odozvy.²⁰

Aj z tohto dôvodu vedenie DP stále živilo myšlienku realizácie pracovnej služby podľa ríšskeho vzoru. Keďže Pracovný zbor MNO neprestávalo vnímať ako „vojenskú pomocnú službu“ s absenciou akéhokoľvek „výchovného ideálu“,²¹ zacítilo možnosť zmeny v inicia-

¹⁴ SNA, f. 116-37-2/57-62. Prípís Hlavného úradu DP pre vojenskú a pracovnú službu MNO z 30. 11. 1939 s prílohou.

¹⁵ KRALČÁK, Pracovné jednotky, s. 23.

¹⁶ Bližšie pozri HRUBOŇ, Anton a kol. *Fašizmus náš slovenský. Korene, podoby a reflexie fašizmu na Slovensku (1919 – 1945)*. Bratislava : Premedia, 2021, s. 84 – 120. HRUBOŇ, Anton. „Budujme slovenského nadčloveka!“ Eugenické myslenie a kultúra rasovej hygieny v Slovenskom štáte (časť 2). In: *Vojnová kronika*, 2021, roč. 10, č. 2., s. 5 – 13.

¹⁷ SNA, f. 116-37-2/33-34. Pokyny pre Dobrovoľnú pracovnú službu z 20. 2. 1940.

¹⁸ Bundesarchiv (ďalej BArch) Berlín, f. R 57 (Deutsches Ausland-Institut)/8382. VDA-Pressemitteilungen č. 3/1941.

¹⁹ MELZER, Rudolf. *Erlebte Geschichte. Rückschau auf ein Menschenalter Karpatendeutschum. Teil 2: Von 1939 bis 1945 und wie es weiterging*, Viedeň : Karpatendeutsche Landsmannschaft in Österreich, 1996, s. 226 – 227.

²⁰ SNA, f. 116-37-2/21. Oldofrediho záznam pre vedenie DTSV zo 7. 8. 1941.

²¹ SNA, f. 116-37-2/27-32. Elaborát Hlavného úradu DP pre vojenskú a pracovnú službu o etnických Nemcoch v slovenskej armáde zo 7. 5. 1941.

tíve predsedu vlády Vojtecha Tuku zo začiatku roku 1941 vybudovať samostatnú pracovnú službu po vzore RAD pod dohľadom jej poradcov.²² Hoci Karmasinova strana podporovala Tukov zámer utvorenia celoštátnej pracovnej služby, trvala na požiadavke autonómneho postavenia nemeckých oddielov pod velením vlastných dôstojníkov (Arbeitsdienstführer).²³ Pravda, do konečnej podoby pracovnej služby a samotného zákona mala čo povedať aj slovenská strana. Tomu predchádzal rad rokovaní a zmien textu návrhu zákona o Slovenskej pracovnej službe. Jedno z takýchto pracovných stretnutí, pravdepodobne prvé, sa uskutočnilo koncom druhej augustovej dekády 1941. Diskutovalo sa o rozsahu organizácie (aktéri sa dohodli na počiatočnom minimalistickom rámci), počte dôstojníkov (30 – 40 Slovákov, 10 Nemcov), samostatnom nemeckom oddiele s nemčinou ako veliacim jazykom (slovenskí zástupcovia súhlasili).²⁴ Pokiaľ išlo o pripomienkovanie vládneho návrhu zákona o pracovnej službe, v ňom DP až taká úspešná nebola. Nepodarilo sa jej presadiť ani zmenu názvu organizácie (nepozdával sa jej predikát Slovenská, keďže sa tým dostávala do úzadia autonómia nemeckej skupiny), ani prisahanie budúcich príslušníkov nemeckej skupiny na Adolfa Hitlera. Rovnako bez úspechu zostali návrhy vedenia RAD týkajúce sa zriadenia osobitnej nemeckej úradovne vo vedení pracovnej služby či udelenia súhlasu vodcu nemeckej menšiny vo veci nasadenia oddielu mimo nemecké sídelné oblasti.²⁵ Koncom januára 1942 sa návrh zákona po schválení legislatívnym, národohospodárskym a rozpočtovým výborom snemu dostal späť do vlády.²⁶ Tá napokon zmenila číslovanie jednotlivých paragrafov a nemeckej menšiny sa dotýkali §§ 8 a 16 namiesto pôvodného paragrafu 2.²⁷

Do konečného znenia zákona o pracovnej službe prehovorila aj Volksdeutsche Mittelstelle (VoMi), typická hybridná úradovňa nacionálnosocialistického typu riadiaca činnosť nemeckých menšín v strednej a juhovýchodnej Európe, tú na Slovensku nevynímajúc.²⁸ Po konzultáciách so Zahraničným úradom (nemecké ministerstvo zahraničia) a RAD navrhla tri odseky § 8 (pred záverečnou zmenou § 9). Tie zákonodarca prakticky v plnom znení zakomponoval do zákona,²⁹ ktorý parlament schválil 12. marca 1942. Zákon, v zmysle hlavných princípov RAD a v podstate aj konceptu slovenského národného telesa vylučujúci Židov a trestané osoby z členstva v Slovenskej pracovnej službe, sa etnickým Nemcov venoval v dvoch paragrafoch: 8 a 16. Odsek 2 § 8 stanovoval vytvorenie osobitnej pracovnej skupiny s označením „*Deutsche Arbeitsdienstgruppe*“ na čele s nemeckým veliteľom podriadeným bezprostredne hlavnému veliteľovi. Nasledujúci odsek upravoval pracovný program skupiny – rozhodoval o ňom hlavný veliteľ na základe vypočutia vodcu nemeckej menšiny. Pa-

²² TÖNSMEYER, Das Dritte, s. 264.

²³ NA Praha, f. 136-76-2/129-133. Lukeschova správa z 22. 5. 1941. SNA, f. 116-37-2/1-4. Oldofrediho záznam pre Karmasina zo 6. 8. 1941 s prílohou.

²⁴ SNA, f. Úrad predsedníctva vlády 1938 – 1945 (ďalej ÚPV), š. 191, 4549/1941. Záznam nemeckého štátneho sekretariátu z 18. 8. 1941.

²⁵ SNA, f. ÚPV, š. 228, b. č. Záznam vedenia DP z 18. 11. 1941; š. 191, b. č. Záznam nemeckého štátneho sekretariátu z 24. 11. 1941.

²⁶ NA Praha, f. 136-76-2/159. Ludinova správa Zahraničnému úradu z 28. 1. 1942.

²⁷ Dostupné na <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=527>> (navštívené 12. 3. 2024). SNA, f. ÚPV, š. 228, b. č. Záznam vedenia DP z 18. 11. 1941.

²⁸ Bližšie pozri LUMANS, Valdis O. *Himmler's auxiliaries: the Volksdeutsche Mittelstelle and the German national minorities of Europe, 1933-1945*. Chapel Hill : Univ. of North Carolina Press, 1993, 335 s.

²⁹ SNA, f. 116-11-1/83. Prípis VoMi Hlavnému úradu DP pre vojenskú a pracovnú službu z 21. 2. 1942; NA Praha, f. 136-76-2/160-161. Lutherov telegram nemeckému vyslanectvu v Bratislave z 11. 3. a Ludinov telegram Zahraničnému úradu z 23. 3. 1942.

ragraf 16 sa týkal menovania a odvolávania veliteľa nemeckej skupiny (bolo v kompetencii prezidenta republiky za súhlasu hlavného veliteľa SPS a vodcu nemeckej menšiny), menovania dôstojníkov (podmienené schválením vodcu nemeckej menšiny), používania nemčiny ako služobného jazyka a politickej výchovy mužstva podľa smerníc určených vedením DP.³⁰ Hoci Karmasin so svojimi najbližšími spolupracovníkmi dosiahli v podstate všetko, čo žiadali, prijatý zákon ako celok nevnímali až tak pozitívne.³¹ Funkčnosť zákona v konečnom dôsledku mala preveriť každodenná realita a tá ukázala viaceré nedostatky, okrem iného aj v záležitostiach nemeckej pracovnej skupiny.

Priorita vedenia DP logicky spočívala v implementácii uvedených paragrafov do praxe. Jedným zo základných predpokladov bolo zabezpečenie dostatku veliачích kádrov. Už na jeseň 1941 sa nemeckí dôstojníci aspiranti spolu so slovenskými zúčastnili výcvikového kurzu v dvoch táboroch RAD v Štajersku.³² Pravdepodobne z nich mal vzniknúť budúci veliteľ nemeckej skupiny, avšak ďalší vývoj personálneho obsadenia tohto postu nabral úplne iný smer. Po dlhšom zvažovaní a hľadaní padla voľba na Adalberta Debnara-Daumlera. Išlo o dôstojníka slovenskej armády, pôvodným povolaním učiteľa. Nepatril medzi členov nacionalistického hnutia prvej hodiny. Do strany vstúpil až v máji 1938, neskôr od februára 1939 do mája 1940 zastával funkciu vedúceho miestnej skupiny DP v Mníšku nad Hnilcom (Einsiedel an der Göllnitz) a zároveň obecného veliteľa FS.³³ K 1. októbru 1940 bol aktívovaný ako poručík a pridelený k II. práporu 3. pešieho pluku v Kremnici, označovaný za nemecký. Po zapojení sa slovenskej armády do akcie Barbarossa (útok na Sovietsky zväz),³⁴ odišiel Debnar-Daumler so svojou jednotkou na front. Po reorganizácii armádnej skupiny operujúcej na území ZSSR koncom júla 1941 prešiel do novosformovanej Rýchlej divízie a ako veliteľ roty sa zúčastnil obranných bojov na rieke Mius na prelome rokov 1941/42. Vyslúžil si za ne nemecký Železný kríž II. triedy a slovenské vyznamenanie Za hrdinstvo 2. stupňa. V máji 1942 sa vrátil k svojej domovskej jednotke.³⁵ O tri mesiace neskôr ho Karmasin navrhol veleniu SPS ako kandidáta vhodného na poverenie vedením záležitostí nemeckej pracovnej skupiny. V septembri 1942 Debnar-Daumler nastúpil na hlavné veliteľstvo SPS s poslaním zastupovať jej záujmy.³⁶

Čo si strana, konkrétne jej predseda, predstavoval(a) pod záujmami nemeckej pracovnej skupiny? V prvom rade išlo o udržanie jej autonómneho statusu v rámci SPS. Zapadalo to do politickej línie forsírovanej Karmasinom od októbra 1938, ktorá bazírovala na konštrukte osobitného právneho postavenia nemeckej menšiny na Slovensku.³⁷ Už v lete 1942, teda niekoľko mesiacov od prijatia zákona, Karmasin upozorňoval dezinovného poverenca Arbeitsdienstgruppe Debnara-Daumlera na pokusy hlavného veliteľa SPS Alojza Maceka

³⁰ Slovenský zákonník, roč. 1942, čiastka 13, zákon o Slovenskej pracovnej službe z 12. 3. 1942.

³¹ SNA, f. 116-10-2/39-42. Karmasinov list VoMi z 2. 4. 1943.

³² SNA, f. Arbeitsfront der Volksdeutschen (ďalej AdV), š. 157, b. č. Oldofredioho záznam z 28. 10. 1941.

³³ SNA, f. 116-65-6/162-169. Dotazník A. Debnara-Daumlera z 29. 9. 1942.

³⁴ Bližšie pozri BAKA, Igor. *Slovenská armáda vo vojne proti Sovietskemu zväzu a slovensko-nemecké vzťahy 1941 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2019, s. 39 – 92.

³⁵ MV SR-Štátny archív (ďalej ŠA) v Banskej Bystrici, f. Okresný ľudový súd (ďalej OLS) Kremnica 1945 – 1947, T ľud 287/1946. Životopis Debnara-Daumlera z 26. 6. 1945.

³⁶ SNA, f. 116-7-3/20. Karmasinov list Debnarovi-Daumlerovi z 15. 8. 1942; f. 116-20-3/6. Karmasinov prípis hlavnému veliteľovi SPS z 19. 8. 1942; 116-7-3/89. Karmasinov prípis hlavnému veliteľovi SPS z 28. 1. 1943.

³⁷ ZÜCKERT, Martin – SCHVARC, Michal – FIAMOVÁ, Martina. *Die Evakuierung der Deutschen aus der Slowakei 1944/45. Verlauf, Kontexte, Folgen*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2019, s. 58 – 62.

o oklieštenie jej samosprávy.³⁸ Po roku existencie pracovnej služby zachádzala Karmasino-va kritika ešte ďalej. Macekovi vyčítal torpédovanie práv nemeckej skupiny garantovaných zákonom a Debnara-Daumlera označil „za muža, kladúceho energický odpor proti týmto snahám“.³⁹ Aj z tohto dôvodu sa Karmasin po stiahnutí poradcov RAD v novembri 1942⁴⁰ domáhal ich návratu so špeciálnou kuratelou pre svojich mužov.⁴¹

Na základe uvedeného neprekvapuje, že vedenie nemeckej menšiny pozeralo na celkový vývoj SPS značne skepticky. Už v období kreovania služby pred prijatím právnej úpravy sa DP k spolupráci so slovenským partnerom stavala rezervovane.⁴² Na tomto postoji sa nezmenilo ani neskôr nič, panujúca nedôvera sa naopak prehlbovala. Po odchode poradcov RAD považovala strana SPS za ponechanú svojmu osudu a rôznym neželaným vplyvom, idúcim proti záujmom nemeckej pracovnej skupiny.⁴³ Ostrie kritiky dopadalo predovšetkým na hlavného veliteľa SPS Maceka, súčasne vodcu Hlinkovej mládeže a blízkeho človeka prezidenta Jozefa Tisa. Karmasin ho bez okolov pomenoval ako človeka, „ktorý v každom ohľade je zárukou toho, že Slovenská pracovná služba nebude budovaná po vzore RAD.“⁴⁴ Okrem toho DP, konkrétne jej Hlavný úrad pre vojenskú a pracovnú službu, argumentoval presadením sa čisto náboženskej línie vo výchove mužstva, či dokonca narastaním komunistických a čechoslovakistických tendencií v jeho radoch, pričom prioritu majú duchovné cvičenia pred fyzickým výcvikom. Naopak, nemecké oddiely prezentoval ako pevné jadro pracovnej služby, kráčajúce „neotrasiteľne vytýčenou cestou svojho nacionálnosocialistického svetonázoru“.⁴⁵ Adresátovi tohto záznamu – nemeckému vyslanectvu v Bratislave – sa však závery DP nepozdávali a dalo ich preveriť jednému z tímu bývalých poradcov RAD. Ten ich odmietol ako neopodstatnené.⁴⁶ Následne urážlivé hlasy viac-menej utíchli.

Koniec-koncov mala Deutsche Arbeitsdienstgruppe svojich problémov viac než dosť. Od prijatia zákona uplynulo takmer päť mesiacov, kým skupina dostala nejaký pevnejší organizačný rámec. Koncom júla 1942 schválil Karmasin program politickej výchovy mužstva. Medzi tematické okruhy patrili genéza vzniku a vývoja NSDAP, osoba Adolfa Hitlera, rasová doktrína strany a rasová hygiena, formovanie, resp. upevňovanie obrazu hlavných nepriateľov nacionálneho socializmu – boľševizmu a židov, etnickí Nemci v Európe, postoj nacionálneho socializmu k negermánskym národom, dejiny osídľovania karpatského priestoru, význam propagandy, kultúrne poslanie nemeckej menšiny na Slovensku, vznik slovenského štátu a jeho rola pri budovaní nacistickej „novej Európy“.⁴⁷ Krátko nato nasledoval návrh na vymenovanie Debnara-Daumlera za veliteľa nemeckej pracovnej skupiny a 20. augusta vyšiel dôverný rozkaz SPS č. 7, určujúci formou akéhosi vykonávacieho nariadenia jej činnosť. Opätovne potvrdil autonómne postavenie nemeckej pracovnej skupiny

³⁸ SNA, f. 116-7-3/20. Karmasinov list Debnarovi-Daumlerovi z 15. 8. 1942.

³⁹ SNA, f. 116-10-2/39-42. Karmasinov list VoMi z 2. 4. 1943.

⁴⁰ TÖNSMEYER, Das Dritte, s. 269.

⁴¹ SNA, f. 116-17-6/6. Karmasinov list VoMi z 22. 1. 1943.

⁴² NA Praha, f. 136-76-2/129-133. Lukeschova správa z 22. 5. 1941.

⁴³ SNA, f. 116-17-6/6. Karmasinov list VoMi z 22. 1. 1943.

⁴⁴ SNA, f. 116-10-2/39-42. Karmasinov list VoMi z 2. 4. 1943.

⁴⁵ NA Praha, f. 136-74-5/60-61. Prípís Hlavného úradu DP pre vojenskú a pracovnú službu nemeckému vyslanectvu (Gmelin) z 11. 6. 1943.

⁴⁶ TÖNSMEYER, s. 275.

⁴⁷ SNA, f. 116-37-3/73-75. Prípís Hlavného úradu DP pre vojenskú a pracovnú službu Karmasinovi (s prílohou) z 29. 7. a Karmasinova odpoveď z 30. 7. 1942.

v štruktúrach SPS, sankcionoval nemčinu ako veliaci a hlavný komunikačný jazyk, stanovil používanie označenia jej príslušníkov páskou so svastikou na ľavom rukáve uniformy a povoľoval nosiť dôstojníckym čakateľom odznak o absolvovaní prípravného kurzu RAD. Hlavný úrad DP pre vojenskú a pracovnú službu ešte dodatočne vyrokoval vyvesenie strážnickej zástavy popri štátnej a zrušenie povinnosti predkladania Karmasinových smerníc pre politickú výchovu príslušníkov pracovnej skupiny hlavnému veliteľovi SPS.⁴⁸

Napriek tomuto trvalo takmer mesiac, kým prešiel designovaný veliteľ Debnar-Daumler do ústredia SPS. Tam bol v podstate len trpený a vedenie DP preto začalo zvažovať jeho vyslanie na výcvik do zariadení RAD. Najprv sa spomínal krátkodobý pobyt, neskôr sa konkretizoval na dĺžku šiestich mesiacov. Proti tomu však namietal Karmasin, pretože ho urgentne potreboval na Slovensku. V spleti rôznych záujmov (RAD, nemecké vyslanectvo, VoMi, SS) sa šéf DP nedokázal presadiť. Debnar-Daumler v polovici marca 1943 nastúpil na kurz. Najprv do Viedne, resp. Dolného Rakúska a Burgenlandu (Eisenstadt), neskôr mal prejsť do Dolného Sliezska (Liegnitz/Lehnica) a napokon do Berlína do hlavného štábu RAD. Cieľom bolo zoznámiť sa bližšie s problematikou a zapracovanie sa do agendy pracovnej služby.⁴⁹ Daumlerovo odvelenie narúšalo Karmasinove zámery. K tomu sa pridal Oldofrediho odchod z čela Hlavného úradu DP pre vojenskú a pracovnú službu, ktorý začiatkom februára 1943 musel nútené narukovať na východný front.⁵⁰

Debnarova-Daumlerova neprítomnosť (v urgentných prípadoch pricestoval z času na čas z rakúskeho pohraničia do Bratislavy) nemohla zostať bez negatívneho vplyvu na chod nemeckej pracovnej skupiny. Najväčší problém zamestnávajúci zainteresovaných aktérov z DP predstavoval nedostatok personálu. Z tohto dôvodu pôvodný ambiciózný plán sformovať dva oddiely⁵¹ narážal od počiatku na ťažko prekonateľné prekážky. Podľa zákona o SPS sa odvody konali dvakrát ročne, na jeseň a na jar. Krátko po úvodnom náboře však došlo k zmene – po rozhodnutí prezidenta sa služba v SPS skrátila na tri mesiace, tým pádom sa odvody mali uskutočňovať kvartálne.⁵² DP sa už pred touto modifikáciou borila so skutočnosťou, ako doplniť stanovený kontingent 200 mužov. Jej kompetentný úrad už v decembri 1942 nabádal všetkých krajských tajomníkov, aby záležitosti venovali patričnú pozornosť. Podľa inštrukcií mali kraje s najvyšším počtom strážnikov dodať najviac mužov – Bratislava – mesto – 40, Kremnica – 40, Prievidza – 25, Gelnica a Kežmarok zhodne po 20.⁵³

Ani napriek úpornému úsiliu strana nedokázala kvótu naplniť. Hoci Karmasin chválil prácu prvého turnusu, v liste VoMi zo začiatku apríla 1943 bez príkras priznával ťažkú situáciu nemeckej pracovnej skupiny. Z plánovaných 200 „pracovníkov“ (nemecky Arbeitsmänner) sa k nástupnému termínu 1. apríla podarilo zrekrutovať len 80 mužov. V snahe zabrániť zaplneniu prázdnych miest slovenskými odvedencami nariadil Karmasin pvolať aj 90 mužov nasledujúceho turnusu. „*Takto budeme mať síce slabý, ale predsa len čisto nemecký oddiel*“, oznamoval do Berlína. Ako ďalšie opatrenia navrhoval čo najskorší príchod Debnar-

⁴⁸ SNA, f. AdV, š. 157, fascikel „Arbeitsdienst“. Dôverný rozkaz č. 7 z 20. 8. 1942; f. 116-37-5/10. Prípís Hlavného úradu DP pre vojenskú a pracovnú službu úradu vodcu nemeckej menšiny z 25. 8. 1942.

⁴⁹ PAAA, R 100386. Prípís rišskeho veliteľa RAD AA z 8. 10. 1942. SNA, f. 116-7-3/90. Daumlerov list Karmasinovi zo 17. 12. 1942; f. 116-17-6/56. Karmasinov prípis VoMi z 8. 12. 1942; f. 116-39-2/40. Prípís nemeckého vyslanectva Karmasinovi z 10. 3. 1943.

⁵⁰ SNA, f. 116-38-3/48. Záznam Hlavného úradu DP pre tlač a propagandu z 22. 1. 1943.

⁵¹ NA Praha, f. 136-76-2/129-133. Lukeschova správa z 22. 5. 1941.

⁵² SNA, f. Hlavné veliteľstvo Slovenskej pracovnej služby (ďalej HV SPS), šk. č. 31, sign. č. 6149/1943.

⁵³ SNA, f. AdV, š. 157, fascikel „Arbeitsdienst“. Prípís Hlavného úradu DP pre vojenskú a pracovnú službu všetkým krajským tajomníkom z 15. 12. 1942.

ra-Daumlera späť na Slovensko, dosiahnutie dohody s SS, keďže odchod mladých mužov do Waffen-SS podkopával praktickú činnosť pracovnej skupiny a uvoľnenie už na fronte nepoužiteľného vojnového veterána do pozície svetonázorového škooliteľa mužstva. Karmasin to odôvodňoval tým, že „*takto si uchováme cennú formu výchovy našich mužov*“.⁵⁴

V zmysle toho šéf DP aj konal. O pár dní neskôr písal Debnarovi-Daumlerovi a žiadal, aby narátko prišiel do Bratislavy. Informoval ho o podniknutých krokoch, konkrétne o návšteve u prezidenta, kde žiadal navrátenie dĺžky služby podľa zákona, či vyššie uvedenom povolaní neskoršieho turnusu. Ďalšiu budúcnosť nevidel v žiadnom prípade optimisticky, keďže okresní náčelníci (do ich kompetencie spadali odvody) postupovali podľa neho pri posudzovaní schopnosti budúcich Arbeitsmänner a okolností ich narukovania príliš benevolentne. Aj preto požadoval energický postup a vyzval Debnara-Daumlera pricestovať a „*urobiť poriadok v starom kráme*“.⁵⁵ Podobne čierno videl situáciu Hlavný úrad DP pre vojenskú a pracovnú službu, ktorý taktiež Debnara-Daumlera zásoboval aktuálnymi informáciami. Podobne ako Karmasin poukazoval na veľký odliv potenciálnych personálnych zdrojov do Waffen-SS, potrebu dohody s SS na ďalšom *mode operandi*, teda o zaradení už odvedených, ale ešte nepovolaných mužov do pracovnej služby a napokon na možnosť dodatočného preverenia udelených výnimiek okresnými úradmi. To všetko pod heslom nutnej záchrany „*ďalšieho turnusu*“.⁵⁶

Debnar-Daumler sa dostavil do Bratislavy na niekoľko dní napokon koncom apríla 1943. Za ten krátky čas urobil akúsi vnútornú inventúru stavu nemeckej pracovnej skupiny: tvorilo ju 21 veliteľov, jeden dobrovoľník z ročníka 1925, 111 a 12 povolancov ročníkov 1923, resp. 1924. Okrem toho predostrel možnosti riešenia háklivej situácie. A to: 1.) radikálne odvody ročníkov 1924 a 1925 s intenzívnym zapojením stranických organizácií v jednotlivých regiónoch; 2.) zahrnutie mladších ročníkov (1926) pri súčasnom zákaze ich prechodu do Waffen-SS; 3.) žiadať šesťmesačnú dĺžku prezenčnej pracovnej služby; 4.) preloženie nemeckého oddielu z Grinavy (dnes Myslenice, časť Pezinka) do podtatranskej oblasti, kde by mohli pracovať na odvodňovaní tamjšej močaristej pôdy. Zároveň nadhodil myšlienku narukovania časti veliteľského zboru do Waffen-SS na dobu jedného roku, avšak s podmienkou ich opätovného uvoľnenia pre potreby nemeckej pracovnej skupiny.⁵⁷

Jeho návrhy sa veľmi rýchlo ukázali ako odtrhnuté od reality. Hlavný veliteľ SPS Macek v polovici mája urgoval Karmasina zabezpečiť doplnenie početného stavu nemeckého oddielu, nakoľko pre júlový turnus mala DP k dispozícii len 35 mužov (v skutočnosti 24). Hrozilo teda to, čomu sa nemecký „*Volksgruppenführer*“ chcel vyhnúť za každú cenu – doplnenie stavu slovenskými povolancami. Popri tom Macek narážal aj na fakt, že početnosť veliteľského zboru nezodpovedá veľkosti nemeckého oddielu a plánoval obmedziť výdaje idúce na ich slúžne. Povážlivosť Karmasinovej vratkej pozície umocňovali ešte aj ako výčitka mienené slová, že je potrebné pamätať na nábor ďalších 400 mladíkov pre rok 1943 a ďalších 600 v prvom polroku 1944.⁵⁸ Karmasin však nevedel, ako tieto kontingenty doplní a odkiaľ vezme chýbajúci personál. Waffen-SS totiž neprejavili žiadnu ochotu zmierniť tempo drancovania mladej mužskej populácie nemeckej menšiny vo veku 18 – 25 rokov.

Hroziace fiasko v súvislosti s júlovým nástupným termínom sa funkcionárom strany nepodarilo odvrátiť. Prezident Tiso odmietol zaviesť pre nemeckú skupinu výnimku z lehoty

⁵⁴ SNA, f. 116-10-2/39-42. Karmasinov list VoMí z 2. 4. 1943.

⁵⁵ SNA, f. 116-7-3/70. Karmasinov list Debnarovi-Daumlerovi z 8. 4. 1943.

⁵⁶ SNA, f. AdV, š. 157, fascikel „*Arbeitsdienst*“. List Hlavného úradu DP pre vojenskú a pracovnú službu Debnarovi-Daumlerovi z 15. 4. 1943.

⁵⁷ SNA, f. 116-1-1/44. Daumlerov záznam z 27. 4. 1943.

⁵⁸ SNA, f. HV SPS, šk. č. 31, sign. č. 6149/1943.

trvania výkonu pracovnej služby na šesť mesiacov a krajské úradovne DP nedokázali na jar 1943 nájsť adekvátnu náhradu za chýbajúcich mužov. V polovici júna Hlavný úrad DP pre vojenskú a pracovnú službu naliehal na krajské organizácie DP v Hauerlande a na Spiši, aby v priebehu zostávajúceho času urýchlene doplnili stavy, ale úspech sa nedostavil.⁵⁹ Napokon Karmasin aj z tohto dôvodu prepustil grinavský tábor slovenským náprotivkom a súhlasil s presunom navrhovaným Daumlerom do Tatranskej Lomnice, kde sa mali podieľať na výstavbe sanatória pre tuberkulózných pacientov.⁶⁰ Tento krok síce predĺžil existenciu nemeckej pracovnej skupiny, ale pretrvávajúce problémy nevyriešil. Sám Karmasin bol skeptický a počítal s jej koncom k 1. októbru 1943.⁶¹

V tejto pre vedenie DP nelichotivej situácii prišiel Debnar-Daumler, po rozhovoroch s vedúcimi činiteľmi XXXV. župy RAD Viedeň–Dolné Podunajsko (práve vtedy tam hosťoval), so zúfalým návrhom: pozvať nemeckú skupinu SPS na nejaký čas do jej výcvikových zariadení. Dôvodil to tým, že DP sa takto vyhne neprijemnému dohadovaniu sa s hlavným veliteľom SPS Macekom, predovšetkým v otázke ďalšieho využitia nadbytočných nemeckých veliteľských kádrov.⁶² Napriek všetkým negatívnym okolnostiam sa Karmasin s Daumlerovým nápadom nestotožnil. Odmietol ho, obávajúc sa o zlý dojem, ktorý by príslušníci skupiny mohli v Nemecku zanechať: „*Viete, že v Grinave sme svojho času pozbierali také smetie, že si skutočne netrúfam vystaviť týchto mužov kritike riše. Nemôžeme predsa všetkým hovoriť, že ide o núdzovú selekciu, lebo niektorí si budú myslieť, že to je elita nemeckej národnostnej skupiny na Slovensku.*“⁶³ Jednu myšlienku si Karmasin jednako osvojil, a to možnosť preradenia dôstojníkov „Arbeitsdienstgruppe“ do RAD.

A chopil sa jej s plnou vervou, takmer okamžite ju písomne prezentujúc v Berlíne VoMi. Konkrétne mu išlo o umiestnenie 23 mužov vo veliacich pozíciách, ktorí sa pre HV SPS stali nadbytočným finančným bremenom, a ani DP nevedela ich platy vykryť zo svojich zdrojov.⁶⁴ VoMi s týmto krokom súhlasila, rovnako aj Auswärtiges Amt prostredníctvom svojho vyslanectva v Bratislave. Čakalo sa na vyjadrenie posledného aktéra, veliteľstvo RAD. Prišlo v polovici júla 1943 a svojím rozhodnutím sa vyslovilo v pozitívnom zmysle za prijatie vyššie uvedeného počtu mužov na dobu povolania nových odvedencov na výkon pracovnej služby.⁶⁵ Napokon sa toto opatrenie týkalo 14 dôstojníkov (Führer). Miestom ich zaradenia sa stala XXXV. župa RAD bez presného udania lokalít, výcvik mal trvať približne poldruha roka a po jeho absolvovaní sa mali vrátiť späť na Slovensko, pričom platy sa zaviazala refundovať RAD.⁶⁶ Či sa tak aj udialo, dostupné pramene neuvádzajú.

Napriek Karmasinovmu pesimizmu pokračovala pracovná skupina vo svojom chode, hoci v obmedzenom režime. Nelichotivú situáciu sa pokúšal preklenúť Debnar-Daumler (nachádzajúci sa stále vo Viedni) predložením ďalšieho návrhu. V ňom však vychádzal z nesprávne-

⁵⁹ SNA, f. AdV, š. 157, fascikel „Arbeitsdienst“. Obežník Hlavného úradu DP pre vojenskú a pracovnú službu krajským úradovniam DP zo 16. 6. 1943.

⁶⁰ SNA, f. HV SPS, šk. č. 31, 6149/1943. NA Praha, f. 136-74-5/60-61. Prípís Hlavného úradu DP pre vojenskú a pracovnú službu nemeckému vyslanectvu (Gmelin) z 11. 6. 1943.

⁶¹ SNA, f. 116-11-7/206. Karmasinov list VoMi z 24. 5. 1943.

⁶² SNA, f. 116-7-3/78. Debnarov-Daumlerov list Karmasinovi z 18. 5. 1943.

⁶³ SNA, f. 116-7-3/79. Karmasinova odpoveď Debnarovi-Daumlerovi z 23. 5. 1943.

⁶⁴ SNA, f. 116-11-7/206. Karmasinov list VoMi z 24. 5. 1943.

⁶⁵ PAAA, R 100387. Ludinov telegram AA z 5. 6. 1943. Prípís veliteľstva RAD AA, bez dátumu (pravdepodobne polovica júna 1943)

⁶⁶ SNA, f. 116-37-3/46. List Hlavného úradu DP pre vojenskú a pracovnú službu nemeckému vyslanectvu v Bratislave (Gmelin) z 5. 8. 1943; f. 116-7-3/75-76. Daumlerov záznam z 23. 6. 1943.

ho predpokladu, že v blízkej budúcnosti všetci muži uznaní za vhodných vojenskej služby vo Waffen-SS prejdú povinným kurzom pracovnej služby. To by v praxi znamenalo dosiahnutie plného stavu jednotlivých turnusov, teda 200 mladíkov/jeden turnus, čo by umožňovalo návrat k pôvodnému zámeru disponovať dvoma oddielmi. Nové sily mali zabezpečiť mladíci ročníkov 1925 a 1926. Debnar-Daumler okrem toho plánoval prispôbiť výchovu mužstva štandardom SS a za týmto účelom vytvoriť osobitný štáb. Ako druhú alternatívu mal v zálohe absolvovanie turnusov na území Nemeckej ríše, menovite v susednej XXXV. župe RAD.⁶⁷ Všetky tieto úvahy sa napokon ukázali ako číra ilúzia – k žiadnej dohode medzi veliteľstvom RAD a Hlavným úradom SS vo veci absolvovania pracovnej služby príslušníkmi nemeckej menšiny na Slovensku pred vstupom do Waffen-SS totiž nedošlo.⁶⁸ SS o takúto úpravu vôbec nestáli a RAD nemala v rámci nacistického režimu také mocenské páky vo svojich rukách, aby si ju vynútila. Zároveň sa šírenie nepravdivých informácií stalo podľa všetkého osudným aj pre samotného Debnara-Daumlera. Ako poverenec pre nemeckú pracovnú skupinu pri HV SPS skončil k 30. septembru 1943.⁶⁹ Po vojne Debnar-Daumler tvrdil, že odvolanie malo súvis s kritickými poznámkami na margo fungovania RAD či okupačnej politiky nacionálnych socialistov vo východnej Európe.⁷⁰ V kontexte jeho činnosti to vyznieva málo vierohodne, skôr išlo o obhajobnú stratégiu, resp. poukázať pred československými bezpečnostnými orgánmi na vlastný nekonformný postoj k nacionálnemu socializmu.

Nedobrovoľný odchod nezostal pre Debnara-Daumlera bez konzekvencií. Objavili sa správy, pochádzajúce od Bezpečnostnej služby SS, o údajnej sprenevere, úplatkoch, nesprávnom velení a iných pochybeniach.⁷¹ Na druhej strane Karmasin požadoval jeho opätovné aktivovanie v slovenskej armáde. Vrátil sa k svojej kmeňovej jednotke, 3. pešiemu pluku v Kremnici, a v januári 1944 odišiel späť na východný front v rámci 1. pešej divízie, neskoršej 1. technickej divízie.⁷² Samozrejme, Debnar-Daumler sa usiloval svoje meno očistiť a chyby zvaľoval skôr na Hlavný úrad DP pre vojenskú a pracovnú službu. Zdôrazňoval svoj zmysel pre plnenie si povinností, svoje nemecko a odhodlanosť urobiť všetko pre konečné víťazstvo Nemeckej ríše.⁷³

Debnarovým-Daumlerovým návratom k armáde začala posledná fáza existencie nemeckej pracovnej skupiny. „Arbeitsdienstgruppe“ v podstate prežívala len v stave akejsi agónie. Oddiel zotrval v Tatranskej Lomnici a počas prvého polroku 1944 pozostával z 32 mužov vrátane troch dôstojníkov.⁷⁴ Najpálčivejšiu otázku v tejto etape fungovania pracovnej skupiny predstavovalo nájdanie vhodného spôsobu vykonania pracovnej služby slovenských Nemcov pred nástupom do jednotiek Waffen-SS medzi veliteľstvom RAD a Hlavným úradom SS. Predstavitelia SS síce formálne vyšli v ústrety RAD a súhlasili s polročným výkonom pracovnej služby pre odvedencov pred povolaním do Waffen-SS, ale v praxi odvodové orgány SS túto eventualitu vôbec nezohľadňovali.⁷⁵ Hoci sa koncom apríla 1944 vážne

⁶⁷ SNA, f. 116-7-3-/81. Daumlerov záznam zo 14. 8. 1943.

⁶⁸ SNA, f. 116-39-3/140. Prípis nemeckého vyslanectva Karmasinovi zo 6. 11. 1943.

⁶⁹ SNA, f. 125-65-6/176. List pokladníka DP Debnarovi-Daumlerovi zo 14. 9. 1943.

⁷⁰ ŠA v Banskej Bystrici, f. OES Kremnica, T Iuď 287/1946. Životopis Debnara-Daumlera z 26. 6. 1945.

⁷¹ BArch Berlín, R 142/15, Bl. 29-31. Správa SD (Hofer) z 10. 12. 1943.

⁷² ŠA v Banskej Bystrici, f. OES Kremnica, T Iuď 287/1946. Životopis Debnara-Daumlera z 26. 6. 1945.

⁷³ SNA, f. 116-7-3/82-84. Debnarov-Daumlerov list Karmasinovi z 20. 10. 1943.

⁷⁴ SNA, f. 116-5-3/90, 104-105. Hlásenia o vojnovom nasadení slovenských Nemcov z 1. 2., 3. 4. a 3. 6. 1944. BArch Berlín, R 142/15, Bl. 34. Správa SD z 26. 5. 1944.

⁷⁵ MELZER, *Erlebte Geschichte*, s. 437.

uvažovalo o povolani prvých 500 nemeckých mladíkov zo Slovenska do RAD k 1. júlu,⁷⁶ k ničomu takému nedošlo. Po okupácii Slovenska nemeckými vojenskými a policajno-bezpečnostnými jednotkami a následnom vypuknutí SNP jestvovanie nemeckej pracovnej skupiny SPS stratilo akékoľvek opodstatnenie. Hfštka mužov v jej radoch bola pravdepodobne prevelená buď do formujúceho sa Heimatschutzu alebo jednoducho do Waffen-SS.

Z perspektívy faktického zániku „Deutsche Arbeitsdienstgruppe“ Slovenskej pracovnej služby určite stojí za zmienku ďalší Debnarov-Daumlerov osud. Po asi polročnej anabáze v 1. technickej divízii sa po jej ústupe na územie Rumunska ocitol spoločne s väčšou skupinou etnických Nemcov zo Slovenska v narýchlo sformovanom pluku „Sedmohradsko“ v rámci 8. jazdeckej divízie „Florian Geyer“.⁷⁷ Hoci po vojne tvrdil, že sa išlo o vynútený akt, ešte v októbri 1943 v liste Karmasinovi netajil sklamanie nad odmietnutím prechodu do Waffen-SS.⁷⁸ Koniec vojny prežil Debnar-Daumler vo výcvikovom stredisku SS pri Benešove, kde mal byť zaradený do plánovaného slovenského pluku Waffen-SS. Pri presune do západných Čiech sa mu podarilo dezertovať a prečakať záverečné boje v úkryte v Sokolove. Po príchode amerických jednotiek sa hlásil na ich tamojšom veliteľstve.⁷⁹ Koncom júna 1945 požiadal o reaktivovanie v československej armáde, čo však Hlavná správa Obranného spravodajstva zamietla a nariadila jeho zatknutie. Následne bol Debnar-Daumler v Prahe zadržaný a neskôr presunutý do Bratislavy.⁸⁰

V apríli 1946 podalo Povereníctvo vnútra na Debnara-Daumlera trestné oznámenie vo veci členstva v DP, za účasť na prepadaní Sovietskeho zväzu, „zločinu zastrelenia ruského politického komisára“ a bližšie nešpecifikované prípady „drancovania“.⁸¹ Jeho prípad na základe domovskej príslušnosti prevzal Okresný ľudový súd v Kremnici. Ten napokon dospel k záveru ponechať obvineného Debnara-Daumlera vo väzbe a celú vec ešte raz prešetriť.⁸² S akým výsledkom, to dostupné pramene neuvádzajú. Avšak v apríli 1949 sa meno Debnara-Daumlera objavuje na dokumentoch „Bund Slowakeideutscher“ so sídlom vo Švédsku, z čoho možno usudzovať, že sa mu buď z väzenia, alebo z tábora pre odsun Nemcov v Novákoch podarilo utiecť na Západ.⁸³ Zo Švédska sa neskôr presťahoval do Nemeckej spolkovej republiky. V 80. rokoch minulého storočia žil v hesenskom meste Bad Homburg a spísal krátku históriu tzv. nemeckého práporu slovenskej armády.⁸⁴

⁷⁶ SNA, f. 116-39-1/20. Prípis náčelníka RAD VoMi z 26. 4. 1944.

⁷⁷ K pluku pozri MILATA, Paul. *Zwischen Hitler, Stalin und Antonescu. Rumäniendeutsche in der Waffen-SS*. Viedeň : Böhlau, 2009, s. 294.

⁷⁸ ŠA v Banskej Bystrici, f. OLS Kremnica, T ľud 287/1946. Životopis Debnara-Daumlera z 26. 6. 1945. SNA, f. 116-7-3/82-84. Debnarov-Daumlerov list Karmasinovi z 20. 10. 1943.

⁷⁹ ŠA v Banskej Bystrici, f. OLS Kremnica, T ľud 287/1946. Životopis Debnara-Daumlera z 26. 6. 1945.

⁸⁰ Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) Praha, f. 302-346-6. Debnar-Daumlerova žiadosť z 26. 6. 1945 s poznámkami HS OBZ; prípis HS OBZ správcovi divíznej väznice Praha-Hradčany z 30. 6. 1945. Za láskavé sprostredkovanie dokumentov ďakujem Jurajovi Kalinovi.

⁸¹ ABS Praha, f. 302-346-6. Prípis PV Oblastnej správe OBZ Bratislava z 13. 4. 1946. ŠA v Banskej Bystrici, f. OLS Kremnica, T ľud 287/1946. Trestné oznámenie PV adresované obžalobcovi pri OLS v Bratislave z 13. 4. 1946.

⁸² ŠA v Banskej Bystrici, f. OLS Kremnica, T ľud 287/1946. Uznesenie senátu OLS v Kremnici z 3. 8. 1946.

⁸³ BArch Koblenz, Z 18/140, sign. č. E 304. List Bund Slowakeideutscher kancelárii Hilfsbund karpateindeutscher Katholiken z 21. 4. 1949.

⁸⁴ Slovenské národné múzeum–Múzeum kultúry karpatských Nemcov, pozostalosť Rudolfa Melzera, zoraďovač č. 274.

Záverom možno konštatovať, že projekt Deutsche Arbeitsdienstgruppe v rámci Slovenskej pracovnej služby stroskotal. Napriek zveličeným počiatovým vyhláseniam nemecká pracovná skupina nenaplnila vysoké očakávania vedenia DP. Prakticky od vzniku ju sprevádzalo viacero problémov, pričom ako kardinálny sa ukázal imanentný nedostatok ľudských zdrojov. Prednosť dostali Waffen-SS, hoci Karmasin v auguste 1942 nadriadený orgán v Berlíne Volksdeutsche Mittelstelle upozorňoval na úskalia takéhoto masívneho odlivu mladej mužskej populácie, a to v súvislosti s možnou stratou pozícií nemeckej menšiny na úkor slovenskej majority.⁸⁵ V konečnom dôsledku však musel šéf DP toto politické rozhodnutie akceptovať a *de facto* po dobu trvania vojny projekt pracovnej skupiny umŕtvíť. Arbeitsdienstgruppe v podstate len prežívala – vznikom Heimatschutzu a vypuknutím SNP prišla o zmysel svojej existencie. Summa summarum: pracovná skupina sa nestala tým nástrojom ideologického formovania mladých mužov nemeckej národnosti, ako si ho naprojektovalo Karmasinovo vedenie strany.

M. SCHVARC - M. HERTEL.: „...WENN WIR UNSER GANZES SCHAFFEN UND ARBEITEN AUF DEN SIEG AUFRICHTEN.“ DEUTSCHE ARBEITSDIENTGRUPPE DES SLOWAKISCHEN ARBEITSDIENSTES

Der Aufsatz setzt sich mit der bisher wenig erforschten Massenorganisation des ludakischen slowakischen Staates auseinander. Konkret geht es um den Slowakischen Arbeitsdienst und seine Untereinheit, die Deutsche Arbeitsdienstgruppe. Sie zeichnet seine Entwicklung zwischen 1941 und 1944 nach und analysiert die Probleme, mit denen sie während seines relativ kurzen Bestehens konfrontiert war. Dabei handelt es sich vor allem um das grundlegende Problem des Personalmangels. Aus diesem Grund konnte sie ihre Hauptaufgabe nicht erfüllen, nämlich als Instrument zur ideologischen Indoktrination junger Männer deutscher Nationalität im Alter von 18 bis 25 Jahren zu dienen. Das Projekt, in das die Führungsriege der Deutschen Partei große Hoffnungen gesetzt hatte, scheiterte. Die Rekrutierung für die Waffen-SS hatte auf Anweisung Berlins Vorrang, und der Führer der Slowakeideutschen, Franz Karmasin, hatte keine andere Wahl, als diese politische Entscheidung zu akzeptieren. Wenn auch auf Kosten seiner eigenen Organisationen.

Zoznam použitých prameňov a literatúry/List of reference and literature

Primárne zdroje/Primary sources

Archívy a archívne pramene/Archives and archives sources

Archiv bezpečnostních složek Praha (ABS Praha):

Fondy: 302 – Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky

Bundesarchiv Berlín (BArch Berlín):

Fondy: R 57 – Deutsches Ausland-Institut; R 142 – Deutsche Partei in der Slowakei

Bundesarchiv Koblenz (BArch Koblenz)

⁸⁵ LIPTÁK, Ľubomír. *Franz Karmasin opäť na scéne*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1962, s. 44.

Fondy: Z 18 – Kirchliche Hilfsstelle

Národní archiv Praha (NA Praha):

Fondy: 136 – Zahraniční úřad Berlín

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PAAA Berlín):

Fondy: Gesandtschaft Preßburg; R 100386, 100387

Slovenský národný archív Bratislava (SNA Bratislava):

Fondy: 116 – Franz Karmasin; 125 – Deutsche Partei; Arbeitsfront der Volksdeutschen, Národný súd 1945 – 1947; Hlavné veliteľstvo Slovenskej pracovnej služby; Úrad predsedníctva vlády 1938 – 1945

Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠA Banská Bystrica):

Fondy: Okresný ľudový súd v Kremnici 1945 – 1947

Sekundárne zdroje/Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok/Monographs

BAKA, Igor. *Slovenská armáda vo vojne proti Sovietskemu zväzu a slovensko-nemecké vzťahy 1941 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2019. 537 s. ISBN 978-80-89523-60-3.

HRUBOŇ, Anton a kol. *Fašizmus náš slovenský. Korene, podoby a reflexie fašizmu na Slovensku (1919 – 1945)*. Bratislava : Premedia, 2021. 312 s. ISBN 978-80-8159-811-1.

KRALČÁK, Peter. *Pracovné jednotky slovenskej armády 1939 – 1945*. Bratislava : Pro Militaria Historica, 2014. 168 s. ISBN 978-80-970768-1-8.

LIPTÁK, Ľubomír. *Franz Karmasin opäť na scéne*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1962. 79 s. ISBN 75-053-62.

LUMANS, Valdis O. *Himmler's auxiliaries: the Volksdeutsche Mittelstelle and the German national minorities of Europe, 1933-1945*. Chapel Hill : Univ. of North Carolina Press, 1993. 335 s. ISBN 0-8078-2066-0.

MELZER, Rudolf. *Erlebte Geschichte. Rückschau auf ein Menschenalter Karpatendeutschum. Teil 2: Von 1939 bis 1945 und wie es weiterging*. Viedeň : Karpatendeutsche Landsmannschaft in Österreich, 1996. 686 s. ISBN 3853742661.

MILATA, Paul. *Zwischen Hitler, Stalin und Antonescu. Rumäniendeutsche in der Waffen-SS*. Viedeň : Böhlau, 2009. 361 s. ISBN 978-3-412-13806-6.

PATEL, Kiran Klaus. *»Soldaten der Arbeit«. Arbeitsdienste in Deutschland und den USA 1933 – 1945*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2003. 459 s. ISBN 3525351380.

TÖNSMEYER, Tatjana. *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn*. Paderborn : Ferdinand Schöningh, 2003. 387 s. ISBN 3-506-77532-4.

ZÜCKERT, Martin – SCHVARC, Michal – FIAMOVÁ, Martina. *Die Evakuierung der Deutschen aus der Slowakei 1944/45. Verlauf, Kontexte, Folgen*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2019. 341 s. ISBN 978-3-525-31075-5.

**Štúdie a články v časopisoch, zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách/
Articles in Journals, chapters in Monographs**

HRUBOŇ, Anton. „Budujme slovenského nadčloveka!“ Eugenické myslenie a kultúra rasovej hygieny v Slovenskom štáte (časť 2). In *Vojnová kronika*, 2021, roč. 10, č. 2., s. 5 – 13. ISSN 1338-6379.

O autoroch/About the authors

PhDr. Michal Schvarc, PhD.

Oddelenie dejín 20. storočia, Historický ústav SAV, v.v.i.

Klemensova 19, Bratislava, 814 99

e-mail: michal.schvarc@savba.sk

<https://orcid.org/0000-0001-9071-0062>

Maroš Hertel, PhD.

vedecký tajomník, Historický ústav SAV, v.v.i.

Klemensova 19, Bratislava, 814 99

e-mail: maros.hertel@savba.sk

<https://orcid.org/0000-0001-9543-4917>

DOKUMENTY A MATERIÁLY

ÚČASŤ SLOVENSKEJ ARMÁDY VO VOJNE PROTI ZSSR V ŠTVRŤROČNEJ SPRÁVE NÁČELNÍKA NEMECKEJ VOJENSKEJ MISIE NA SLOVENSKU Z OKTÓBRA 1941

IGOR BAKA

BAKA, I.: The participation of the Slovak Army in the war against the USSR in the quarterly report of the Chief of the German Military Mission in Slovakia from October 1941. *Vojenská história*, 1, 29, 2025, pp 51-82, Bratislava.

The circumstances of the Slovak Republic's (SR) entry into the war against the USSR and the subsequent deployment of Slovak units in Operation Barbarossa have been extensively documented in Slovak historiography. Significant advances in understanding this topic have been made possible through research into German-origin documents, both diplomatic and military in nature. Extensive information about the Slovak Army's involvement in the war against the USSR can be found in reports from the German Military Mission in Slovakia, which served as an advisory body from 1939. Comprehensive information about Slovak units' activities during the first months of Operation Barbarossa is contained in its quarterly report from 10 October 1941. This document has not been published in its entirety to date, primarily due to its length. The document is published in full, both in the original and in Slovak translation, following established rules for publishing sources on recent history.

Keywords: Military history, Slovakia, Slovak Army after 1939, participation in the war on USSR

<https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.1.4>

Okolnosti vstupu Slovenskej republiky (SR) do vojny proti ZSSR a následného nasadenia slovenských jednotiek v operácii Barbarossa sú už v slovenskej historiografii pomerne podrobne spracované. Výrazný posun poznania tejto problematiky umožnil výskum dokumentov nemeckej proveniencie, a to nielen diplomatického, ale aj vojenského charakteru. Ako príklad možno uviesť štúdiu autorskej dvojice Igor Baka – Jana Tulkisová z roku 2010, ktorá prezentuje okrem iného výsledky výskumu vo fonde nemeckej vojenskej spravodajskej služby (RW 5/Oberkommando der Wehrmacht – Amt Ausland/Abwehr).¹ Ten je uložený v Spolkovom archíve – pobočka Vojenský archív (Bundesarchiv – Militärarchiv) vo Freiburgu. Kópie viacerých dokumentov sa však nachádzajú aj vo fonde Alexandrijský archív v Slovenskom národnom archíve v Bratislave.² Predmetnú problematiku tu možno študovať najmä v materiáloch Oddelenia Ausland, ktoré riadilo styk s vojenskými pridelencami a udržiavalo spojenie s nemeckým Zahraničným úradom. Najviac informácií o slovenskej armáde a jej zapojení do vojny proti ZSSR tu poskytujú hlásenia Nemeckej

¹ BAKA, Igor - TULKISOVÁ, Jana. Vstup Slovenskej republiky do vojny proti ZSSR v dokumentoch nemeckej proveniencie. In *Historický časopis*, 2010, roč. 58, č. 3, s. 533 – 574.

² Výsledky predmetného výskumu autori ďalej rozširovali a následne prezentovali aj v druhom zväzku rozsiahlej edície venovanej nemecko-slovenským vzťahom v rokoch 1941 – 1945, ktorá vznikla pod vedením E. Nižňanského. NIŽŇANSKÝ, Eduard a kol. (eds.). *Slovensko-nemecké vzťahy 1941 – 1945 v dokumentoch II. Od vojny proti ZSSR po zánik Slovenskej republiky v roku 1945. Slowakisch-deutsche Beziehungen 1941 – 1945 in Dokumenten II. Vom Krieg gegen die UdSSR bis zum Untergang der Slowakischen Republik im Jahr 1945*. Prešov : Universum, 2011.

vojenskej misie na Slovensku³, ako aj nemeckého vojenského atašé, ktorý pôsobil pri nemeckom vyslanectve v Bratislave. Okrem množstva inej korešpondencie sa tu zachovali tiež pravidelné štvrťročné správy Nemeckej vojenskej misie s vyhodnotením vlastnej poradnej činnosti pri slovenskej armáde. Nie inak tomu bolo aj po vstupe slovenskej armády do vojny proti ZSSR. Pritom informácie o činnosti jej jednotiek počas prvých mesiacov operácie s krycím názvom Barbarossa sú obsiahnuté v štvrťročnej správe z 10. októbra 1941. Tento dokument napriek vyššie uvedenému dodnes nebol ako celok zverejnený, a to hlavne vzhľadom na jeho rozsah. Uvedené edície dokumentov publikovali len skrátený dvojstranový záznam, ktorý Amt Ausland vyhotovil pre potreby náčelníka OKW.

Predkladaný dokument sa skladá z dvoch častí. Okrem samotnej správy o činnosti Nemeckej vojenskej misie totiž jej náčelník gen. pech. Paul von Otto pri tejto príležitosti pre Amt Ausland vypracoval tiež niekoľkostranovú správu o samotnom nasadení slovenskej armády v čase od 22. júna do 1. októbra 1941. Pre prehĺbenie výskumu predmetnej problematiky je prínosné najmä hodnotenie činnosti samotnej misie. Veľká pozornosť je tu totiž venovaná otázkam vstupu Slovenskej republiky do vojny, priebehu a výsledkom mobilizácie jej armády. Keďže tá ešte nebola pripravená na účasť v tak rozsiahlom vojnovom konflikte a rozsah jej nasadenia bol do značnej miery determinovaný vlastnou slovenskou iniciatívou, gen. Otto tu priamo konštatoval, že podiel jeho misie na činnosti jednotlivých slovenských poľných veliteľstiev musel od začiatku prekročiť právomoci vyplývajúce z jej poradenskej činnosti. Veľa priestoru preto logicky venoval aj budovaniu štábov jej poľných útvarov, ich reorganizácii a výcviku, kde vyzdvihoval význam dôstojníkov samotnej misie. V neposlednom rade hodnotil tiež bojovú hodnotu slovenských jednotiek a limity ich využitia v poli.

Veľký priestor je v tejto správe venovaný tiež reakciám velenia slovenskej armády na jej účasť vo vojne z nemeckej perspektívy včítane hodnotenia morálnych kvalít a bojového odhodlania samotného dôstojníckeho zboru. Tento dokument preto predstavuje dôležitý zdroj informácií o rozsahu a charakte kolaborácie slovenských vládnych a vojenských predstaviteľov pri zapojení vlastnej armády do vojny proti ZSSR. Z tohto hľadiska svojim obsahom potvrdzuje najnovšie poznatky, podľa ktorých zapojenie SR do vojny prebehlo z nemeckého pohľadu bez komplikácií. Aj tu sú pritom zaznamenané prejavy vlastnej iniciatívy na slovenskej strane vrátane predstaviteľov slovenskej armády na čele s ministrom národnej obrany gen. I. triedy Ferdinandom Čatlošom.

Dokument je publikovaný podľa zaužívaných pravidiel pre vydávanie prameňov k novším dejinám a v plnom znení. V prípade, že dokument bol porušený, resp. nečitateľný, je miesto

³ Nemecká vojenská misia (Deutsche Heeresmission in der Slowakei – /DHM/ termínom Heer sa v nemčine označuje pozemné vojsko, v dobových dokumentoch sa však doslovný preklad nepoužíval), ako aj Nemecká letecká misia (Deutsche Luftwaffenmission – /DLM/ doslovný preklad Nemecká misia vzdušných zbraní sa tiež nepoužíval) na Slovensku pôsobili od 1. 11. 1939, keď vystriedali Nemeckú vojenskú komisiu (Deutsche Militärkommission) genpor. Franza Barckhausena. Ich činnosť sa odvodzovala od nemecko-slovenskej ochrannej zmluvy z marca 1939, keďže podľa jej článku 3 sa mala slovenská armáda budovať v úzkej zhode s nemeckou. Pôvodne bol aj na čelo DHM postavený genpor. Barckhausen, už začiatkom novembra ho však vystriedal genpor. Paul von Otto (od 1. 12. 1940 gen.pech.). Šéfom DLM sa stal plk. Erhardt Krüger (od februára 1941 genmjr. Ludwig Keiper). Obidve misie mali pôsobiť ako poradné orgány pre MNO. Podľa nemecko-slovenskej zmluvy z 9. 10. 1939 vo vzťahu k MNO mali mať len poradnú funkciu, mohli byť však kedykoľvek „zasvätené“ do jeho nariadení. DHM mala byť slovenskej strane nápomocná v otázkach týkajúcich sa pozemného vojska a brannej moci ako takej. Jej náčelníkovi sa mal podriaďovať dôstojník pre branné hospodárstvo (Wehrwirtschaftsoffizier), pre vojenské spravodajstvo (Abwehroffizier), pre spoje (Nachrichtenoffizier), dopravný dôstojník (Transportoffizier), ako aj splnomocnenec pre železnice (der Bahnbevollmächtigte). DLM mala pôsobiť ako poradný orgán pre vzdušné zbrane, ale aj civilné letectvo. Bližšie pozri BAKA, Igor. *Pôsobenie Nemeckej vojenskej misie na Slovensku v roku 1940*. In: SYRNÝ, Marek et al. *Slovensko a Európa v roku 1940*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2021, s. 62-80; BAKA, Igor. *Slovenská armáda vo vojne proti Sovietskemu zväzu a slovensko-nemecké vzťahy (1941 – 1945)*. Bratislava : VHÚ, 2019.

graficky označené hranatou zátvorkou. Dokument je uverejnený aj v slovenskom preklade. Tu sú upravené názvy poľských a ukrajinských miest a obcí podľa ich súčasnej podoby.

Dokument

1941. október 10. Bratislava. – Štvrťročná správa o činnosti Nemeckej vojenskej misie na Slovensku za obdobie od 22. júna do 1. októbra 1941.

Deutsche Heeresmission
in der Slowakei
Abt. Z. Nr. 244/41 geh.

Preßburg, den 10. oktober 1941

Betr.: Deutsche Heeresmission in der Slowakei.

Bezug: O.K.H. Att. Gr.⁴ v. 28. 10. 39, Anl.⁵ 3 zu Nr. 724.

Tätigkeitsbericht der Deutschen Heeresmission in der Slowakei über die Zeit vom 22. 6. – 1. 10. 41.

Am 22.6. entschloß sich die Slowakei, an der Seite Großdeutschlands im den Krieg gegen Sowjetrußland einzutreten.

Mit Beginn des Eisenbahnaufmarsches der slowakischen Armee begab sich der Chef der Deutschen Heeresmission mit seinem Stabe, unter Belassung nur eines Offiziers in Preßburg, in den Aufmarschraum. Wie notwendig dies war, zeigte sich bereits während der Versammlung und in den ersten Tagen des Vormarsches an den San.

Man wird dem, was die slowakische Armee bisher im Feldzuge gegen Sowjetrußland geleistet hat, erst gerecht, wenn man die tatsächliche Lage berücksichtigt, in der sich die slowakische Armee vor dem Kriege befand, und die besonderen Verhältnisse, unter denen sie in den Krieg eintrat. Es erscheint daher notwendig, zunächst auf einige allgemeine Gesichtspunkte und die Gründe einzugehen, die in den ersten Kriegsmonaten Änderungen der Kriegsgliederung und sonstige umfangreiche Umstellungen notwendig machten.

I. Lage bei Eintritt in den russischen Krieg.

Die Slowakei trat völlig unerwartet in den Krieg ein. Mit der Verwendung des slowakischen Heeres in diesem Kriege hatten nach wiederholt ergangenen Mitteilungen aus Berlin weder die Slowaken noch die Deutsche Heeresmission gerechnet. Infolgedessen war für den Aufbau und die Ausbildung ein Fernziel gesetzt werden. Bei den Fehlen jeder Grundlage auf fast allen militärischen Gebieten und der Vorbildung der Führer durch jahrhundertlange Erziehung in anderem Sinne, konnte auch etwas Ordentliches nur dann geschaffen werden, wenn schrittweise vorgegangen wurde. Für die beschleunigte Durchführung wichtiger Änderungen lagen irgendwelche Gründe nicht vor.

So war vorgesehen worden, die Umbewaffnung und Ausstattung mit deutschen Gerät erst zu gegebener Zeit vorzunehmen, da sich Deutschland im Kriege befand, also erst nach Friedensschluß. Die slowakische Armee war daher mit dem alten tschechischen, zum größten Teil unmodernen Gerät ausgerüstet. Die Munitionsausrüstung war gering und nur für einen etwaigen kurzem, örtlich begrenztem Krieg berechnet. Da die Slowakei keine für sie arbeitende Kriegsindustrie hat, konnte sich auf dem Gebiet der Ausrüstung und Munitionsbeschaffung die Lage auch nicht bessern, sondern auf die Dauer nur verschlechtern. Für die seit dem Frühling dieses Jahres in Gang befindliche schwierige Umstellung des Wehrersatzwesens

⁴ Oberkommando des Heeres, Attaché-Gruppe

⁵ Anlage

und der Mob-Organisation war der 1. 4. 42 als Stichtag der Neuordnung festgesetzt werden. Die slowakische Armee machte daher nach dem alten tschechischen Mob-Plan mobil.

Infolge dieser allgemeinen Lage war auch in der Ausbildung des Heeres systematisch von unten nach oben gebaut und das Jahr 1941 als kleines Ausbildungsjahr bestimmt worden. Anfang Juni ds. Jahres wurde Verbandsausbildung in der Kompanie, Batterie usw. betrieben. Als Endziel des Übungsjahres war die Ausbildung im Bataillon vorgesehen.

II. Mobilmachung.

So war der Stand der Dinge, als am 19. 6. 1941 in Preßburg die Verwendung der slowakischen Armee zum ersten Mal zur Erörterung kam. Der Chef der Deutschen Heeresmission nahm unter Berücksichtigung der in Ziff. I geschilderten Lage dahin Stellung, daß es wohl möglich sei, die auf Kriegsfuß gesetzte slowakische Friedensarmee an ruhiger Front für Sicherungs- und Deckungsaufgaben zu verwenden, dass sie aber in ihrem gegenwärtigen Zustand zu ernsthafteren Kampfaufgaben und zu Bewegungen über weite Räume nicht befähigt sein würde. In diesem Sinne wurde dann auch die Verwendung der Armee geplant und der Verteidigungsminister dahin beraten, lediglich die Friedensarmee – 2 Divisionen (Inf. Regtr. zu 2 Batlnen.⁶) und Heerestruppen – auf Kriegsstärke aufzufüllen. Aus dieser aber sollte ein kleiner motorisierter Verband aller Waffen als Vorausabteilung ausgeschieden werden, um wenigstens mit Teilen vorne mitkämpfen zu können. Trotz des Einverständnisses mit diesem Vorschlage wurde in der Mobilmachung aber viel weitergegangen. Es zeigten sich also wieder die Nachteile der nur beratenden Tätigkeit der Deutschen Heeresmission. Nicht nur die dritten Bataillone der Infanterie-Regimenter wurden aufgestellt, sondern es wurden auch bei anderen Truppengattungen Neuaufstellungen vorgenommen. Ebenso erfolgt eine viel zu umfangreiche Aufstellung von Ersatzformationen in der Heimat. Wider alles Erwarten erreichte das Kriegsheer damit eine Stärke von über 70. 000 Mann, wovon etwa 40.000 Mann ins Feld rückten. Wie so oft wurde die Deutsche Heeresmission hiervon vorher nicht unterrichtet, sondern erfuhr es erst, als alles angelaufen war. Der Gedanke, dass bei der übergroßen Mobilmachung unangebrachtes Geltungsbedürfnis und die hinreichend bekannte Überschätzung der Kräfte mitgesprochen haben, ist nicht von der Hand zu weisen. Nicht ausgeschlossen ist auch, daß die nach wie vor bestehende Spannung mit Ungarn dabei eine Rolle spielte. Daß in dieser Hinsicht eine gewisse Besorgnis der Slowaken nicht unbegründet ist, beweist der Grenzzwischenfall am 3. 9. bei dem ungarische Stellen die Absicht hatten, ein kleines slowakisches Gebiet an der Südgrenze symbolisch zu besetzen.

Diese übertriebene Mobilmachung, ihr Ablauf nach dem alten tschechischen⁷ Mob-Plan und die starre und schematische Denkweise des nur nach den Buchstaben, nicht nach dem Sinne der Vorschriften handelnden slowakischen Offiziere waren die Hauptursachen aller der Schwierigkeiten, die später auftraten.

Der Kampfwert der Truppe sank weit unter den der aktiven Armee, weil die Reservisten, jetzt über 60% der Feldarmee, für den Kampf mangelhaft ausgebildet waren, da sie nur in der tschechischen Armee – und z.T.⁸ während diese sich auflöste – gedient hatten. Vor allem sank das ohnehin noch mangelhafte, nur durch sehr zahlreiche Reserveoffiziere ergänzte Offizierkorps weiter stark in seinen Leistungen herab.

Auch in Stärke und Zusammensetzung der Stäbe und Truppen traten automatisch alte, im Frieden bereits beseitigte Schäden wieder auf. Die im Frieden bereits nach deutschen

⁶ Infanterieregiment zu 2 Bataillonen

⁷ tschechoslowakischen

⁸ zum Teil

Grundsätzen gegliederten und nach deutschen Gedankengängen arbeitenden Stäbe aller Grade entwickelten sich wieder zu unübersichtlichen Gebilden ohne klare Arbeitseinteilung zurück. Eine Zusammenarbeit fand in den Stäben überhaupt nicht statt.

Die Mobilmachung an sich, ebenso wie der Eisenbahnaufmarsch liefen aber über Erwarten schnell und reibungslos ab. Am 8. Mob-Tage war die Armee in den befohlenen Aufmarschräumen in der Ostslowakei versammelt, die erwähnte Vorausabteilung stand bereits am 2. Mob.-Tage, den 24. Juni 1941 – 18.00 Uhr-, am San.

III. Vormarsch in dem Aufmarschraum am San.

Die Märsche aus der Ostslowakei an den San zeigten alle die Schwächen, mit denen man aus den oben erwähnten Gründen rechnen mußte. Da aber bei der grundlegenden Besprechung, wie auch nach den Befehlen und Mitteilungen der Heeresgruppe Süd, mit einem begrenzten Ziel zu rechnen war, waren irgendwelche Besorgnisse, daß ernste Schwierigkeiten eintreten würden, nicht vorhanden.

Die Tätigkeit der Deutschen Heeresmission bekam von dem Augenblick an, als die slowakische Armeegruppe den Vormarsch antrat, jedoch einen völlig anderen Charakter. Von einer rein beratenden Tätigkeit konnte nicht mehr die Rede sein.

So, wie im Frieden das Ministerium für nationale Verteidigung nicht ein förderndes, sondern mehr hemmendes Glied im Aufbau des Heeres war – wie in verschiedenen Tätigkeitsberichten gemeldet ist – , war auch im Kriege die Plan- und Hilflosigkeit beim slowakischen Armeegruppenkommando ganz besonders groß. Es war bald klar, daß es notwendig war, mit den wichtigsten Abteilungen des slowakischen Armeegruppenkommandos Offiziere der Heeresmission zu koppeln (Ia, Qu., Int., Ic), die die positive Arbeit leisten mußten. Sehr bald hatten nur sie einen Gesamtüberblick, und die Slowaken ließen sich von ihnen orientieren. Da es bei den Divisionen ähnlich, die Zahl der Offiziere der Deutschen Heeresmission aber beschränkt war, und ihnen auch keine deutschen Arbeitsstäbe zur Verfügung standen, war die Arbeit nur so zu leisten, daß der Chef der Deutschen Heeresmission seine Offiziere täglich zu Erkundungen Feststellungen und Beschaffungen bei deutschen Stellen ansetzte und dem slowakischen Armeegruppenkommando auf diese Weise alles Notwendige zur Verfügung stellte.

Der grundlegende Fehler der Arbeit des slowakischen Armeegruppenkommandos bestand darin, daß keinerlei Zusammenarbeit der Abteilungen vorhanden war, und daß es nach altem österreich-tschechischem System vom grünen Tisch aus leitete und unzählige Listen führte, die aber bei Nachprüfung durch die deutschen Offiziere an Ort und Stelle in keiner Weise stimmten. Wochenlang war nicht festzustellen, wieviel Kolonnen vorhanden wären und wo sie sich befänden. Über den Stand der Bäckereikolonnen, Werkstätten und selbst über die Truppe im Einzelnen war keine rechte Klarheit zu gewinnen. So wurde z. B. erst nach Wochen festgestellt, daß eine Artl.⁹ Abteilung nur 2 anstatt 3 Batterien hatte. Die Meldungen der Truppen stimmten nicht, die slowakischen Stellen drangen nicht durch und verließen sich in ihrer sonderbaren Lebensauffassung bald ganz auf die Offiziere der Deutschen Heeresmission, die allein Bescheid wußten. Ohne die Offiziere der Deutschen Heeresmission wäre die slowakische Armeegruppe bald ohne Verpflegung, Betriebsstoff und anderen Bedarf gewesen. Unzählige Beispiele absoluter Hilflosigkeit ließen sich unschwer beibringen.

Von der Truppe wurde Gutes geleistet. Da das slowakische Heer Gefechtswagen bei der Infanterie nicht hatte, war der Infanterist ein mit Waffen und Munition voll gepackter militärischer Lastträger. Bekleidung, Ausrüstung und Gepäck einschl. Munition des Mannes wogen rd. 30 kg. Trotzdem wurden bei starker Hitze 30 km und mehr zurückgelegt.

⁹ Artillerie

IV. Weiterer Vormarsch.

In verständlicher Unkenntnis der Verhältnisse der slowakischen Armee sollten beim Vormarsch östlich des San an die slowakische Armeegruppe Forderungen gestellt werden, denen sie nach Zusammensetzung und Ausrüstung nicht gewachsen sein konnte.

Der Chef der Deutschen Heeresmission unterrichtete den Chef der Heeresgruppe Süd und das AOK 17¹⁰, dem die slowakische Armeegruppe unterstellt war, davon, daß ein Kampf der Gesamtheit der Slowakischen Armee in der vorderen Linie und ein Vormarsch über weite Räume von Anfang an weder beabsichtigt gewesen wäre, noch möglich sei, und fand auch überall volles Verständnis. Weniger war dies beim slowakischen Verteidigungsminister der Fall. Sein Drang, mit aller Energie vorwärts zu kommen, war zwar durchaus anzuerkennen, aber auch in dieser Frage überschätzte er seine Kräfte in erstaunlicher Weise. Es bedurfte sehr vieler Besprechungen, um ihn davon zu überzeugen, daß es der Masse seiner unmodern ausgerüsteten Armee nicht möglich sein würde, mit der deutschen Armee Schritt zu halten. Es bestand somit eine gewisse Tragik darin, daß die Armee einsatzfreudig war, durch die Verhältnisse gezwungen, aber zu einer untergeordneten Rolle verdammt sein mußte.

Das Ziel aller Besprechungen mit der Heeresgruppe Süd, dem AOK 17 und den slowakischen Stellen – vom Staatspräsidenten, angefangen – war, den Slowaken aber die Möglichkeit zu geben, sich mit möglichst starken Teilkraften an dem Kampf in vorderster Linie zu beteiligen. Dies war aber nach Lage der Dinge nur durch eine Verstärkung des vorn kämpfenden schnellen Verbandes durch geeignete Kräfte möglich. Der Hauptteil des slowakischen Heeres dagegen war, insbesondere infolge der Verwässerung durch die riesige Zahl mangelhaft ausgebildeter Reservisten, nur für Sicherungs und Säuberungsaufträge zu verwenden. In diesem Sinne wurde am 5. 7. und 8. 7. an das AOK 17, und von diesem an die Heeresgruppe Süd berichtet, und am 10. 7. von der Heeresgruppe entschieden.

Als wenige Tage darauf dann dem Chef der Deutschen Heeresmission der Wunsch der slowakischen Regierung, unterstützt vom Gesandten des Großdeutschen Reiches, bekannt wurde, den größten Teil der Reservisten zu entlassen, schlug die Deutsche Heeresmission schliesslich am 23. 7. vor, aus aktiven Mannschaften eine kleine schnelle Division unter Verwendung der bisherigen mot. Vorausabteilung (schnelle Brigade Pilfousek¹¹) zu bilden und den Rest der aktiven Mannschaften in einer Sicherungsdivision zusammenzufassen. Durch OKW¹² Nr. 01541/41 geh.¹³ WFSt.¹⁴ Abt. L (I. Op.) vom 28. 7. 41 wurde mitgeteilt, dass der Führer in diesem Sinne entschieden und eine Stärke der slowakischen Wehrmacht von rd. 32.000 Mann festgelegt habe.

Gleichzeitig mit der Umgliederung wurde auch eine Neuverteilung der Offiziere der Deutschen Heeresmission vorgenommen. Die Erfahrung hatte – wie bereits erwähnt – gezeigt, daß es notwendig war, die Stäbe zu stützen. Infolgedessen mußten den getrennt verwendeten slowakischen Divisionen deutsche Verbindungsstäbe zugeteilt werden, besonders aber der schnellen Division in der Form, wie dies früher beim Armeegruppenkommando gehandhabt gewesen war, d.h. eine Koppelung von Offizieren der Deutschen Heeresmission mit den wichtigsten slowakischen Abteilungen, Gleichzeitig wurde die Heeresgruppe Süd gebeten, anzuordnen, daß auch weiter alle Befehle über die deutschen Verbindungsstäbe zu leiten wären.

¹⁰ Armeecoberkommando 17

¹¹ Oberst im Generalstab Rudolf Pilfousek

¹² Oberkommando der Wehrmacht

¹³ geheim

¹⁴ Wehrmachtführungsstab

Die Verbindungsstäbe haben sich voll bewährt. Die slowakischen Stäbe arbeiten bestens mit ihnen zusammen und die deutschen Stellen haben die Gewähr, dass im deutschen Sinne gearbeitet wird (s.¹⁵ auch Anlage A, Ziff. VIII.¹⁶).

Der slowakische Verteidigungsminister begab sich nach Durchführung der durch OKW Nr. 01541/41 geh. WFSt Abt. L. (I Op.) vom 28. 7. befohlenen Umgliederung und damit Aufteilung der slowakischen Armeegruppe nach Preßburg.

Der Chef der Deutschen Heeresmission verblieb jedoch zunächst bis zum 27. 8. im Operationsgebiet, um die Umgliederung und nach deren Durchführung erst bei beiden und – sobald der Vormarsch der schnellen Division begann – nur bei dieser die Ausbildung zu überwachen. Die Umbildung zu einer schnellen, vollmotorisierten Division erforderte die angespannteste Arbeit der Deutschen Heeresmission.

Die Slowakei ist ein maschinenarmes Land. Das Maß des kraftfahrtechnischen Könnens ist daher beim Soldaten gering. Erfahrungen in Aufstellung und Führung eines größeren mot. Verbandes lagen beim slowakischen Offizier nicht vor. Es war daher zu befürchten, dass die Bildung einer schnellen Division im Felde von heute auf morgen auf die größten Schwierigkeiten stoßen würde. Da man sich jedoch willig der Führung durch die Deutsche Heeresmission überließ, ging die Umstellung erstaunlich glatt.

Führung und Truppe fanden sich überraschend schnell in das Wesen des neuen Verbandes hinein, und es ist anzuerkennen, daß durch fleißige und verständnisvolle Arbeit aller slowakischen Stellen in wenigen Wochen eine mot. Division entstand, die einen guten Eindruck machte und Gutes zu leisten versprach. (s. auch Abschn. V Ausbildung).

Im Sinne der Dienstanweisung der Deutschen Heeresmission ging am 27. 8. auch der Chef der Deutschen Heeresmission mit seinem engeren Stabe als Berater des Verteidigungsministers nach Preßburg zurück, um zusammen mit ihm oder allein in gewissen Zeitabständen die slowakischen Divisionen im Felde im Flugzeug, das jederzeit zur Verfügung steht, aufzusuchen.

Wie notwendig die Anwesenheit in Preßburg war, zeigte sich gleich in den ersten Tagen.

Die Organisation des Ersatzheeres war nicht nur völlig unübersichtlich, es wurde auch festgestellt, dass der Verteidigungsminister sich nicht an die zahlenmäßigen Abmachungen gehalten hatte. In der Heimat befanden sich nicht rd. 12.000, sondern 16.000 Mann. Der Minister hat zugesagt, bis 1. 11. soviel Reservisten zu entlassen, dass die vereinbarte Gesamtstärke von 32.000 Mann erreicht wird.

Gleichzeitig ist ihm ein Organisationsvorschlag für das Ersatzheer vorgelegt worden, der zweckmäßig mit Einstellung der Rekruten in Kraft treten mußte.

Auf Anregung der Deutschen Heeresmission fanden im September Schulungskurse des Rekrutenlehrpersonals statt, für die Offiziere der Deutschen Heeresmission und Unteroffiziere, die das stellv. Gen. Kdo. XVII¹⁷ bereitwilligst gestellt hatte, zur Verfügung gestellt wurden.

Das slowakische Lehrpersonal konnte naturgemäß nur mäßig sein, weil sich die besten Leute im Felde befanden. Durch die Arbeit der deutschen Offiziere und Unteroffiziere war das Ergebnis schliesslich jedoch einigermaßen befriedigend.

Die nunmehr festgelegte Stärke der slowakischen Armee wird während der Zeit der Rekrutenausbildung um die jeweilige Rekrutenquote von 12. 000 Mann überschritten sein und bis zum 31. 3. etwa also 44.000 Mann betragen. Am 1. 4. finden der Zahl der Rekruten entsprechende Entlassungen statt, so dass dann die Zahl von 32. 000 Köpfen wieder erreicht

¹⁵ siehe

¹⁶ Anhänge werden nicht veröffentlicht

¹⁷ Generalkommando XVII

sein wird. Eine gewissen Zahl von Reservisten wird während der Kriegsdauer eingezogen bleiben müssen, weil es in der maschinenarmen Slowakei an Spezialisten fehlt.

V. Ausbildung während der Zeit der Umgliederung.

Nachdem am 10. 7. die oben erwähnte Entscheidung der Heeresgruppe Süd ergangen war – schnelle Brigade als Kampftruppe und zwei Sicherungsdivisionen – und nachdem die Divisionen ihre Sicherungsaufträge erhalten hatten, war Zeit vorhanden, um die fehlende Verbandsausbildung nachzuholen.

Für die beiden Divisionen wurden dem Verteidigungsminister ins Einzelne gehende Vorschläge für die Ausbildung aller Waffengattungen übergeben. Dabei wurde besonderes Gewicht auf die Schulung der unteren und mittleren Führung gelegt. Die Gefechtsausbildung in der Kompanie erstreckte sich auf den Angriff aus der Bewegung und Heranarbeiten bis 600 m, Einnehmen einer Bereitstellung zum Angriff, Heranarbeiten im Infanterie – und Artilleriefeuer von 600 bis 300 m, Überwinden der letzten 300 m und Nachtmärsche mit Gefechtseinlagen.

Die Ausbildung im Batl. und Regt. wurde sinngemäß betrieben. Zu den Batls. – Übungen wurden die schweren Waffen des Inf. Regiments, zu den Regts. – Übungen grundsätzlich 1 Artl. Abtlg. herangezogen.

Als die Führerentscheidung vom 28.7. – s. Abschnitt IV Schlußeingetroffen war, konzentrierte sich die Arbeit der Deutschen Heeresmission besonders auf die Schulung der schnellen Division. Sie endete mit Regimentsübungen im scharfen Schuß der verbundenen Waffen auf einem hierfür besonders geeigneten russischen Artl. – Schießplatz bei Lemberg.

In Abschnitt IV ist bereits berichtet worden, dass sich die schnelle Division anerkennenswert schnell in ihre neue Aufgabe hineinfand. Die Fahrtechnik wurde täglich besser und der Ausbildungsstand allgemein hob sich erfreulich.

Die schwächste Seite blieb das Verhalten der Stäbe, die sich trotz aller Planspiele und Geländebesprechungen völlig undiszipliniert verhielten, Einheiten, die in ihrer Nähe waren, selbst führten und ihre Gefechtsstände – und damit ihre Nachrichtenverbindungen – verließen, sodass im weiteren Verlauf des Gefechts von einer Führung keine Rede war.

Die Verbandsausbildung wurde während des am 18. 8. beginnenden Vorziehs aus der Division und während der Zeit, in der sie Heeresgruppenreserve war, fortgesetzt. Auf dem Vormarsch wurden vorwiegend Marschtechnik und Marschdisziplin geübt. Im Unterkunftsraum um Skwira fanden bis zum 14. 9. Nachrichtenrahmenübungen, Planspiele, Geländebesprechungen und Übungen mit der Volltruppe in der Division statt. Auch hier zeigte sich wieder die Ungeübtheit der älteren Offiziere in der Gefechtsführung, die von ihnen zwar theoretisch beherrscht wird, in der Praxis (Volltruppe) aber nicht.

Rühmend hervorzuheben ist das willige Eingehen der Führer aller Grade bei der schnellen Division auf die deutschen Anregungen, so dass der Gutes geschaffen wurde. Auch im Kriege bietet sich somit dasselbe Bild wie im Frieden. Die Truppe ist lernbegierig und nimmt alles willig auf. Die Spitze handelt überhastet, sprunghaft und sucht eine Beratung nicht, versucht sich ihr oft vielmehr zu entziehen. Dadurch wird vieles unzweckmäßig aufgezogen und erst nach Monaten Leerlaufes wieder in das richtige Geleise gebracht.

VI. Kampfwert der Divisionen und Bewertung der Truppe.

Die schnelle Division ist zwar auch jetzt einer deutschen Division nicht gleichwertig zu erachten. Dadurch aber, dass sie jetzt fast ausschliesslich mit aktiven Offizieren besetzt ist, zu 80 % aus aktiven Mannschaften besteht und seit Wochen im Verbands geschult ist, ist sie für Kampfaufgaben nicht zu schweren Charakters geeignet. Dies hat sich auch bei ihrem Einsatz bei Kiew gezeigt, bei dem sie sich gut gehalten hat. (s. Anlage A)

Der Stand der Kraftfahrzeugausstattung ist z. Zt. gut. Voraussetzung dafür, dass dies so bleibt, ist die Belieferung mit Ersatzteilen aller Art, die bereits seit längerer Zeit angefordert, jedoch erst zum Teil eingetroffen sind.

Bei der Sicherungsdivision liegen ähnliche Verhältnisse vor. Ihre Verbandsausbildung mußte jedoch bereits Ende Juli enden, weil sie so umfangreiche Sicherungsaufträge erhielt, dass eine Ausbildung anderen Ausmaßen nicht mehr möglich war. Auch diese Division ist jetzt weit beweglicher als vorher. Die Infanterie ist mit Gefechtswagen versehen, die V II Trosse sind motorisiert und die Division hat eine genügende Anzahl von Kolonnen. Sie hat sich auf ihrem Vormarsch über 500 km und in der Erfüllung der ihr zuteil gewordenen Aufträge die Anerkennung der deutschen Stellen, denen sie jeweils unterstellt war, erworben.

Der slowakische Soldat hat sich in allgemeinen tapfer geschlagen. Der längerdienende Unteroffizier war ebenfalls gut, der junge Berufsunteroffizier und der jüngste Offizierjahrgang, also diejenigen Führer, die durch die slowakische Kriegsakademie (Kriegsschule) bzw. die deutschen Lehreinheiten gegangen sind, stachen durch gute Leistungen hervor.

Der Masse des slowakischen Offizierkorps ist kein gutes Zeugnis auszustellen. Dies hat vielerlei Gründe. Der ältere Offizier ist in der tschechischen Armee groß geworden. Ein Berufsethos ist ihm weder angeboren noch anerzogen. Ihm fehlt die verpflichtende Vergangenheit. Er denkt egoistisch und materialistisch. Der Gedanke, sich bis zur Selbstaufopferung einzusetzen, ist ihm fremd. Ebenso wie die gesamte dünne Oberschicht in der Slowakei, nimmt auch der slowakische Offizier die vor 2 Jahren errungene Freiheit gern hin, ist aber nicht gewillt, dafür Opfer zu bringen. Sein Materialismus, seine geringe innere Verbindung mit dem Staat, dem er je nach seiner Volkszugehörigkeit mehr oder weniger positiv gegenüber steht, und seine leichte Lebensauffassung lassen den Offizier den Krieg als eine starke Störung empfinden. Auch Offiziere, von denen es nicht anzunehmen war, drängten stark nach rückwärts. Ein großer Teil der älteren slowakischen Offiziere ist nicht tapfer.

Die starken politischen Spannungen im slowakischen Staat brachten es ausserdem mit sich, dass die älteren Offiziere nicht durchzugreifen wagten, weil sie dann aus dem anderen Lager Anfeindungen ausgesetzt wären.

Waren diese Eigenschaften im Frieden schon bis zu einem gewissen Grade durch nicht genügendes Interesse im Dienst erkennbar, so zeigten sie sich im Kriege in aller Klarheit. Der ältere Teil des Offizierkorps hat die Bewährung im Kriege noch nicht bestanden. Die innere Haltung läßt sich nur in Jahrzenten oder gar Generationen anerziehen, im Gegensatz zu den Formen des Kampfes, die sich in wenigen Jahren vermitteln lassen.

Dem Verteilungsminister ist das Versagen eines Teils des Offizierkorps bekannt. Gegen Offiziere, bei denen schwere Verstöße vorliegen, sind kriegsgerichtliche Untersuchungen im Gange. Meine Aufmerksamkeit wird darauf gerichtet sein, dass dieser Ansatz nicht durch politische Einflüsse scheitert.

Der Einsatz des slowakischen Heeres und das deutsche Vorbild im Felde wird gerade der Stärkung der seelischen Eigenschaften des älteren Offiziers förderlich sein. Es bleibt abzuwarten, wie sich jetzt die bei der slowakischen schnellen Division befindliche Auslese des slowakischen Offizierkorps im Kampf bewähren wird.

In der Anlage A wird ein Bericht über den Einsatz der slowakischen Armee im Einzelnen vom 22. 6. – 1. 10. 1941 beigelegt.

[vlastnoručný podpis Otto]

Anlage A
zum Tätigkeitsbericht
der DHM¹⁸ Nr. 244/41 geh.

¹⁸ DHM – Deutsche Heeresmission in der Slowakei

Einsatz der slowakischen Armee im Einzelnen in der Zeit vom 22. 6. bis 1. 10. 1941

I. Am 22. 6. 1941 wurde die Mobilmachung der slowakischen Armee befohlen. Die auf Kriegsstärke ergänzten beiden Divisionen mit Heerestruppen versammelten sich in der Ostslowakei und zwar die 1. Inf. Div.¹⁹ mit zugeteilten Heerestruppen im Raum Presov – Bardejov, die 2. Inf. Div. im Raum von Humenné – Medzilaborce.

Um einen kleinen Teil der slowakischen Armee vorzeitig einsatzbereit zu machen, wurde unter der Führung von Oberst i. G.²⁰ Pilfousek eine mot. Vorausabteilung gebildet, welche zunächst folgendermaßen zusammengesetzt war:

Aufkl. Abt.²¹ (ohne Reiterschwadron) verstärkt durch Panzerspähwagen und Radfahrerschwadron der Aufkl. Abt. 1,

Panzer-Regt. 11 bestehend aus 1 Pz. Abt., zu 2 Kpan.²² und 1 Pz. Jäg. Abt.²³ zu 2 Kpan., 1 Inf. Batl.²⁴ des I.R.²⁵ 6 verlastet auf Lkw.²⁶,

1 mot. Artl. Abt. (I./A.R. 11)²⁷.

1 Kol.²⁸ Lkw.

(10 [??] 3 to) als Betriebsstoffkolonne,

1 Kol. Lkw. (10 [??] 3 to) als Mun. Kolonne²⁹ für die Artillerie,

1 Kradmeldezug zu 20 Krädern.

Die Vorausabteilung, in Zukunft „Schnelle Brigade Pilfousek“ genannt, versammelte sich bereits am 24. 6. 41 im Raum von Medzilaborce und wurde gen. OKH³⁰ vom 23. 6. 41 der Heeresgruppe Süd unterstellt.

Mit Rücksicht auf die an der Ostgrenze des Landes gelegenen Versammlungsräume, kam für die Masse des slowakischen Heeres Bahntransport in Frage. Der Transport der Vorausabteilung begann am 23. 6. und war am 24. 6. 41 beendet. Die Transportbewegungen der beiden Divisionen begannen am 26. 6. 41 und waren am 30. 6. 41 abgeschlossen. Die Gesamtstärke der zum Fronteinsatz bestimmten beiden slowakischen Divisionen einschl. Heerestruppen betrug rd. 40 000 Mann gegenüber einer Friedensstärke von rd. 28.000 Mann.

Gem.³¹ Befehl der Heeresgruppe Süd vom 23. 6. 41 wurde die schnelle Brigade Pilfousek dem AOK 17 zur Sicherung des rechten Flügels des LII A.K.³² zur Verfügung gestellt. Sie sollte schnellstens über den Duklapaß in den Raum um Brzozow vorgezogen werden, den sie am 24. 6. erreichte.

¹⁹ Infanterie-Division

²⁰ im Generalstab

²¹ Aufklärungsabteilung

²² Kompanie

²³ Panzer-Jäger-Abteilung

²⁴ Infanterie Bataillon

²⁵ Infanterie Regiment

²⁶ Lastkraftwagen

²⁷ I. Abteilung/Artillerie-Regiment 11

²⁸ Kolonne

²⁹ Munitions-Kolonne

³⁰ general Oberkommando des Heeres

³¹ Gemäß

³² Armeekorps

Für die Masse des slowakischen Heeres wurde durch das OKH am 26. 6. 41 befohlen, dass beide Divisionen nebst zugeteilten Heerestruppen mit Wirkung vom 1. 7. 1941 ab in ihren Versammlungsräumen der Heeresgruppe Süd unterstellt würden, und von ihr in erster Linie für Deckungs – und Sicherungsaufgaben unter Befehl der „slowakischen Armeegruppenkommandos“ zu verwenden seien. Gleichzeitig wurde angeordnet, dass Befehle für die slowakischen Verbände grundsätzlich über den Chef der Deutschen Heeresmission oder dessen Vertreter zu erteilen wären.

Den Oberbefehl über die gesamte slowakische Armee übernahm der Verteidigungsminister, General I. Klasse Čatloš. Zum Kommandeur der 1. I. D.³³ wurde Oberst Turanec und zum Kommandeur der 2. I. D. Oberst i. G. Malár ernannt.

Vom Stab der Deutschen Heeresmission wurden Verbindungsoffiziere zu den beiden Divisionen und zur Vorausabteilung abgeordnet.

Der Chef der Deutschen Heeresmission begab sich am 30. 6. mit seinem engeren Stabe zum slowakischen Armeegruppenkommando bei dem er sich bis zum 27. 8. aufhielt.

II. Die schnelle Brigade Pilfousek gelangte sehr schnell zum Einsatz. Sie wurde dem Befehlshaber des rückwärtigen Heeresgebietes Süd unterstellt und setzte am 25. 6. ihren Vormarsch in Richtung auf den San fort, den sie am Nachmittag dieses Tages bei Tomaszow erreichte. Da die Sanbrücken zerstört waren, konnte der Fluß nur durch eine Furt überschritten werden. Die Brigade erhielt den Befehl, über Dolna-Lipa und den Straßenknotenpunkt Kroszienko bis in Gegend von Chyrow vorzugehen. Bei Nichtgelingen der Aufgabe sollte sie in den Rücken des Feindes bei Sanok und Lesko stoßen. Für die Dauer dieses Auftrages wurde sie der 454. S. D.³⁴ unterstellt, um später wieder unter das Kommando des Befehlshabers des rückwärtigen Heeresgebietes 103 zu treten.

Die schnelle Brigade erreichte zunächst ohne Kampfberührung am 26. 6. 41 Kuzmina und ging von da aus zusammen mit Teilen der 454. S. D. auf Kroszienko vor, erreichte den Ort aber nicht, da am 27. 6. bei Woitkowka auf weit überlegene Gegner gestoßen wurde. Befehlsgemäß drehte die Brigade deshalb ab, um über Kuzmina im südwestlicher Richtung in den Rücken der am Ostufer des San befindlichen feindlichen Befestigungslinie zu gelangen. Dieser Auftrag hatte vollen Erfolg. Die Brigade beteiligte sich maßgeblich an der Eroberung der feindlichen Bunkerlinie zwischen Zaluz und Sanok. Ihrem Einsatz war es in erster Linie zu verdanken, dass nunmehr bei Sanok selbst ein Brückenkopf gebildet und damit der weitere Vormarsch der deutschen Truppen ermöglicht werden konnte. Die Verluste waren mäßig. Sie verlor 7 Tote und 30 verwundete. Mehrere Panzer waren ausgebrannt sowie sonstige Materialausfälle zu verzeichnen. Nur ein einziger Bunker bei Lesko wurde vom Feind zäh gehalten und konnte erst am 3. 7. 41 durch Teile des inzwischen eingetroffenen slowakischen I. R. 5³⁵ erledigt werden. Hierbei verlor das I. R. 5 einen Offizier und zwei Mann.

Nach Durchführung dieser Aufgabe war die Feindlage folgendermaßen:

Nach dem am 30. 6. erfolgten Fall von Lemberg befand sich der Feind auch im Raum von Sambor mit seinen Nachhut in vollem Rückzuge. Dem Befehlshaber des rückwärtigen Heeresgebietes 103 war der Auftrag erteilt, den im Raum südlich des Dnjestr noch befindlichen Feind in allgemein ostwärtiger Richtung zurückzuwerfen, insbesondere aber das für die deutsche Kriegswirtschaft wichtige Ölgebiet um Drohobycs zu säubern und zu

³³ Infanterie-Division

³⁴ Sicherungs-Division

³⁵ Infanterie-Regiment

besetzen. Die schnelle Brigade Pilfousek wurde daher nach einer Überholungspause von 2 Tagen in den Raum von Sambor vorgeschoben, wo sie mit Rücksicht auf die allgemeine Lage wieder dem slowakischen Armeegruppenkommando unterstellt wurde.

Durch Tagesbefehl vom 28. 6. 41 sprach der Oberbefehlshaber der Heeresgruppe Süd den beteiligten Truppen, insbesondere auch den slowakischen Verbänden, für die in den Kämpfen am San bewiesene rücksichtslose Einsatzbereitschaft seine volle Anerkennung aus. Auch im deutschen Wehrmachtbericht wurde die slowakische Armee rühmlich hervorgehoben. (Vormarsch und Einsatz der Schnellen Brigade Pilfousek s. Anlage 1)

III. Für die Masse der slowakischen Armee hatte das AOK 17 am 29. 6. 41 den weiteren Vormarsch in allgemeiner Richtung Stryj befohlen. Beide Divisionen nebst Heerestruppen sollten am 3. 7. 41 an der bisherigen russischen Interessengrenze und zwar in dem Raum westlich Sanok bzw. Südwestlich Lesko eintreffen. Die befohlenen Aufmarschräume am San werden in 2 bzw. 3 Tagesmärschen erreicht (Aufmarschwege und Versammlungsräume beider Divisionen am San s. Anlage 1).

Durch Befehl des AOK 17 war der weitere Vormarsch in ostwärtiger Richtung unverzüglich fortzusetzen und der Raum Stryj – Drohobycz zu erreichen.

Das slowakische Armeegruppenkommando ging am 3. 7. nach Chyrow, die Deutsche Heeresmission an dem gleichen Tage in einen unmittelbar benachbarten Ort.

Das weitere Vorziehen der slowakischen Armee erfolgte in der Zeit vom 4.-6. 7. 41 unter schlechten Witterungsverhältnissen. (Aufmarschwege und Unterbringungsräume bis zum 6.7. s. Anlage 1).

IV. Das schnelle Vorrücken der Front über Lemberg hinaus in ostwärtiger Richtung veranlasste das AOK 17 zu einer Änderung des Auftrages für die slowakische Armeegruppe. Statt des vorgesehenen Auftrages wurde am 4. 7. die sofortige Vorziehung der schnellen Brigade Pilfousek über Lemberg hinaus in den Raum um Koslow westl. Tarnopol) sowie der Vormarsch der Masse der slowakischen Armeegruppe bis in die Linie Kozowa – Podhajce befohlen. Die Erreichung des befohlenen Raumes wurde unter äußersten Marschleistungen gefordert.

Mit Rücksicht auf die im Tätigkeitsbericht näher erörterten Umstände wurde dem AOK 17 gemeldet, daß die neuen versammlungsräume ostwärts Lemberg von der slowakischen Armee erst nach 10 Tagen, d.h.³⁶ am 18. 7. erreicht werden könnten, daß dagegen die schnelle Brigade Pilfousek, die inzwischen durch weitere mot. Einheiten der Aufkl. Abt. 1, eine mot. Pi. Kp.³⁷, eine mot. Battr. 10, 5 cm Kan., 2 Minenwerfer und etwa 180 Mann verstärkt worden war, sofort weit vorn verwendungsbereit stehen könne. Sie erhielt daraufhin den Befehl, am 9. 7. 41 vom Sambor aus anzutreten und am gleichen Tage die neuen Bereitstellungsräume in Gegend von Wiinki – Kurowice – Gliniany zu erreichen (Marschbewegungen der Masse der slowakischen Armee s. Anlage 2).

Den Divisionen worden während des Vormarsches verschiedene Säuberungsaufträge erteilt, die befehlsgemäß ausgeführt wurden. In den Wäldern zwischen Rudki und Sadowa, sowie in denen ostwärts Nikolajew befanden sich noch zahlreiche versprengte Russen, welche auch Funkverbindung mit dem Gegner hielten.

Von dem allgemeinen Vormarsch ausgenommen wurde die Batlne. I./3 und I./4, die in Chyrow und später Dobromyl blieben. Beide Batlne wurden einer Sonderausbildung unter dem Oberstleutnant v. Langsdorff der Deutschen Heeresmission unterzogen. Es bestand

³⁶ das heißt

³⁷ Motorisierte Pionier-Kompanie

die Absicht, die später auch durchgeführt wurde, durch sie die schnelle Brigade weiter zu verstärken, um möglichst starken Teilen des slowakischen Heeres die Möglichkeit zu geben, in vorderster Linie zu kämpfen.

V. Die allgemeine Vorwärtsbewegung der beiden Divisionen wurde aus dem im Tätigkeitsbericht (Abschn. IV) erwähnten Gründen durch Befehl des AOK 17 von 10. 7. 41 unterbrochen. Die slowakische Armeegruppe (ohne schnelle Brigade Pilfousek) wurde durch diesen Befehl dem Befehlshaber des rückwärtigen Heeresgebietes Süd in Lemberg unterstellt, um die Besetzung und Befriedung des rückwärtigen Heeresgebietes südlich der Linie Rawa Ruska – Tarnopol durchzuführen.

Die 1 I. D. verblieb in dem Raum, den sie gerade auf dem Vormarsch erreicht hatte, der 2 I. D. wurde die militärische Sicherung und Befriedung des Ölgebietes südlich der Linie Mikolajow – Sambor und westlich der Straße Stryj – Mikolajow übertragen. Sie löste die hier bis jetzt eingesetzten Teile der 444. Division ab. (Unterbringung s. Anlage 3).

Die schnelle Brigade Pilfousek verblieb beim AOK 17 und erhielt den Befehl, bis 11. 7. 41 auf der Panzerstraße Süd den Raum Bogdanowka – Broki zu erreichen.

Die nunmehr der slowakischen Armee in Übereinstimmung mit dem Vorschlage der Deutschen Heeresmission eingelegte Atempause wurde sorgfältig zum Nachholen der fehlenden Verbandsausbildung ausgenutzt. Näheres s. Tätigkeitsbericht Abschn. V.

VI. Die schnelle Brigade, die inzwischen durch zwei weitere Art. Abten³⁸ mot verstärkt war, wurde dann aus dem Raum Borki – Bogdanowka weiter südlich in den Raum um Buczacz verlegt und am 21. 7. 41 in die Gegend von Djakowce ostwärts von Proskurov vorgezogen. Am gleichen Tage erhielt sie den Befehl, über Winnica – Pissarowka – Humenné Michalowka – Szasliwa – Pelikowka in den Raum Lipowice – Illince vorzugehen, und den Feind am Rückzug nach Südosten zu behindern.

Die Vorhut des Verbandes stieß am 22. 7. 41 westlich Lipowice auf einen zur nachhaltigen Verteidigung eingerichteten, weit überlegenen Gegner. Es gelang auch, insbesondere mit Unterstützung der Panzer, den Gegner aus seinen Vorstellungen zu werfen und Lipowice gegen 18.00 Uhr zu nehmen. Den ganzen Tag über hatte der Angriff unter starkem Flankenfeuer von rechts aus der Gegend von Kamionka gelitten. Gegen Abend setzte dann ein russischer Gegenangriff von 2 Bataillonen ein, der die in Lipowice eingedrungenen slowakischen Teile zum Rückzug zwang. Während dieser Rückwärtsbewegung traten größere Verluste ein. Die schnelle Brigade Pilfousek wurde auf eine Verteidigungsstellung ostwärts von Szasliwa zurückgenommen. Die Gesamtverluste der schnellen Brigade an diesem Tage betrugen:

Tote:	6 Offiziere	57 Mann
Verwundete	6 „	164 „
Vermiße:	1 „	16 „

Der Auftrag war für die schnelle Brigade zu schwer. Von hohen deutschen Dienststellen wurde dies nachträglich bestätigt. Der bei der Brigade befindliche Offizier der Deutschen Heeresmission hatte das Generalkommando, von dem der Befehl erteilt war, gleich darauf hingewiesen, war aber nicht durchgedrungen. Zweifellos lagen jedoch bei der Durchführung des Gefechts auch Führungsfehler vor. Siehe auch Tätigkeitsbericht Abschn. V, Ausbildung. Der Mann hatte sich, solange und soweit die Offiziere nicht versagten, auch hier gut gehalten.

³⁸ Artillerie – Abteilungen

Am nächsten Tage wurde der Angriff durch die deutsche 295. Division, der auch das mot. Art. Regt. der slowakischen Brigade Pilfousek zugeteilt war, wiederholt. Auch dieser Angriff gestaltete sich schwierig und verlustreich.

Das slowakische mot. Art. Regt. der schnellen Brigade Pilfousek blieb dieser Division auch noch in der Zeit vom 24.7. – 30. 7. 41 unterstellt und beteiligte sich erfolgreich an den Verfolgungsgefechten südostwärts Lipovice über Illince hinaus in allgemeiner Richtung auf Uman. Es zeichnete sich insbesondere am 29. 7. beim Angriff gegen Sebastjanowka – Schukajwoda aus.

VII. Die Gründe, welche zur Umgliederung der slowakischen Armeegruppe Ende Juli führten, sind im Tätigkeitsbericht erörtert. Noch bevor diese von der Deutschen Heeresmission dem OKH vorgeschlagene Umgestaltung genehmigt worden war, wurde die geplante Umgliederung in einzelnen papiermäßig vorbereitet und am 28. 7. nach Eingang der Führerentscheidung unverzüglich durchgeführt. Die der slowakischen Armeegruppe bisher gestellten Sicherungsaufgaben wurden während der Umgliederung weitergeführt. Das Sicherungsgebiet wurde gleichzeitig wesentlich erweitert. Am 31. 7. war der gesamte zugewiesene Sicherungs- und Säuberungsraum eingenommen und die slowakische Armeegruppe (ohne die schnelle Brigade Pilfousek) auf den Raum Czorkow – Tarnopol – Rawa Ruska – Jaworow – Sambor – Drohobycz – Stryj verteilt. (Marschbewegungen und Unterkünfte während dieser Zeit s. Anlage 2)

Im Tätigkeitsbericht ist im Abschnitt V eingehend ausgeführt worden, wie diese Zeit der Umgliederung dazu ausgenutzt wurde, um die Verbände für die ihnen zugedachten Kampfaufgaben zu schulen, insbesondere die schnelle Division, der jetzt die ehrenvolle Aufgabe zuteil werden sollte, in vorderer Linie die slowakische Kampftruppe zu sein.

Die slowakischen Eisenbahn pioniere waren bereits Anfang Juli für die Umnagelung der Bahnlinie Sanok – Chyrow – Drohobycz angesetzt worden. Ihnen wurde von den deutschen Stellen eine besonders gutes Zeugnis ausgestellt. Die übrigen Pioniereinheiten waren mit der Wiederherstellung bestimmter Straßen und Brücken beschäftigt.

Mit Wirkung vom 1. 8. 40 trat das alte galizische Gebiet, und damit der von der slowakischen Armee besetzte Raum verwaltungsmäßig zum Generalgouvernement, dem die slowakischen Armeeteile (ohne die außerhalb des Bereiches befindliche schnelle Brigade) im Sinne eine Heeresgruppe vorläufig unterstellt wurden.

VIII. Die Entscheidung des Führers über die Umgliederung des slowakischen Heeres – s. Tätigkeitsbericht Abschn. IV Schluß – ging am 6. 8. 1941 bei der Deutschen Heeresmission ein und entsprach den von ihr gemachten Vorschlägen. Auf Grund der eingehenden Vorarbeiten konnte die Reorganisation nunmehr schnell in die Tat umgesetzt werden (Kriegsgliederungen s. Anlage 4 und 5).

Die neu zusammengesetzten Regimenter erhielten neue Bezeichnungen. Zum Kommandeur der schnellen Division wurde Oberst Turanec und zum Kommandeur der Sicherungsdivision Oberst i. G. Malár bestimmt.

Um die Befehlsübermittlung und die weitere Beratung durch den Arbeitsstab der deutschen Heeresmission sicherzustellen, wurde dieser aufgeteilt. Es wurden 3 Verbindungsstäbe gebildet, je ein Verbindungsstab trat zu den beiden Divisionen bzw. zu einem neu geschaffenen Stabe Pulanich,³⁹ der als slowakischer Hauptverbindungsstab zwischen Feld und Heimat gedacht war. Der Verbindungsstab bei der schnellen Division besteht aus 4 älteren Offizieren der Deutschen Heeresmission und einen Intendanten, so dass auch dort jetzt die wichtigsten Abteilungen je einen deutschen Berater haben.

³⁹ gen. II. Klasse Anton Pulanich

Die schnelle Division war am 14. 8. marschbereit. Auf Befehl des OKH erfolgte der Abmarsch im Einvernehmen mit dem Militärbefehlshaber im Generalgouvernement am 18. 8. 41. Die Division erreichte in 3 Tagesmärschen vom 18. 8. – 20. 8. 41 über Lemberg – Zloczow – Tarnopol – Proskurov – Winnica. Hier wurde die Verschmelzung mit der bisherigen Brigade Pilfousek nach Maßgabe des Reorganisationsplanen vorgenommen.

Durch den Chef der Deutschen Heeresmission wurde die Heeresgruppe Süd, ebenso auch das AOK 6, für den Fall einer späteren Unterstellung unter diese Armee, nochmals über Kampfwert und Besonderheiten der slowakischen schnellen Division, insbesondere über die Materiallage und die Schwierigkeit des Mun-Nachschubes für die slowakische Artillerie, unterrichtet.

Die schnelle Division wurde zunächst Heeresgruppenreserve. Als Unterkunftsräum wurde ihr der Raum um Skwira zugewiesen, der am 23. 8. in einem Tagesmarsch erreicht wurde. (Marschbewegungen und Unterkunftsräume der schnellen Division s. Anlage 3).

IX. Für die Sicherungsdivision war zunächst ihr Verbleiben im bisherigen Unterkunftsräum befohlen worden. Sie sollte aber als bald in den Raum Starokonstantinow – Polonne – Schepetowka – Kremieniez herangezogen werden. Dieser Raum war mit Wirkung vom 1. 9. 41 dem Militärbefehlshaber Ukraine unterstellt worden, dem die Sicherungsdivision jedoch nur territorial unterstand, wogegen sie gliederungsgemäß weiter der Heeresgruppe Süd verblieb. Ihr alsbaldiges Nachziehen in das Operationsgebiet und ihre spätere Verwendung als Sicherungsdivision wurde durch Vorbefehl angekündigt. Das Vorziehen begann am 27. 8. 41. (Unterbringung der Sicherungsdivision Ende August 1941, Grenzen des Generalgouvernements und des Bereiches des Militärbefehlshabers Ukraine s. Anlage 6).

X. Am 12. 9. 41 wurde die schnelle Division auf Befehl der Heeresgruppe Süd dem Höheren Kommando XXXIV (AOK 6) zwecks Einsatzes am westlichen Dnjeprufer unterstellt. Das Höhere Kommando XXXIV setzte die Division in der Nacht 14./15. 9. ein, rechter Flügel Tripolje, linker Flügel Chodosowska. In der Nacht 18./19. 9. wurde der Abschnitt nach Süden bis Tschaike einschl. und am 20. 9. nach Norden bis an den Stadtrand von Kiew erweitert. (Stellung s. Anlage 7).

Während der Gegner in den ersten Tagen noch Unternehmungsgeist zeigte und nächtliche Stoßtruppunternahmen über den Dnjepr machte, war die Feindeinwirkung in den letzten Tagen des dortigen Einsatzes gering. Die Division hatte nur wenige Verwundete, konnte jedoch 800 Gefangene und Überläufer einbringen. Die Artillerie beschloß mit guter Wirkung Ansammlungen von Fahrzeugen aller Art, die die Sowjets nach dem Fall von Kiew zurückzuführen suchten.

Am 22. 9. 41 wurde die Division aus dem Gefechtsabschnitt herausgezogen und verblieb bis zum 24. 9. im Raum von Bialacerkiew Heeresgruppenreserve. Am 25. 9. marschierte sie auf Befehl der Heeresgruppe Süd in den Raum Krementschug – Aleksandria, Div. Stabs-Quartier Pawlysch. Hier erhielt sie am 29. 9. den Befehl, den Vormarsch von Krementschug nach Osten anzutreten. Gleichzeitig erfolgte ihre Unterstellung unter die Panzergruppe 1. Sie erreichte am 1. 10. Magdalynowka, 100 km südlich Poltawa. Es ist beabsichtigt, die Division zusammen mit italienischen Truppenteilen zur Einkesselung einer kleinen Feindgruppe anzusetzen.

Die slowakische Sicherungsdivision war mit ihren Hauptteilen am 27. 9. im Raum von Starokonstantinow versammelt und befindet sich jetzt mit ihren vordersten Teilen bei Bialacerkiew. Sie wird in wenigen Tagen mit sämtlichen Teilen im rückwärtigen Heeresgebiet Süd eingetroffen sein, um ihre Sicherungsaufgaben bei Bialocerkiew – Shitomir – Korosten – Zwiahel und Szepetowka zu übernehmen.

Auf ihrem Vormarsch von rd. 500 km aus der Gegend von Lemberg am 27. 8. 41 bis Ende September 41 hatte die Sicherungsdivision umfangreiche Sicherungs – und Säuberungsaufgaben durchzuführen.

Durch den Militärbefehlshaber im Generalgouvernement ist ihr bei dem Verlassen des dortigen Raumes schriftlich Dank und Anerkennung für ihre Tätigkeit ausgesprochen worden. Insbesondere ist die Tätigkeit der Pioniere hervorgehoben worden, aber auch die der anderen Truppen, bei den Wiederherstellungsarbeiten der Brücken und Wege nach der Umwetterkatastrophe Anfang September.

XI. Die Gesamtverluste des slowakischen Heeres in der Zeit vom 22. 6. bis 28. 9. 41 betrugen:

Tot:	9 Offiziere	98 Unteroffiziere und Mannschaften
Verwundet:	13 “	176 “
Vermißt:	1 “	29 “

Unter den Verwundeten befindet sich ein Unteroffizier der Deutschen Heeresmission.

Nemecká vojenská misia
na Slovensku
odd. Z. č. 244/41 taj.

Bratislava, 10. október 1941

Vec: Nemecká vojenská misia na Slovensku
Referencia: O.K.H.⁴⁰ skupina atašé z 28. 10. 39, príloha 3 k č. 724.

Správa o činnosti Nemeckej vojenskej misie na Slovensku v čase od 22. 6. – 1. 10. 41.

22. 6. sa Slovensko rozhodlo vstúpiť na strane veľkého Nemecka do vojny proti sovietskemu Rusku.

Na začiatku železničného presunu slovenskej armády vydal sa šéf Nemeckej vojenskej misie⁴¹ so svojim štábom do nástupného priestoru, pričom v Bratislave zanechal len jedného dôstojníka.⁴² Ako veľmi to bolo potrebné sa ukázalo už počas zhromaždenia a v prvých dňoch po začatí pochodu k Sanu. Len vtedy bude spravodlivo zhodnotené, čo slovenská armáda doteraz v poľnom ťažení proti sovietskemu Rusku vykonala, keď sa zohľadní skutočná situácia, v ktorej sa slovenská armáda nachádzala pred vojnou, a špeciálne pomery, za ktorých do nej vstupovala. Zdá sa preto nutné, najskôr poukázať na niektoré všeobecné stanoviská a dôvody, ktoré v prvých vojnových mesiacoch podmienili nutné zmeny vo vojnovej organizácii a iné rozsiahle zmeny.

I. Situácia pri vstupe do ruskej vojny.

Slovensko vstúpilo do vojny úplne neočakávane. S použitím slovenského vojska v tejto vojne na základe opakovane zaslaných oznámení z Berlína nepočítalo ani Slovensko ani

⁴⁰ Oberkommando des Heeres - Hlavné veliteľstvo pozemného vojska.

⁴¹ V tom čase gen. pech. Paul von Otto (1881 – 1961).

⁴² Podľa organizačného členenia zo 4. 7. 1941 DHM mala okrem veliteľa 14 dôstojníkov a jedného civilistu zodpovedného za zásobovanie. Všetky tieto osoby, až na jedného kapitána zodpovedného za vedenie štábu v Bratislave, pôsobili priamo pri slovenskej poľnej armáde. DHM disponovala tiež 31 poddôstojníkmi a príslušníkmi mužstva včítane šoférov. Bližšie pozri BAKA *Slovenská armáda vo vojne proti Sovietskemu zväzu*, s. 60.

Nemecká vojenská misia. Vzhľadom na túto skutočnosť sa pre výstavbu a výcvik stanovil ďaleký cieľ. Pri absencii akýchkoľvek základov v skoro všetkých vojenských oblastiach a bez predbežnej prípravy veliteľov v zmysle základných storočia formovaných výchovných návykov, sa mohlo niečo poriadne dokázať len vtedy, keď sa postupovalo krok za krokom. Pre urýchlenie realizáciu dôležitých zmien sa nijaké dôvody nepredložili.

Prezbrojenie a vybavenie s nemeckými zariadeniami sa plánovalo vykonať až v náležitom čase, keďže Nemecko bolo vo vojne, až po uzavretí mieru. Okrem toho slovenská armáda bola vyzbrojená starým českým,⁴³ z veľkej časti nemoderným zariadením. Trpela veľkým nedostatkom munície, ktorá postačovala len pre ďalšiu krátku, lokálne ohraničenú vojnu. Keďže Slovensko nemá žiadny pre vlastné potreby pracujúci vojenský priemysel, situácia v oblasti zaobstarania si výzbroje a munície sa tiež nemohla zlepšiť, ale len trvalo zhoršovať.

Na deň 1. 4. 42 sa stanovil definitívny termín zavedenia nového systému branného dopĺňovania a mobilizačnej organizácie ktorých komplikovaná reorganizácia sa realizuje od jari tohto roku. Mobilizáciu preto slovenská armáda realizovala podľa starých českých mobilizačných plánov.⁴⁴ V dôsledku tejto všeobecnej situácie sa tiež vo výcviku vojska postupovalo systematicky zospodu nahor a rok 1941 bol stanovený ako malý výcvikový rok. Začiatkom júna tohto roku sa realizoval výcvik útvarov na úrovni roty, batérie atď. Ako konečný cieľ výcvikového roku sa plánoval výcvik na úrovni práporov.

II. Mobilizácia

Takýto bol stav, keď sa 19. 6. 1941 v Bratislave prvýkrát prerokovávalo použitie slovenskej armády.⁴⁵ Náčelník Nemeckej vojenskej misie prijal s ohľadom na v odseku I. vykreslenú situáciu postoj, že bude možné, na vojnový stav doplnenú slovenskú mierovú armádu použiť na pokojný front pre zaistovacie a krycie úlohy, že ale v jej súčasnom stave by nebola schopná plniť vážne bojové úlohy a vykonávať presuny cez ďaleký priestor. V tomto zmysle sa potom tiež plánovalo použitie armády a minister obrany v tom čase radil, uviesť do vojnového stavu len mierovú armádu – 2 divízie (peší pluk s 2 prápormi) a pešie jednotky. Z týchto prostriedkov mal byť vyčlenený malý motorizovaný zväzok všetkých zbraní ako predvoj, aby prinajmenšom s časťou mohol bojovať vpredu. Napriek súhlasu s týmto návrhom prebehla mobilizácia v oveľa väčšom rozsahu. Opäť sa tiež ukázali nevýhody len poradnej činnosti Nemeckej vojenskej misie. Zostavené neboli len tretie prápory peších plukov, zvlášť vytvorené boli nové zostavy tiež pri iných typoch

⁴³ Správne československým.

⁴⁴ Reorganizácia dopĺňovacej správy začala v roku 1940 pod vedením DHM. Dôležité rozhodnutia v tejto otázke boli realizované už v druhej polovici novembra 1940. Podľa rozkazu MNO z 23. 11. vstupovali tieto zmeny do platnosti 1. 2. 1941. Svoju účinnosť reorganizovaná dopĺňovacia správa ukázala už krátko po prepadaní ZSSR. Bližšie pozri KATREBA, Zoltán. „Skrytá“ mobilizácia na Slovensku v roku 1941. In: *Vojenská história*, 2000, roč. 4, č. 3 – 4, s. 87 – 100; BAKA, Pôsobenie Nemeckej vojenskej misie na Slovensku v roku 1940, s. 76 – 78.

⁴⁵ 19. 6. 1941 pricestoval na Slovensko náčelník nemeckého Generálneho štábu pozemného vojska genplk. Franz Halder. Na bratislavskom letisku Vajnory sa stretol s vedúcim DHM gen. pech. Paulom von Ottom a s vojenským atašé pplk. Heinrichom Beckerom. Gen. Otto tu bol informovaný o želaní „*Vodcu, aby sa slovenská armáda zúčastnila nejakej prípadnej akcie*“. 21. 6. nemecký vyslanec Hanns Ludin Hitlerovo želanie (sprostredkované gen. Ottom) neformálne tlmočil prezidentovi Tisovi a predsedovi vlády Tukovi. K tomuto kroku sa odhodlal bez inštrukcií nadriadených miest, keďže, ako zdôraznil, „*pri tomto opatrení sa nejedná len o čisto vojenskú, ale o záležitosť vysokej politiky*“. Až následne si vyžiadal inštrukcie nemeckého Zahraničného úradu, „*či tento vývoj zodpovedá zámerom úradu*“. Obaja najvyšší predstavitelia SR pritom podľa neho „jednoznačne súhlasili“ so vstupom Slovenska do vojny. Bližšie pozri BAKA, Igor – TULKISOVÁ, Jana. *Vstup Slovenskej republiky do vojny proti ZSSR v dokumentoch*, dok. 2, s. 541 – 542; Národný archív Praha, fond (ďalej f.) 172 - Zahraniční úřad Berlín 1932 – 1945, škatuľa (ďalej šk.) 17, č. 548 625.

jednotiek. Rovnako nasledovali príliš rozsiahle zostavy náhradných jednotiek doma. V rozpore so všetkými očakávaniami dosiahli vojnové stavy vojska silu cez 70 tisíc mužov, z ktorých sa asi 40 000 presunulo do poľa.⁴⁶ Ako obvykle, Nemecká vojenská misia o tom nebola vopred informovaná, ale dozvedela sa to, až keď všetko nabehlo. Myšlienku, že pri rozsiahlejšej mobilizácii spolupôsobili neprimeraná snaha uplatniť sa a dostatočne známe precenenie síl, nie je možné okamžite odmietnuť. Nie je tiež vylúčené, že pritom hralo rolu tiež stále existujúce napätie s Maďarskom. Nejaké obavy Slovákov nie sú z tohto hľadiska neodôvodnené, čo dokazuje hraničný incident z 3.9.⁴⁷, pri ktorom maďarské orgány usilovali obsadiť symbolicky malé slovenské územie na južnej hranici.

Táto prehnaná mobilizácia, jej uskutočnenie podľa starých českých⁴⁸ mobilizačných plánov a strnulý a schematický spôsob myslenia, len podľa litery, nie zmyslu predpisov jednajúci slovenskí dôstojníci, boli hlavnými dôvodmi všetkých ťažkostí, ktoré sa neskôr vyskytli.

Bojová hodnota jednotiek sa ďalej znížila pod úroveň aktívnej armády, pretože záložníci, teraz cez 60% armády, neboli dostatočne vycvičení pre boj, keďže slúžili - dočasne pokiaľ neboli prepustení - len v českej armáde. Predovšetkým však značne klesla úroveň dôstojníckeho zboru – tak či tak ešte nedostatočného, doplneného len prostredníctvom veľkého počtu záložných dôstojníkov.

Tiež v sile a zložení štábov a jednotiek sa opäť automaticky objavili staré, v miery už odstránené chyby. V miery už podľa nemeckých zásad členené a na základe nemeckého spôsobu myslenia pracujúce štáby všetkých stupňov vyvíjali sa opäť v neprehľadné štruktúry bez jasného pracovného zadelenia. V štáboch úplne absentovala spolupráca.

Samotná mobilizácia, rovnako ako aj presun po železnici, však prebehli nad očakávania rýchlo a hladko. Na 8. mobilizačný deň bola armáda zhromaždená v určených nástupných priestoroch na východnom Slovensku, spomínaný predsunutý oddiel stál už na 2. mob.⁴⁹ deň, 24. júna 1941 – 18.00 hod. na Sane.

III. Presun do nástupného priestoru na Sane

Pochody z východného Slovenska na San odhalili všetky slabiny, s ktorými sa z vyššie uvedených dôvodov muselo počítať. Keďže ale pri podstatných diskusiách, ako tiež na základe rozkazov a oznámení Skupiny armád Juh, sa počítalo s ohraničeným cieľom, akékoľvek obavy, že by došlo k vážnym ťažkostiam, neexistovali.

Činnosť Nemeckej vojenskej misie dostala od okamžiku keď slovenská Armádna skupina začala presun jednako úplne iný charakter. O výlučne poradenskej činnosti nemohla byť viac reč.

⁴⁶ Spolu do 4. 7. do armády nastúpilo 56 858 mužov, pričom samotná armáda mala na východnom fronte v tom čase vyše 50-tisíc vojakov. Dňa 5. 7. bol celkový stav armády (doma aj v zahraničí) 90 533 mužov, z toho 3 454 dôstojníkov. KATREBA, „Skrýť“ mobilizácia, s. 87 – 100.

⁴⁷ Napriek tomu, že SR a Maďarsko boli oficiálne spojenci, ich vzťahy zostávali napäté. Potvrďoval to aj incident, ktorý sa odohral v Novej Vsi nad Žitavou 3. 9. 1941. Maďarská pohraničná stráž tu svojvoľne k Maďarsku pripojila 0, 575 hektárov pôdy. Argumentovala pritom chybou pri vytýčení hranice v roku 1939. Slovenská strana na to reagovala vyslaním vojenských jednotiek na hranice. Hrozíci ozbrojený incident sa nakoniec podarilo urovnať. Aj vďaka iniciatíve nemeckého vyslanca na Slovensku maďarská strana nakoniec uznala svoj omyl a ustúpila. KINČOK, Branislav. Činnosť slovenskej diplomacie pri pohraničnom incidente s Maďarskom pri obci Nová Ves nad Žitavou v septembri 1941. In: SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Od Salzburgu do vypuknutia Povstania. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VIII.* Bratislava : ÚPN, 2009 s. 185 – 197; HETÉNYI, Martin. *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945.* Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2008, s. 75 – 76.

⁴⁸ Správne československých.

⁴⁹ Mobilizačný.

Tak ako v období mieru ministerstvo národnej obrany predstavovalo nie podporný, skôr viac brzdiaci článok vo výstavbe vojska, bola tiež v čase vojny, ako je zaznamenané v rôznych správach o činnosti, značne veľká bezplánovitosť a bezmocnosť pri veliteľstve Armádnej skupiny. Bolo skoro zrejmé že bolo nutné, pridať k najdôležitejším oddeleniam slovenského veliteľstva Armádnej skupiny dôstojníkov vojenskej misie (Ia., Qu., Int., Ic), ktorí museli vykonať pozitívnu prácu. Veľmi skoro mali len oni celkový prehľad a Slováci sa nechali nimi orientovať. Keďže je to pri divíziách podobné, avšak počet dôstojníkov Nemeckej vojenskej misie je obmedzený a nemajú k dispozícii žiadne pracovné štáby, mohla byť táto práca vykonávaná len takým spôsobom, že náčelník Nemeckej vojenskej misie svojich dôstojníkov denne poveroval získaním informácií na nemeckých miestach a slovenskému Veliteľstvu Armádnej skupiny touto cestou poskytol všetko nutné.

Základná chyba práce slovenského veliteľstva Armádnej skupiny spočívala v tom, že absentovala spolupráca oddelení, a že sa podľa starého rakúsko-českého systému od zeleného stolu viedlo nespočet spisov, ktoré ale pri posúdení nemeckými dôstojníkmi na mieste vôbec nesedeli. Celé týždne sa nezistilo, koľko kolón by sa dalo použiť a kde sa nachádzali. O stave pekárskeho kolón, dielní a aj o jednotlivých jednotkách nebolo možné získať jasnú predstavu. Tak bolo napríklad až po týždňoch zistené, že jeden delostrelecký oddiel mal len 2 namiesto 3 batérií. Hlásenia jednotiek nesúhlasili, u slovenských služobných úradov absentovala iniciatíva a spoliehali sa v súlade s ich zvláštnym pohľadom na život skoro úplne na dôstojníkov Nemeckej vojenskej misie, ktorí jediní vedeli odpoveď. Bez dôstojníkov Nemeckej vojenskej misie by slovenská Armádna skupina bola skoro bez stravy, pohonných hmôt a iných potrieb. Ľahko boli k dispozícii nepočtené príklady absolútnej bezmocnosti.

Samotné jednotky si viedli dobre. Keďže slovenské vojsko nemalo pri pechote bojové vozidlá, z pešiaka sa stal plne naložený nosič nákladu so zbraňami a muníciou. Oblečenie, výzbroj a batožina včítane munície pre muža vážili okolo 30 kg. Napriek tomu sa prešlo pri silných horúčavách 30 km a viac.

IV. Ďalší postup.

Z pochopiteľnej neinformovanosti o pomeroch v slovenskej armáde boli na slovenskú Armádu skupinu pri jej postupe východne Sanu kladené požiadavky s ktorými si vzhľadom na svoje zloženie a výzbroj nevedela poradiť.

Náčelník Nemeckej vojenskej misie upovedomil veliteľa Skupiny armád Juh a Veliteľstvo 17. armády, ktorému bola slovenská armáda podriadená, o tom, že o bojovom nasadení celej armády v prednej línii a postupe v pred by sa od začiatku ani neuvažovalo, a nebolo to ani možné, a našiel všade porozumenie. Menej to už bol prípad slovenského ministra národnej obrany. Jeho naliehanie, so všetkou energiou ísť v pred, bolo iste celkom uznanlivé, ale tiež v tejto otázke podivuhodne precenil svoje sily. Bolo treba veľmi veľa rozhovorov, aby sa presvedčil, že pre masu jeho nemoderne vyzbrojenej armády by nebolo možné držať krok s nemeckou armádou. Bola v tom istá tragédia, že armáda bola ochotná, avšak pomery ju donútili viesť podradnú rolu.

Cieľ všetkých rozhovorov so Skupinou armád Juh, Hlavným veliteľstvom 17. armády a slovenskými orgánmi – štátnym prezidentom počnúc – bolo, dať však Slovákom možnosť zúčastniť sa boja v prvej línii s najsilnejšími možnými časťami svojich síl. Toto však bolo, v závislosti od situácie, možné len posilnením vpredu bojujúcich rýchlych zväzkov vhodnými prostriedkami. Hlavná časť slovenského vojska naproti tomu bola zvlášť v dôsledku jej rozšírenia obrovským počtom nedostatočne vycvičených záložníkov použiteľná len pre zaistovacie a vyčisťovacie úlohy. V tomto zmysle bolo 5. 7. a 8. 7. informované hlavné veliteľstvo 17. armády a cez neho Skupina armád Juh, ktorá to 10. 7. odobrila.

Keď sa potom o pár dní neskôr náčelník Nemeckej vojenskej misie dozvedel o želaní slovenskej vlády, podporenom vyslancom Veľkonemeckej ríše, prepustiť väčšiu časť záložníkov, navrhla Nemecká vojenská misia konečne 23. 7. postaviť z aktívneho mužstva malú Rýchlu divíziu pri využití dovtedajšieho predsunutého oddielu (Rýchla brigáda Pilfousek⁵⁰) a zvyšok aktívneho mužstva sústrediť v jednej Zaisťovacej divízii. Prostredníctvom OKW čís. 01541/41 taj., Štábu velenia brannej moci, odd.⁵¹ L (I. Op.) 28. 7. 41 bolo informované, že Vodca v tomto zmysle rozhodol a silu slovenskej brannej moci určil na približne 32 000 mužov.

Súčasne s reorganizáciou došlo tiež k novému prerozdeleniu dôstojníkov Nemeckej vojenskej misie. Skúsenosti, ako už bolo uvedené, ukázali, že bolo nutné chrániť štáby. Následkom toho museli byť oddelene nasadeným slovenským divíziám pridelené nemecké spojovacie štáby, zvlášť ale Rýchlej divízii vo forme, ako to fungovalo už skôr pri Veliteľstve Armádnej skupiny, t.j. spojením dôstojníkov Nemeckej vojenskej misie s najdôležitejším slovenským oddelením. Súčasne bola Skupina armád Juh požiadaná o nariadenie, aby všetky rozkazy boli tiež naďalej realizované cez nemecké spojovacie štáby.

Spojovacie štáby sa plne osvedčili. Slovenské štáby pracovali lepšie spolu s nimi a nemecké miesta majú záruku, že sa pracuje v nemeckom zmysle (pozri tiež prílohu A, odsek VIII.⁵²)

Slovenský minister národnej obrany sa po uskutočnení reorganizácie, nariadenej prostredníctvom OKW č. 01541/41 taj. Štábu velenia brannej moci odd. L (I. Op.) z 28. 7. vydal spolu s časťou slovenskej Armádnej skupiny do Bratislavy.

Šéf Nemeckej vojenskej misie však zostal predbežne do 27. 8. v operačnom území, aby monitoroval reorganizáciu a po jej prevedení najskôr výcvik pri obidvoch, následne len pri Rýchlej divízii – a to akonáhle začal jej postup. Prestavba na rýchlu, plne motorizovanú divíziu vyžadovala vypätú prácu Nemeckej vojenskej misie.

Slovensko je málo motorizovaná krajina. Miera poznatkov o technickej stránke motorových vozidiel je okrem toho u vojakov okrajová. Skúsenosti z vybudovania a riadenia väčších motorizovaných zväzkov u slovenských dôstojníkov absentovali. Boli okrem toho obavy, že výstavba Rýchlej divízie v poli zo dňa na ráno, by mohla naraziť na obrovské ťažkosti. Keďže sa ale pri velení postupovalo ochotne prostredníctvom Nemeckej vojenskej misie, prebehla prestavba obdivuhodne hladko.

Vedenie a jednotky sa veľmi rýchlo zapracovali do charakteru nového zväzku a je uznanlivé, že usilovnou a inteligentnou prácou všetkých slovenských úradov v priebehu niekoľkých týždňov vznikla motorizovaná divízia, ktorá urobila dobrý dojem a sľubovala dobré výkony (pozri tiež odsek V. výcvik).

V zmysle služobných pokynov Nemeckej vojenskej misie vrátil sa 27. 8. tiež šéf Nemeckej vojenskej misie so svojim užším štábom ako poradca ministra národnej obrany do Bratislavy, aby spolu s ním alebo sám v určitom časovom intervale navštívil slovenské divízie v poli lietadlom, ktoré je kedykoľvek k dispozícii.

Nutnosť jeho prítomnosti v Bratislave sa ukázala hneď v priebehu prvých dní.

Organizácia náhradného vojska bola nielen úplne neprehľadná, tiež sa zistilo, že minister národnej obrany sa nedržal číselnej dohody. Doma sa nenachádzalo okolo 12 tisíc, ale 16 tisíc mužov. Minister prisľúbil prepustiť do 1. 11. toľko záložníkov, aby dohodnutá celková sila dosiahla 32 tisíc mužov.

⁵⁰ Plk. gšt. Rudolf Pilfousek.

⁵¹ Oddelenie.

⁵² Prílohy sa nepublikujú.

Súčasne sa mu predložil návrh organizácie pre náhradné vojsko, ktorého zavedenie do platnosti by muselo byť v súlade s rozdelením záložníkov.

Na podnet Nemeckej vojenskej misie sa v septembri konali školské kurzy inštruktorského personálu pre záložníkov, pre dôstojníkov Nemeckej vojenskej misie a poddôstojníkov, ktoré s najväčšou ochotou organizoval zástupca Hlavného veliteľstva 17. armády.

Slovenský inštruktorský personál mohol byť prirodzene len priemerný, pretože najschopnejší ľudia sa nachádzali v poli. Vďaka práci nemeckých dôstojníkov a poddôstojníkov boli výsledky konečne jednako do istej miery uspokojivé.

Momentálne stanovená veľkosť slovenskej armády počas výcviku záložníkov prekročila príslušné kvóty záložníkov o 12 000 mužov a do 31. 3. predstavovala zhruba 44 000 mužov. K 1. 4. dôjde k zodpovedajúcemu prepúšťaniu počtu záložníkov, takže potom sa opäť dosiahne počet 32 000 osôb.⁵³ Určitý počet záložníkov musí počas trvania vojny zostať v armáde, pretože v dôsledku slabej motorizácie na Slovensku chýbajú špecialisti.

V. Výcvik počas reorganizácie

Potom čo 10. 7. vyšlo vyššie uvedené rozhodnutie Skupiny armád Juh o Rýchlej brigáde ako bojovom oddiele a dvoch zaistovacích divíziách – a potom čo divízie obdržali ich zaistovacie úlohy, nastal čas dobehnúť chýbajúci výcvik v týchto zväzkoch.

Pre obidve divízie dostal minister národnej obrany do detailov zachádzajúce návrhy pre výcvik všetkých druhov zbraní. Zvláštny dôraz sa pritom kládol na školenie nižších a stredných veliteľov. Bojový výcvik v rote sa vzťahoval na útok z chodu a dosiahnutie 600 m, zaujatie prípravnej pozície k útoku, dosiahnutie od 600 do 300 m počas pechotnej a delostreleckej paľby, prekonanie posledných 300 m a nočné pochody s bojovými medzihrami.

Výcvik v prápore a pluku bol realizovaný zmysluplne. Pre výcvik na úrovni práporu boli využité ťažké zbrane pešieho pluku, k cvičeniu na úrovni pluku v zásade 1 delostrelecký oddiel.

Keď dorazilo rozhodnutie Vodcu z 28. 7. – pozri odsek IV, koncentrovala sa práca Nemeckej vojenskej misie zvlášť na výcvik v Rýchlej divízii. Ten končil s plukovým cvičením v ostrej strelbe spojených zbraní na pre tento účel zvlášť vhodnej ruskej⁵⁴ strelnici pri Ľvove.

V odseku IV sa už informovalo, že Rýchla divízia si chválhodne rýchlo osvojila svoje nové úlohy. Technika jazdy bola zo dňa na deň lepšia a stav výcviku sa vo všeobecnosti potešiteľne zlepšil.

Najslabšou stránkou zostala situácia v štáboch, ktoré sa napriek všetkým vojnovým hrám a výcviku orientácie v teréne chovajú úplne nedisciplinovane. Jednotky, ktoré boli v ich blízkosti, velili sami sebe opustili svoje bojové stanovište, čím sa stratilo tiež komunikačné spojenie, takže v ďalšom priebehu boja už nebolo možné hovoriť o velení.

Vševojskový výcvik pokračoval v čase presunu divízie, ktorý začal 18. 8. a v čase, keď patrila do zálohy Skupiny armád. Pri pochode vpred bola precvičovaná prevažne technika pochodu a pochodová disciplína. V ubytovacom priestore okolo Skvyry sa konali do 14. 9. spravodajské rámcové cvičenia, vojnové hry, výcvik orientácie v teréne a celodivízne cvičenia. Tiež tu sa opäť ukázala nevycvičenosť starších dôstojníkov vo vedení boja, ktorý síce teoreticky ovládajú, v praxi pri plnom nasadení však nie. Pochvalu si zaslúži ochota veliteľov všetkých stupňov pri Rýchlej divízii reagovať na nemecké podnety, aby sa niečo

⁵³ Podľa slovenských prameňov predstavovali početné stavy slovenskej armády k 14. 3. 1942 spolu 47 395 osôb. Z tohto počtu bolo v armáde na území SR 34 509 osôb. K zníženiu početných stavov na predpísaných 32 tisíc osôb však nedošlo ani v nasledujúcom období. Bližšie pozri CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska - V. zväzok (1939 – 1945)*. Bratislava : Magnet Press, 2008, s. 100.

⁵⁴ Správne sovietskej.

dobré podarilo. Tiež vo vojne sa ponúka ten istý obraz ako v miery. Jednotky sú dychtivé po poznaní a všetko ochotne prijímajú. Velenie koná unáhle, nestálo a nehľadá radu, pokúšajú sa jej radšej vyhnúť. Výsledkom toho je veľa neúčelných krokov a návrat do správnych koľají trvá mesiace.

VI. Bojová hodnota divízií a zhodnotenie jednotiek

Rýchlu divíziu síce nie je možné tiež považovať za rovnocennú nemeckej divízii. Avšak preto, že teraz je obsadená takmer výlučne s aktívnymi dôstojníkmi, do 80 % pozostáva z aktívneho mužstva a má za sebou niekoľko týždňový výcvik, je vhodná pre bojové úlohy nie príliš ťažkého charakteru. Toto sa prejavilo pri jej nasadení pri Kyjeve, počas ktorého sa osvedčila dobre (pozri prílohu A).

Vybavenosť s motorovými vozidlami je v tomto čase dobrá. Predpokladom preto, aby to tak zostalo, je dodávka náhradných dielov všetkého druhu, ktoré sa už dlhší čas požadujú, ale dorazili len čiastočne.

Pri Zaisťovacej divízii existujú podobné pomery. Vševojskový výcvik tu však musel skončiť už koncom júla, pretože dostala rozsiahle úlohy zaisťovacieho charakteru, ktoré znemožňovali výcvik v tomto rozsahu. Tiež táto divízia je teraz ďaleko viac pohyblivejšia ako skôr. Pechota je vybavená s bojovými vozmi, V II trény sú motorizované a divízia má dostatočný počet kolón. Za svoj presun viac ako 500 km a splnenie úloh, ktoré jej boli pridelené, získala uznanie nemeckých miest, ktorým práve podliehala.

Slovenský vojak bojoval vo všeobecnosti statočne. Dlhšie slúžiaci poddôstojník bol tiež dobrý, mladý poddôstojník z povolania a najmladší ročník dôstojníkov, teda tí velitelia, ktorí prešli slovenskou vojenskou akadémiou (vojenskou školou)⁵⁵, resp. nemeckými výcvikovými jednotkami, vynikli svojim dobrým výkonom.

Jadro slovenského dôstojníckeho zboru nedostalo dobré vysvedčenie. Malo to rôzne dôvody. Starší dôstojník vyrastal v českej armáde.⁵⁶ Stavovská česť mu nebola ani vrodená ani ju nezískal. Chýba mu záväzné ukotvenie v minulosti. Myslí egoisticky a materialisticky. Myšlienka sebaobetovania je mu cudzia. Rovnako ako celá tenká vyššia spoločenská trieda na Slovensku, aj slovenský dôstojník privítal pred dvomi rokmi vydobytú slobodu, nie je však ochotný, obetovať sa pre ňu. Jeho materializmus, jeho okrajové vnútorné spojenie so štátom, ku ktorému má v závislosti od etnickej príslušnosti viac menej pozitívny vzťah, a jeho pohodlný pohľad na život, núti dôstojníka vnímať vojnu ako rušivý element. Tiež dôstojníci, od ktorých sa to neočakávalo, sa držali výrazne vzadu. Väčšia časť starších slovenských dôstojníkov nie je statočná.

Silné politické napätie v slovenskom štáte prinieslo okrem toho zo sebou to, že starší dôstojníci sa neodvážili konať, pretože potom by boli vystavení nepriateľstvu z druhého tábora.

Vlastnosti, ktoré sa zreteľne prejavili už v čase mieru do určitého stupňa nedostatočným záujmom o službu sa ukázali najjasnejšie vo vojne. Staršia časť dôstojníckeho zboru ešte neprešla skúškou vo vojne. Vnútorný postoj sa dá vyformovať len za desaťročia alebo celé generácie, v protiklade k formám boja, ktoré sa dajú sprostredkovať už za pár rokov.

Ministromi národnej obrany je zlyhanie časti dôstojníckeho zboru známe. Proti dôstojníkom, u ktorých sa vyskytli ťažké priestupky, vedú vojenské súdy vyšetrovanie. Moja pozornosť sa sústreďí na to, aby tento prístup nestroskotal v dôsledku politického vplyvu.

⁵⁵Myslí sa Vojenská akadémia otvorená 15. 11. 1939 v Banskej Bystrici. Bola to vyššia vojenská škola, ktorej cieľom bolo zaisťovať odborne školený dorast dôstojníkov (poručíkov) z povolania.

⁵⁶Správne v čs. armáde.

Nasadenie slovenského vojska a nemecký vzor v poli prispeje najmä k posilneniu duševných vlastností staršieho dôstojníka. Zostáva otvorené, ako sa teraz osvedčí v slovenskej Rýchlej divízii sa nachádzajúci výkvet slovenského dôstojníckeho zboru.

V prílohe A sa pripojuje podrobná správa o nasadení slovenskej armády od 22. 6. do 1. 10. 1941.

Príloha A

k správe o činnosti DHM č. 244/41 taj.

Podrobná správa o nasadení slovenskej armády v čase od 22. 6. do 1. 10. 1941

I. 22. 6. 1941 bola nariadená mobilizácia slovenskej armády. Na vojnové počty doplnené obidve divízie spolu s armádnymi jednotkami sa zhromaždili na východnom Slovensku a síce 1. pešia divízia s pridelenými armádnymi jednotkami v priestore Prešov – Bardejov, 2. pešia divízia v priestore Humenné – Medzilaborce.

Aby bola malá časť slovenskej armády vopred pripravená k použitiu, vytvoril sa pod vedením plk. generálneho štábu Pilfouska motorizovaný predvoj, ktorý bol zložený nasledovne:

Prieskumný oddiel 2⁵⁷ (bez jazdeckej eskadrony) posilnený s obrneným prieskumným automobilom a cyklistickou eskadronou prieskumného oddielu 1,

Tankový pluk 11⁵⁸ z 1 tankového práporu po 2 rotách a 1 práporu kanónov proti útočnej vozbe po dvoch rotách,

1 peší prápor pešieho pluku 6, motorizovaný

1 motorizovaný delostrelecký oddiel (I. /delostrelecký pluk 11)

1 kolóna nákladných automobilov [??] ako kolóna pohonných hmôt

1 kolóna nákladných automobilov [??] ako kolóna pre delostreleckú muníciu

1 prieskumná čata motocyklov po 20 motocykloch⁵⁹

Tento predvoj, neskôr nazvaný „Rýchla brigáda Pilfousek“⁶⁰, sa zhromaždil už 24. 6. 41 v priestore Medzilaborce a velením OKH bol 23. 6. 41 podriadený Skupine armád Juh.

S ohľadom na to, že priestory sústredenia boli na východnej hranici krajiny, pre jadro slovenského vojska prichádzal do úvahy železničný transport. Transport predvoja začal 23. 6. a skončil 24. 6. 41. Presuny oboch divízií začali 26. 6. 41 a skončili 30. 6. 41. Celková sila pre frontové nasadenie určených obidvoch slovenských divízií včítane armádných jednotiek predstavuje okolo 40 000 mužov oproti mierovým počtom asi 28 000 mužov.

Rozkazom velenia Skupiny armád Juh z 23. 6. 41 bola Rýchla brigáda⁶¹ Pilfousek daná k dispozícii veliteľstvu 17. armády k zabezpečeniu pravého krídla LII. armádneho zboru.⁶²

⁵⁷ Jazdecký priezvedný oddiel (JPO) 2 – k 25. 6. 1941 ho tvorila cyklistická a ťažká eskadrona (3 obrnené autá OA vz. 30) a guľometná čata. MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) I. V operácii Barbarossa*. Banská Bystrica : Dali-BB, s.r.o., 2007, s. 64 – 65.

⁵⁸ Ako naznačuje nasledujúci text, išlo o prápor útočnej vozby z Martina, ktorý sa skladal z dvoch pancierových rôt, štábnej roty a dvoch rôt kanónov proti útočnej vozbe. MIČIANIK, *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu*, s. 64 – 65.

⁵⁹ Rýchla skupina mala aj plukovné jednotky – spojovaciu rotu a pioniersku čatu. BYSTRICKÝ, Jozef. Ťaženie slovenskej armády na východnom fronte v roku 1941. In: *Vojenská história*, 1998, roč. 2, č. 2, s. 39.

⁶⁰ K reorganizácii Rýchlej skupiny na Rýchlu brigádu došlo 7. 7. 1941.

⁶¹ Správne Rýchla skupina.

⁶² Príslušný rozkaz „pre zasadenie slovenskej armády“ iniciovalo Operačné oddelenie Generálneho štábu pozemného vojska. Už 23. 6. 1941 o 9. 40 hod. s ním bola oboznámená DHM na Slovensku. „Rýchla slovenská jednotka /Pilfousek/“ sa podľa neho dňom 23. 6. podriaďovala Hlavnému veliteľstvu 17. armády.

Jej úlohou bolo čo najrýchlejšie sa presunúť cez Dukliansky priesmyk do priestoru Brzozów, ktorý dosiahla 24. 6.⁶³

Jadru slovenského vojska vydalo OKH 26. 6. 41 rozkaz, aby obidve divízie spolu s pridelenými armádnymi jednotkami boli s účinnosťou od 1. 7. 1941 v priestore ich sústredenia podriadené Skupine armád Juh, ktorá by ich mala použiť v prvom rade pre krycie a zabezpečovacie úlohy pod velením slovenskej Armádnej skupiny. Súčasne bolo nariadené, aby rozkazy pre slovenské zväzky boli vydávané v zásade prostredníctvom šéfa Nemeckej vojenskej misie alebo jeho zástupcu.⁶⁴

Hlavné velenie celej slovenskej armády prevzal minister národnej obrany, generál I. triedy Čatloš⁶⁵. Veliteľom 1. pešej divízie bol menovaný plk. Turanec⁶⁶ a veliteľom 2. pešej divízie plk. gen. štábu Malár.⁶⁷

Zo štábu Nemeckej vojenskej misie boli k obidvom divíziám ako aj k predvoju vyslaní spojovací dôstojníci.⁶⁸

Príslušné rozkazy mala dostávať prostredníctvom náčelníka DHM. Tento rozkaz obsahoval tiež inštrukcie pre dve slovenské divízie. Tie sa mali v čo najkratšom čase zhromaždiť v priestore Prešov – Humenné, kde sa k ďalšiemu použitiu podriaďovali Hlavnému veliteľstvu 17. armády. Bundesarchiv – Militärarchiv (ďalej BA – MA) Freiburg, Bestandssignatur (ďalej Bs.) RH 31/IV (Verbindungskommandos und Stäbe), Archivssignatur (ďalej As.) 4/V.14.

⁶³ Po príchode plk. Pilfouska do Brzozóvu bolo upresnené podriadenie Rýchlej skupiny k veliteľstvu Zadnej vojenskej oblasti 103 (Befehlshaber rückwärtiges Heeresgebiet 103) gen. pech. Karla von Roques, kde sa Pilfousek osobne hlásil už vo večerných hodinách 24. 6. 1941. Tomuto veliteľstvu bola podriadená aj slovenská Armádna skupina. Vojenský historický archív (ďalej VHA) Bratislava, f. 53, sig. 53/41 – 32, zápisky z bojov.

⁶⁴ Z rozhodnutia Operačného oddelenia Generálneho štábu pozemného vojska z 26. 6. 1941 vydalo Veliteľstvo Skupiny armád Juh ďalekopis adresovaný styčnému dôstojníkovi DHM pplk. von Langsdorffovi do Prešova s inštrukciami o podriadení a nasadení súčasti slovenskej poľnej armády pod nemeckým velením. Ich znenie bolo nasledujúce:

„1. Slovenské hlavné veliteľstvo. Prvá a druhá divízia a armádne jednotky nachádzajúce sa vo vykladacom priestore Presov /1. divízia, časti armádnych jednotiek v okolí Humenného/ 2. divízia, časti armádnych jednotiek/ sa od 1. 7. podriaďujú Skupine armád Juh.

2. Slovenský armádný zbor (budúca Armádna skupina – I.B.) sa v otázke nasadenia podriaďuje 17. armáde. Jeho použitie sa predpokladá v prvom rade pre zaistovacie a bezpečnostné úlohy a podľa možnosti v celku pod slovenským hlavným velením.

3. AOK 17 čo najskôr hlási

a. Spôsob zamýšľaného nasadenia

b. Do ktorého priestoru sa má Armádný zbor prostredníctvom Skupiny armád umiestniť.

4. Rozkazy pre slovenské hlavné veliteľstvo realizovať zásadne prostredníctvom šéfa Nemeckej vojenskej misie – gen. pechoty Otta – alebo zástupu v úrade, ktorý sa nachádza pri slovenskom hlavnom veliteľstve.

5. Slovenské útvary sa zásobujú samé. Len v otázke zabezpečenia hygienických potrieb a stravy sa majú obracať na 17. armádu.

6. Ďalšie rozkazy nasledujú po vykonaní hlásenia k bodu 3.“

V dodatku k tomuto ďalekopisu sa veliteľstvo Skupiny armád Juh 28. 6. informovalo na veliteľstve 17. armády (prostredníctvom styčného dôstojníka DHM pplk. von Langsdorffa) o zamýšľanom nasadení slovenských útvarov na južnom krídle armády. Informované malo byť aj o nasadení Rýchlej skupiny na rieke San. Čo sa týka slovenskej Armádnej skupiny, tá mala byť podľa tohto dodatku k rozkazu nasadená čo možno najskôr. BA – MA Freiburg, Bs. RH 31/IV (Verbindungskommandos und Stäbe), As. 4/V.14.

⁶⁵ Ferdinand Čatloš.

⁶⁶ Plk. del. Jozef Turanec.

⁶⁷ Augustín Malár.

⁶⁸ K formujúcej sa Rýchlej skupine boli už 23. 6. 1941 určení ako styčný dôstojník kpt. Soldana a ako pridelený dôstojník npor. Schwarzhaupt. Ti sa na jej veliteľstvo dostavili o 1. 30 hod. nasledujúceho dňa. VHA Bratislava, f. 53, sig. 53/41 – 32, zápisky z bojov.

Šéf Nemeckej vojenskej misie sa 30. 6. vydal so svojim najužším štábom k veliteľstvu slovenskej Armádnej skupiny pri ktorom sa zdržal do 27. 8.

II. Rýchla brigáda⁶⁹ Pilfousek bola veľmi rýchlo nasadená do akcie. Bola podriadená Zadnej vojenskej oblasti Juh a pokračovala 25. 6. vo svojom postupe v smere na San, ktorý dosiahla tento deň pri Temeszówe. Keďže mosty cez San tu boli zničené, riekou mohla len prebrodiť. Brigáda⁷⁰ obdržala rozkaz, pokračovať cez Dolnú Lipu a cestný uzol Krościenko do oblasti Chyryvu. Ak by jej úloha zlyhala, mala udrieť do chrbta nepriateľa pri Sanoku a Lesku. Na dobu trvania tejto úlohy bola podriadená 454. zaistovacej divízii, aby neskôr prešla opäť pod velenie veliteľa Zadnej vojenskej oblasti 103.⁷¹

Rýchla brigáda⁷² dosiahla najskôr bez bojového dotyku 26. 6. 41 Kužminu a smerovala odtiaľ s časťami 454. zaistovacej divízie na Krościenko, toto miesto však nedosiahli, keďže 27. 6. pri Wojtkówke narazili na oveľa lepšieho súpera.⁷³ Podľa rozkazu sa brigáda otočila, aby sa cez Kužminu juhozápadným smerom dostala do tylu na východnom brehu Sanu sa nachádzajúcich nepriateľských opevňovacích línií. Táto úloha sa skončila celkovým úspechom. Brigáda⁷⁴ sa zúčastnila rozhodne na dobytí nepriateľskej línie bunkrov medzi Załużom a Sanokom. Prioritne vďaka jej nasadeniu sa podarilo vytvoriť predmostie pri Sanoku, vďaka ktorému bol možný ďalší postup nemeckých vojsk. Straty boli objemné. Stratila 7 mŕtvych a 30 zranených. Vyhorené boli viaceré tanky a vyskytli sa tiež iné poruchy materiálu.⁷⁵ Nepriateľ tvrdo bránil len jeden jediný bunker pri Lesku, ktorý bol zničený až 3. 7. 41 časťou slovenského pešieho pluku 5, ktorý medzitým dorazil.⁷⁶ Peší pluk 5 pritom stratil jedného dôstojníka a dvoch mužov.⁷⁷

⁶⁹ Správne Rýchla skupina.

⁷⁰ Správne Skupina.

⁷¹ Pozri poznámku 63.

⁷² Správne Rýchla skupina.

⁷³ Boje pri Wojtkówke sa odohrali už 26. 6. 1941. Rýchla skupina tu nemala k dispozícii ani motorizovaný peší prápor, ani motorizovaný delostrelecký oddiel. Bližšie pozri MIČIANIK, *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu*, s. 70 – 71.

⁷⁴ Správne skupina.

⁷⁵ Podľa denníkových zápiskov z bojov Rýchlej skupiny si boje pri Wojtkówke vyžiadali jedného padlého a dvoch ranených slovenských vojakov. Počas dobývania bunkrov (už aj s motorizovaným peším práporom) mala Rýchla skupina podľa tohto istého prameňa 4 mŕtvych (zahynuli v zasiahnutom a vyhoretom tanku) a 2 ranených. VHA Bratislava, f. 53, sig. 53/41-32, zápisky z bojov – predloženie. V samostatnej správe o bojoch pri Wojtkówke sa píše o jednom mŕtvom, jednom zranenom dôstojníkovi a dvoch zranených strelníkoch. VHA Bratislava, f. 55, sig. 55-22-4. Správnosť týchto údajov o počte padlých potvrdzuje aj Armádny rozkaz zo 4. 7. 1941, v ktorom sa konštatuje, že v bojoch dovtedy padli nasledujúci vojaci: des. ašp. Štefan Fábry (Jazdecký priezvodný oddiel 2), des. Karol Penciak (pluk útočnej vozby /PÚV/), strel. Štefan Galbavý (PÚV), strel. Ľudovít Makovický (PÚV), strel. František Zán (PÚV). VHA Bratislava, f. 55, sig. 55-57-4, Armádny rozkaz Veliteľstva armády zo 4. 7. 1941. Podľa správy určenej MNO – obranné oddelenie z 28. 6. však straty Rýchlej skupiny v dňoch 26. – 27. 6. predstavovali celkovo 7 mŕtvych. Stratiť mala tiež dva vyhorené tanky (denníkový zápis však hovorí iba o jednom), jeden protitankový kanón, dve osobné a niekoľko nákladných aut. VHA Bratislava, f. 53, sig. 53/41-28/6/1, Zprávy o rýchlej skupine plk. Pilfouska. Údaj o 7 mŕtvych akceptoval aj P. Mičianik, ktorý okrem toho uvádza aj 8 zranených. V tomto prípade však mohlo ísť aj o nebojové straty. MIČIANIK, *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu*, s. 84.

⁷⁶ V skutočnosti slovenskí vojaci dobili 9 bunkrov, zvyšné 4 boli blokové a strážené. 3. – 4. 7. ich dobyli vojaci pešieho pluku 5 z 2. divízie Armádnej skupiny. Tamže, s. 79.

⁷⁷ Peší pluk 5 stratil v týchto bojoch 5 mŕtvych včítane jedného dôstojníka. Mal tiež dvoch ťažko ranených. Tamže, s. 145 – 150.

Po prevedení tejto úlohy bola situácia nepriateľa nasledujúca:

Po páde Ľvova, ku ktorému došlo 30. 6., ustupoval nepriateľ so zadným vojom v priestore Sambiru. Veliteľ Zadnej vojenskej oblasti 103 dostal úlohu, aby nepriateľa nachádzajúceho sa ešte v priestore južne Dnestru zatlačil všeobecným východným smerom, predovšetkým ale mal vyčistiť a obsadiť ropné polia v okolí Drohobyču, ktoré boli dôležité pre nemecké vojnové hospodárstvo. Rýchla brigáda⁷⁸ Pilfousek sa po krátkej pauze po dvoch dňoch dostala do priestoru Sambir⁷⁹, kde bola s ohľadom na všeobecnú situáciu opäť podriadená veliteľstvu slovenskej Armádnej skupiny.

Denným rozkazom z 28. 6. 41 vyjadril hlavný veliteľ Skupiny armád Juh zainteresovaným jednotkám, zvlášť tiež slovenským zväzkom, ktoré v bojoch na Sane preukázali bezpodmienečnú pripravenosť plné uznanie. Slovenská armáda bola pochvalne vyzdvižená tiež v správe nemeckej brannej moci. (Postup a nasadenie slovenskej Rýchlej brigády Pilfousek pozri príloha 1.)

III. Jadru slovenskej armády nariadilo velenie 17. armády 29. 6. 41 ďalší postup vo všeobecnom smere Stryj. Obidve divízie aj s armádnymi jednotkami mali 3. 7. 41 postúpiť na predchádzajúce ruské⁸⁰ záujmové hranice, to jest do priestoru západne od Sanoku, resp. juhozápadne Leska.

Nariadené priestory nasadenia na Sane sa dosiahli dvoj resp. trojdňovým pochodom (Trasy nasadenia a zhromažďovacie priestory obidvoch divízií na Sane pozri v prílohe 1).

Rozkazom velenia 17. armády bolo nariadené okamžite pokračovať v ďalšom postupe východným smerom a dosiahnuť priestor Stryj – Drohobyč.

Slovenské veliteľstvo Armádnej skupiny išlo 3. 7. do Chirivu, Nemecká vojenská misia v ten istý deň do bezprostredne susediaceho miesta.

Ďalší postup slovenskej armády nasledoval v čase od 4. – 6. 7. 41 za zlých poveternostných podmienok. (Trasy nasadenia a priestory ubytovania do 6. 7. pozri v prílohe 1.)

IV. Rýchly postup frontu cez Ľvov východným smerom podnietil veliteľstvo 17. armády k zmene poverenia pre slovenskú Armádnú skupinu. Namiesto predpokladanej úlohy bol 4. 7. nariadený okamžitý presun Rýchlej brigády⁸¹ Pilfousek cez Ľvov do priestoru Kozlov (západne Ternopiľu) tak ako postup jadra slovenskej Armádnej skupiny na líniu Kozova – Pidhajci. Pre dosiahnutie predpísaných priestorov sa požadoval maximálny výkon pri presune.⁸²

S ohľadom na okolnosti bližšie spomínané v správe o činnosti DHM dostalo velenie 17. armády hlásenie, že nové priestory sústredenia na východ od Ľvova by mohli byť dosiahnuté až najskôr po 10 dňoch, to znamená 18. 7. Že naproti tomu Rýchla brigáda Pilfousek, ktorá sa medzitým posilnila ďalšími motorizovanými jednotkami, a to priezvedným oddielom 1,⁸³ motorizovanou pionierskou rotou, motorizovanou batériou

⁷⁸ Správne Rýchla skupina.

⁷⁹ V skutočnosti 1. 7. Rýchla skupina prenikla až do Drohobyču, odkiaľ sa vrátila späť do Sambiru. MIČIANIK, *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu*, s. 82-3.

⁸⁰ Správne sovietske.

⁸¹ K reorganizácii Rýchlej skupiny na Rýchlu brigádu došlo 7. 7.

⁸² Rozkaz na presun slovenských jednotiek vydal gen. Čatloš až 7. 7. MIČIANIK, *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu*, s. 152.

⁸³ Išlo o motorizované časti a cyklistickú eskadronu JPO 1. Tamže, s. 152.

10,5 cm kanónov, dvomi mínometmi⁸⁴ a asi 180 mužmi,⁸⁵ môže stáť okamžite ďaleko vpredu pripravená k použitiu. Tá následne obdržala rozkaz, vyraziť 9. 7. 41 zo Sambiru a v ten istý deň dosiahnuť nové priestory pre nasadenie v okolí Vynnyky – Kurovyči – Hlynjany (pochodovú líniu jadra slovenskej armády pozri v prílohe 2).

Divízie obdržali počas presunu rôzne úlohy spojené s „čistením“ okolia, ktoré boli podľa rozkazu uskutočnené.

V lesoch medzi Rudky a Sadova, tak ako v tých na východ od Mykolajivu, nachádzali sa ešte početní rozptýlení Rusi,⁸⁶ ktorí tiež udržiavali rádiové spojenie s protivníkom. Z presunu boli vyňaté I./3 a I./4 prápory, ktoré zostali v Chyryve a neskôr v Dobromyle. Obidva prápory podstúpili zvláštny výcvik vedený pplk. von Langsdorffom z Nemeckej vojenskej misie. Existoval úmysel, ktorý bol neskôr aj realizovaný, posilniť nimi ďalej Rýchlu brigádu, aby čo najsilnejšie časti slovenského vojska dostali možnosť bojovať v najprednejšej línii.

V. Z dôvodov uvedených v rozkaze velenia 17. armády z 10. 7. 41 bol všeobecný postup obidvoch divízií prerušený. Slovenská Armádna skupina (bez Rýchlej brigády Pilfousek) bola týmto rozkazom podriadená veliteľovi Zadnej vojenskej oblasti Juh v Lvove, aby zabezpečila a spacificovala priestor Zadnej vojenskej oblasti južne od línie Rava-Ruska – Ternopil’.

1. pešia divízia zostala v priestore, ktorý práve počas postupu dosiahla, 2. pešia divízia bola poverená vojenským zabezpečením a pacifikáciou ropných polí južne od línie Mykolajiv – Sambir a západne cesty Stryj – Mykolajiv. Vystriedala tu dovtedy nasadené časti 444. divízie. (Ubytovanie pozri príloha 3.)

Rýchla brigáda Pilfousek zostala pri veliteľstve 17. armády a dostala rozkaz, aby do 11. 7. 41 silne vybavená tankami dosiahla priestor Bohdanivka – Brody.

Pauzu na nadýchnutie slovenská armáda dovtedy v zhode s návrhmi Nemeckej vojenskej misie starostlivo využila na doplnenie chýbajúceho výcviku na úrovni celého zväzku. Bližšie Správa o činnosti odsek V.

VI. Rýchla brigáda, ktorá bola medzitým posilnená dvomi ďalšími delostreleckými oddielmi,⁸⁷ bola potom preložená do priestoru Brody – Bohdanivka, ďalej južne do priestoru okolo Bučač a 21. 7. 41 do oblasti Djakivci východne Proskúriv.⁸⁸ Ten istý deň obdržala rozkaz postúpiť smerom Vinnycja – Pysarivka⁸⁹ – Humenne – Mychajlivka – Ščaslyva – Pelikowska⁹⁰ do priestoru Lypovec – Illinci a nepriateľovi prekaziť ústup juhovýchodným smerom.

Predvoj zväzku narazil 22. 7. 41 západne od Lypovca na ďaleko lepšieho protivníka pripraveného k silnej obrane. Podarilo sa tiež, zvlášť s podporou tankov, prekaziť protivníkovi jeho úmysel a Lypovec okolo 18. 00 hod získať. Celý deň útok trpel pod silnou

⁸⁴ Brigáda bola posilnená aj rotou kanónov proti útočnej vozbe 11. BYSTRICKÝ, *Ťaženie slovenskej armády*, s. 42.

⁸⁵ Vojaci posilnili motorizovaný peší prápor. Tamže, s. 42.

⁸⁶ Správne Sovieti.

⁸⁷ Od 12. 7. bol do jej zostavy začlenený celý motorizovaný delostrelecký pluk 11. BYSTRICKÝ *Ťaženie slovenskej armády*, s. 42.

⁸⁸ Dnes Chmel’nickij.

⁸⁹ Dnes súčasť mesta Vinnycja.

⁹⁰ Neidentifikované.

bočnou paľbou sprava z priestoru Kamionka.⁹¹ K večeru začal ruský protiútok 2 práporov, ktorý prinútil k ústupu slovenské časti, ktoré prenikli do Lypovca. Počas tohto ústupového manévru vznikli väčšie straty. Rýchla brigáda Pilfousek bola stiahnutá do obranných pozícií východne od Ščaslyva.

Celkové straty rýchlej brigády v tento deň predstavovali:

Mŕtvych	6 dôstojníkov	57 mužov
Zranených	6	164 “
Nezvestných	1	16 “. ⁹²

Pre Rýchlu brigádu to bola príliš ťažká úloha. Vysoké nemecké služobné miesta to dodatočne potvrdili. Dôstojník Nemeckej vojenskej misie pôsobiaci pri brigáde na túto skutočnosť okamžite upozornil nadriadené veliteľstvo, ktoré vydalo tento rozkaz, bol však neúspešný. Pri vedení bojov nepochybne došlo tiež k chybám velenia. Pozri tiež správu o činnosti odsek V, výcvik. Mužstvo sa aj tu držalo dobre, až dokým nezlyhali dôstojníci.

Nasledujúci deň útok zopakovala nemecká 295. divízia, ktorej bol podriadený tiež motorizovaný delostrelecký pluk⁹³ slovenskej brigády Pilfousek. Tiež tento útok sa rozvíjal ťažko a s veľkými stratami.

Slovenský motorizovaný delostrelecký pluk Rýchlej brigády Pilfousek bol tejto divízii podriadený ešte v čase od 24. 7. do 30. 7. 41 a zúčastnil sa úspešne na bojoch pri prenasledovaní [nepriateľa – I.B.] juhovýchodne od Lypovca cez Illinci vo všeobecnom smere na Umaň.

VII. Dôvody, ktoré viedli k reorganizácii slovenskej Armádnej skupiny koncom júla, sú vysvetlené v správe o činnosti. Ešte predtým, ako bola schválená táto prestavba navrhovaná OKH zo strany Nemeckej vojenskej misie, bola plánovaná reorganizácia pripravená jednotlivo v písomnej podobe a 28. 7. po rozhodnutí samotného Vodcu bezodkladne realizovaná. Úlohy zaistovacieho charakteru, ktoré boli zadané slovenskej Armádnej skupine, boli počas reorganizácie ďalej plnené. Zaistované územie bolo súčasne podstatne rozšírené. Zaistované a vyčisťované územie bolo celé prevzaté 31. 7. a slovenská Armádna skupina (bez Rýchlej brigády Pilfousek) rozmiestnená v priestore Čortkiv – Ternopil’ – Rava -Ruška – Javoriv – Sambir – Drohobyč – Stryj. (Presuny a ubytovacie miesta počas tohto času pozri v prílohe 2.)

⁹¹ Neidentifikované.

⁹² Oficiálne bolo 75 padlých, 167 ranených, 2 zajatí a 17 nezvestných. Všetci nezvestní boli v sovietskom zajatí, preto počet zajatých bol 19. MIČIANIK, *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu*, s. 132. K dispozícii sú však aj iné údaje, na nezrovnalosti poukázal Tomáš Klubert, podľa ktorého si bitka pri Lipovci vyžiadala 71 životov slovenských vojakov. KLUBERT, Tomáš. Boj pri Lipovci. In: *Vojenská história*, 2003, roč. 7, č. 1 s. 31. Podľa správy, ktorú slovenská strana po bitke vyhotovila, sa pod jej výsledok podpísal fakt, že úlohy zverené Rýchlej brigáde nezodpovedali jej zloženiu a sile. Nemecký prieskum totiž podcenil prostriedky protivníka a ich využitie pri obrane mesta. Priebeh bitky bezprostredne hodnotila aj nemecká strana. Jej hodnotenie nasadenia Rýchlej brigády však bolo rozporuplné, okrem iného sa tu kritizoval rýchly ústup slovenských jednotiek. DHM pritom už vtedy tvrdila, že v boji sa neosvedčili velitelia, s výnimkou samotného plk. Pilfouska, mužstvo sa, naopak, vyznamenalo. Pod veľké straty sa podľa nej podpísal nevýhodný terén z pohľadu útočiacich jednotiek a celkový pomer síl v prospech protivníka. Hodnotenie plk. Pilfouska však bolo pravdepodobne determinované tým, že ho ako etnického Nemca nemecká strana považovala za jedného z najspolahlivejších nemeckých dôstojníkov. V skutočnosti sa pod neúspech Rýchlej brigády podpísalo práve jeho podcenenie sily protivníka (na základe ubezpečenia nadriadeného nemeckého veliteľa o slabosti a demoralizácii ustupujúceho protivníka), neoverenie si údajov nemeckého prieskumu a unáhlené rozhodnutie postupovať na Lipovec bez zaistenia kridel nemeckými jednotkami. Nemecké dokumenty, ktoré analyzujú priebeh a výsledky tejto bitky, pozri MV SR-Slovenský národný archív v Bratislave, f. Alexandrijský archív, II.C-906, č. 000654-655, 000656-57, 000658-659, 000660-663, 000675-76.

⁹³ Delostrelecký pluk 11.

V správe o činnosti v odseku V bolo dôkladne rozvedené, ako bolo obdobie reorganizácie využité k tomu, aby sa zväzky školili pre ich zamýšľané bojové úlohy, zvlášť Rýchla divízia, ktorá by teraz mala dostať čestnú úlohu slovenskej bojovej jednotky v prvej línii.

Slovenskí železniční pionieri boli už začiatkom júla nasadení na úprave rozchodu kolajní na železničnej trati Sanok – Chyryv – Drohobyč. Nemecké miesta s nimi mali zvlášť dobré skúsenosti. Zvyšné pionierske jednotky boli zamestnané obnovovaním určitých ciest a mostov.

S účinnosťou od 1. 8. 40 vstúpilo staré haličské územie, a s ním priestor obsadený slovenskou armádou administratívne do Generálneho gouvernementu, ktorému boli predbežne podriadené časti slovenskej armády (bez mimo tejto oblasti sa nachádzajúcej Rýchlej brigády) v podobe, ktorá zodpovedala postaveniu jednotiek armády v zázemí.

VIII. Rozhodnutie Vodcu o reorganizácii slovenského vojska – pozri Správu o činnosti koniec odseku IV – ktoré Nemecká vojenská misia prijala 6. 8. 1941, zodpovedalo jej pripraveným návrhom, vďaka dôkladnej predpríprave tak reorganizácia mohla byť okamžite rýchlo uskutočnená. (Vojnové členenie pozri v prílohe 4 a 5).

Novo zostavené pluky dostali nové označenia. Veliteľom Rýchlej divízie bol určený plukovník Turanec a veliteľom Zaisťovacej divízie plk. gšt. Malár.

Aby bolo zabezpečené vybavenie rozkazov a ďalšia poradná činnosť prostredníctvom pracovného štábu Nemeckej vojenskej misie, bol tento orgán rozdelený. Boli vytvorené 3 spojovacie štáby, ku každej divízii pribudol jeden štáb a jeden k novo vytvorenému štábu Pulanich,⁹⁴ Ten bol myslený ako slovenský hlavný spojovací štáb medzi poľom a domovom. Spojovací štáb pri Rýchlej divízii pozostával zo 4 starších dôstojníkov Nemeckej vojenskej misie a jedného zásobovateľa, takže najdôležitejšie oddelenia teraz aj tam majú po jednom nemeckom poradcovi.

Rýchla divízia bola 14. 8. pripravená na pochod. Na rozkaz OKH sa odchod uskutočnil po dohode s vojenským veliteľom v Generálnom gouvernemente 18. 8. 41. Divízia prešla v priebehu 3 dňového pochodu od 18. 8. – 20. 8. 41 cez Lvov – Zoločiv – Ternopil – Proskúriv – Vinnyca. Tu bolo realizované zlúčenie s dovtedajšou brigádou Pilfousek na základe reorganizačných plánov.

Prostredníctvom šéfa Nemeckej vojenskej misie bola Skupina armád Juh, tak ako aj veliteľstvo 6. armády, pre prípad neskoršieho podriadenia pod túto armádu, ešte raz informovaní o bojovej hodnote a špecifikách slovenskej Rýchlej divízie, zvlášť o jej materiálnej situácii a ťažkostiach s dodávkami munície pre slovenské delostrelectvo.

Rýchla divízia tvorila najskôr zálohu Skupiny armád.⁹⁵ Ubytovať sa mala v okolí obce Skvyra, kde sa dostala po dennom pochode 23. 8. (presuny a ubytovacie priestory Rýchlej divízie pozri v prílohe 3).

IX. Zaisťovacia divízia dostala najskôr rozkaz na zotrvanie v dovtedajšom priestore. Čoskoro sa však mala presunúť do priestoru Starokostantyniv – Polonne – Šepetivka – Kremenec. Tento priestor bol s účinnosťou od 1. 9. 41 podriadený vojenskému veliteľovi Ukrajina,⁹⁶ Zaisťovacia divízia mu však bola podriadená len teritoriálne, naproti čomu organizačne ďalej zostávala pod Skupinou armád Juh. Jej okamžitý presun do operačného územia a jej neskoršie použitie ako zaisťovacej divízie bolo oznámené predbežným

⁹⁴ Myslí sa Veliteľstvo plného zboru na čele s gen. II. tr. Antonom Pulanichom, ktoré nahradilo Veliteľstvo Armádnej skupiny.

⁹⁵ Myslí sa Skupiny armád Juh.

⁹⁶ Wehrmachtbefehlshaber im Reichskommissariat Ukraine gen. der Flieger Karl Kitzinger.

rozkazom. Presun začal 27. 8. 41 (umiestnenie Zaisťovacej divízie koncom augusta 1941, hranice Generálneho gouvernementu a oblasť pôsobenia vojenského veliteľa Ukrajiny pozri v prílohe 6).

X. Na rozkaz Skupiny armád Juh bola Rýchla divízia 12. 9. 41 podriadená Vyššiemu veliteľstvu XXXIV (Veliteľstvo 6. armády)⁹⁷ za účelom nasadenia na západnom brehu Dnepra. Vyššie veliteľstvo XXXIV nasadilo divíziu v noci 14./15. 9., pravé krídlo Trypillja, ľavé krídlo Chodosivka. V noci 18./19. 9. bol úsek rozšírený na juh po Stajky včítane a 20. 9. na sever po predmestie Kyjeva. (Postavenie pozri v prílohe 7.)

Zatiaľ čo protivník v prvých dňoch ukázal operačného ducha a podnikal nočné údery cez Dneper, v posledných dňoch tamojšieho nasadenia bola účinnosť nepriateľa okrajová. Divízia mala len málo zranených, mohla však dodať 800 zajatcov a dezertérov. Delostrelectvo ostreľovalo s dobrým účinkom zhromaždisko vozidiel všetkých druhov, ktoré Sovieti po páde Kyjeva spätne hľadali.

22. 9. 41 bola divízia z bojového úseku vyňatá a zostala do 24. 9. v priestore Bila Cerkva v zálohe Skupiny armád. 25. 9. sa presúvala na rozkaz Skupiny armád Juh do priestoru Kremenčuk – Oleksandrija. Štáb divízie sa ubytoval v obci Pavlyš. Tu dostala 29. 9. rozkaz na presun z Kremenčuku na východ. Súčasne nasledovalo jej podriadenie pod 1. tankovú skupinu.⁹⁸ Dňa 1. 10. dosiahla Mahdalynivku, 100 km južne od Poltavy. Zvažuje sa nasadenie divízie, spolu s časťou talianskych oddielov, na obkľúčenie malej nepriateľskej skupiny.

Hlavné časti slovenskej Zaisťovacej divízie sa 27. 9. sústredili v priestore Starokostantyniv a ich najprednejšie časti sa teraz nachádzajú pri Bilej Cerkvi. V priebehu niekoľkých dní sa divízia koncentruje so všetkými časťami v priestore Zadnej vojenskej oblasti Juh, aby prevzala zaisťovacie úlohy v priestore Bila Cerkva – Žytomyr – Korosten – Zvjahel' a Šepetivka.

Počas jej postupu, okolo 500 km, z oblasti Lvova 27. 8. 41 do konca septembra 41 uskutočnila Zaisťovacia divízia rozsiahle bezpečnostné a vyčisťovacie úlohy.

Prostredníctvom vojenského veliteľa v Generálnom gouvernemente jej bola pri odchode z tohto územia vyjadrená písomná vďaka a uznanie za jej činnosť. Vyzdvihnutá bola najmä činnosť pionierov, ale tiež iných jednotiek, pri obnove mostov a ciest po búrkovej katastrofe začiatkom septembra.

XI. Celkové straty slovenského pozemného vojska v čase od 22. 6. do 28. 9. 41 predstavovali:

Smrť:	9 dôstojníkov	98 poddôstojníkov a príslušníkov mužstva
Zranení:	13 “	176 “
Nezvestní	1 “	29 “

Medzi zranenými sa nachádza jeden poddôstojník Nemeckej vojenskej misie.

Bundesarchiv – Militärarchiv Freiburg, Bs. RW/5 (Oberkommando der Wehrmacht – Amt Ausland/Abwehr), As. 8.

⁹⁷ 9. 9. bola RD podriadená veliteľstvu 6. armády a 11. 9. prešla do podriadenosti veliteľa XXXIV. zboru. BYSTRICKÝ, Ťaženie slovenskej armády, s. 42.

⁹⁸ 6.10. premenovaná na 1. tankovú armádu.

**I. BAKA: DIE BETEILIGUNG DER SLOWAKISCHEN ARMEE
AM KRIEG GEGEN DIE UDSSR IM VIERTELJAHRESBERICHT
DES CHEFS DER DEUTSCHEN HEERESMISSION IN DER SLOWAKEI
VOM OKTOBER 1941**

Die Umstände des Eintritts der Slowakischen Republik (SR) in den Krieg gegen die UdSSR und der anschließende Einsatz der slowakischen Einheiten im Rahmen der Operation Barbarossa sind in der slowakischen Historiografie bereits relativ detailliert aufgearbeitet. Ein bedeutender Fortschritt in der Erforschung dieser Problematik wurde durch die Untersuchung von Dokumenten deutscher Provenienz ermöglicht, und zwar sowohl diplomatischer als auch militärischer Art. Viele Informationen über die slowakische Armee und ihre Beteiligung am Krieg gegen die UdSSR liefern die Berichte der Deutschen Heeresmission in der Slowakei, die dort seit 1939 als beratendes Organ tätig war. Umfassende Informationen über die Aktivitäten der slowakischen Einheiten in den ersten Monaten der Operation Barbarossa sind in ihrem Vierteljahresbericht vom 10. Oktober 1941 enthalten, der an das Amt Ausland/Abwehr beim Oberkommando der Wehrmacht adressiert war. Dieses Material wurde bislang nicht vollständig veröffentlicht, hauptsächlich aufgrund seines Umfangs. Inhaltlich besteht es aus zwei Teilen. Neben dem eigentlichen Bericht über die Aktivitäten der Deutschen Heeresmission erstellte deren Chef, General der Infanterie Paul von Otto, anlässlich dieser Gelegenheit auch einen mehrseitigen Bericht über den Einsatz der slowakischen Armee im Zeitraum vom 22. Juni bis zum 1. Oktober 1941. Das veröffentlichte Material enthält zahlreiche interessante Informationen über die Beteiligung der slowakischen Armee am Krieg sowie über den Kampfwert der slowakischen Einheiten aus deutscher Sicht. Es stellt auch eine wichtige Informationsquelle über den Umfang und die Art der Kollaboration slowakischer Regierungs- und Militärvertreter bei der Einbindung der eigenen Armee in den Krieg gegen die UdSSR dar.

Inhaltlich bestätigt es die neuesten Erkenntnisse, wonach die Beteiligung der SR am Krieg aus deutscher Sicht reibungslos verlief. Ebenfalls sind hier Anzeichen eigenständiger Initiativen auf slowakischer Seite dokumentiert, einschließlich der Vertreter der slowakischen Armee unter der Führung des Verteidigungsministers General I. Klasse Ferdinand Čatloš. Das Dokument wird nach den gängigen Regeln zur Veröffentlichung von Quellen zur jüngeren Geschichte in voller Länge veröffentlicht – sowohl im Original als auch in slowakischer Übersetzung.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívny a archívne pramene / Archives and Archives sources

Bundesarchiv – Militärarchiv Freiburg: Bestandssignatur RH 31/IV (Verbindungskommandos und Stäbe), RW/5 (Oberkommando der Wehrmacht – Amt Ausland/Abwehr)

Slovenský národný archív: f. Alexandrijský archív

Vojenský historický archív Bratislava: f. 53, f. 55

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

BAKA, Igor – TULKISOVÁ, Jana. Vstup Slovenskej republiky do vojny proti ZSSR v dokumentoch nemeckej proveniencie. In: *Historický časopis*, 2010, roč. 58, č. 3, s. 533 – 574. ISSN: 0018-2575.

NIŽNANSKÝ, Eduard a kol. (eds.). *Slovensko-nemecké vzťahy 1941 – 1945 v dokumentoch II. Od vojny proti ZSSR po zánik Slovenskej republiky v roku 1945. Slowakisch-deutsche Beziehungen 1941 – 1945 in Dokumenten II. Vom Krieg gegen die UdSSR bis zum Untergang der Slowakischen Republik im Jahr 1945*. Prešov : Universum – EU 2011. ISBN 978-80-89046-68-3.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

BAKA, Igor. *Slovenská armáda vo vojne proti Sovietskemu zväzu a slovensko-nemecké vzťahy (1941 – 1945)*. Bratislava : VHÚ 2019. ISBN 978-80-89523-60-3.

CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska - V. zväzok (1939 – 1945)*. Bratislava : Magnet Press, 2008. ISBN 978-80 -89169-16-0.

MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) I. V operácii Barbarossa*. Banská Bystrica : Dali-BB, s.r.o., 2007. ISBN 978-80-89090-37-2.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

BAKA, Igor. Pôsobenie Nemeckej vojenskej misie na Slovensku v roku 1940. In: SYRNÝ, Marek et al. *Slovensko a Európa v roku 1940*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2021, s. 62 – 80. ISBN 978-80-89514-93-9.

KATREBA, Zoltán. „Skrytá“ mobilizácia na Slovensku v roku 1941. In: *Vojenská história*, 2000, roč. 4, č. 3 – 4, s. 87 – 100. ISSN 1335-3314.

KLUBERT, Tomáš. Boj pri Lipovci. In: *Vojenská história*, 2003, roč. 7, č. 1, s. 15 – 35. ISSN 1335 – 3314.

O Autorovi/About the author

PhDr. Igor BAKA, PhD.

Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: igorbaka@centrum.sk

<https://orcid.org/0000-0001-9870-1232>

SPRÁVA BÝVALÉHO VELITEĽA PEŠIEHO PRÁPORU VI/53 MJR. DANIELA KUNICA O ÚČASTI PRÍSLUŠNÍKOV LETECKÉHO PARKU NA LETISKU MOKRAĎ V SNP

JOZEF BYSTRICKÝ

BYSTRICKÝ, J.: Report of Former Commander of Infantry Battalion VI/53, Major Daniel Kunic, on the Participation of Air Park Personnel at Mokrad' Airfield in the Slovak National Uprising. *Vojenská história*, 1, 29, 2025, pp 83-113, Bratislava.

The Military History Archive in Bratislava holds a little-known document on the participation of Air Park staff at Mokrad' during the Slovak National Uprising, prepared in April 1947 by Major Daniel Kunic, former commander of Infantry Battalion VI/53, at the request of the Information Commission of the Slovak National Council. The author of this document was born on January 4, 1911, in Pukanec and was originally a teacher by profession. He was activated in the Slovak Army in 1940. In the spring of 1944, he actively joined the anti-fascist resistance within the Air Park at Mokrad' airfield. Following the outbreak of the Slovak National Uprising on 29 August 1944, he took command of the Air Park and organised its staff into a combat unit, which was incorporated into the VI Tactical Group as Battalion VI/53 (codename: "Lev" (Lion)) on 10 September 1944. After the war, he continued serving in the Czechoslovak army until 31 December 1957, when he was discharged to the reserves with the rank of colonel. The report is chronological in nature and concerns events of the Slovak National Uprising.

Keywords: Daniel Kunic, Air Park, Mokrad' Airfield, Battalion VI/53

<https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.1.5>

Vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave sa nachádza takmer neznámy dokument o účasti príslušníkov Leteckého parku v Mokradi v Slovenskom národnom povstaní, ktorý na základe žiadosti Povereníctva informácií Slovenskej národnej rady v apríli 1947 spracoval bývalý veliteľ pešieho práporu VI/53 mjr. Daniel Kunic¹. Autor predmetného dokumentu sa narodil 4. januára 1911 v Pukanci. Pôvodným povoláním bol učiteľ. 6. júna 1931 bol odvedený do čs. brannej moci a 1. októbra 1931 prezentovaný na vykonanie prezenčnej služby v pešom pluku 26. V hodnosti vojaka bol zaradený do jeho 3. poľnej rotý a súčasne na základe povoleného odkladu prezenčnej služby bol preložený na trvalú dovolenku. 17. júla 1933 bol opätovne prezentovaný na vykonanie prezenčnej služby a od 17. júla 1933 do 28. februára 1934 bol v Škole na výchovu dôstojníkov pešieho vojska v zálohe v Košiciach. Po jej skončení slúžil v pešom pluku 26 až do 19. októbra 1934, keď bol prepustený na trvalú dovolenku ako podporučík pechoty v zálohe. 1. januára 1937 bol povýšený na poručíka pechoty v zálohe. 25. októbra 1938 nastúpil na vykonávanie činnnej vojenskej služby počas mobilizácie, v ktorej zotrval do 7. januára 1939. Od 10. júla 1939 do 5. augusta 1939, už ako dôstojník v zálohe slovenskej brannej moci, vykonal cvičenie v náhradnej letke leteckého pluku 3 v Piešťanoch vo funkcii zástupcu veliteľa náhradnej letky. V súvislosti so vstupom Slovenskej republiky do vojny proti Poľsku absolvoval od 1. septembra do 23. októbra 1939 v pešom pluku vo Zvolene mimoriadne cvičenie v zbrani ako II. pobočník veliteľa náhradného práporu. 1. februára 1940 bol aktivovaný v hodnosti poručíka pechoty a nastúpil službu v pešom pluku 7 v Žiline vo funkcii veliteľa guľometnej čaty

¹ Vojenský historický archív Bratislava, Zb. č. 9, Československá armáda v Slovenskom národnom povstaní 1944, šk. 25, a. j. 72-9. Letecký park v Slov. nár. povstaní.
Odpis dokumentu publikujeme bez jazykovej úpravy.

v poddôstojníckej škole. V polovici apríla 1940 bol na vlastnú žiadosť premiestnený k Leteckému skladu v Nitre ako veliteľ pomocnej letky. V decembri 1940 došlo k premiestneniu Leteckého parku² z Nitry do Trenčianskych Biskupíc, kde bol nadporučík (povýšený 1. augusta 1940) Kunic 1. januára 1941 ustanovený na funkciu veliteľa zásobovacieho oddielu. Túto funkciu vykonával až do začiatku mája 1944, keď došlo k zmene jeho funkčného zaradenia na technického hospodára Leteckého parku. Medzi tým bol 1. júla 1942 povýšený na stotníka (stot.) pechoty a na konci decembra 1942 preložený do skupiny dôstojníkov technického zbrojníctva letectva. V marci 1943 bol Letecký park umiestnený na letisko Mokrad'. Na jar 1944 tu stot. Kunic začal nadväzovať kontakty s členmi civilného ilegálneho odbojového hnutia a formujúcim sa partizánskym hnutím. V lete 1944 spolu so zástupcom veliteľa Leteckého parku stot. let. Mikulášom Šumichrastom³ vytvoril kruh spolupracovníkov pre prípravu zapojenia príslušníkov Leteckého parku do ozbrojeného boja proti Nemecku a s ním kolaborujúcemu režimu. Ráno 29. augusta 1944 na nástupe celej posádky vyhlásil, že sa v neprítomnosti veliteľa Leteckého parku mjr. let. Kornela Jančeka⁴ ujíma velenia, že týmto aktom Letecký park vypovedá poslušnosť a prisahu vernosti slovenskému prezidentovi a bratislavskej vláde a zapája sa do ozbrojeného boja proti fašizmu. Vyzval prítomných, aby sa dobrovoľne rozhodli buď pre boj, alebo pre bezproblémový odchod z letiska. Okrem dvoch príslušníkov Leteckého parku, ktorí v noci opustili letisko, všetci zostali. Ešte v priebehu toho istého dňa zorganizoval bojovú pešiu jednotku v sile slabého práporu, do ktorej prijal aj civilných zamestnancov Leteckého parku a niektorých príslušníkov pracovnej jednotky z Chrastia. Aktivizoval pozemnú a protiletadlovú obranu letiska, ako aj prieskumné lety príslušníkov lietajúceho sledu⁵. Zorganizoval odsun leteckých pohonných hmôt, leteckej techniky a zásob rôzneho vojenského materiálu z letiska ohrozovaného rýchlym postupom nemeckých jednotiek. Nad ráno 5. septembra vykonal presun celej jednotky do Liptovskej Osady, kde bola začlenená do organizácie Obrannej oblasti 2 ako II/6⁶ peší prápor. Jednotky práporu zaujali obranu na čiare Ostrô – železničná stanica Biely Potok – severné svahy Bukoviny. Po reorganizácii 1. čs. armády na Slovensku platnej od 10. septembra 1944 bol prápor včlenený do zostavy VI. taktickej skupiny a premenovaný na peší prápor VI/53⁷ s krycím menom LEV. Jeho jednotky sa podstatnou mierou podieľali na odražaní častých útokov nemeckých jednotiek južne od Ružomberka a stabilizovaní povstaleckej obrany v tomto priestore. V rámci striedania jednotiek VI. taktickej skupiny v dňoch 25. – 27. septembra 1944 bol Kunicov prápor nasadený do priestoru medzi Ludrovskou a Ľupčianskou dolinou. Jeho 1. rota zaujala obranu severne od Liptovskej Lužnej a 2. rota južne od Nemeckej Ľupče, v priestore Červená Magura. Obranné pozície v pásme Červená Magura – Železnô jednotky VI/53 pešieho práporu udržali až do 27. októbra 1944. Pred večerom nasledujúceho dňa ustúpili do priestoru severne od Chabenca, kde sa v noci z 2. na 3. novembra počas dočasnej neprítomnosti veliteľa práporu rozpadli. Kpt. Kunic sa do konca druhej dekády decembra 1944 skrýval v Liptovskom Mikuláši a v Pukanci. Po oslobodení Pukanca sa stal veliteľom miestnej milície,

² Predtým Letecký sklad.

³ Kpt. tech zbroj. let. Mikuláš ŠUMICHRASŤ, * 13. 4. 1911 Dežerice, okr. Topoľčany – † 8. 6. 1976 Bratislava, zástupca veliteľa Leteckého parku, v SNP zástupca veliteľa 53. pešieho práporu.

⁴ Mjr. let. Kornel JANČEK, * 16. 9. 1903 Ružomberok – † ?, veliteľ Leteckého parku od 15. 11. 1943 do 28. 8. 1944, do SNP sa nezapojil.

⁵ Pilot rtk. let. Štefan ZÚBER, leteckí pozorovatelia por. let. Miloš CHRAPČIAK a por. let. Anton STRÝČEK.

⁶ 6. peší prápor II. obrannej oblasti.

⁷ 53. peší prápor VI. taktickej skupiny.

20. januára 1945 prevzal velenie nad tvoriacou sa československou rotou v Leviciach, ktorá bola v rámci sovietskych vojsk počas februára na krátky čas nasadená do obrany pri rieke Hron a na konci februára 1945 daná k dispozícii sovietskemu veliteľovi Levíc. V polovici apríla 1945 bol ustanovený veliteľom posádky v Leviciach. Po skončení vojny pokračoval v službe v československej armáde až do 31. decembra 1957, keď bol v hodnosti plukovníka prepustený do zálohy. V roku 1995 bol povýšený do hodnosti generálmajora in memoriam.

Letecký park v Slovenskom národnom povstaní.

Vojnové bratstvo „Slovenského štátu“ s Nemeckom bolo u Leteckého parku v znamení obchodného podriadenia sa. U nás vojna znamenala zvýšenie práce, objednávok materiálu, ale zároveň zvýšenej ostrážitosti. Materiál bol dodávaný najviac z Nemecka, alebo aspoň cez nemecké ruky. Tu sme videli všetci, čo sme mali možnosť do vecí vidieť, akí partneri sú Nemci. Dosadením nemeckého dozoru do dielní a skladov ústavu mali sme možnosť poznať nenásytného „priateľa v zbrani“. Verejná činnosť bola doma nemožná a preto väčšina dôstojníkov LP⁸ aspoň ignorovala Werkmajstrov⁹.

Roky 1941 až do polovice roku 1944 boli u LP rokmi sebazapierania a dozrievania myšlienky naočkovanej ponajviac Lulom Kukurellim¹⁰ a živenej jednak civ. pracovníkmi, jednak spupným chovaním sa našich dozorcov. Na žiadosť a prianie Nemcov sťahovali sme LP po Slovensku ako mačka mačence, až sme sa napokon dostali na letisko Mokrad' a naše Biskupice išli do rúk iných, ktorí vedeli z nich vyťažiť viac pre vojnovú mašineriu.

Na hornom Liptove sme sa dostali do kraja, ktorý už vtedy, r. 1943, bol rozhodnutý s kým pôjde. Že sme zapadli dobre, bolo veľmi rýchle jasné.

Prišiel rok 1944. Tu už môžem písať len to čo som zažil na letisku Mokrad' a v Liptove vôbec. Mne samému zrejme nikto neveril, lebo som držal v pozorovaní Nemca, veliteľa VZS. Žiaľ! bohu, že tí, ktorým sa plne verilo a ktorí mali na Liptove pripraviť odboj naplno sklamali.

Zavčasu z jara 1944 začal som si sondovať pôdu u dôstojníkov, rtm. a mužstva. Zistil som, že môj veliteľ bude radšej utekať po Atlantický oceán na západ, než by sa mal stretnúť s Rusmi. Nuž pokoj žijúcemu prachu jeho. Je dnes preverený a spoľahlivý. Väčšina dôstojníkov a rtm. na nadhodenú otázku: Čo keby prišli partizáni? bola tej mienky, že by sme sa s nimi pekne pohovárali. Za mužstvo sa otvorene vyslovil slob. asp.¹¹ Belas a Jurečka, že veru oni s Nemcami nepôjdu.

Často sme s dnešným kpt. Blaškom¹² obchádzali Savoye¹³, a rozhodovali sa, či odletieť na východ, alebo nie, ale vždy sme odišli po svojej robote s vedomím, že nás aj tu bude treba.

Koncom júna už bolo isté čo bude a preto vyžiadal som od zbrojnice z Trenčína automaty. Kpt. Jano Duda¹⁴ mi ich s radosťou pridelil 200. Keď už boli tu, vycvičili sme sa narábať

⁸ Letecký park.

⁹ Vedúcich pracovných skupín (predákov).

¹⁰ Npor. let. Ľudovít KUKORELLI, * 8. 10. 1914 Krásna Hôrka – † 24. 11. 1944 Habura, po neúspešnom pokuse o odlet do Juhoslávie na jar 1941 v novembri 1941 vojenským súdom v Bratislave odsúdený na 9 mesiacov väzenia, zbavený hodnosti a vylúčený z armády. Organizátor partizánskeho hnutia na východnom Slovensku, náčelník štábu partizánskeho zväzku Čapajev.

¹¹ Slobodník aspirant.

¹² Kpt. Štefan BLAŠKO, * 18. 2. 1909 Melčice – † ?, v SNP veliteľ 1. čaty 1. roty 53. pešieho práporu.

¹³ Bombardovacie lietadlá Savoia Marchetti SM 84-bis.

¹⁴ Kpt. Ján DUDA, * 23. 12. 1910 Liptovský Mikuláš – † ?, referent materiálneho oddelenia Veliteľstva vzdušných zbraní.

s nimi a po všetkých výhovorkách dostal každý spoľahlivý dôst. a rtm. jeden domov, aby sa mal čím v prípade potreby brániť.

V auguste sme vypravali plk. Lisického¹⁵ s prítazou¹⁶ nad Kôprovu dolinu a ďalej na východ. Smutne sme pozerali, ako mizli v diaľke nad Kriváňom. Lietadlo sme si tiež proti všetkým zákazom VZ¹⁷ pripravili, ale v presvedčení, že nehodno opustiť svoje mužstvo v najťažšej chvíli, nezdrhli sme, aby boli aj tu ľudia, ktorí sa neboja bojovať.

Končil sa august 1944. Veliteľ LP bol na dovolenej. V okolí už všetko vrelo. Spoza Tatier duneli kanóny. Správy dávali vedieť: padne Krakov, pôjdeme aj my. Veru pôjdeme.

Informácie, ani rozkazy nikto nedával. Na Liptove nedôveroval nikto nikomu. Toto sa veru nevyplatilo. Liptov na tomto skrachoval hneď v prvé dni povstania. Dôstojníci si vôbec neverili. Skôr civilní pracovníci hľadali v nás oporu a pomoc. Tu požadovali pištoľ pre spojku, tu pár nábojov, ale len vo veľkej tajnosti.

28. august 1944

Po udalostiach v Martine a Ružomberku vedeli sme čo treba robiť a preto zavčasu ráno som s inými dôst. išiel na letisko Mokrad'. Tu už npor. Dulla¹⁸ nariadil pohotovosť, ale dal som rozkaz, neprestreliť a vyčkať udalosti do rána. O 10.00 hod. priviedol npor. Dušan Čatloš¹⁹ partizána známeho nám pod menom Ivan na letisko a žiadal, či môže so mnou hovoriť. Hovorili sme. Dohovor vyznel, že part. jednotky na letisko Mokrad' nemusia chodiť, lebo letisko je pevne v našich rukách, len keď by potrebovali zbrane a výstroj, môžu podľa potreby dostať. Hneď nato zvolal som dôst. a rtm. prítomných na letisku a vyhlásil, že letisko Mokrad' sa pripojuje do boja proti Nemcom a vláde v Bratislave. Vyzval som všetkých, aby sa osvedčili, kto chce bojovať nech ostane, kto nie nech ihneď zvrhne uniformu a ide svojou cestou, aby som ho nemusel zaistiť. Ostali všetci.

11.00 hod. Nástup všetkého mužstva pomocnej letky. Vysvetlil som chlapcom, čo chceme a vyzval ich, aby kto chce ostať verný slov. vláde, aby ihneď opustil letisko, lebo chceme mať len tých, ktorí na život a na smrť sa dávajú do boja proti. Vysvetlil som im, že nebudeme mať na ružiach ustlané, že bude treba tvrdo bojovať, že nás čakajú útrapy a strádania. Kto sa necíti dosť silný nech ustúpi z kratšej cesty. Chlapci, mimo dvoch, čo v noci ušli, ostali všetci.

Hneď popoludní bolo vystrojené a vyzbrojené všetko mužstvo LP bojovo.

Organizoval som LP takto:

Pozemná obrana: npor. let. Jozef Gallo²⁰ mal dve čaty po 50 mužoch. Jednej velil rtm. let. zbroj. Bielőčik Karol²¹, druhej por. Opaterný Ján²². Zaujali bojové postavenie na južnej a západnej strane letiska s úlohou brániť letisko proti nepr.²³ výsadbom.

¹⁵ Mjr. let. Mikuláš LISICKÝ, * 20. 7. 1908 Liptovský Mikuláš – † 16. 3. 1987 Horný Bar, okres Dunajská Streda, do 4. 8. 1944 veliteľ bombardovacej letky SVZ, 4. 8. 1944 odletel z letiska Mokrad' do ZSSR s delegáciou SNR a ilegálneho Vojenského ústredia K. Šmídkem a plk. vet. MVDr. M. Ferjenčíkom.

¹⁶ Išlo o delegáciu SNR a Vojenského ústredia tvorenú K. Šmídkem a plk. MVDr. M. Ferjenčíkom.

¹⁷ Vzdušné zbrane.

¹⁸ Npor. let. Ján DULLA, * 7. 1. 1916 Ružomberok – † ?, v SNP zástupca veliteľa 2. roty 53. pešieho práporu a veliteľ pomocnej čaty 2. roty 53. pešieho práporu.

¹⁹ Npor. let. Dušan ČATLOŠ, * 4. 5. 1914 Liptovský Peter – † 30. 6. 1960, veliteľ letiska Mokrad'.

²⁰ Npor. let. Jozef GALLO, veliteľ guľometnej obrany proti lietadlám na letisku Mokrad', v SNP veliteľ 2. roty 53. pešieho práporu.

²¹ Zvk. rtm. Karol BIELČÍK, * 4. 8. 1914 Stará Turá – † ?, v SNP veliteľ 3. čaty 1. roty 53. pešieho práporu.

²² Por. let. Ján OPATERNÝ, v SNP veliteľ 1. čaty 2. roty 53. pešieho práporu.

²³ Nepriateľským.

2 čaty GOPL²⁴ pod velením npor. let. Jána Dullu budú zaisťovať letisko proti nízkym náletom nepr. lietadiel.

Zbytok mužstva zosilnil strážu pomocnej letky pri ubikáciách na Chrasti a pod velením por. Miloša Chrapčiaka²⁵ boli konané hliadkovacie pochôdzky do lesov pod Baranec a k Račkovej doline.

Letisko bolo v ten deň odtrhnuté od sveta. Telefonické spojenie s ostatnými letiskami na Slovensku bolo v Nízkych Tatrách prerušené, rádiové spojenie letisko nemalo.

Mal som dohovorené s let. posádkou Trenčín, že dnes o 14.00 hod. priletí z Trenčína stot. Matúš²⁶ a prinesie správy a rozkazy, avšak nedoletel. Nevedel som vôbec, čo sa kde robí.

Po zaujatí bojového postavenia šiel som s kpt. Mikulášom Šumichrastom zistiť čo je v L. Sv. Mikuláši, lebo bolo odtiaľ počuť streľbu. Zaujímavé. Mikuláš, kde boli iste ľudia, ktorí mali rozkazy a direktívy na prípravu povstania, nebol vôbec pripravený. Civ.²⁷ zložky už sa organizovali, ale armáda spala. Ba naopak. Peší pluk 4 zaistil sa v Považských kasárňach a bojoval proti partizánom ničiacich Nemcov. Poľný peší prápor ubytovaný v gymnáziu pod velením kpt. Ant. Takáča²⁸ vyčkával nerozhodne, čo sa bude robiť. Veliteľstvo 2. peš. divízie bolo nerozhodné a nevedelo o žiadnych prípravách a nepodnikalo nič. Zašiel som k veliteľovi divízie plk. Bodickému²⁹ a vysvetľoval mu čo je, žiadal ho vydanie rozkazu a mobilizačnej vyhlášky. Odpovedal, že nemá direktívy a rozkazy, preto nemôže nič robiť. Jeho náč. štábu pplk. Kľučík³⁰ sa nám vyhráždal, že keď nezmizneme nechá nás zavrieť. Na letisku si vraj môžeme robiť čo chceme, ale Mikulášu aby sme dali pokoj. Strach zo zavretia nebol, lebo sme mali automaty, ale vidiac márnosť jednaní a kopu povinností na Mokradi, odišli sme. Hľadali sme mjr. Jána Malára³¹, ktorý iste bude vedieť čo treba robiť, avšak jeho v Mikuláši nebolo. Jeho zástupca kpt. Jozef Vražda³² dosiaľ nepodnikal nič.

O 23.00 hod. došiel na letisko veliteľ part. skupiny horného Liptova mjr. part. Makarov³³ so svojim náčelníkom štábu. Prišli s ním aj dvaja pracovníci z civ. kruhov Mikuláša. Boli s nimi prejednané otázky obrany a použitia letiska Mokrad' a zásobovania partizánov vý-

²⁴ Guľometná obrana proti lietadlám.

²⁵ Por. let. Miloš CHRAPČIAK, v SNP veliteľ 2. čaty 2. roty 53. pešieho práporu.

²⁶ Stot. let. Alexander MATÚŠ, * 27. 5. 1914 Vrútky – † ?, prednosta výcvikového oddelenia Veliteľstva vzdušných zbraní, do povstania sa nezapojil.

²⁷ Civilné.

²⁸ Kpt. Anton TAKÁČ, *19. 2. 1916 Ružindol, okr. Trnava – † 30. 4. 1975 Bratislava – † ?, v SNP veliteľ 11. pešieho práporu II. taktickej skupiny.

²⁹ Plk. Ladislav BODICKÝ, *4. 1. 1895 Štrba – Hrádok, okr. Poprad – † 21. 9. 1973 Košice, do SNP veliteľ divíznej oblasti 2 v Liptovskom Mikuláši, veliteľ obrannej oblasti 2 v 1. čs. armáde na Slovensku do 6. 9. 1944.

³⁰ Pplk. del. František KLÚČÍK (KLUČÍK), * 11. 4. 1899 Banská Bystrica – † 13. 10. 1944 Ľubietová, do povstania sa nezapojil, 23. 10. 1944 bol povstaleckými vojakmi zastrelený.

³¹ Mjr. jazd. Ján MALÁR, *24. 10. 1900 Itzling, Rakúsko – † 6. 2. 1992 Bratislava, do 6. 9. 1944 veliteľ Strediska pre výcvik a remont, od 9. 9. do 15. 9. 1944 veliteľ IV. taktickej skupiny 1. čs. armády na Slovensku od 18. 9. 1944 veliteľ Strediska pre výcvik a remont.

³² Kpt. Jozef VRAŽDA, * 2. 3. 1912 Kostolná – † ?, v SNP veliteľ 6. pešieho práporu I. taktickej skupiny.

³³ Fiodor Markovič MAKAROV, komisár a od 14. 10. 1944 náčelník štábu partizánskej brigády Za slobodu Slovanov.

strojom a výzbrojou. Dohovorené, že naviažeme rdst.³⁴ partizánskou spojenie s Kyjevom a ponúkneť letisko na pristávanie ruských lietadiel. Podrobnosti a znamenia na pristávanie boli: Lietadlo prilietajúce z východu vystrelí jednu bielu raketu. Nato z letiska dostane ohlas dve biele rakety vo smere pristania. Lietadlo zakrúži a opakuje dve biele rakety vo smere ktorým bude pristávať a nato osvietime letisko, vystavíme svietiace T a radu svetiel. Ďalšie pristávanie bude riadiť personál prvého ruského lietadla.

13.30 hod. vyslal som liet. Š-328 na prieskum na horný Spiš. Pozorovateľ por. Chrapčiak, pilot. rtm. Zúber³⁵. Zistili pohyby nemeckých aut v priestore sev. Kežmarku.

29. august 1944

Žiadne nové správy. Hneď ráno som vyslal spoj. hliadku na aute opraviť linku vedúcu cez Čertovicu na Tri Duby. Nikto ani z Trenčína, ani z Troch Dubov neprilietal. Zavčasu ráno vyslal som por. Bela Blašku a por. Kaňáka³⁶ do Ružomberka, Martina, Trenčína, alebo Bystrice, aby zistili, čo sa kde robí a behom 24 hodín priniesli správy, či povstanie je aj inde, alebo len na Liptove a v Martine.

Národný výbor v Lipt. Hrádku mi poslal správu, že sa od Štrby blížia nemecké autá. Už pred rozodnením vyslal som slabšiu čatu na hradskú Hrádok – Kráľová Lehota pod Hradskú horu, aby som sa zaistil proti prevapeniu, lebo sme boli i najvýchodnejšou posádkou Liptova. Potľkalo sa v okolí hodne mládencov „partizánov“, vyzbrojených u nás, ale tí celý večer strieľali len po svojich dedinách, prip.³⁷ vyzuli vojenské boty, vyzliekli šaty a prišli znovu pre novú výstroj. Na týchto sa veru spoľahnúť nedalo.

Na rozodnení skutočne sa priblížilo prvé nemecké auto. Moji chlapci rozostavení v priestore ozdravovne YWCA, nikdy ešte neokúsiať krstu ohňom sprvu nevedeli čo robiť, takže vbehol až medzi nich. V tom čat. asp. Mišo Jurečka skríkol: Nemec, bite ho, a dávky z pušiek a guľometu zastavili auto. Z posádky traja boli zabíť a jeden ranený odovzdaný MNV L. Hrádok. Auto ako prvá koristiť slávnostne vtiahlo na letisko.

Letisko bolo slabo vyzbrojené. Celkom som mal k dispozícii 14 ľah. guľ., 40 automatov Schmeisser a 250 pušiek (tých bolo dosť). Vymenil som preto pozemnej obrane guľomety ZB 26 a nahradil ich po adaptácii zbrojárrom prap. Illéšom³⁸ leteckými guľometmi. *140 automatov som odovzdal 26. VIII. Na Tri Duby.*³⁹

Dnes sa prihlasujú dobrovoľníci do boja. Prišiel npor. v zál. Imrich Treskoň⁴⁰, strel v zál. (npor. let.) Osip Kolumbus⁴¹, spolupracovník Kokorelliho, popoludní došiel por. Droppa⁴²,

³⁴ Rádiostanica.

³⁵ Rtm. let. Štefan ZÚBER, * 20. 8. 1918 Dolný Hričov – † ?, v SNP pilot Kombinovanej letky, 7. 10. 1944 odletel do ZSSR, príslušník 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR.

³⁶ Por. let. Alexander KAŇÁK, * 10. 12. 1917 Rozložná – † ?, v SNP veliteľ 2. čaty 1. roty 53. pešieho práporu.

³⁷ Prípadne.

³⁸ Prap. Štefan ILLÉŠ, * 5. 1. 1904 Nitra – † ?, v SNP zbrojný dôstojník 53. pešieho práporu.

³⁹ Text v kurzíve bol do dokumentu dopísaný rukou.

⁴⁰ Npor. let. v zál. Imrich TRESKOŇ, zástupca veliteľa 1. roty 53. pešieho práporu.

⁴¹ Npor. let. Jozef KOLEMBUS, * 23. 9. 1913 Nozdovice – † 11. 7. 1989, po neúspešnom pokuse o prelet do Juhoslávie na jar 1941 bol v novembri 1941 odsúdený vojenským súdom v Bratislave na 9. mesiacov väzenia, zbavený hodnosti a vylúčený z armády. Príslušník partizánskej skupiny zväzku Čapajev, v SNP zástupca veliteľa 1. čaty 1. roty 53. pešieho práporu, 14. 10. 1944 odletel na preškolenie do ZSSR, príslušník 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR.

⁴² Por. let. Anton DROPPA, * 30. 6. 1920 Lazisko – † 13. 7. 2013, príslušník Skupiny vzdušných zbraní

ktorý bol od východnej let. divízie⁴³ na dovolenej, nastúpil por. let. Marušic⁴⁴ z Ružomberka a viacerí záložníci a dobrovoľníci z okolia letiska.

Dopoludnia som si zase zašiel do Mikuláša. Ten spal. Npor. Barna viedol po meste čatu pechoty a na môj dotaz, či už sú tiež v tom odpovedal, že naplno. Až pozdejšie som zistil, že sú naplno, avšak proti partizánom. Na divízii sa nič nerobilo, mimo dvoch. Kpt. Jožko Vražda a npor. Mišo Masár organizovali a pripravovali na svoju päť jednotky do boja. Pred večerom došiel na letisko plk. jazd. Veselý⁴⁵ so spravodajským dôst. 2. divízie a poverovali sa tam. Bolo mi to podozrivé, hlavne keď som sa dozvedel, že sprav. dôst. je Nemec, preto som ich zadržal a do rána odovzdal už tvoriacej sa jednotke v L. Sv. Mikuláši.

Dvakrát som vyslal lietadlo na pozorovanie Spiša a sev. Oravy. Zistený silnejší pohyb nepr. jednotiek na žel. stanici Nový Targ a presuny smerom na Žiar – Javorinu. Musím tu pripomenúť odvahu mojich letcov, keď na školnom lietadle (E-59) vyzbrojení len automatom a párom ručných granátov lietali až nad Poľsko za Tatry. Trnul som vždy, či som ich neobetoval zbytočne Chcel som si zaistiť na obranu letiska a kraja lietadlá, preto som vyslal por. Droppu s odkazom mjr. Trnkovi⁴⁶ do Prešova, aby mi poskytol nejakú pomoc. Mal mu zároveň vysvetliť a informovať ho čo, ako sme na Liptove začali. Droppa prišiel na letisko Prešov načas, ale Trnku nepresvedčil a odleteli všetci na východ do ZSSR. Škoda.

V noci bolo naviazané spojenie s Troma Dubmi a Ban. Bystricou. Na večer pripravované letisko na pristávanie ruských lietadiel: O polnoci prišla moja spojka z part. rdst. s rdgm⁴⁷: Plochaja pohoda, nemožno uzemliť samolety.

30.august 1944

Dopoludnia prezentovaní civ. zamestnanci let. parku a dobrovoľne sa hlásiaci záložníci a mladíci. Znovu zosilňovaná obrana leteckými guľometmi. Pozorovacie lietadlo o 9.50 hod. hlási silný postup a ďalšie vyvagónovanie⁴⁸ nem. jednotiek v Novom Targu. Správu som ihneď dal veliteľovi 2. divízie a presvedčoval som ho, že už tak či tak neobstojí pred Nemcami, keď pred jeho očami, alebo velením, bolo z Mikuláša odstrelených 36 Nemcov. Dosiaľ sa však k aktivite nevedel rozhodnúť, stále len chcel mať písomné rozkazy. Ten, kto ich pre Liptov mal, pplk. Ján Malár, bol preč a nevedno prečo sa v rozhodnej chvíli utiahol a asi kryl vlastnú kožu. Zato Mikuláš už mal vyzbrojené jednotky, ktoré boli vrhané na východ ku Kežmarku s úlohou zastaviť nepriateľa. No boj týchto jednotiek nevedel zastaviť postup Nemcov. Celé akcie boli bez jednotného velenia, každý spevom šiel bojovať na vlastnú päť a bojoval do prvého stretnutia s Germánom.

Armádneho veliteľstva v Prešove. Ráno 31. 8. 1944 spolu s ostatnými príslušníkmi skupiny preletel cez front, potom príslušník 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR.

⁴³ Správne malo byť: Skupiny vzdušných zbraní pri Armádnom veliteľstve v Prešove (resp. veliteľstve Východoslovenskej armády).

⁴⁴ Por. let. Juraj MARUŠIC, v SNP náčelník štábu 53. pešieho práporu.

⁴⁵ Plk. jazd. Ján VESELÝ, * 2. 10. 1897 Piešťany – † 3. 1. 1963 Bratislava, veliteľ 1. brigády Technického zboru, 14. 8. 1944 odoslaný do Talianska k 2. technickej divízii ako jej veliteľ.

⁴⁶ Mjr. let. Július TRNKA, * 29. 9. 1910 Zvolen – † 24. 6. 1989 Bratislava, veliteľ Skupiny vzdušných zbraní pri Armádnom veliteľstve v Prešove. 31. 8. 1944 o 02.50 h odletel so zástupcom veliteľa Východoslovenskej armády plk. V. Talským do ZSSR.

⁴⁷ Rádiogram.

⁴⁸ Vykladanie zo železničných vozňov.

Letisko sa pripravuje na tvrdé boje. Prednáškami mužstvu, výcvikom v streľbe dvíham jeho morálku a náladu. Do večera dosiahol stav 170 mužov. Mám však veľké obavy. Moje mužstvo predsa len nikdy nebolo cvičené na pozemný, ba nijaký boj. Veď sú to samí pisári, učtovatelia⁴⁹, mechanici, stolári, šoféri a skladníci. Mnohí z nich mali odstrieľané len 1. číslo výcviku z pušky. Dopoludnia lietal nad letiskom Fw-189 (Ficek)⁵⁰. Iste fotografoval. Mal výšku tak 1000 m, preto obrana nezasiahla, aby sme zbytočne neprezrádzali.

O 12.00 došli spojky Blaško a Kaňák z B. Bystrice s mjr. Ďumbalom⁵¹. Hlásili, že B. Bystrica aj letisko Tri Duby sú do povstania zapojené. Na Vrútkach im bolo rozstrieľané auto, ale vlakom sa dostali do Bystrice a prežili práve zapojenie sa Bystrice do povstania. Správy teda dobré. Odvaha rastie. Na Spiš sa však valia nepr. motorizované a obrnené jednotky. Naše lietadlo dnes o 11.20 prvý raz zasahuje. Bômb nemáme, preto z Š-328 Zúber pere guľometmi, por. Chrápčiak palubnými guľometmi a ručnými granátmi ako-tak vnášajú neporiadok do sústavy Nemcov.

Vojaci kpt. Vraždu sú už v dotyku s nepriateľom a odopoludnia presunuje sa aj peší prápor Takáčov, pravda bez dovolenia Bodického.

Na letisku máme tri lietadlá výkonné – bojové SM-84-Bis. Tieto by bolo treba využiť pre boj. Nahováram mjr. Ďumbalu, aby poslal urýchlene pilotov viacmiestnych lietadiel, aby sa nimi postup Nemcov na Spiš zastavil.

Popoludní radostná správa z Kyjeva. V noci odletia lietadlá na Mokrad'. Pripravujeme letisko. Oči jasnejšie svietia, že budeme mať aj našu prácu a nie len na letisku skoro nečinne čakať kým ho niekto napadne. Pristávanie bude riadiť kpt. Gallo.

Zase ma čakalo sklamanie. Do polnoci preleteli traja furmani, raketu nevystrelil ani jeden a za chvíľu nato rdgm: Plochaja pohoda. Nosy ovisli, ale viera v pomoc neupadla.

O 25.00 hod. hovoril som s pplk. Golianom⁵² a žiadal dispozície a rozkazy ohľadom letiska Mokrad'. Bolo mi už vtedy jasné, že Liptov, bez riadne organizovanej obrany neudržíme. Chcel som vedieť ako naložiť s materiálom, ktorého bolo na letisku nazhromaždené viac ako bolo treba. Odpoveď znela: Nemám jasnej situácie, urob ako uznáš za dobré. Rozhodol som sa evakuovať časť leteckého materiálu do stredu Slovenska – do hôr a takto sa pripravovať na boj v horách. Ešte v noci som určil pre tento, účel npor. Dobiša⁵³ ako materiálneho dôstojníka, aby podľa mojich dispozícií odvážal všetko, čo nám bude v horách potrebné. Zostavil som evakuačnú čatu a pridelil na to 6 nákladných aut.

31. august 1944

Čierny deň letiska Mokrad'.

Zahájená evakuácia prebytočného materiálu. Npor. (voj.) Kolembus, des asp. Záhradník, des. Šútor určený vyhľadať pod Čertovicou vhodné miesto pre uskladnenie let. výstroja a ostatného materiálu.

Rozhodol som: odviezť z letiska polovicu všetkých zásob do priestoru Čertovica, Jarabá, Myto pod Ďumbierom. Hneď ráno sa odvážal materiál potrebný na úpravu skladov v horách

⁴⁹ Účtovníci.

⁵⁰ Prieskumné dvojmotorové lietadlo Focke-Wulf Fw 189.

⁵¹ Mjr. let. Ondrej ĎUMBALA, * 25. 11. 1912 Hybe, – † 28. 3. 1945, v SNP zástupca veliteľa leteckých zbraní 1. čs. armády na Slovensku a veliteľ leteckej skupiny.

⁵² Pplk. gšt. (od. 5. 9. 1944 brigádny generál) Ján GOLIAN, * 26. 1. 1904 Dombóvár (Maďarsko) – † marec 1945 Nemecko, do 7.10.1944 veliteľ 1. čs. armády na Slovensku, potom zástupca veliteľa 1. čs. armády na Slovensku.

⁵³ Npor. let. František DOBIŠ, * 21. 10. 1910 Sereď, v SNP náčelník pre zásobovanie 53. pešieho práporu.

(dosky, stany, dechťový papier). Už dopoludnia bolo odvezené po jednom nákl. aute let. výstroja, prikrývok, potravín, benzínu a pod. Odopoludnia sa v odvážaní pokračuje.

Dopoludnia vystrojený zo zásob LP prápor pracovnej služby z Podturne a Kaleníka.

Lipt. Sv. Mikuláš sa hýbe, avšak bez jednotného velenia. Auto za autom odchádza na východ ku Popradu, ale na večer sa jednotlivci vracajú a robia paniku. Zažil som zaujímavý prípad: Dvaja vojaci záložníci (iste nastúpili dobrovoľne) ťahajú za Lipt. Hrádkom protitankový kanón. Pýtajú sa ma celkom naivne, či viem ako sa to aspoň nabíja. Šli tak z Mikuláša, ale nevedeli kam a čo s tým majú robiť. Takto vyzerala prvá organizácia.

10.00 hod. doleteli piloti z Troch Dubov pre talianske liet. SM-84-Bis. Odviezli len jedno, že si pre ďalšie prídu. Z lietadiel už dávno boli vypustené pohonné hmoty (aby niekto neodlietol) avšak za niekoľko hodín vedrami boli naplnené (nebolo špeciálneho zariadenia na plnenie).

12.30 nevrátilo sa mi dosiaľ lietadlo Š-328, vyslané na prieskum do priestoru horného Spiša. Už pred hodinou malo byť naspäť. Dozvedel som sa to zanedlho, keď pilot. rtm. Zúber a pozorovateľ por. Chrapčiak došli peši, lebo boli medzi Popradom a Štrbou zostrelení nepr. stíh. lietadlami. No, chvála Bohu, aspoň chlapcom mimo malých odrenín sa nič nestalo.

10.00 kontrolujem si obranné postavenia okolo letiska. Prilietajú od východu dve lietadlá Š-528. Sú naše, alebo nepriateľ? Chlapci v obrane letiska zasadzujú guľomety do pleca. Lietadlá pristávajú a hlásia, že z letiska Poprad odletel mjr. Guljanič⁵⁴ a npor. Gurský⁵⁵ na východ a ich poslali na západ. (Istejšie je na východ, kde bude kľud). Chlapci hlásili, že bol u nich dopoludnia gen. Malár⁵⁶ a prehováral jednotku na letisku, aby ustúpili z kratšej cesty a nebojovali proti Nemcom, ktorí už aj tak sú pred samým Popradom. Vyzval ich, aby kto ide s ním vystúpil. Nevystúpil ani jeden.

16.00 zašiel som s kpt. Šumichrastom za plk. Bodickým znovu nabádať k systematickej obrane Liptova a tým aj svojej kože, lebo som stále veril, že ruské lietadlá priletia a tým sa zmení celá situácia. Bol stále nerozhodný, lebo nedostal žiadnych rozkazy.

17.00 zastavil som sa na part. rdst. u škol. inšp. Janošku a práve chytali rdgm, že tejto noci budeme „uzemliť“ samolety. Natešený vracal som sa na letisko pripraviť všetko pre nočné lietanie.

18.15 došiel som na letisko. Práve dochádzal z letiska Poprad pojazdný sled. vedený rtm. Kačicom⁵⁷. Doviezli dve cisterny benzínu, tri osobné a dve nákladné autá.

18.50 prilietajú od západu dve lietadlá. Z diaľky ich poznávam, že sú to Ju-87 Stuka.⁵⁸ Prvé z nich už nasadzuje na strmhlavý let. Hneď za nim druhé. Ozvali sa naše GOPL a tiež palubné zbrane útočiacich lietadiel. Pri prvom lete nezhodili pumy. Mužstvo na Chrásti sa rozbeháva. Naše guľomety veselo režú. Lietadlá nasadzujú znovu na útok. Schytil som tiež guľomet, oprel ho o plece rt.⁵⁹ Pechu a páliť. Lietadlá zhodili pumy. Pri druhom nálete zho-

⁵⁴ Mjr. let. Mikuláš GULJANIČ, * 9. 12. 1907 Zariča (Podkarpatská Rus) – † ?, veliteľ 2. letky Vzdušných zbraní, 31. 8. 1944 preletel na stranu Červenej armády, veliteľ bitevného leteckého pluku 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR.

⁵⁵ Npor. let. Jozef GURSKÝ, * 30. 8. 1947 Rychvald – † ?, veliteľ letky 41 Vzdušných zbraní, 31.8.1944 preletel cez front k Červenej armáde, príslušník bitevného leteckého pluku 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR.

⁵⁶ Gen. II. triedy Augustín MALÁR, * 18.7.1894 Reiterm pri Goseirne, Rakúsko – † marec 1945 Nemecko, veliteľ Východoslovenskej armády.

⁵⁷ Rtm. František KAČIC, * 26. 5. 1912 St. Andrä (Nemecko) – † ?.

⁵⁸ Jednomotorový strmhlavý bombardér Junkers Ju 87 Stuka (Sturzkampflugzeug).

⁵⁹ Rotník.

dilo každé z nich skriňu šípov. Bol som od dopadu asi 500 m a spotilo sa mi čelo, čo je asi s mojimi chlapcami, ktorí sú v blízkosti dopadu.,

Lietadlá sa vzdďaľujú a v tom čierny dym sa vyvalil z priestoru západného hangára. Skočil som do auta, dobehol na miesto a vidím: západný hangár, v ktorom bol uskladnený všetok spotrebný materiál je v plameňoch. Bomby trafili sklad farieb a strelivo zasiahlo 85 fliaš plných stlačeným vodíkom.

Chlapci vyliezajú zo zákopov a bežia ratovať. Pokúšame sa vytiahnuť z horiaceho hangáru aspoň dve lietadlá z Popradu. Nedajú sa. Žiar bol za tri – štyri minútý taký, že sa k hangáru nedalo pristúpiť.

Velitelia družstiev hlásia: nikto zranený, niekoľko ohlušených.

A teraz nastalo divadlo, za ktoré by filmový režisér zaplatil milióny, keby ho bol mohol fotografovať: Lapli sa sudy špeciálnych olejov a vybuchovali vo vzduchu. V tom ohromný výbuch – horší ako dopadajúce pumy zatriasol vzduchom. To vybuchovali fľaše vodíka. Vyhodilo ich až tridsať metrov do výšky a na 150 atm⁶⁰ stlačený vodík roztrhol oceľovú fľašu. Kusy z nich metalu po celom okolí. Tatry boli ožiarené ako vo dne. Keď horeli tyče elektrónu a rôznych iných leteckých zliatin bolo na okolí jasnejšie ako vo dne.

Divadlo nie pre ľudí, ale pre Bohov. Už horí 120 vagónov dreva – prímá dreva. Horia lietadlá – vybuchujú ich nádrže. Do toho práška strelivo. Mužstvo a mnohí dôstojníci, hoci prežili tento prvý krst ohňom, sú úplne zničení. Všetko chce utekať. Hlavne vojaci, nevyvíčení pre boj, vidiac nemohúcnosť svojich zbraní proti moderným lietadlám, nevedeli sa zbaviť pocitu nemohúcnosti. Len s najväčším vypätím síl podarilo sa mi ich prosbami aj hrozbami prinútiť ostať na svojich miestach.

Ihneď boli zosilnené stráže v okolí letiska pre prípad výsadek. Nákladnými autami aj pešo dopravená pracovná rota a vyprázdňovaný východný hangár, ktorého múry od horúčosti už pukali. Všetok cenný a pre ďalší boj potrebný materiál (obleky, zbrane, strelivo, nástroje a zál. súčiastky aut) bol vyneseneý do lesíkov južne letiska.

Bolo po polnoci. Vatra dohárala. Preletelo lietadlo „Douglas“⁶¹ furman, ale dohovorené znamenie nedalo. Dobešla motospojka z rdst. Správa znela: Plochaja pohoda.

Do rána stráže a hliadky v pohotovosti. Nikto nespál. Nič sa nestalo.

Podľa môjho odhadu škoda spôsobená požiarom bola 350 000.000 korún. Dost' zhoreli doklady, kartotéka, účty. No, dobre, začíname s čistým.

1. september 1944

Nemci sa blížia k Popradu.

Obranu letiska zosilňujem novými dobrovoľníkmi a záložníkmi z okolitých obcí. Dopoludní došla posila. Dve čaty partizánov z Podbrezovej. Pridelil som im severný a severovýchodný okraj letiska.

Popoludní bol som u pplk. part. Veličku⁶² v Sklabinej potlačiť žiadosť o pridelenie rusých lietadiel na Mokrad'. Prisľúbené poslať rdgm do Kyjeva.

Dnes už rýchlejšie evakuujeme materiál z letiska. Je nám zbytočnou príťažou. Do Bystrice sme odviezli 40.000 l, do Podbrezovej 25.000 lit., na Čertovicu 10.000 lit. benzínu. Do Jarabej za tri nákl. autá záložných súčiastok na autá a nástroje do dielni. Leteckú výstroj, padáky do Bystrice, vlastne do Sásovej.

⁶⁰ Atmosféra – zastaraná jednotka tlaku.

⁶¹ Lietadlo Douglas C-47.

⁶² Piotr Alexejevič VELIČKO, * 1911 Čubar (Rusko) – † 1984 (ZSSR), veliteľ 1. čs. partizánskej brigády M. R. Štefánika.

Každé dve hodiny robíme letecký prieskum na liet. E-39. Nepriateľ je už blízko: na polhodinu letu. Dopoludnia nepriateľ má Matejovce a obsadzuje Poprad.

Veliteľstvo divízie v Mikuláši dosiaľ nerozhodnuté a jednotky odchádzajú na východ neorganizovane, poväčšine bez veliteľov.

Robím výcvik jednotiek v streľbe, aby sme letisko za každú cenu ubránili. Dnes už vážne pripravujeme letisko na nočné pristanie Douglasov.

Nálada mužstva ešte nie chlapská. Príklad. Letel "furman" o 23. hod. nad Prašivú a celá stráž pri vchode na letisko ušla do poľa za barakom.

2. september 1944

Obrana zosilňovaná. Všetko pre očakávané lietadlá. Makarov mi ich dnes už určite prisľúbil. Nimi zastavíme postup Nemcov a prirodzená hradba Liptova bude využitá. Hneď mi ale ukázal: keď niektoré lietadlo bude nepriateľom poškodené pôjdem a potiahol si popod krk. Dobré. Preto zaistím letisko už pri Vavrišove, vých. Sv. Petra⁶³ na Hradskej hore.

V Lipt. Sv. Mikuláši sa dnes o 14.00 hod. situácia zmenila. Došiel mjr. Malár a nerozhodnému veliteľovi divízie ukázal písomné rozkazy na prípravu a začatie povstania. Teda moc zavčasu. To vôbec nemal chodiť, lebo na neho zverenú úlohu splnil na 0 %. Prisľúbil som odstrelenie.

Plk. Bodický povedal, že keď je tak, treba bojovať a nariadil v oblasti divízie všeobecnú mobilizáciu. (Mob. vyhlášky už predtým viseli). Všetko toto už bolo pozde. Jednotky pri Štrbe už sú tak demoralizované, že len počujú: Nemci sa valia, splašene utekajú, hoci si ani nevystrelili. Ani trocha organizované prápory vrhnuté k Štrbe a pod Tatry nevedia vytvoriť prehradu. Vďaka organizátorovi Sl. nár. povstania na Liptove. Mali to v koho veriť. Raz sa Vám národ za to poďakuje.

O 15.00 hod prileteli z letiska Tri Duby z rozkazu pplk. Goliana tri lietadlá He-72 (Kadet)⁶⁴ ako výpomoc nášmu „Ečku“⁶⁵ na prieskum. Školné lietadlá horších letových vlastností ako „ečko“ nemohli už ani ručnými granátmi nič spraviť a len sa zbytočne vystavovali nebezpečeniu zostrelenia. Na svojich letoch sme zisťovali, že naši bezhlavo utekajú a Nemec rýchlo postupuje do Liptova.

K 2. divízii prišiel za náč. štábu kpt. Ján Straka⁶⁶.

3. september 1944

Materiál z letiska urýchlene odvážený. Menejcenný rozvážaný len do hôr v blízkosti letiska a ukrývaný v pivniciach nedostavaných budov. Posádka liet. E-59 zistila o 9.15 hod. vstup Nemcov do sev. Oravy z Poľska. Ku Štrbe vozíme posily našimi autami aj z našich prebytkov mužstva. Nepriateľ útočí tankami a mínometmi, ktorých my vôbec nemáme, ba ani zbraní proti nim.

Bojové lietadlá neprileteli.

⁶³ V súčasnosti Liptovský Peter.

⁶⁴ Cvičný dvojmiestny dvojplôšník Heinkel He 72 Kadett.

⁶⁵ Dvojmiestny dvojplôšník pre základný výcvik Praga E-39.

⁶⁶ Kpt. Ján STRAKA, * 19. 12. 1913 Turčiansky Sv. Martin – † 2. 9. 1987 Martin, od 2. 9. 1944 náčelník štábu veliteľstva Obrannej oblasti 2 v Liptovskom Mikuláši, od 10. 9. 1944 náčelník štábu veliteľstva VI. taktickej skupiny.

4. september 1944

Liet. E-39 s posádkou rtm. Abramovič por. Chrapčiak nad Oravou postrelené dotiahlo sa k Ružomberku, kde pri Liskovej núdzové pristálo. Posádka nezranená.

Pechotné obranné postavenia okolo letiska horúčkovité dohotovované.

Autá vyslané na Čertovicu sa už popoludní nemohli vrátiť cez Kráľovu Lehotu.

Do 10.00 hod. dosiahol nepriateľ tankovými jednotkami 5 km k letisku.

19.00 hod. dáva Kyjev rdgm., že dnes určite priletia lietadlá. Neberiem si ich pristávanie na zodpovednosť, lebo do večera dosiahli nepr. tanky čiarly 2 km od letiska.

Pred večerom vysielam dve čaty k L. Sv. Petru na zosilnenie obrany. Popoludní odvážam ešte zásoby do Demänovskej doliny a doliny za Sv. Jakubom⁶⁷.

23.05 letí prvé lietadlo a dáva signál na pristanie. Keďže nepr. jednotky sú na dostrel pechotných zbraní, so zlosťou a plačom mu nemôžem dať odpoveď, nemôžem ho stiahnuť a ono letí ďalej na Tri Duby.

23.30 partizáni zo sev. okraja letiska sú stiahnutí. Nad ránom čakáme útok. Všetko je pripravené nedať zvyšky letiska zadarmo.

5. september 1944

01.45 som volaný ihneď na vel. divízie⁶⁸ do Mikuláša. Bol mi daný rozkaz:

Do 05.00 hod. opustiť letisko, lebo Liptov už nebude bránený a stiahnuť sa s mužstvom a zbytkom materiálu do Lipt. Osady. Na vyprázdnenie letiska pristavené v Lipt. Hrádku 56 vagónov. Vyhlásil som toto rozhodnutie za bláznovstvo. Rozkaz bol doplnený tým, že na ochranu letiska nebude mi daná žiadna podpora a keď sa s jednotkou nestiahnem, som považovaný za zbeha. Rozkaz je rozkaz.

Za tmy naložené ešte 9 vagónov materiálu, väčšinou proviantu, výstroja a benzínu. Zbytok benzínu rozdáný povolanému civ. obyvateľstvu, ktoré sa už o 02.00 hod. dostavilo s povozmi. Lietadlá odleteli o 05.15 hod. Stiahol som obranu letiska, zobral cennejšie ešte zachránené spisy a pokladničnú hotovosť 200.000 K. a o 5.50 hod. ako posledný opustil svoju loď.

Posádka Mikuláš a L. Hrádok už boli odvezené a vel. div.⁶⁹ tiež už bolo opustilo Mikuláš.

09.00 hod. v Lipt. Osade. Na telefonický rozkaz vel. I. ČSA z Bystrice mjr. Tóth⁷⁰ odoslal som všetkých potrebných špecialistov na letisko Tri Duby. Zatým sme odsunovali z Ružomberka posledné zvyšky letiska Mokrad'. O 11.00 hod. nadletel nad stanicu Ružomberok Ficek (Fw-189) a túto preplnenú vojakmi bombardoval. Tu už sa ukázali moji chlapci ako starí sekáči. Chladnokrvne sa kryli a boli prví, ktorí začali zachraňovať a odvážať ranených. Do odpoludnia som mal všetok materiál v L. Osade.

Navečer odoslal som mechanikov, radistov a ostatných špecialistov do Bystrice.

Mužstvo som ubytoval v osadianskej pile a dal mu troška oddychu. Veď nás pri Ružomberku chráni pechota.

Velenie bolo v slabých rukách a čakali sme výmenu. Veliteľom bol určený pplk. Ján Černeček.⁷¹

⁶⁷ V súčasnosti Jakub, mestská časť Banskej Bystrice.

⁶⁸ Správne malo byť: veliteľstvo Obrannej oblasti 2.

⁶⁹ Správne malo byť: veliteľstvo Obrannej oblasti.

⁷⁰ Mjr. let. Jozef TÓTH, * 22. 5. 1910 Onokovce (okr. Užhorod) – † 26. 12. 1994 Bratislava, od 8. 9. 1944 veliteľ leteckých zbraní 1. čs. armády na Slovensku.

⁷¹ Pplk. pech. Ján ČERNEK, * 31. 2. 1896 Turá Lúka – † 20. 4. 1977 Myjava, od 6. 9. 1944 veliteľ Obrannej oblasti 2, od 10. 9. 1944 veliteľ VI. taktickej skupiny.

6. september 1944

Na svitaní organizoval som prápor po vzore pešiakov ako som si to pamätal z dávnych čias.

Vyšlo mi to takto:

Veliteľ: Dano Kunic

zást. npor. let. Mikuláš Šumichrast

poboč.⁷⁴ por. Juraj Marušic

materiálny: por. let. Frant. Dobiš

proviantný: ppor. hosp.⁷² Anton Hlaváč⁷³

zbrojár: práp. let. Štefan Illéš

1. rota: veliteľ: npor. let. Viktor Cvacho⁷⁵

zást.: npor. let. Imrich Treskoň

1. čata: por. let. zbroj. Vojtech Blaško a voj.(npor.) Joz. Kolembus a 30 mužov,

2. čata: por. let. Alex. Kaňák a 30 mužov,

3. čata: srtm. Karol Bielčík a 30 mužov.

2. rota: npor. let. Jozef Gallo

npor. let. Ján Dulla

1. čata: por. let. Ján Opaterný a 30 mužov,

2. čata: por. let. Miloš Chrapčiak a 30 mužov,

3. čata: npor. let. Vladimír Stankovianský⁷⁶ a 30 mužov.

Pomocná čata práporu: účtovný, výkonný, šoféri a kuchári, lekár, spoj. družstvo – spolu 1 rtm. a 14 mužov.

Stav práporu bol: 14 dôstojníkov,

3 rtm,

194 mužov.

Dôstojníkov prebytok, avšak keď vedeli, že na Troch Duboch nebude pre nich ako výkonných letcov práca (lietadiel nebolo), hoci by tam bolo lepšie, ostali bojovať ako pešiaci.

Týmto končí jestvovanie leteckého parku a začína nový život v zákopoch ako letecký prápor a pozdejšie III/6 až označený definitívne ako VI/53 prápor.

O 07.00 hod. stál prápor na nádvorí osadianskej pily ako na nádvorí kasáreň pripravený na cvičenie. Išiel vedľa nový veliteľ divízie v papučiach pplk. Ján Černek (mal od útoku z Nitry otlačené nohy) a s radosťou konštatoval, že má aspoň jednu organizovanú jednotku.

Obrana pri Ružomberku behom noci úplne povolila a ako z horného Liptova tak sa to teraz valilo všetko s krikom: Nemci sa valia smerom na Korytnicu. Prápor letcov sa zišiel. Bol už o 9.00 hod. zasadený pri žel. zástavke Biely Potok na sev. svahoch Bukoviny. Bol to pekný nos proti Ružomberku, z ktorého bolo veľmi pekne vidieť, ale ktorý bol pod priamym pozorovaním nepriateľa.

S trnúcim srdcom posielal som prvú čatu 1. roty (por. Blaško) ako pokus do postavenia. Uchytili sa. Políhali za skaly a namierili pušky proti údoliu. Nasledoval zbytok prvej roty. To už bol nepr. pri vchode do doliny a pozoroval naše rozmiestňovanie. Zrejme, že taká dobrá pechota bola pre jeho mínometry veľmi dobrým cieľom. 09.50 zaujímala postavenie 2. rota (kpt. Gallo) na západ postavenia 1. roty. Tu už Germán začal kropiť

⁷² Podporučík hospodárskej služby.

⁷³ Ppor. Anton HLAVÁČ, v SNP proviantný náčelník 53. pešieho práporu.

⁷⁴ Pobočník.

⁷⁵ Npor. let. Viktor CVACHO, * 29. 12. 1916 Varín – † 9. 4. 1987 Trenčín, v SNP veliteľ 1. roty 53. pešieho práporu, neskôr náčelník štábu 1. čs. stíhacieho pluku 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR.

⁷⁶ Por. let. Vladimír STANKOVIANSKÝ, v SNP veliteľ 3. čaty 2. roty 53. pešieho práporu.

z mínometov. Ozvena výbuchov v úzkej doline neúčinkovala dobre na mojich krajčírov a pisárov. Troška sa Gallovi rozbehli. Nie div. Veď prvý raz v živote počuli hvízdať granáty a vybuchovať míny. Paľba trvala len pol hodiny a postupujúci Germán myslel, že má pred sebou pechotu, ktorá utekala len čo ho videla na 10 km. Pomýlil sa. Chlapci sa pokryli za skaly a čakali. Aj druhá rota sa za svahom zorganizovala a už o 11.00 hod. bola vo svojom postavení.

Keď obrana, nuž obrana. Nariadil som rotám zakopať sa. Ale čím? V našej výstroji na letisku nikdy neboli lopatky. Prápor mal všetko spolu z letiska odvezených zo dvadsať krompáčov a lopát a tie boli vzadu vo Vyšných Matejkových pri kuchyni a autách. Šťastie nám žičilo. Pomedzi nás ešte stále utekala pechota od Ružomberka s upozorňovaním: Utekajte, Nemci sa valia. V predpolí aj medzi nami trátili prilby, lopatky a tak do večera sme mali chybajúcu výstroj doplnenú. Do zotmenia hol slabý pohyb a nepr. strieľal len mínami.

O 17.00 hod. prišiel pplk. Golian do úseku s pplk. Ferjenčíkom⁷⁷, mjr. Noskom⁷⁸ a kpt. Strakom. Vybral si 2. čatu I. roty (por. let. Kaňák) na vyčistenie dediny Biely Potok. Ako dobrý pešiak vedel si počínať a nepripravený nepriateľ ľahko bol zdoľaný. Sám pplk. Golian si vystrelil na svojho Nemca šoféra nákl. auta a auto bolo ukoristené. Čata ostala na noc v dedine.

Sem však nepriateľ sústredil tak silnú del. a min. paľbu, zaútočil silnejšou pešou jednotkou, že čata vydržala len do 21.30 hod. a nasledovala príklad svojich druhov pešakov. Do rána po jednom sa odpútali a ustúpili do pôvodného postavenia.

Behom noci sa ostatné družstvá zakopali.

7. september 1944

Ráno na svitaní delostrelecký prepad. Mužstvo už čiastočne zakopané vyjašene pozerá sa na svojich veliteľov. U I. čaty I. roty pýta sa slobodník Kráľ: pán poručík, bijú, môžeme utekať? Ej ja vašeho ... len sa opováž. Chlapec skrčil hlavu a držal, ale vydržal. Dôstojníci, veliteľia boli na svojich miestach a preto sa nestal prípad, že by mužstvo utiekalo. Bol to pre všetkých krst. Pamätám sa dobre, že som medzi výstrelom a dopadom skákal z diery do diery a vlieval silu a nabádal: vydržať, nepovoliť a len vydržať. V očiach chlapcov, ba aj v očiach veliteľov sa skrýval strach, ale verili slovu, verili, že voľakto musí byť tu, na výspe, tu kde sa rozhoduje o osude povstania. Len týmto som ich presvedčil: keď my tu popustíme, ako popustili ostatní, Nemec ako bol rozbehnutý dolu Liptovom, skočí na Šturec a za dva dni je v Bystrici. Až keď som po čase o tom dôkladnejšie premýšľal, uveril som tomu aj sám. Bolo to veru tak.

Nepriateľ po prvom zastavení na Bielom Potoku neodvažoval sa do doliny a len mín. a del. paľbou nás chcel vykúriť.

Prápor bol v tento deň v postavení sám. Ani vpravo ani vľavo nemal nikoho. Sem-tam prišlo družstvo, čata, ale po prvých dopadoch granátov splašene utekali späť. Zrejme, že nekrytých ľahko zasiahli črepiny a bolo z nich do večera zo desať ranených.

K večeru sa dolina pod nami, teda na mojom ľavom krídle, trochu zaplňuje. Do strážneho domku našťahoval sa veliteľ delostrelectva úseku mjr. Miloš Vesel⁷⁹. Hovoril mi, že

⁷⁷ Pplk. vet. MVDr. Mikuláš FERJENČÍK, * 5. 12. 1904 Polomka – † 4. 3. 1988 Littelton (USA), prednosta veterinárnej správy Veliteľstva I. čs. armády na Slovensku a povereník SNR pre národnú obranu.

⁷⁸ Mjr. gšt. Július NOSKO, * 8. 6. 1907 Tisovec, – † 5. 9. 1986 Praha, náčelník štábu Veliteľstva I. čs. armády na Slovensku.

⁷⁹ Mjr. del. Miloš VESEL, * 29. 1. 1909 Zvolen – † 22. 6. 1989 Ružomberok, veliteľ delostrelectva VI. taktickej skupiny, veliteľ obranného úseku Biely Potok.

už svoje kanóny stavia proti vchodu do údolia asi 4 km za našim chrbtom. No, reku, už to bude trochu istejšie tu trčať, veď aj z našej strany budeme púšťať strašidlá na tamých vrahov. Po celý deň sme maskovali zákopy a zdokonaľovali ich (keď to bolo možné). Odpoľudnia sme sa ukludnili. Nepriateľ čušal. Navštívil som všetky líščie jamy a hrmel do chlapcov: vydrž.

Blížil sa večer. Čas vydávania stravy. My, neskúsení, neostrieľaní, dopustili sme sa zásadnej chyby: bežali sme ku papierni na Bielom Potoku ku kuchyni, ktorá doviezla posilu pre hladné žalúdky. Nemysleli sme vôbec na to, že by Germán mohol nás vyrušiť z kľudného pojedania prípravkov nášho kuchára. Germán – prešibaný vojak, vari len na toto čakal. Len čo sme zbehávali do údolia a dobehli ku voňajúcej kuchyni, spustil paľbu. Sám chtiac ukázať, že sa nebojím a tým chlapcom byť príkladom, nesiem si svoju šálku, aby sa aj na mňa dostalo. Blízko kuchyne (auta s kuchyňou) dopadli štyri granáty. Chlapci, na zem, volám a v tom mi myklo čosi rukou. Pozerám a zo šálky mám len kus dokriveného plechu. Fuk na zem aj s plechom. Pozerám: z tohoto sa veru nenajem. No na šťastie bol tam aj slob. Stačík a svorne sme sa z jeho šálky spolu najedli. Nikomu sa nič nestalo. Vari sme dosiaľ šťastím natrení? Len aby sa nám ďalej takto darilo.

Večer začalo pršať. Darmo sme sa obzerali po nejakej streche: prší vonku, prší aj do zákopu. Nuž do roboty. Celú noc upravujeme okopy a pri nich za krovím a skalou staviame malé zemľanky. Blízko nášho postavenia, Na jazierkach chcela ružomerská Slovenská papierne stavať ozdravovňu pre deti svojich zamestnancov. Stavebný materiál teraz slúži pre nás. Nasťahoval sa tam do domku p. Hrivnák, zamestnanec papierne a teraz on s týmto gazduje. Rád mu podpisujem potvrdenky a celú noc roznášame fošne, hranoly a dosky, aby nám už zajtra nepršalo za krky. Núdzu spraví z nás aj dobrých pešiakov.

Čosi za mojím stanoviskom chodí. Mrknem tam okolo polnoci a srdce mi radosťou zaplesá. Delostrelec kpt. Mičušík⁸⁰ stavia si tam pozorovateľňu. Sťažuje sa, že má len 200 granátov a nemá len poľný ďalekohľad. Nuž v množstve granátov pomôcť nemôžem, ale ďalekohľad veľký aj s podstavcom mám. Ten dám a rád. Len aby keď bude strieľať, presne strieľal. Hneď využijem môjho auta a zájdem sa reku pozrieť do „zázemia“ ku kuchyni a odriadu, čo tam, ako sa naši ubytovali a donesiem do rána aj ďalekohľad. Radosť delostrelca je veľká.

Môj bojový odriad pozostáva z jednej leteckej kuchyne vz. 34, troch nákladných a dvoch osobných aut so zásobami proviantu, šiat, streliva a takých všelijakých pre vojnu potrebných vecí. Našiel som to všetko v poriadku, lebo skladník Matejov a Plesník hoci počuli vybuchovať granáty, stále si mysleli, že sú v barakoch na letisku.

8.september 1944

Svitá. Z pravej strany z poza Brankova začína sa nebo vyjasňovať. Tak nemieni pršať večne? S rozodnením prichádza aj posila. Na naše pravé krídlo pred samú zastávku Biely Potok prichádza prvá pešia rota. To zosilňuje tú hŕstku chlapcov por. Lojza Michaloviča⁸¹. No, nebudeme teda sami. Podarilo sa ju zorganizovať z utekajúcich. Nepriateľ však vidí. Posiela prvé pozdravy a praje nám s nimi asi dobré ráno. Rota prichádza bez dôstojníkov a po prvých výbuchoch sa rozlieza a ustupuje do blízkeho lesíka. Mala tiež straty. Moji chlapci behom streľby vystrčili len jedno oko zo zákopu, aby zistili, či nepriateľ postupuje, či už treba strieľať, ale nevyskočili z neho. Priamy zásah do diery nebol, preto sa ani jednému z nich nič nestalo. Tri diery blízko padnuvšie granáty zasypali, ale nestalo sa nikomu

⁸⁰ Kpt. del. Emil MIČUŠÍK, veliteľ 2. delostreleckej batérie podporného delostrelectva pri 53. pešom prápore.

⁸¹ Npor. pech. Alojz MICHALOVIČ, v SNP pobočník veliteľa 51. pešieho práporu a veliteľ 1. roty 51. pešieho práporu.

nič. Meral som potom vzdialenosti dopadov od dier a boli veru mnohé na jeden až dva metre. „Volltreffer“⁸² však nebol. Chlapci prichádzajú k názoru, že hrudka-búdka a jamka chráni. Ostreľujú sa.

08.00 hod. počujeme zvláštny šustot nad nami. Krčíme hlavy a čakáme kedy buchne. Buchlo, ale nad Ružomberkom. To nám srdce poskočilo. To už naši poslali strašidlo a hľadajú pozorovateľňu. Jáj, aká to bola príjemná hudba, keď sa granát vzdiaľuje, keď jeho hvizd nie je uuiiiiiiíp, ale tajde. Posielame s ním prekliatie všetkým, ktorí sa chcú v našom Liptove rozťahovať.

09.00 hod. po krátkej del. príprave približujú sa k dedine Biely Potok nepr. pásové vozy. Náš delostrelec zahajuje paľbu. Pár striel medzi nich, pechota vyskakuje z vozov, pokropíme ich guľometmi. Zastavujú sa. Ešte im trocha dajme. Ukázali nám chrbty a zmizli za zákrutou cesty. No ide to. Zistil som však jedno. Moji chlapci tej streľbe mnoho nedajú. Veď polovica z nich si v živote vystrelila len pár rán za kriku poddôstojníkov. Tu musím urobiť nápravu.

Za ľavým krídlom 2. roty našiel som si dolinku, kde sa bude pekne cvičiť poľná streľba a hádzanie granátom. Nerozmýšľal som a nerobil žiadne bezpečnostné opatrenia. Vytiahol ja jedno družstvo, dal každému mužovi 20 ostrých a dva granáty, postavil na 300 m na koniec doliny dosky, družstvo na spodný koniec do rojnice a podme. Doska bola nepriateľ a prískoky a paľba, vpred. Nejednen sa uhýbal na prvý raz, keď mu guľomet kúsok za ním spieval, nejednen strieľal pred seba do zeme, ale len zo začiatku. Od pol lúky to už šlo lepšie. Už sa aj v doske objavujú otvory. Priblížili sa na dohodenie granátom. Daj doske – nepriateľovi jeden a kry sa. Bách, bách ozýva sa dolinkou. Chlapci by sa boli aj do myšacej diery schovali. Vztyk, znova. Ruky sa im trasú, ale kým zídeme na spodok, už sú kľudní a ideme znova. Už sa hlavy neuhýbajú, zem toľko nestrieka z pred pušky, ani pohľady nazad nie sú tak ustrašené. No, pôjde to. Tak ako teraz strieľajte do živého. No, granáty hoď smelo. Tváre sa rozžiarili a chlapci dosiaľ z Mokradi neveriac v zbraň začínajú jej dôverovať.

Do stmievania sa vystriedala celá prvá a druhá čata 1. roty. Tí to najviac potrebujú. Sú celkom vysunutí. Do večera sa Nemcom zase nechcelo doliny. Postrašievali, kto sa bál, granátmi až odkiaľsi z Likavky, ale nešli. Popoludní vyslal som hliadku z 2. roty do priestoru Vlkolinec a ku Havranej skale, aby som vedel, či tam voľačo je, alebo nič. Veru dosiaľ nič. Novú hliadku som si veru viedol sám, lebo chlapci jednohlasne aj s veliteľmi potvrdili, že ešte v živote na hliadke neboli. No, tak reku podme. Na večer prišla spojka, že prišla pošta a to úradná. Hja, za týždeň som veru aj zabudol, že kedysi som len v kancelárii sedel a hlavne na to, že sú ešte aj dnes ľudia, ktorí vedia sedieť v kanceláriách. Ba či títo už každý svojho Nemca položil?

Bolo treba upraviť zamestnanie pre mňa aj pre mužstvo. Zariadil som si to takto: Pre mužstvo: raňajky pred svitaním (pozostávali z večere a raňajšej kávy), obed po zotmení. Medzitým, keď nepr. strieľa kryť sa a biť ho, keď nie čistiť zbrane, pozorovať a oberať lieskovce, ktorých tam bol Pán Boh pre povstalcov v ten rok prichystal v plnej hojnosti. Denne tri družstvá výcvik v streľbe a jedno na hliadke.

Pre seba: denné tak ako u mužstva a poobede okolo 8. hod. večer hybaj do doliny Vyšná Matejková, tam kde sa odráža cesta na Smrekovicu, popoháňať trocha aj úradného šimla. Tu som si v kľude, mysliac pri tom na mojich chlapcov, napísal rozkazy a okolo polnoci poberal sa späť do postavenia. Bol som ja len šťastný človek: bunker som mal za skalou a len po jej bokoch bol výhľad do doliny (teda granát ma nemohol trafiť kým som bol v ňom, a aj to sa stalo niekedy) a neďaleko neho akási dobrá rodina z Bieleho Potoka poskytla mi skvostný byt v podobe poloplného senníka. Tu oblečený ľahol som po polnoci do voňa-

⁸² Priamy zásah.

vého sena a pospal, keď sa dalo do svitania, snom spravodlivých. Všetko by bolo bývalo v poriadku len veliteľ 1. roty mi ukradol zo senníka dvere a poniektoré noci potom do neho veľmi fúkalo. Nemohol som však nič počať, lebo mal nimi zakrytý bunker. Nuž vďaka tej dobrej rodine za toto pohodlie. Len strach som mal. Čo keď by Nemec obišiel poľné stráže a príde bližšie. Ja tak občas chrápem a tie tri hodiny spánku na zdravom vzduchu bol veru spánok taký, že ma mohol aj cez senník prehodiť, nezobudím sa. No, príde Nemec a podpáli mi seno pod hlavou. Neprišiel. Báľ sa on, podlá duša.

9. september 1944

Hneď za rána strieľa 3. čata 1. roty. Už sa iste behom noci oboznámili ako to u mňa na strelnici chodí, preto hlavy neuhýbajú a zásahov je viac.

8.30 del. prepad. Čo sa jašíte? Veď je už zem okolo nás porytá, ani by tam divie svine bývali. Nad postavením sa kúri. Trnien čo bude. Vraciam sa do postavenia, ale kým som tam došiel paľba ustala. Lumpi, oni na svitaní videli náš pohyb na strelnicu, alebo nás chcú pravidelne kŕmiť? Obhliadam postavenie a úžas. Dva plné zásahy do dier 3. čaty. Strelec prvého družstva a pozorovateľňa čaty to dostali. Na šťastie boli obidvaja na strelnici. Náhoda? Šťastie? Do večera boli strelištia opravené.

Hliadka slob. Mušutu Petra zistila, že okolie Vlkolinca je ešte nie obsadené a Nemci len silnejšími hliadkami hliadkujú.

13.45 vyletujú čiapky mojich vojakov zo zákopov. Čo to len je? Akési lietadlo vrčí. Pazerám hore a tam stará známa „kravka“ Š-328⁸³ doprevádzaná B-534⁸⁴ letí priamo nad del. postavenia nepriateľa a púšťa mu tam akési pozdravy. Fotografuje a za chvíľu sa poberá späť. Pätštovka si to dva razy napikovala, pokropila kohosi zo svojich štyroch guľometov a celkom prízemným letom ponad naše hlavy sa vyťahovala hore nad šturec. Od priletu Nemci po oboch zbesnene páľili zo svojich štvorhlavňových guľometov. Naším – nám – odvážnym šťastie praje. Ako som pozdejšie zistil, bola jedna aj druhá prederavená, ale nie smrteľne. Mali ste vidieť stisnuté päsťe našich chlapcov, keď sa päťštovka plazila od Ružomberka na nás a nepriateľ po nej rezal. Ale zase tá radosť, keď nad nami začala naberať výšku. No, veru ináč nám svietili oči. Veď nie sme sami. Máme delostrelcov, máme lietadlá.

Dlhá chvíľa je sedieť na jednom mieste po celý deň a k tomu ešte ani nemať dostatok jedla a fajčiva. Zobral som sa preto pred večerom poza kričky a skaly k autu a poď do Osady hľadať pomoc. Veliteľ pplk. Černek uznal, že je to veru asi dosť neprijemné a preto mi poradil, že aby som išiel za intendantom kpt. Czaykom⁸⁵ a ten mi voľačo dá. No, intendant je intendantom a bude ním aj po smrti a tento bol taký, že som sa veru s ním nemohol dohodnúť. No, ale aby bol aj vlk sýty aj baran celý, pošle mi na večer trocha liehovín. Poslal. Za vojenský kotol studeného piva. Nebolo ho do čoho dať, po dosť chladnom obede nechcelo nijako dolu hrdlom. Svoju nespokojnosť som prejavil v hlásení a na druhý deň poriadnou hubovou polievkou a príslubom, že keď dostaneme ešte raz pivo, dovediem p. intendanta za najväčšej paľby do postavenia a strčím ho pred zákopmi do kotla s pivom. Nech skúsi ako je to. Večer mi predal bača pod Smrekovicou 50 kg syra a to už bolo voľačo lepšie. Ba chlapci doniesli od neho aj zinčice.

Postavenie je už dosť zbavne vybudované a preto za postavením, keď viem, že nieto jednotky, ktorá by nás vymenila, aby som mohol svoju jednotku lepšie pocvičiť vzuďu,

⁸³ Pozorovacie a ľahké bombardovacie lietadlo Letov Š-328.

⁸⁴ Stíhacie lietadlo Avia B-534.

⁸⁵ Kpt. int. Ernest CZAYKA, * 12. 1. 1913 Košice – † ?, prednosta intendancie VI. taktickej skupiny.

zaisťujeme sa pre všetky prípady na dlhšie. Z letiska dotiahli sme so sebou kompletnú, letiskovú ošetrovňu aj s lekárom a jeho pomocníkom. Aby chlapci mali istotu, že v prípade poranenia budú náležite a ihneď ošetrení, dávam stavať dôkladný bunker s akumulátorovými svetlami blízko za postavením na konci skrytého úvozu. Taktiež, predpokladajúc raz aj silnejší nápor, prisunujem i v noci za postavenie časť munície (tiež z letiska) a stavíme výdajňu. Staviam si tiež telefónnu linku a pripojujem ju na Veselovú v zastávke. Večer mi nedá spať. Som starý guľometník, učil som sa s nimi narábať pred 14. rokmi a to by bolo čosi lepšie ako len tieto ZB guľomety. Vstávam a hneď idem do Osady hľadať voľáča. Veliteľ úseku prisľubuje, že majú z Bystrice dodať aj ťažké guľomety.

10. sept.

Ráno je na horách utešené. Slabý mrazík farbí trávku na bielo a ranné hmly, prevládajúce sa nad dolinou chránia nás pred pozorovaním. No, zvýšme chlapci ostražitosť, aby nám voľakto neprišiel až ku kožuchu. Využil som kľudu a pobral sa do Osady hľadať guľomety a guľometníkov. Na hornom konci v stodole mal sklad npor. Kostolný⁸⁶ a veru už mal aj dva ťažké guľomety. Len kto bude z nich strieľať. Najradšej by som sám, veď som ich mal kedysi rád, ale nemôžem byť aj strelcom aj veliteľom. Náhodou som na dvoch, ktorých hľadenie vzadu už omrzelo. Bol to jeden rtm. hosp. starý guľometník (meno mu už žiaľ! bohu neviem, lebo zakrátko bol odvolaný) a rtk. Krakovský z odevného skladu skupiny, tiež bývalý guľometník. Títo si ešte zohnali po dvoch chlapcoch a už sme guľomety za dedinou aj vyskúšali, položili na auto a pod' do postavenia. Opatrne povytískali sme hlavne z hustého krovia a hneď začali budovať stôl.

Obrana sa zosilňuje. Na poludnie blíži sa lesíkom k zastávke väčšia skupina. Sú to dve rotý 52. práporu. Už sú lepšie organizovaní a zaujímajú postavenie na našom pravom krídle. Ďalší prápor sa vraj už tiež organizuje v Osade.

Organizácia skupiny podľa pplk. Černekom vydaného rozkazu bola dnes: VI/51 prápor⁸⁷ sa organizuje v Osade, VI/52 prápor⁸⁸ zaujal obranu dnes, VI/53 prápor sme my, skupina kpt. Dana Gondu⁸⁹ je v Ľubochňanskej doline, veliteľstvo úseku v staničnej budove zast. Biely Potok a veliteľstvo skupiny v Lipt. Osade.

Popoludní. Hovieme si na milom slniečku za lieskami pri svojich dierach. Naraz počujem delostrelca Mičušíka: libela ... náplň ... a pál! Už aj môj pozorovateľ hlási nepr. tank a vozy s pechotou sa približujú k dedine Biely Potok. Čo približujú, už sú v dedine, už z nej vychádzajú. Už sviští nad hlavami prvý granát. Dopadol presne pred prvý voz nepr. Zoskákala pechota, rozliezla sa po poli a už letí do nej druhý pozdrav.

Moji guľometníci zasadzujú zbrane do pliec. Počakajte chlapci, až budú bližšie. Nechce sa im vari veľmi, lebo sa zo zemiakov nedvíhajú. Letí tretí granát. Už sa prví zdvihli. No, tak do nich. Sme na kopci, vidíme ich dobre. Nože im po hlave, aby nekrivali. Aj ťažké guľomety sa rozhovorili. Nemec uznal, že s nami nie je žiadna reč, obrátil vozy a pod' kade ľahšie. Bolo ti to treba? Musel si si ešte aj poniektorých na rukách poodnášať.

Chlapci si mädľili ruky uspokojení, že sú už ostrieľaní bradáči. Pred večerom vybral som sa poďakovať Mičušíkovi za krásnu strelbu. Vzal som mu fľaštičku slivovice, čo žena

⁸⁶ Npor. Karol KOSTOLNÝ, veliteľ podpornej mínometnej jednotky.

⁸⁷ Krycí názov Liška.

⁸⁸ Krycí názov Jeleň.

⁸⁹ Stot. jazd. Daniel GONDA, * 12. 1. 1909 Horné Žemberovce – † 13. 9. 1944 Ľubochňa, veliteľ vojenskej skupiny „Gonda“ 1. čs. armády na Slovensku.

cestou akýchsi spojok poslala od mamky. Dozvedel som sa, že je už s deťmi doma, že sa od 1. sept. potulovala kým sa z Mikuláša dostala do Pukanca. No, hlavne, že žena a deti sú v dobrých rukách.

Jaj, kdeže som to? Len čo som prišiel na pozorovateľňu začal ju Nemec makat'. Našiel ju a bolo nám tam za 5 minút teplo. Vystrelil na ňu len 30 rán raz na raz. Rozvítal zem, ale do dierky netrafil. Podrobne som toto opísal vlni v denníku Bojovník pod titulkom: fľaška slivovice. Aj tá odhodená mnou za skalu ostala celá. Len vysoké vedenie, stromy, senník a zem boli okolo nás rozstriekané.

Náš pozorovateľ zistil, že je veľmi vpredu a pobral sa za noci o pol km ďalej.

11. sept. 1944

Už večer som sa rozhodol ísť sa pozrieť odkiaľ Nemec na nás pere. Moje mužstvo už dvoj-týždňoví vojaci boli by šli všetci. Poveril som Karola Bielčíka výberom sekáčov a ráno na svitaní sme vyrazili. Zašli my cez Vlkolínce až na ružomberský lyžiarsky môstik a odtiaľ našli tých, čo nám nedajú spokojne jesť a spať. Potukali sme na nich z blízka (boli si istí, že k nim dozadu nikto nepríde, lebo ani stráže nemali) a keď už začali po nás hodne mínami prať vzali sme nohy na plecia a pod' ho ku svojim. Spojky doniesli, že na druhý deň kopali v Ružomberku 11 jám. No, dajú snáď na čas pokoj a títo na veku. (Podrobne som prepap opísal v časopise Odkaz r. 1947.) Teda odplata na Bielom Potoku, prvá odplata bola riadna. Hliadka dostala v rozkaze skupiny pochvalné uznanie.

Toto bol prvý prepap v tyle nepr. v celom úseku. Snáď sa nájdú aj iní, ktorí pôjdu, aby sme buntošníkov vyhli.

12. sept. 1944

Administratíva začína normálne fungovať. Aspoň v Bystrici. Denne prichádza viac a viac pošty a vybavovanie trvá aj dve – tri hodiny denne. Vidno, že sa štáb rozrastá a každý chce vyvinúť činnosť.

Do B. Bystrice odovzdané prebytočné vozidlá práporu, dovezené z Mokradi: 12 Tatra 27, 2 Tatra 57, 2 Tatra 77, 1 Tatra 29 (autobus), 1 Tatra 82, 1 Ford, 1 Škoda ST6LD. U práporu som si ponechal 1 Tatra 77, 1 Steyer 220 (miesto motocyklu) 2 Ford a 1 Tatra 27. Taktiež som let. skupine Bystrica odovzdal všetku prebytočnú leteckú výstroj, aut. materiál a poh. hmoty. Zbytočnej príťaže som zbavený a môžem s kľudom bojovať a príp. aj útočiť, lebo ustupovať. Toto druhé sa mi nechce. Do útoku sa zase skupina nechystá, hoci nepriateľ po tieto dni nevyvíja skoro žiadnu činnosť a musíme si na neho chodiť k Ružomberku. Denne dva – tri razy sme pokropení jeho delami a mínometmi, inak sa mu do doliny nechce.

16.sept. 1944

Večer mal byť vystriedaný VI/52 prápor. Celý deň kľud a v hodinu vystriedania začal kropiť. Zrada. Jasné. Medzi nami sa pohybujú zradcovia.

17. sept. 1944

Obsadzovaná dôležitá výšina Ostrô a zriaďovaná na nej del. pozorovateľňa (kpt. Kosorinský⁹⁰). Len čo došla prvá skupinka na vrch, začalo sa z nej kúriť od nepr. granátov. Zase zrada. Začali sme kontrolovať každého, kto sa v postavení, alebo blízko neho objavil. Podozrení dvaja príslušníci akejsi dobrovoľnej samaritánskej služby. Ta s nimi ku stromu a guľku

⁹⁰ Npor. (od 10. 10. 1944 kpt.) del. Juraj KOSORINSKÝ, pridelený dôstojník na veliteľstve delostrelectva 1. čs. armády na Slovensku

im. Zrádanie na čas prestalo. No, oteraz budeme opatrnejší. Nie každý, kto sa pohybuje medzi nami, chce bojovať.

Istota bude istota. Radšej zastreliť jedného nevinného, ako jeden má zapríčiniť smrť niekoho z nás. Nie sme ešte vojaci. Ešte nám chýba veľa ostražitosti, viac ostražitosti, nedôverovať každému. Ved' nemáme ešte žiadnych preukazov a poznáme sa len podľa tváří. Istejšie je cudzinca zneškodniť hneď pri príchode.

18. sept.1944

Pozvaný som na veliteľstvo let. zbrani do B. Bystrice. Teda je mi dopriané vidieť „srdce“ povstania.

Účel: akési nedorozumenia medzi jednotlivými veliteľmi peších leteckých jednotiek. Ja som na Bielom Potoku, Haluzický⁹¹ na Čremošnom, Minka⁹² na Telgárte a Kubica⁹³ na Troch Duboch. Každý sme na inom úseku frontu a vraj mali byť medzi nami trenice a zvady. Vysvetlené, že akési baby v leteckých uniformách, ktoré nemali v Bystrici čo robiť, natárali, bojac sa o svoje prvenstvo o nejakých klebetách medzi bojujúcimi veliteľmi. Vysvetlilo sa, že je to babský tlach a že sa to len o nás veľmi zaujímajú desiatky darebákov a dôležitých štábov sediacich v Bystrici.

Môj dojem zo „srdca“ povstania bol veľmi špatný. Na Bielom Potoku a podľa rečí ostatných bojujúcich veliteľov v každom úseku frontu chýbali dôstojníci a hlavne odvážni dôstojníci. (Prvé dni, mimo môjho práporu, u ostatných práporov okrem veliteľa a jedného, lebo dvoch záložníkov, boli len čatári). V Bystrici som stretol stovky skvelých bojovníkov. Každý na prsiach dva granáty, na pleci automat a mnohí mimo toho ešte na opasku granát. Bojovali. Ej, skvele bojovali. Zostal som tam do noci a videl som ich kruté boje. Národný dom, 5-ka, 6-ka, ostatné hotely, krčmy, quelby a dupárne, všetko preplnené bojujúcimi, hlavne dôstojníkmi a Židmi. Bojovalo sa o litre – dva, nestačilo víno, treba sa potúžiť aj ostrým (ale nie Ostrô 1062), bojovalo sa päťami (ako na Ostrom), zubami, nechtami a hlavne so ženami. Verím, že heslo „carpe diem“ malo svoje odôvodnenie, ale nie v Bystrici. Preplnená Bystrica bola hotovou Sodomou a Gomorou. Ba ešte voľačo horšie.

Tu som zbadal, prečo sa v poli musia zakladať všetky protokoly, ako v mierovej posádke. Ved' štáby na veliteľstve na zbore boli na 250 % preplnené. Zisťoval som si, prečo je nie ten, onen, pešiak, delostrelec na fronte? Toho si pridržal jeden, hentohto druhý, tento už tam mal byť, lenže je chorý, tento spravuje materiál zo skladu do kšeftu a tak bolo dôležitých pracovníkov a bojovníkov, že povstanie div – divúci, že neskrachovalo hneď v prvé dni. Zišiel som sa so známymi Bystričanmi (J. Bakoš, S. Velebný a mnohí iní) osvetlili mi to “srdce” povstania dôkladne. Stovky lumpov, darebákov, kšeftárov si tam lebedilo ani psi na pazderi.

V jednej lepšej spoločnosti – domácnosti pri večeri padla poznámka: Co tam děláte, proč ty Němce používáte, nač ste tam? Že som sa so spoločnosťou rozišiel s poriadnym detvianskym pozdravom je zrejmé.

⁹¹ Mjr. let. Ivan HALUZICKÝ, * 9. 3. 1913 Uherský Brod (Česko) – † 3. 11. 1965 Bratislava, veliteľ motorizovaného práporu „Haluzický“, 9. 10. 1944 bol letecky presunutý do ZSSR, po preškolení na sovietsku leteckú techniku ustanovený za veliteľa 2. čs. stíhacieho leteckého pluku 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR.

⁹² Npor. let. Michal MINKA, * 3. 2. 1919 Piteľová, okr. Kremnica – † 20. 4. 1945 Poręba (Poľsko), veliteľ pešej rotý Školy leteckého dorastu, 10. 10. 1944 letecky presunutý do ZSSR, šturman 1. čs. stíhacieho leteckého pluku 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR.

⁹³ Kpt. let. Belo KUBICA, * 7. 10. 1914 Osuské – † 22. 4. 2004 Bratislava, v SNP do 10. 10. 1944 veliteľ letiska Tri Duby, letecky presunutý do ZSSR, od 12. 11. šturman 3. čs. bitevného leteckého pluku a od 10. 3. 1945 zástupca veliteľa 3. čs. bitevného leteckého pluku 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR.

Porozmýšľal som si o tom všetkom a bolo mi celkom jasné, prečo chudák Černek nemohol zohnať dôstojníka za veliteľ čaty. Bolo mi jasné, prečo sa na všetkých frontoch, mimo tých kde boli zasadené letecké jednotky, ktoré išli zo svojich posádok "komplet", ustupovalo bez boja a utekalo do Bystrice (v tento deň došli od Handlovej dve jednotky. Veliteľ bol ráno na štábe prvý a hlásil, že má všetko mužstvo pobité, ale do večera bolo tam skoro všetko jeho mužstvo.). Presvedčil som sa, že neoprávnené štatariálne tresty pre mužstvo, ktoré opustí svoju zbraň a postavenie nie sú celkom oprávnené, že pes je zakopaný inde: v B. Bystrici.

Už vtedy sa začalo v armáde „banskobystrickej“ bojovať o hodnotu postavenia a v civilných kruhoch o plné válovy a teplé hniezda. Môj dojem som vyjadril mjr. Tóthovi, veliteľovi leteckých zbraní u I. ČSA v B. Bystrici slovami: Prosím Vás, nevolajte ma viac sem, lebo prídem s čatou automatčikov a polovicu tejto bandy tu vystrielim.

Rozčarovaný, namrzený som sa vracal do svojho postavenia, medzi svojich chlapcov. Tu nebolo intríg, nebolo štvania, dôstojník bol rovnako ohrozený ako vojak, boli sme si všetci rovní v radoostiach, slastiach aj v utrpeniach. Tu sa žilo spokojne.

So zadostučinením som si prečítal pozdejšie nariadenie gen. Goliana o treste smrti pre lumpov v Bystrici a vyčistenie darebákov – oficirov z Bystrice. Žiaľbohu, toto všetko už bolo pozde, morálka šla dolu vodou a bojové úspechy s ňou. Správny bol rozkaz Viestov⁹⁴ o vyprázdnení Bystrice, hlavne Židov a kšeftárov. Toto už však povstanie nemohlo zachrániť.

20. sept. 1944

Len jednu zaujímavú príhodu, ba dve si na tento deň pripomínam. Strel'ba, ostreľovanie, zosilňovanie obranného postavenia, oprava rozbitých a poškodených opevnení, to bolo dnes a denne bežné. V priestore 2. čaty I. roty dal postaviť veliteľ skupiny na miesto môjho ťažkého guľometu kanónik Oerlikon, neďaleko neho svetlomet, aby v prípade nočného útoku mohlo byť účinne strieľané na nepr. tanky. Vycvičili sme sa strieľať z ruských protitankových pušiek, z amerických protipancierových zbraní a boli sme presvedčení, ja aj moji vojaci, že keď Germán zaútočí tankami aj bez špeciálneho kurzu si niektorý z nás tých 10.000 K zarobí.⁹⁵ To však bolo bežné. Bežné bolo hliadkovanie a menšie stretnutia sa s nepr. hliadkou. Bežné bolo šťastie, ktoré mňa a mojich stále držalo ako čert zlú dušu, lebo dosiaľ som mal u práporu len niekoľko menších škrabnutí, na ktoré majiteľ ani nebol hrdý.

Prvá príhoda. Ráno medzi 8 a 9 hod. kropil nás zase Germán strašidlami. Už to neboli strašidlá, lebo sme sa ich nebáli a to čo chcem napísať práve dokazuje náš zvyk na strel'bu. V dobe medzi výstrelom a dopadom preskakujem z diery do diery, aby som videl a vedel čo, ako sa chlapci držia. Skočim u 2. družstva 2. čaty I. roty k vojakovi Janovi Valovi, inak strelcovi zo samopalů a čo vidím: holí sa. Po pamäti, len hmatom si odkrajuje chl'p za chl'pom. Hovorím mu: Jano, porežeš sa, veď sa ti ruka zatrasie keď blízko padne a v tom už uuuúiiii-žup a capol tak tri metre od jamy. Jano sa holí kľudne ďalej, len si odpľul. Neporezal sa. Spokojný som vyskočil z jeho diery a prebehol k susedovi des. Šutorovi. Chlapci sú už ostrieľaní a s týmito sa nemusím báť ani silnejšieho náporu. Druhý veselší prípad: Kuchyňa, kanceláriu, slovom odriad som mal, ako som bol už spomenul, 4 km vzadu na ceste na Smrekovicu. Tam mal svoju vilku pán Smotana, drogist z Ružomberka. Ako náš človek ušiel pred

⁹⁴ Div. gen. Rudolf VIEST, * 24. 9. 1980 Revúca – † marec ? 1945 Nemecko, od 7. 10. 1944 veliteľ 1. čs. armády na Slovensku.

⁹⁵ Podľa tajného rozkazu Veliteľstva 1. čs. armády na Slovensku č. 30 zo 4. 10. 1944 mala byť jednotlivcovi alebo skupine vojakov za zničenie nepriateľského tanku vyplatená finančná odmena 10 000 Ks. Vojenský historický archív Bratislava, f. 1. československá armáda na Slovensku, šk. č. 5, sign. 4/B/37/5. Prílohy k vojnovému denníku.

Nemcom s nami a žil si spokojne pod našou ochranou. V jeho včelíne bez včiel zariadil som kanceláriu a skladište. Tam sa v noci dobre úradovalo. Ponúkol mi deň predtým, že sa môžem v jeho kúpeľni v teplej vode vykúpať a že po kúpaní dovoľuje si nás pozvať (poniektorých) na večeru. Dobro to padne, teplá voda, keď som sa už tri týždne len v potoku pri jazierkach čľapkal. Na večeru zabil bravca a prichystal pre 10 ľudí štyri litre vína. Spravili sme z toho banket, slávnostnú večeru, na ktorej sme si spomenuli aj našich padlých parašutistov z ŠLD⁹⁶ od Telgártu a po slávnostných rečiach sme mu vypili všetku zásobu, ešte dva razy 4 litre. Mal z toho žiaľ aj radosť, že nás mohol takto pohostiť.

21. sept. 1944

Môj prápor VI/53 bude dnes vystriedaný. Chlapci skoro nadávajú. Boja sa, že si bez dennej streľby nezvyknú. Verili v zbraň, granát im dosiaľ do diery nepadol, nuž prečo by mali ísť voľakde do zadu darebáčiť?

Vystrieda nás VI/52 prápor.

Náš nový úsek bude Lipt. Lužná – Nem. Ľupča⁹⁷ a vystriedame tam dve samostatné rotý: npor. Gašpar⁹⁸ a stot. Šprtel⁹⁹.

Na striedanie vydal som podrobný rozkaz, nachádzajúci sa v archíve u Povereníctva informácií.

Začali sme striedať o 20.00 hod., teda po zotmení. Striedanie prešlo hladko. Chlapci si zapochodovali kúsok a tam ich prebrali vlastné autá a zaviezli do Lužnej. Tu už boli pripravené stodoly, aby sme sa raz všetci pokope vyspali na sene.

Vystriedalo sa s nami aj počasie a pri príchode do Lužnej začalo riadne pršať.

22. sept. 1944

Moja 1. rota preberá postavenie rotý Gašpar okolo Lužnej, 2. rota postavenie rotý Šprtel v Ľupčianskej doline.

Bral som so sebou aj dve družstvá ťažkých guľometov. Nevieť prečo, ale guľometníci, hoci neboli príslušníci letectva, nechceli sa s nami rozlúčiť a podarilo sa mi [od] pplk. Černekovi dostať ich so sebou.

Striedanie bolo za bieleho dňa, lebo úsek nebol pod priamym pozorovaním nepr., veď bol 15 km vzdialený od frontu.

Hlavná úloha bola: strážiť Ľupčiansku dolinu nad Ľupčou a Ludrovskú dolinu, aby tak bolo z boku chránené gro skupiny, nachádzajúce sa v doline Revúcej, južne dedinky Biely Potok.

Celý úsek práporu bol 9 a 1/2 km. Palebné postavenia v okolí Lužnej boli však veľmi nevýhodné pre krátky priestor pozorovania.

Teraz začala na nás prichádzať jeseň so svojimi krásami. Pršalo deň, pršalo dva, bunkery a skrýše postavené našimi predchodcami sa zvalili, žilo sa v blate, spalo sa v blate, nik na nás nestrielal, chuť do boja opadala,

Nariadil som postaviť dokonalé, pevné a teplé zemľanky, silné a bezpečné streliská a pozorovateľne. Drevo sme doviezli z osadianskej pily a z okolitých lesov, klinec, kramle a dechtový papier bola troška robota pre nás. Nikde ho nebolo, ale dozvedeli sme sa, že v Lipt. Teplej je továrnička na sloľovaný papier. Ale sú v nej Nemci. Všetci práve preto si

⁹⁶ Škola leteckého dorastu.

⁹⁷ V súčasnosti Partizánska Ľupča.

⁹⁸ Npor. pech. Matej GAŠPAR, v SNP veliteľ 2. rotý 52. pešieho práporu.

⁹⁹ Kpt. jazd. Stanislav ŠPRTEL, v SNP veliteľ 1. rotý 52. pešieho práporu.

musíme ísť preň, že sú tam Nemci. Vypozorovali sme, kedy z Nemeckej Ľupče odtiahne tanková hliadka, ktorá sa tam dosť pravidelne zdržovala, zašli do Ľupče na nákladných autách, preobliekli do sedliackych šiat, granáty a pištole do vrecka a šli sme si kúpiť. Platiť sa neplatilo, napísala sa potvrdenka, naložilo sa všetko na 5 sedliackych vozov a pekne – bez rušenia, poškúliac bokom na Germána sledujúceho a spytujúceho sa čo budeme stavať, odviezli sme si náklad domov – do hôr. Za týždeň mali chlapci byty, že by sa za ne dnes ani bytové komisie nemuseli hanbiť a prenajali by ich krásne. Bunkery – zemľanky vo svahoch, s posteľami, oknami, vyložené doskami a riadne vystužené, suché, no radosť žiť. Kachličky v každých. Len myši nedali pokoja a nakusovali zásoby chleba a iných potravín.

Strelištia a pozorovateľne boli úplne bezpečné. Proti komu, však veď my tu aj zošedivíme kým sa nám sem voľakto dostane, hovorili chlapci. V Ľupčianskej doline za pomoci ženístov, ale hlavne za vedenia kpt. Šumichrasta, postavená mohutná protitanková prekážka s mostom pre vozy, ktorý sa dal za pár minút rozobrať.

Začali sme žiť ako páni. Veliteľstvo som si zriadil v Ľužnej, kde bola I. rota. Medzi postaveniami boli kúpele Železnô. Toto treba využiť. Zariadili sme si kúpanie mužstva pravidelne raz týždenne, začala sa pestovať osвета, prednášky. Povolal som farárov npor. Murgaša a npor. Zemaníka¹⁰⁰ a chlapci sa mohli pomodliť ako doma na dedine.

Bola však aj chyba. Môj doktor, slob. Politzer zistil, že v Ľužnej sa objavilo viac prípadov týfu. No, pomoc bola ľahká. Pplk. Paškan¹⁰¹ arm. hygienik postaral sa o nás a zakázal piť vodu, ale pridelil čaj, cukor a kávu. Tu som mal zase smutné skúsenosti s intendantom. Ten mal len rád plný sklad a seba, ale my, aby sme nemali nič.

Vôbec, keď už som pri tom, neviem sa zniest' s tými modráčkami. Koľko razy som našiel pri kuchyni môjho proviantného, keď sa pre neho piekli pstruhy, mäsko, ale pre nás by bol dal len suché zemiaky. Až som ho potom vyhнал na dva dni na hliadku, aby vedel ako je to nejest' 48 hodín a dal mu patričné ponaučenia a nakoniec ho vyhнал, mal som stravu u práporu, že mi ju celá dolina závidela. To tak dobre varil Dr. Hudcovský z Ružomberka. Nechcem ich haníť, ale každého druhého intendanta a hospodára by bolo treba pred vykročením z kasáreň do poľa odstrelit' a mužstvo by bojovalo lepšie, podalo raz taký výkon. Prečo? Mimo môjho práporu (ja som bol s intendantom na válečnej nohe) nedostávala ani jedna jednotka správne cigarety, liehoviny a takéto náležitosti. Ja však som mohol dostať na HS¹⁰² koľko som len chcel kúpiť cigariet pre vlastnú potrebu. Z čoho? No, nehaňme ľud svoj, že je chybný. Slovák je chudák a preto má v krvi, aby si volačo privyrobil. Chce postupovať hore aj na úkor iných. Až budeme zaistený hmotne tak, že keď si nechám na ulici peňaženku a nikto mi ju nevezme, potom môžeme takéto maličkosti aj zazlievať. Kamže to však zabehávam?

Keď sme už boli po týždni dokonale usalašení a nikto nám pod ranu neprišiel, museli sme si ísť pozrieť Germána sami. Veď načo sme tu. Poniektorí moji príslušníci sa dosť dlho na mňa hnevali, že som ich posielal keď to nebolo treba, ale sám som išiel prvý a preto nemohol mi nikto nič vytýkať (len snáď keď by z strachu o svoju kožu). Hliadkujeme do dolín zvažujúcich sa do Považia. Zájďeme si v noci do Ľudrovej, Štiavnic, Sliačov, Krmeša, Vlachov a Teplej (obce obsadené Nemcami) a sem-tam si každý svojho nájde. Donášame správy, zajatcov neberieme. Načo to chovať? Šťastie nás neopúšťa. Raz prinesú chlapci prestrelenú prilbu na hlave (hlava ja celá), inokedy má strelené do pušky, črepinka granátu pretrhne šaty, ale sme všetci.

¹⁰⁰ Npor. duch. (od 10. 10. 1944 kpt.), prednosta rim. katolíckej služby veliteľstva VI. taktickej skupiny.

¹⁰¹ Pplk. zdrav. MUDr. Ján PAŠKAN, * 27. 1. 1907 Ochtiná – † 1. 9. 1989 Bratislava, zástupca prednostu zdravotnej správy I. čs. armády na Slovensku.

¹⁰² Hospodárska správa.

Lekár mi hovorí, že nám chýbajú lieky a vraj ani Korytnica, ani Bystrica ich nemá nadošť. Hlavne je bieda o vitamíny. Jaj, veď len treba povedať a vec sa zariadi. Zobral som si zoznam potrebného, Jana Michalku por. z Ploštína, Karola Bielčíka a reku poďme. Poznal som dobre VZS¹⁰³ v Mikuláši a jeho veliteľa (ten už bol v Nemecku, ale jeho žena Češka, Milena, bola tam, tiež bývalí dôstojníci nešli s nami) podarí sa len voľačo na nich vymámiť. Pekne popod hory do Ploštína, tam sa odložili uniformy, obliekli sme sa za murárov a pod. Karol šiel vyšetrovať stav letiska Mokrad' a ja s Michalkovým bratom ako riadny murársky pomocník do Mikuláša.

Vo vrecku pištoľka a v druhom granát a smelo sa na Vrbický most. Stoja na ňom dvaja postí¹⁰⁴, potia sa mi dlane, ale len smelo. Nevšimli si nás. Vo Vrbici som sa stretol s ing. Fedorom Dropom a ten ma hneď poinformoval čo kde je. VZS je vraj obsadený Nemcami, ale sú tam aj Bálintovci. No, to je dobre.

Post stál pred bránou, ale zo sokolského ihriska dalo [sa] do bytu Milene cez plot ako na vohľady a už som v objektoch. Milena, ktorú Nemci strážili v noci, aby sa jej ako manželke mjr. SS nestala krivda, trocha sa preľakla, ale uspokojila sa keď som prehlásil, že u nej bude najistejšie nocovať. Previedla má do bytu Bálinta Laca a ten hoci sa sprvu krútil, do rána pripravil všetko potrebné. Bolo toho za dobré dva batohy. Ráno zase cez plot, Milena podala batohy a naložení ako mule, naplnení správami od dr. Terena a dr. Rajniaka, ktorých som si v sprievode Mileny dovolil navštíviť, zase nie k ich velikej radosti (čo sa však dalo robiť?), pochodovali sme k poslednej prekážke – Vrbickému mostu. Ten bol hranicou medzi územím našim a nemeckým. Nemci vari mali slepé oči, nechali nás voľne prejsť. Bola to Wehrmacht a tí boli radi, že sú ešte nažive. Do večera zase popod hory 45 km do nôh a sme znova ako doma.

Takto som bol v Mikuláši dva razy. Mal som sto chutí vybrať celý nem. dôstojnícky zbor z jedálne Európa, ale dr. Teren ma prehovoril, že by to bola škoda, lebo veliteľ mesta mjr. Kühne, profesor z Hamburgu, je vraj veľmi zhovievavý a po týchto by mohli prísť horší, takže našim činom by sme spôsobili represálie proti civ. obyvateľstvu. Mal pravdu. Veď z Mikuláša sa odnášalo všetko do Iľanova a odtiaľ do Demänovskej doliny a tam si to preberala armáda a dopravovala na hranskú stranu Nízkyh Tatier. Cirkusáckym kúskom by sa bolo toto všetko znemožnilo.

V Železnom bolo výcvikové stredisko partizánov pod velením npor. Krzysteka a na hornom konci Lužnej štáb veliteľa Veličenka. Sprvu sme sa nemohli dohodoriť o spolupráci, ale po dlhšom presviedčaní uznali a prispôsobili sa. Nebojovali však rozumne. Znepokojovali tiež obyvateľstvo Liptovských obcí, ktoré bolo plne na našej strane a takto viac razy znemožnilo nám uskutočnenie poctivo pripraveného prepadu. Uvediem prípad. V obci Vlašky bola nepr. posádka v sile dobrej čaty. Všetko Wehrmacht, mimo niekoľko SS manov. Pomocou hájnika z Krmeša podarilo sa nám naviazať s nimi styk a presvedčiť ich, aby prešli k nám, že sa im nič nestane a nemusia každú chvíľku čakať od nás prepad a pobitie. Dohovorené bolo presne miesto kde nechajú zbrane a ako zneškodníme SS. Tri hodiny pred našim príchodom zašiel tam partizánsky odriad a bez rozumu začal strieľať a hádzať granáty. Wehrmacht vidiac, že sme to nie my, opätovala paľbu, traja partizáni boli ťažko ranení a ostatní ustúpili. Viac sme spojenie nedostali. Podobný prípad som mal v Ludrovej, kde zase ustúpili Nemci a partizáni nám doviedli 40 zajatcov – civ. obyvateľov Ludrovej. Mimo toho zapálili štyri domy a viacerých civilov ranili cez okná.

Postavenie nad Nem. Ľupčou je priechodové postavenie pre styk s Liptovom a Oravou. Tadiaľ prechádzajú vozy, prichádzajú k nám civ. osoby liptovských dedín aj so zbraňami.

¹⁰³ Vojenský zdravotnícky sklad.

¹⁰⁴ Členovia stráže.

Tadiaľ sa šuchnú vojaci utekajúci ešte stále z východných divízií. Tu sa vykonáva kontrola a preverovanie. Tu sme zachytili niekoľko členov HG s VOP¹⁰⁵ podpísaným plk. Golianom. Tadiaľto prešla skupina Jamriškova¹⁰⁶ z Oravy.

Rota v Lužnej sa mi otravuje a má veľmi ďaleké cesty po Nemca. Bude i lepšie, keď sa posunieme dopredu. Pplk. Černek s tým súhlasil a hneď sa vysunuli tri družstvá na severné svahy Červenej Magury, Brankova a Salatína. Tu chránia priechody, priešmyky z údolia Váhu do údolia Lužnej. Za pomoci civ. obyvateľstva postavili sa zase dokonalé zemľanky, aby chlapci netrpeli počasím a dobré pozorovateľne a streliská.

Tam bol krásny život pre toho, kto chcel krásu vidieť. Tam sa dalo spievať o kráse peknou nadšený. Nebyť toho, že človek videl občas vyrútiť sa chlapa s modrou nemeckou uniformou s rozťahnutými rukami, nebol by vedel načo je tam a bol by som veru myslel, že som na krásnom výlete. Doliny zaliate mliekom hmly, osvetlenej už troška zubatým slnkom, vychodiacim z poza Prašivých hôľ, boli úchvatné. Tu by bol býval na mieste filmár – komora a zvečniť tento život. Že niekedy miesto Nemca prišiel pozorovateľovi pred ústie hlavne srnec, lebo jeleň (práve ručali), tomu sa nedalo zabrániť a bolo prilepšenie k strave. Žili sme tam životom kultúrnych ľudí a konali aj svoje náboženské a ľudské povinnosti. Manželke môjho poručníka Marušica sa narodil na Železnom malý partizán. Pokrstili ho dvaja farári: Ďurica¹⁰⁷ a Murgaš za účasti obyvateľov Železného, partizánov a civ. obyvateľov – evakuantov.

Bral som na tejto rodinnej slávnosti tiež účasť ako krstný otec. Ešte o civ. obyvateľstve evakuovanom z Ružomberka. V Lužnej bol ONV a tiež MNV z Ružomberka. Títo chudáci nevedeli si rady ako svojich príslušníkov vyživiť. Bolo ich tam hodne. Mali vojenskú kuchyňu a varilo sa. Obyvateľstvo však bolo proti nim. Zrejmé. Boli leniví a darebáci. Každý sa cítil byť trpiteľom, ale pohnúť rukou vo svoj prospech, to nie. Jednoducho sa nariadilo Lužnej odovzdať x q zemiakov. Chlapi boli u partizánov, lebo narukovaní a zemiaky kopali len ženy. Keď videli, že evakuanti ani prstom nehnú pre svoju výživu, mimo toho, že so šálkou idú ku kuchyni, veru pre nich kopat' nechceli. Prišli páni z MNV za mnou, ako veliteľom obce, aby som to dedine nariadil. Naopak, vykrstil som ich, aby dedinu nepreťažovali, veď tá pre povstanie najviac vykonala a venovala, nech si idú pracovať sami. To im bolo veľmi proti nosu. Ako som zistil, ani len ubikácie si nepozametali a keď vymietali to len k našej kuchyni. Keď som zakročil, bol som zlý a všetci vojaci. Roznášať však klebety a nepravdivými chýrmi šíriť paniku, na to boli. Vždy balili kufre, keď sme mali len troška neúspech a šomrali, že čo sme to za vojakov, ale aby sami boli vzali automaty do rúk (zdraví chlapi) a šli si svoj Ružomberok oslobodzovať, to nie. Dnes sú najväčšími hrdinami, sedia v Ružomberku na prvých miestach a za vojakmi pľujú, ako to robili aj za povstania. Sobci – ziskožravci.

Tak nám kľudne plynul život. Každý druhý deň som si zašiel na hliadku zrekreovať sa z denných trampôt v horách a zase úradoval.

Ej, veru úradoval. Dôv. jednacích protokolov za 6 týždňov vedenia mal voľačo vyše 200 čísiel. (Má ho Dr. Mrlian, ten to vie lepšie povedať.) A aké hlúposti si nechával hl. štáb hlásiť: koľko vraj sme postavili bunkerov, pre koľko ľudí, koľko klincov, kramlí, dosák, guľatiny od 10 cm do 15cm, koľko korún sa zato vydalo a podobné priania mali. No, veď museli pred Viestom vykázat' aj voľajakú činnosť. Inak by ich bol iste vyhnal na naše miesta a toho sa asi báli ako čert kríža.

¹⁰⁵ Vojenský osobný preukaz.

¹⁰⁶ Mjr. gšt. Dušan JAMRIŠKA, * 21. 9. 1903 Mošovce – † 10. 10. 1979 Sučany, veliteľ posádky v Dolnom Kubíne, veliteľ samostatnej vojenskej skupiny „Orava“.

¹⁰⁷ Andrej ĎURICA, prednosta ev. av v. služby veliteľstva VI. taktickej skupiny.

Dňa 10. okt. 1944 na nar. vel. let. I. ČSA odoslal som všetkých výkonných letcov na Tri Duby, odkiaľ boli preletení do Poľska na výcvik. Odišiel mi npor. Kolembus (už som bol mu priznanie hodnosti vychodil), npor. Dulla, npor. Cvacho a por. Dobiš. Tento išiel za veliteľa dielni na Tri Duby miesto npor. Vršanského. Tiež mi odišiel početný rt. Merčiak. Nuž zostalo nás menej. Chlapcom, ktorí odlietali do Ruska na výcvik, sme skoro závideli. Veď výcvik v zázemí je predsa len lepší ako tu sa plahočiť po horách. A kto vie, čo ešte s nami bude. Povedali sme si však jedno: my budeme tu bojovať, oni sa asi už do bojov ani nedostanú, preto kto z nás ostane živý bude aspoň hrdina (ono to vypálilo trochu naopak – zahraničný je len predsa zahraničný).

23. október 1944

Končí naše pomerne kľudné žitie v úseku. Nepriateľ postupuje na Vlkolinec a tiska sa do údolia Revúcej. Vel. skupiny mi dáva o 22.00 hod. rozkaz vyslať k Ludrovej jednu čatu na zabránenie vstupu do Ludrovskej doliny, lebo od Ružomberka badať silnejší pohyb nepriateľa. Iste sa pokúsi dobyť "oko do Liptova" Ostrô.

Čata došla do Ludrovskej doliny pozde, lebo nepr. rota, snád' aj dve prešli už boli 1/3 doliny a odbočili do lesa smerom na Ostrô. Čata postupovala až k Ludrovej, kde vyčkala do svitania.

24. október 1944

Čata Marušic bojuje na okraji Ludrovskej doliny s nepriateľskými posilami. Dobře sa držala a zastavila postup posíl na celé dopoludnie. V boji pobila 7 a zajala 4 Nemcov (2 Belgičania a 1 Francúz). Po poludní ustupuje bojom.

Ráno, o 5.00 vybral som sa s hliadkou 8 mužov zistiť čo je v Ludrovej. Narazili sme na chodník vedúci do lesa a pri ňom potratené míny, strelivo a výstroj. To tu šli Nemci. Nechal som jednu spojku pre Marušica a postupoval chodníkom za nepriateľom. Bolo mi hneď jasné, že títo sa chcú dostať na Ostrô od chrbita. To by bola pre našich veľká rana.

O 8.00 zahajuje boj Marušic. Ten si už poradí, veď je dobrý vojak. Postupujeme ďalej. Za chvíľku nato začína boj o Ostrô. Boj tuhý a krutý. Naši sú zovretí v kruhu a Ostrô nesmie padnúť. Ponáhľame sa. O pol 10 už počujeme strieľať v lese tesne pred sebou. Už sme Nemcom v päťách. Posielam jedného vojaka (Schvarca) s fonogramom, hlásením k najbližšiemu telefónu a žiadam od veliteľa skupiny aspoň jednu čatu, ktorou by som zaútočil do tylu. Ostali sme siesti. Por. Kaňák, strelec Žucha a ja pôjdeme zaútočiť na rdst, ktorou veliteľ riadil paľbu mínometov, des. Kyšaj a dvaja vojaci od nás vľavo zaútočia na čatu pripravujúcu sa k útoku. Márnosť, povedal som si, veď sme len po traja, ale les je náš, my ho poznáme, preto len do nich. Podarilo sa nám priblížiť k veliteľskému miestu na 100 krokov. Vpravo – vľavo od nás nepriateľ. Jednať rýchle, aby sme neboli zavretí. Dávka z guľometu zastaví činnosť rádiostanice. Utíchne hlas veliteľa. A teraz do nich automatmi a granátom. Traja zvrieskneme hurrá a dávky sa sypú. Nemec nevedel skade. Pred nami asi 200 m postupuje v lesnej ceste nepr. pod Ostrô. Daj sem guľomet (mal poruchu) Šaňo Kaňák strieľa napravo – naľavo ja, opriem guľomet o plece Žuchu a do nich. Sype ten náš guľomet presne do závoza. Nemci si asi myslia, že vlastní do nich režú, preto bezradne poskakujú. Lenže zbadali nás. Obrátili guľomety do nás. Útočia. Halúzky sa sypú. Kaňák skočí ku mne: nemám streliva. Strelec ukazuje zásobník. Ja už nemám. Švarc nám s piatimi zásobníkmi pošiel. Čo robiť? Ustupujeme. Každý má ešte štyri náboje. Presne vyrátané tri do Nemca a jeden do seba. Stačili sme ešte skočiť za skalú a nadväzujem spojenie s tromi vľavo. Našli sme ich. Postriekali obsluhu mínometov a načapli na zberačov ranených. Tí už vraj zberať nebudú. Nábojov tiež nemajú len po zásobníku. Chyba. Nútení sme stiahnuť sa a nechať Nemcov (asi čatu) útočiť na nás vo svahu poniže. Len nás hľadáte a strieľajte.

Je poludnie. Boj na Ostrom zúri s nezmenšenou prudkosťou. Márne škripeme zubami a kľajeme, nemôžeme našim pomôcť.

Pozorujem boj. Veď sme len 500 m od vrcholca Ostrého. Čupíme za skalou na Homôlke pod zalesneným Brankovom a vidíme, že naši ustupujú. Zúri boj muža proti mužovi. Ako radi by sme boli prebili sa medzi našich, ale medzi nimi a nami sú rady nepriateľa s plnými zásobníkmi a fúrou granátov. Naši sa púšťajú dolu svahom. Prebili si otvor do doliny Revúcej. Do vrcholca Ostrého trepú naši delostrelci, trepú Nemci delami aj mínometmi. Z vrchu sa kúri ani zo sopky. Ozvena znásobuje výbuchy.

Blíži sa ktosi k nám hore svahom. Zacielime. Chlapci v našich uniformách. Kto ste? Volám na nich. Partizáni, skríknu a uskočia za stromy a utekajú. Sú partizáni, alebo domobranci? Pozdejšie sa zistilo, že boli partizáni. Dobré, že sme ich neskosili. Boj tichne. Len delostrelec ruší kľud. Mrká. Žalúdky škvrkajú a smäd je hrozný. Zas sa niekto blíži od holého Brankova. Kryjeme sa a vyčkáваме. Sú to partizáni. Je ich dvadsať. Za nimi vraj ide mnou vyžiadaná čata. Poďte chlapci, zaútočíme ešte na nich. Dopĺňujem si strelivo a vyrázime. Postupujeme po miestach nášho malého útoku. Našli sme hodne krvavých škvŕn po zemi a listoch. Blížime sa opatrne. Už je skoro tma. V tom: Halt, wer da! a strieľa. Aha, si poplašený. No ešte sa neprezrádza. Obchádzame ho. Tu počujeme: Mein Mutter. Tak bolo Ti to treba? Kaňák a moji vojaci nevládzu. Mne tiež nohy akosi brnejú a nechcú niešť. Druhý strážny. Nuž, chlapci, tu máte Nemcov, dajte im aj Vy troška do tela, my už nevládzeme.

Pobrali sme sa vlečúc naspäť. Do svitania sme sa dostali k nášmu družstvu zmordovaní. Odtiaľ som podal kpt. Strakovi hlásenie. To však už nepomáhalo, lebo Ostrô bolo definitívne stratené.

Doma som sa dozvedel, že včera bol na Lužnej mjr. Ďumbala z Bystrice zaistiť ubytovanie a sklady pre svoje jednotky. Bystrica bude vraj vyprázdnená a preto sa pripoja k nám. Že už raz.

25. október.

Došla rota letcov z Bystrice. Privážajú proviant, zásoby a rdstanice¹⁰⁸. Partizánske štáby opúšťajú Lužnú, Železnô a odchádzajú na Prašivú a do Dolnej Tureckej.

Družstvá vysunuté na Brankove a Červ. Magure nehlásia žiaden pohyb nepr. Pádcom Ostrého stratila naša skupina pozorovateľňu, ktorou bol ovládaný celý dolný Liptov. Nebola by to bývala ešte nenapraviteľná škoda, keby sa nepr. jednotky netískali do chrbta skupiny z Turca Gaderskou a Necpalskou dolinou. Tým sme boli od Šturca odrezaní a jednotky museli sa brániť na tri strany.

Popoludní, pod vplyvom správ, ktoré doniesli letci z Bystrice, vybral som sa hľadať výhodnejšie postavenie v horách, miesto, kde by sa dalo brániť, bývať a uskladiť zásoby. Našiel som ho pod Chabencom v doline Veľký Oružný vo výške 1500 m. V prípade zhoršenia sa situácie posťahujem sa tam. Lupčiansky komposesorát postavil tam dve veľké kravárky, tam budeme aj pod strechou, aj sa môžeme brániť. V úmysloch ma utvrdil ešte viac kpt. Puchý, ktorý prišiel hľadať miesta pre proviantné armádne sklady. Pozde. Ledva sa už sám dostal do Bystrice.

26. október 1944

Už bolo jasné, že sa povstanie chýli ku koncu. Do Lužnej došla rota Leteckej školy. Z ich výpovedí dá sa usúdiť, že B. Bystrica sa brániť nebude a nutné je ísť hlbšie do hôr. Včera vybrané postavenie sa pre nás veľmi dobre hodí. Preto pôjdeme tam. Nariadil som previezť všetky zásoby proviantu, vystroja, slovom všetko čo mal prápor, na spodný koniec doliny

¹⁰⁸ Radiostanice.

Veľký Oružný. Najali sa desiatí povozníci z Lužnej, ktorí transportovali na svojich vozíkoch náklad ďalej až na tzv. prvé postavenie na kóte 1041.

Podľa nar. I. VČSA prevzal účtovník práporu u HS gázu na tri mesiace vopred pre všetkých gázistov práporu, proviantnému Dr. Hudcovskému som nariadil odobrať proviantu pre celý zvýšený stav práporu na 8 dní. Po menších ťahačkách s intendantom sa všetko pred večerom previezlo z Korytnice do Lužnej a hneď v noci ďalej.

Cez postavenie začínajú prechádzať jednotlivci od B. Bystrice a tvrdia, že boli veliteľstvami rozpustení.

19.00 hod. mal som nepríjemný výstup s partizánmi za npor. Culku¹⁰⁹. Skoro sa na ulici strieľalo.

Vysunuté družstvá sú nespokojné a stále dávajú dopyty, čo bude s nimi.

27. okt. 1944

Npor. Culka rozpustil rotu LŠ¹¹⁰. Došlému mjr. Ďumbalovi podarilo sa zorganizovať asi 60 mužov. Dal mi ich k dispozícii a keďže Lipt. Osada po bombardovaní Nemcami bola vyprázdnená, zasadil som ich na svoje ľavé krídlo na obranu vstupu do Lužnej od Osady a od sedla Váhanky. Cez postavenie prechádza každú hodinu viac a viac utečencov od Bystrice. Šíria paniku a ťažko môžem udržať svoje mužstvo na postaveniach. Večer došiel do Lužnej s rotou npor. Kadúč¹¹¹ z Brankova. Ubytoval som ich v škole, odkiaľ už všetci evakuanti, pobaliac kufriky, odišli. Do rána zostali porote len pušky a strelivo. Mužstvo bolo do chlapa preč. Ha Železnom sa organizuje part. jednotka pod velením pplk. Veličku. Zachytávajú utečencov a organizujú ich pre ďalší odpor. Je tam tiež dr. Hirner.

Večer sa skupinky utekajúcich cez Prašivú zmenili v skupiny, ba celé húfy. Vyprávajú o rozbití armády na Starých horách a Donovaloch. Sprvu som ich zachytával, že vytvoríme silnú obranu pred Lužnou, ale nedali sa nijako udržať. Vidiac márnosť svojho počínania, nechal som ich voľne prechádzať. Boli by aj tak len na príťaž a vyjedali by zbytočne zásoby.

28. október 1944

04.00 telefonická správa z veliteľstva skupiny (npor. Čabelka): ruším linku, však vieš prečo. Koniec. Viac som sa nedozvedel. To prečo mi ešte nebolo jasné.

07.00 hod. vyslal som spojky (des. Valner a voj. Cocher) do Korytnice na vel. skupiny, žiadajúc rozkazy. Vrátili sa o 11.30 a hlásili, že v Korytnici je úplný zmätok, každý si robí čo chce a najvyššia šarža je slobodník. Vojaci a civ. osoby rozkrádajú int.¹¹² park. Pováčšine je vraj všetko opité.

Ihneď som stiahol dve družstvá z Červenej Magury a nahradil nimi čatu LŠ proti Váhankam. Dve družstvá zo Salatína dirigoval som pred Železné, aby tvorili záchytné pásmo, aby v prípade silnejšieho náporu, že bude musieť ustúpiť bol kto podchytiť nepr. nápor a my z Lužnej sme mohli ustupovať lesnými cestami. Nad Lužnú som zasadil aj čatu LŠ.

Dopoludnia bol aj od Osady aj od Korytnice klúd. Vyvážame posledné zásoby z Lužnej a ponechávam len suchú stravu na dva – tri dni. Viac neverím, že by sme v Lužnej ostali.

13.30 hod. postupuje od Osady do Lužnej skupina asi 45 Nemcov. Ponechali sme ich dôjsť na dostrel a paľbou skoro polovicu položili. K večeru vedený silnejší útok a zároveň sa blížila čistiacie jednotky od Prašivej a tiež od Ludrovskej doliny.

¹⁰⁹ Npor. Štefan CULKA, 22. 1. 1912 Trnava – † ?, veliteľ 1. čaty leteckej rotý npor. Minku.

¹¹⁰ Letecká škola.

¹¹¹ Npor. Jozef KADÚC, veliteľ 1. rotý 52. pešieho práporu.

¹¹² Intendančný.

Mám v Lužnej 4 slabé čaty celkom asi 100 mužov. Ich morálka je už hodne pokleslá.

Starosta obce ma žiadal, aby som už Lužnú nebránil, veď proti z troch strán postupujúcemu nepriateľovi sa ťažko bude brániť. Dôvodil, že keď bude boj o Lužnú, dedina z dreva zhorí celá a ubrániť sa neubránime. Mal pravdu. Škoda by bola životov ako z radov mojich chlapcov, tak z obyvateľstva.

Pod tlakom z troch strán postupujúceho nepriateľa, nariadil som ústup družstiev zo západného okraja obce o 17.30 hod. Mužstvo prekročilo postavenie 2. čaty LŠ vých. Lužnej asi 300 m a zhromažďilo sa pred Železným, odkiaľ bolo do Oružnej odvezené autami.

Nad ránom stiahol som po odchode part. skupiny Veličku zo železného tiež 2. čatu LŠ. Do svitania sa stiahla aj vlastná 2. rota z Ľupčianskej doliny, hodne preriedená o utečencov. Týmto skončila bojová činnosť VI/53 práporu (býv. Leteckého parku).

29. okt. 1944

Stav jednotky: 17 dôstojníkov (7 sa pridali), 5 rtm. a 172 mužov.

Jednotku som rozdelil na 12 silnejších družstiev. Veliteľom každého bol dôstojník.

Dve družstvá mali za úlohu zaistiť vchod do doliny Veľký Oružný, dve pripravovať ubytovanie na kóte 1504 a zbytok na vlastných chrbtoch presunoval dovezený materiál. Do postavenia boli vysunuté všetky zásoby proviantu, výstroja, správkového materiálu, lieky, 25 oviec, 15 kráv, kuchyne, rádiostanice a veľké prebytky zbraní (pušiek a streliva). Pracoval každý, dôstojníci aj mužstvo. Takto s vypätím všetkých síl bolo do večera 30. okt. presťahované do postavenia všetko. Autá, ktoré nemohli po horských cestách ďaleko, boli poškodené, skryté v lese.

Cez postavenie prúdili stále stovky vojakov aj civilov, mužov i žien. Jedni utekali z Bystrice do Liptova, druhí z Liptova na hrebene Nízkych Tatier. Pohľad na týchto zúbožených bol strašný. Sprvu sme to chovali, veď každý sa zaprisahával, že ostane u nás a bude bojovať, ale po občerstvení šli ďalej. Preto som zakázal vydávať pre nich akúkoľvek stravu.

31. okt. 1944

Nemci obsadili Železnô a Ľupčiansku dolinu. Pripravovaná obrana postavenia. Na dobré výstrely zamierené ŤG¹¹³, postavené vysunuté družstvá a všetky obranné jednotky pospájané telefonicky.

Spolupráca s partizánmi nemožná. Do rána 31. okt. rozbili nám jednu rdst. a do voza sa nasťahovali s devuškami. Odzbrojili troch strážnych a odohnali ovce. Dôstojníka, vyslaného kúpiť ešte kravy, ozbíjali o peniaze. Dvoch príslušníkov zastrelili pri Kľačanoch hnusne od chrbta a zobrali im baganče. Pomer medzi nami a nimi bol taký napätý, že mohol každú chvíľku vypuknúť v otvorený boj.

1. nov. 1944

Z rečí chlapcov, hlavne tých, ktorí prišli medzi nás pozdejšie, som vycítil, že nemienia dlho ostávať v horách a skutočne do dnes ráno ich 12 ušlo. Táto nálada bola podporovaná hlavne výpoveďami mnohých utekajúcich z Bystrice a okolia, že gen. Viest nariadil rozpustiť jednotky, aby sa slovenskí chlapci zachránili a ihneď po príchode ČA pridali do boja proti Nemcom. Dôvera vo víťazstvo pred koncom zimy ochabovala. Z týchto dôvodov rozhodol som sa ísť do L. Sv. Mikuláša zistiť stav a úmysly Nemcov. Pred odchodom dal som vyplatiť mužstvu žold a vydať náležitosť cigariet.

Do večera tohože dňa som sa dostal do Lipt. Sv. Mikuláša. Až dňa 2. nov. som od okres. veliteľa HG zistil, že Nemci zajtra, t. j. 3. nov. budú útočiť na doliny Ľupčiansku, Dúbravskú

¹¹³ Ťažké guľomety.

a Demänovskú. Do každej doliny vnikne silný prápor, podporovaný mínometmi a delostrelectvom. Ponáhal som sa s touto správou k mojim, ale nebolo mi dopriane dostať sa k nim. Do polnoci som došiel do Laziska, kde ma prehovorili aby som ďalej nešiel, lebo keď neviem heslo, môžu ma part. stráža odstrelit'. Ráno zavčas som informoval pplk. Miloša Vesela v Dúbravskej doline. Dozvedel som sa, že väčšina mojich chlapcov už sa rozišla. Cestou na hlavnú cestu dolinou zajali ma partizáni skupiny Kvetinský¹¹⁴. S veliteľom aj náč. štábu som bol známy a preto už keď som stál opretý o strom, pripravený na odstrelenie, dozvedeli sa títo, čo ich ľudia mienia robiť, zabránili tomu. Informoval som Kvetinského čo podnikajú dnes Nemci, ale nechcel veriť. Žiadal som ho, aby ma ihneď prepustil cez jeho postavenie k mojim, lebo som už mal len asi hodinu cesty, ale zdržoval ešte minutečku a minutečku, až sa dostali k postaveniu Nemci. Partizáni sa rozbehli a mňa, nakoľko som bol bez zbrane, zajali Nemci. Večer sa mi podarilo v Pavčinej Lehote ujsť a do rána som sa dostal do Ploštína, kde som sa stretol s niektorými mojimi dôstojníkmi.

Prápor sa po mojom odchode držal. Dňa 2. nov. prišla do nášho postavenia 2. paradesantná brigáda, ktorá sa podľa výpovedí chovala tak ako aj partizáni. Všetko bolo ich, len oni mali právo byť z nami dovezeného proviantu, moji chlapci nechtiac sa podrobiť cudziemu veleniu, len môjmu, boli svoloč, bola im odoberaná výstroj, zbrane, so zásobami proviantu bolo nemilobohu mrhané. Nie sú zvyklí na takéto jednanie v noci z 2. na 3. nov. odišli z postavenie skoro všetci. Niekoľko málo sa pridalo k brigáde, kde bojovali do konca vojny. Brigáda Prikrýla¹¹⁵ sa udržala v postavení ešte 6 dní a potom bola nemeckými mínometmi vyhnaná.

Z pozostatkov práporu boli niektorí moji chlapci chytení a odvečení do zajatia, niektorých chytených sa mi podarilo po mojom úteku Nemcom vytiahnuť z kasáren do nemocnice v Palúdzke a odtiaľ na slobodu.

Celkove z môjho práporu nepadol v bojoch ani jeden. Dvoch zastrelili partizáni a jeden zahynul na ceste zo zajatia v máji 1945. Skoro si môžem povedať slovami písma: A z tých, ktoréž si mi dal, nestratil jsem žiadného.

Denník práporu zničil pobočník por. Blaško v Demänovej, keď bol v noci 3. nov. s npor. Grúňom Nemcami chytený, archív práporu zakopaný 125 rokov jz. kóty 1504, bol v júni 1945 vykopaný a odovzdaný V. odboru Povereníctva informácií.

Keď už Nemci po mne v L. Sv. Mikuláši pátrali odišiel som v polovici novembra domov do Pukanca, kde som sa skrýval do 20. decembra 1944, kedy som sa prihlásil u ČA; založil som s povolením ČA zbor. milície v Pukanci, s ktorou som chodil na hliadky a výzvedy. Od 20. januára 1945 prevzal som velenie nad organizujúcou sa čs. samostatnou rotou v Leviciach a po jej zaodiatí a vyzbrojení bol som zasadený ako čs. rota v úseku ruského pluku na rieke Hron. V marci 1945 z poverenia štábu armády Malinovského prevzal som s rotou poriadkovú službu v evakuovaných Leviciach až do útoku cez Hron 25. marca 1945.

Bývalý veliteľ VI/53 práporu
mjr. let. zbroj. Daniel Kunic
mjr. Kunic

¹¹⁴ Viačeslav Antonovič KVITINSKIJ, * 1920 Lepel' (ZSSR), veliteľ partizánskej brigády Klement Gottwald.

¹¹⁵ Plk. Vladimír PŘIKRYL, * 3. 8. 1895 Horní Studénky (Česko) – † 13. 4. 1968 Plzeň, veliteľ 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR.

**J. BYSTRICKÝ: BERICHT DES EHEMALIGEN KOMMANDEURS DES
INFANTERIEBATAILLONS VI/53, MAJOR DANIEL KUNIC, ÜBER DIE
TEILNAHME DER ANGEHÖRIGEN DES LUFTPARKS AUF DEM FLUGPLATZ
MOKRAĎ AM SLOWAKISCHEN NATIONALAUFGSTAND**

Im Militärhistorischen Archiv in Bratislava befindet sich ein nahezu unbekanntes Dokument über die Teilnahme der Angehörigen des Luftparks in Mokrad' am Slowakischen Nationalaufstand, das im April 1947 auf Anfrage des Betrautenamtes des Slowakischen Nationalrats für Informationen vom ehemaligen Kommandeur des Infanteriebataillons VI/53, Major Daniel Kunic, erstellt wurde. Der Autor des Dokuments wurde am 4. Januar 1911 in Pukanec geboren und war von Beruf Lehrer. Am 6. Juni 1931 wurde er in die tschechoslowakische Wehrmacht eingezogen und trat am 1. Oktober 1931 seinen Präsenzdienst im Infanterieregiment 26 an. Später absolvierte er die Schule für Infanterieoffiziere der Reserve. Nach der Übernahme in die slowakische Wehrmacht wurde er im Februar 1940 im Rang eines Infanterieleutnants aktiviert und zwei Monate später zum Luftdepot in Nitra versetzt, das später in Luftpark umbenannt wurde. Nach der Verlegung des Luftparks nach Trenčianske Biskupice (Dezember 1940) und später nach Mokrad' (März 1943) bekleidete Kunic vom 1. Januar 1941 bis Mai 1944 die Position des Kommandeurs der Versorgungskommandos. Im Frühjahr 1944 engagierte er sich aktiv im antifaschistischen Widerstand innerhalb des Luftparks auf dem Flugplatz Mokrad'. Nach dem Ausbruch des Slowakischen Nationalaufstands am 29. August 1944 übernahm er das Kommando über den Luftpark und formte aus dessen Angehörigen eine Kampfereinheit, die am 10. September 1944 in die VI. Taktische Gruppe als Bataillon VI/53 (Deckname: „Löwe“) eingegliedert wurde. Nach Kriegsende setzte er seinen Dienst in der tschechoslowakischen Armee bis zum 31. Dezember 1957 fort, als er im Rang eines Obersts in die Reserve entlassen wurde. Der Bericht ist chronologisch aufgebaut und bezieht sich auf die Ereignisse des Slowakischen Nationalaufstands.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archív a archívne pramene / Archives and Archives sources

Vojenský historický archív Bratislava, Zb. č. 9, Československá armáda v Slovenskom národnom povstaní 1944, šk. 25, a. j. 72-9. Letecký park v Slov. nár. povstaní.

Vojenský historický archív Bratislava, f. 1. československá armáda na Slovensku, šk. č. 5, sign. 4/B/37/5. Prílohy k vojnovému denníku.

O autorovi/About the author

plk. v. v. Doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc.

Čiernovodská 9, 821 07 Bratislava

e-mail: bystricky.j@gmail.com

PERSONÁLIE

RITTMEISTER FELDPILOT GEORG VON LEHMANN „POSLEDNÝ HRDINA Z PRZEMYŚLU“

JURAJ ČERVENKA

ČERVENKA, J.: Rittmeister Field Pilot Georg von Lehmann – “The Last Hero of Przemyśl”. *Vojenská história*, 1, 29, 2025, pp 114-132, Bratislava.

Rittmeister Feldpilot Georg von Lehmann served in the Austro-Hungarian air force from the beginning of World War I, initially as a pilot and observer with *Flik 11* on the northeastern front, and, following the fall of the Przemyśl fortress and the unit's reformation, as its commander. In December 1915, he took command of *Flik 8*, which was stationed on the southwestern battlefield, first on the Isonzo front and later in South Tyrol. Subsequently, the unit, renamed *Flik 8D* in the summer of 1917, was transferred to the Russian battlefield. The final phase of Georg von Lehmann's service as commander of *Flik 8D* was associated with the Grappa section of the Italian front. This article examines Georg von Lehmann's air service and related events, including the air connection between besieged Przemyśl and the rear areas (largely maintained by *Flik 11* crews), participation in the raid on railway bridges over the Piava River in March 1916, and the deployment of aviation before and during the Kerensky Offensive in the summer of 1917.

Keywords: World War 1, Austro-Hungarian Air Force, aerial operations, reconnaissance, bombing, Russian Front, Italian Front
<https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.1.6>

Na cintoríne v Modre, v rodinnom hrobe, je pochovaný dôstojník rakúsko-uhorského letectva – Georg von Lehmann. Počas prvej svetovej vojny slúžil spočiatku ako pilot a pozorovateľ leteckej jednotky *Flik 11*, dislokovanej na severovýchodnom fronte v Przemyšli, tesne pred kapituláciou posádky pevnostného komplexu 22. marca 1915 úspešne odletel z ruského obkľúčenia. Tento let vyvolal v Rakúsko-Uhorsku značný ohlas. *Flik 11* bol následne novosformovaný pre frontové nasadenie na ruskom bojisku a velenie jednotky prevzal práve Georg von Lehmann. Koncom roka 1915 sa stal veliteľom jednotky *Flik 8*, spočiatku umiestnenej na talianskom (sošskom a následne juhotirolskom) fronte a od augusta 1916 znova na ruskom fronte.

Cieľom štúdie je priblížiť leteckú službu Georga von Lehmana, ktorý strávil podstatnú časť života na Slovensku. Problematike umiestnenia jednotky *Flik 11* v čase od vypuknutia prvej svetovej vojny do pádu fortifikačného komplexu Przemyśl sa doteraz venovala najmä poľská a rakúska historiografia. Práce si všímajú letecké operácie nad lokalitami v Haliči, ako aj problematiku leteckej pošty medzi Przemyšľom a rakúsko-uhorským zázemím, pri-

čom tieto lety zabezpečovali aj osádky *Fliku* 11.¹ Slovenská historiografia si doteraz všímala osobnosť Georga von Lehmana iba okrajovo, konkrétne v súvislosti s vojenskou službou Aladára Liptáka, jedného z jeho podriadených z *Fliku* 8.² Predkladaná štúdia približuje osobnosť Georga von Lehmana na pozadí nasadenia jednotiek c. a k. letectva – do decembra 1915 *Fliku* 11 a následne *Fliku* 8, resp. *Fliku* 8D.

Pri práci sme v zmysle priamej historickej metódy zhromažďovali pramene uložené vo viedenskom Vojnovom archíve, ktorý je súčasťou Rakúskeho štátneho archívu (*Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv*), vo fonde Rakúsko-uhorské letectvo (*Luftfahrtruppen*) a navzájom ich porovnávali (osobné spisy Georga von Lehmana a iných, pre nás relevantných letcov, mesačné hlásenia leteckých jednotiek). Ako doplnkové zdroje sme využívali články z dobovej tlače, predovšetkým z obdobia obliehania a pádu Przemysłu, zápisky, ktoré Georg von Lehmann spísal v nemeckom jazyku pár rokov pred smrťou, a jeho zbierku fotografií s poznámkami. V príspevku si v zmysle progresívnej a biografickej historickej metódy všímame najmä vojenskú službu Georga von Lehmana v rakúsko-uhorskom letectve od začiatku prvej svetovej vojny do jeho odchodu z leteckej jednotky *Flik* 8D, v skratke však spomíname aj jeho nasledujúce životné obdobia vrátane života na Slovensku. Uplatňujeme i geografickú metódu, najmä v prípade identifikácie a lokalizácie miestnych názvov v Haliči a Bukovine, väčšinou obcí na území súčasnej Ukrajiny.³

Služba do pádu Przemysłu

Georga von Lehmana zaviali na juhozápadné Slovensko životné okolnosti spojené aj s rozpadom stáročnej habsburskej ríše.⁴ Narodil sa 8. marca 1883 v haličskom meste Bochnia (v dnešnom Poľsku, 40 km východne od Krakova), pochádzal z rodiny s vojenskou tradíciou. Jeho otec Eduard von Lehmann (1844 – 1924), účastník prusko-rakúskej vojny, dosiahol generálsku hodnosť. Generálom bol aj jeho strýko, rovnako Georg von Lehmann (1856 – 1936), účastník bojov v Karpatoch počas prvej zimy prvej svetovej vojny.⁵ Vo svojich zápiskoch spomínal, že jeho matka zomrela krátko po pôrode svojho štvrtého dieťaťa na zápal pľúc. Malý Georg mal vtedy iba tri roky. Neskôr navštevoval evanjelickú školu v Krakove, ľudové školy v mestách Bochnia a Jarosław, následne študoval na vojenskej

¹ OLEJKO, Andrzej. Nieznane karty wielkiej wojny, czyli z działań bojowych lotnictwa austro-węgierskiego – Kaiserliche und Königliche Luftfahrtruppen (K.u.K Luftfahrtruppen) i rosyjskiego w Galicji Wschodniej latem i jesienią 1914 roku. In: *Studia Orientalne*, 2012, roč. 1, č. 2, s. 123 – 163. OLEJKO, Andrzej. Z walk lotniczych K. u K. Luftschißerabteilung nad Galicją jesienią 1914 r. w trakcie pierwszego i w początku drugiego oblężenia twierdzy Przemysł w świetle archiwaliów wiedeńskiego Staatsarchiv-Kriegsarchiv i literatury pamiętnikarskiej. In: *Historia Wojskowości*, 2013, t. 49, z. 1, s. 67 – 120. SCHENK, Gerhard. *Przemysł 1914 – 1915: Monographie über ein historisches Ereignis. Flieger- und Ballonpost der Festung Przemysł*. Wien : Pollischansky, 2003, 160 s.

² *Offiziersstellvertreter Feldpilot* Aladár Lipták sa narodil 23. marca 1893 v Spišskej Novej Vsi. Počas prvej svetovej vojny slúžil v rakúsko-uhorských leteckých jednotkách *Flik* 12, *Flik* 4 a *Flik* 8 (*Flik* 8D) na srbskom, talianskom a ruskom fronte, neskôr patril k príslušníkom letectva boľševického Maďarska, konkrétne 3. leteckej stotiny dislokovanej na budapeštianskej základni Rákos. ČERVENKA, Juraj. Vojenský pilot Aladár Lipták a jeho služba v rakúsko-uhorskom letectve. In: FRANKO, Michal – LOPATKOVÁ, Zuzana (eds.). *Studia Historica Tyrnaviensia*, 2023, roč. XXIII, č. 2, s. 87 – 116.

³ Za poskytnutie pozostalosti Georga von Lehmana ďakujeme jeho vnučke Jane Tóthovej. Za sprostredkovanie stretnutia s pani Tóthovou ďakujeme publicistovi Dušanovi Cajovi. Za poskytnutie výsledkov svojho genealogického výskumu o rodine Lehmannovcov ďakujeme publicistovi Matúšovi Dullovi.

⁴ Georg von Lehmann sa uvádzal aj so šľachtickým titulom ako Georg Edler von Lehmann.

⁵ Eduard von Lehmann zomrel v Trnave a bol pochovaný v Cíferi. SCHMIDT-BRENTANO, Antonio. *Die k. k. bzw k. u. k. Generalität 1816-1918*. Wien : Österreichisches Staatsarchiv, 2017, s. 103.

vyššej reálnej škole.⁶ Budúci letec absolvoval Tereziánsku vojenskú akadémiu vo Viedenskom Novom Meste, jeho domovským vojenským útvarom bol „haličský“ hulánsky pluk č. 4 (*k. u. k. Ulanenregiment Nr. 4*), pričom slúžil v rôznych mestách v Haliči – v Žolkiewe (Žovkve), Krakove či Lvove. V roku 1904 bol povýšený do hodnosti *Leutnant* (poručík) a v roku 1909 do hodnosti *Oberleutnant* (nadporučík). V jeho osobných vojenských spisoch sa uvádza, že slovom a písmom ovládal nemecký, poľský a rusínsky jazyk.⁷ Už pred prvou svetovou vojnou však Georg von Lehmann patril k dôstojníkom mladého vojenského letectva (*k. u. k. Luftschifferabteilung*, neskôr *k. u. k. Luftfahrtruppen*). Letecký kurz navštevoval vo Viedenskom Novom Meste, pilotný diplom získal v apríli 1913. „*Ďalší letecký kurz som navštevoval v Novom Sade, no pre nezhody s veliteľom ma vyhodili. Dostal som na 30 dní domáce väzenie. S radosťou som sa vrátil k svojmu pluku, kde som zostal až do mobilizácie v auguste 1914. Počas mobilizácie som bol opäť pridelený k leteckej jednotke,*“ spomínal Georg von Lehmann vo svojich zápiskoch.⁸

Od začiatku vojny slúžil v leteckej jednotke *Flik* (*Fliegerkompagnie*) 11 a titul *Feldpilot* (poľný pilot) mu náležal od 24. septembra 1914. Od októbra 1914 patril k držiteľom Odnaku poľného pilota (*Feldpilotenabzeichen*).⁹ Prvou vojnovou dislokáciou *Fliku* 11 bolo zrejme od 18. augusta 1914 poľné letisko v meste Stanislav (nemecky Stanislau, poľsky Stanisławów, dnes ukrajinský Ivano-Frankivsk). V tom čase v jednotke podriadenej 3. armáde slúžilo šesť dôstojníkov-pilotov, dvaja dôstojníci-pozorovatelia a dvaja poddôstojníci-piloti. Personál bol postupne dopĺňaný.¹⁰ *Flik* 11 však získal smutné prvenstvo, prví rakúsko-uhorskí letci padli v boji boli príslušníci tejto jednotky.¹¹

Prvé mesiace prvej svetovej vojny bola jednotka *Flik* 11 dislokovaná predovšetkým v oblasti pevnostného komplexu Przemysl (poľné letiská Żurawica, Hureczko a Buszkowiczki), a to aj počas jej druhého a dlhšieho ruského obliehania medzi 9. novembrom 1914 a pádom

⁶ Erinnerungen – 21/XI/1961. Pozostalosť Georga von Lehmann.

⁷ Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv Wien – Luftfahrtruppen (ďalej ÖStA/KA-LFT), Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Beschreibung – Rittmeister Edler von Lehmann, 30. XI 1915.

⁸ V Novom Sade (v tom čase Újvidék) pôsobil pred prvou svetovou vojnou letecký park č. 5 (*Luftpark Nr. 5*). Erinnerungen – 21/XI/1961. Pozostalosť Georga von Lehmann.

⁹ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Beschreibung – Rittmeister Edler von Lehmann, 30. XI 1915. STEINER, Jörg C. *Das Feldpiloten-Abzeichen. Militärhistorische Themenreihe, Band 4*. Wien, 1992, s. 36.

¹⁰ Napr. v polovici septembra 1914 prišiel pozorovateľ *Oberleutnant* Julius Nimmerichter, ktorý síce 19. marca 1915 skončil v ruskom zajatí, no vo februári 1918 sa vrátil do Rakúsko-Uhorska a ešte niekoľko mesiacov slúžil v *k. u. k. Luftfahrtruppen*. Potom 10. októbra 1914 nastúpil *Oberleutnant Feldpilot* Nikolaus Wagner von Florheim, od decembra 1914 veliteľ *Fliku* 7, ktorý napokon počas náletu na železničný most cez rieku Piava 27. marca 1916 skončil v talianskom zajatí. Vo *Fliku* 11 slúžil aj ďalší predvojnový priekopník letectva, rodák z Grazu, *Feldwebel* (šikovateľ) Hermann Hold. ÖStA/KA-LFT, Personalakten, Fw. Hermann Hold. Hauptgrundbuchblatt, STM 1886/4874. LÖW, Hans. *Österreichische Pioniere der Luftfahrt*. Wien : Weidheim Eberle Verlag, 1954, 241 s. VEINFURTER, *Das Fliegende*, s 61–62, 309. HAUKE, Erwin – SCHROEDER, Walter – TÖTSCHINGER, Bernard. *Die Flugzeuge der k.u.k. Luftfahrtruppe und Seeflieger 1914 – 1918*. Graz : H. Weishaupt Verlag, 1988, s. 136. RAJLIČ, Jiří. *Na křídlech světové války. Epizody ze života českých aviatiků V rakousko-uherském letectvu*. Cheb : Svět křidel, 2014, s. 310.

¹¹ Rakúsko-uhorská osádka *Oberleutnant Feldpilot* Friedrich Rosenthal a *Zugsführer* (čatár) *Feldpilot* František Malina, zrejme v stroji Albatros B.I, bombardovala 8. septembra 1914 ruské poľné letisko pri Žolkiewe (Žovkve), no zaútočil na ňu a do jej lietadla úmyselne narazil (taranoval ho) ruský letec *štabs-kapitan* Piotr Nikolajevič Nesterov v stroji Morane-Saulnier typu G, veliteľ 11. zborového leteckého oddielu (*Korpusnyj Avijacionnyj Otrjad*). Ani on svoj útok neprežil. ÖStA/KA-LFT, Nachrichtenblatt der k.u.k. Luftfahrtruppen Nr. 9, Wien – 28. Februar 1918, s. 21 – 25.

pevnosti 22. marca 1915.¹² K úlohám príslušníkov *Fliku 11* patrili prieskumné lety, najmä za účelom zisťovania účinkov paľby vlastného delostrelectva, odhaľovania ruských delostreleckých postavení a sledovania pohybu nepriateľského vozatajstva a pechoty, v menšej miere bombardovanie nepriateľských cieľov.¹³ *Flik 11* zabezpečoval aj leteckú kuriérnu službu, ktorá mala význam aj v preprave pošty od príslušníkov priemyslovskej posádky do zázemia, čo zvyšovalo morálku obliehaných vojakov.¹⁴ Celkovo uskutočnili rakúsko-uhorské letecké osádky a z veľkej časti osádky *Fliku 11* minimálne 13 takýchto letov, z toho 12 práve počas druhého obliehania.¹⁵ Prvý let takéhoto určenia sa udial ešte v čase prvého ruského obliehania 6. októbra 1914 (podľa iných údajov 7. októbra 1914), v tom čase však nebola v Przemysli dislokovaná žiadna letecká jednotka.¹⁶

Na druhom lete z Przemyslu sa zúčastnili príslušníci *Fliku 11*, ako pilot stroja typu Albatros B.I *Oberleutnant Feldpilot* Nikolaus Wagner von Florheim a pozorovateľ *Oberleutnant Feldpilot* Georg von Lehmann.¹⁷ Ich náklad tvorilo 35 kg pošty. Let na krakovské letisko Rakowice však 23. novembra 1914 prebiehal v značne nepriaznivých poveternostných podmienkach, aviatikov trápil silný nárazový vietor, ruské línie prelietali vo výške iba 700 m a nepriatelia na nich spustili paľbu. Nasledujúci deň leteli Wagner von Florheim a Lehmann do Moravskej Ostravy (s medzipristátím vo Fryštáte, dnes časti Karvinej), následne aviatiki podali hlásenie na vrchnom armádnom veliteľstve v Tešíne. Lehmann potom letel naspäť do Przemyslu s nákladom písomností, liekov a iného tovaru sám, Wagner von Florheim medzitým prevzal velenie jednotky *Flik 7*.¹⁸ Jednotka *Flik 11* sa v súvislosti s prepravou pošty

¹² Prvé ruské obliehanie Przemyslu trvalo od polovice septembra do 11. októbra 1914, jednotka *Flik 11* vtedy dočasne opustila priestory pevnosti a nachádzala sa na letiskách Jasło a Neu Sandec (Nowy Sącz). OLEJKO, Nieznane, s. 133.

¹³ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 49, Personalakten, Oblt.Res. Wagner Nikolaus. Verzeichnis über die im Monate Oktober, November 1914 durchgeführten Flüge – Hptm. Feldpilot Nikolaus von Wagner. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 33, Personalakten, Hptm. Nimmerrichter Julius. Daten für die Offiziersevidenz des Kommandos der k. u. k. Luftfahrtruppen. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 25, Personalakten, Lt. Kozma Ignaz. Belohnungsantrag, 23. XII. 1915.

¹⁴ V skratke opísal po prvej svetovej vojne nasadenie *Fliku 11* vo svojej práci o rakúsko-uhorskom letectve Benno Fiala von Fernbrugg, jeden z najúspešnejších rakúsko-uhorských stíhacích letcov, ktorý na ruskom fronte slúžil do novembra 1915 ako pozorovateľ a technický dôstojník v jednotke *Flik 1*: „*Flik 11* bol umiestnený v pevnosti Przemysl a jeho hlavnou úlohou bol prieskum priestoru oproti Karpatom, či sa medzi pevnosťou a hlavným frontom nepresunú nepriateľské sily. *Fliku 11* sa podarilo zhromaždiť množstvo dôkazov o tom, že ruská 8. armáda podnikne ofenzívu proti Karpatom, aby zabránila oslobodeniu pevnosti. Okrem rádiového spojenia sa spojenie medzi pevnosťou a hlavnou armádou nadväzovalo aj kyvadlovými letmi, najmä medzi Krakovom a pevnosťou. Tieto lety – počas druhého obklúčenia ich bolo asi 50 – slúžili na prepravu osôb a tovaru, ale aj na pozorovanie.“ ALBRICH, Thomas – HAGEN, Nikolaus. *Österreich-Ungarns Fliegerasse im Ersten Weltkrieg 1914 – 1918*. Innsbruck : Universitätsverlag Wagner, 2019, s. 32.

¹⁵ Letecká pošta s vlastnou pečiatkou (*Fliegerpost Przemysl*) bola v Przemysli oficiálne zriadená na začiatku januára 1915. Menšia časť pošty bola z pevnosti transportovaná balónmi. SCHENK, *Przemysl 1914 – 1915*, s. 5.

¹⁶ Na mieste pozorovateľa sedel štábný dôstojník *Hauptmann* Raabl, pilotom lietadla Albatros B.I „Steffel“ bol *Oberleutnant* Aladar Tauszig z *Fliku 14*. SCHENK, *Przemysl 1914 – 1915*, s. 23.

¹⁷ Nikolaus Wagner von Florheim sa narodil 30. marca 1885 v Ostrihome, domovskú príslušnosť mal v dolnorakúskom Kremsi. K jeho najpozoruhodnejším leteckým výkonom zo začiatku prvej svetovej vojny patrili prelet nad ruskými delostrelecami vo výške iba 550 m, pozorovateľom na trase Przemysl – Medyka – Szechynia (Šehyni) bol *Oberleutnant* Hans Wagner. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 49, Personalakten, Oblt.Res. Wagner Nikolaus. Verzeichnis über die im Monate November 1914 durchgeführten Flüge – Hptm. Feldpilot Nikolaus von Wagner. Beschreibung, 23. 8. 1915.

¹⁸ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 49, Personalakten, Oblt.Res. Wagner Nikolaus. Verzeichnis über die im Monate November 1914 durchgeführten Flüge – Hptm. Feldpilot Nikolaus von Wagner. SCHENK, *Przemysl 1914 – 1915*, s. 39. VEINFURTER, *Das Fliegende*, s. 46. OLEJKO, *Z walk lotniczych*, s. 106.

z a do obliehanej pevnosti spomínala aj v denníku *Pressburger Zeitung*, keď v novinách uverejnili niekoľko pozdravov od vojakov z Prešporka, ktorí sa nachádzali v Przemysli.¹⁹ Krátka správa v denníku *Neue Freie Presse*, v ktorej sa spomínalo aj meno Georga von Lehmana, tiež svedčila o záujme širokej verejnosti o letcov z Przemyslu – dôstojníci *Fliku* 11 Wagner von Florheim a Lehmann dostali pozdrav a požehnanie od istej čitateľky tohto periodika.²⁰

Druhým poštovým letom Georga von Lehmana bol prelet medzi Przemyslom a Krakovom 18. januára 1915. Vo vzduchu boli celkovo tri rakúsko-uhorské lietadlá, ktoré neúspešne ostreľovalo ruské delostrelectvo.²¹ Georg von Lehmann absolvoval v čase medzi 5. novembrom 1914 a pádom pevnosti Przemysl 22. marca 1915 celkovo 28 bojových letov, k 1. marcu 1915 bol povýšený do hodnosti *Rittmeister* (kapitán jazdeckta).²²

Posledný let z Przemyslu

V marci 1915 takmer celá jednotka skončila v ruskom zajatí, aj veliteľ *Hauptmann Feldpilot* Philipp Blaschke von Zwornikkirchen. Przemysl totiž 22. marca 1915 padol, v ruskom zajatí skončilo približne 120 000 rakúsko-uhorských vojakov. *K. u. k. Luftschifferabteilung* prišiel počas záverečnej fázy obliehania a pádu Przemyslu o osem letcov *Fliku* 11, personálne straty však v týchto dňoch utrpeli aj ďalšie letecké jednotky – *Flik* 8, *Flik* 10 a *Flik* 15.²³ Veliteľ Blaschke von Zwornikkirchen sa už 19. marca 1915 pokúsil uletieť Rusom v balóne, nepriaznivý vietor ho však odniesol príliš ďaleko nad územie obsadené ruskou armádou.²⁴ Aj ďalšie snahy vyhnúť sa ruskému zajatiu mali značne dramatický priebeh. Napr. 19. marca 1915 opustila obliehaný Przemysl aj osádka *Feldwebel Feldpilot* Hermann Hold a *Leutnant* Josef Schmatzer, ruská pechota však začala stroj Albatros B.I „VI“ ostreľovať. Pilot *Fliku* 11 napokon musel s poškodeným lietadlom, ktoré bolo viac než 30-krát zasiahnuté, núdzovo pristáť na území obsadenom ruskou armádou.²⁵

Georg von Lehmann, v tom čase už poverený velením *Fliku* 11, však dokázal pred Rusmi ráno 22. marca 1915 včas odletieť na krakovské poľné letisko Rakowice. Pilotom bol *Leutnant* Rudolf Stanger z *Fliku* 8.²⁶ Išlo o posledný let z Przemyslu, aviatci mali so sebou

¹⁹ Fliegerpost aus Przemysl nach Pozsony. In: *Pressburger Zeitung*, 8. januára 1915, roč. 152, č. 8, s. 5.

²⁰ Luftpost aus Przemysl. In: *Neue Freie Presse*, 11. decembra 1914, roč. 51, č. 18 068, s. 11.

²¹ V cieľi pristáli všetky tri osádky – okrem lietadla pilotovaného Georgom von Lehmannom aj *Leutnant Feldpilot* Rudolf Stanger a *Leutnant* Ignaz Kozma (pilot *Fliku* 8 a pozorovateľ *Fliku* 11) a *Oberleutnant Feldpilot* Alfred Schindler a *Oberleutnant* Vinzenz Martinek (obaja z *Fliku* 10). Iné zdroje uvádzajú ako miesto ristiť rakúsko-uhorských lietadiel Brzesko. SCHENK, *Przemysl 1914 – 1915*, s. 70. Meisterleistung einer Grazer Flieger. In: *Die Neue Zeitung*, 24. januára 1915, roč. 8, č. 24, s. 2.

²² Iný nedatovaný údaj z roku 1915 uvádzal 31 letov s celkovou prekonanou vzdialenosťou okolo 6 500 km. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Beschreibung – Rittmeister Edler von Lehmann, 30. XI 1915. Vormerkblatt für die Qualifikationsbeschreibung – Rittmeister Georg von Lehmann, 24. September 1916.

²³ VEINFURTER, *Das Fliegende*, s. 61-63. ÖStA/KA-LFT, Nachrichtenblatt der k.u.k. Luftfahrtruppen.

²⁴ Philipp Blaschke von Zwornikkirchen sa po zajatí nachádzal v Kursku, Voroneži, Kostrome, Soligaliči a Tomsku. Po repatriácii z ruského zajatia sa vrátil do služby v rakúsko-uhorskom letectve a prevzal velenie leteckej jednotky *Flik* 27F v južnom Tirolsku. Zomrel 29. júla 1938 pri dopravnej nehode medzi Paltom a Kremsom v Dolnom Rakúsku. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 12, Personalakten, Hptm. Philipp Blaschke Edler von Zwornikkirchen. Blaschke Philipp Edl. Von Zwornikkirchen – Nachforschung, 29. März 1939.

²⁵ ÖStA/KA-LFT, Personalakten, Fw. Hermann Hold. Feldpilot Zugführer tit. Feldwebel Hermann Hold.

²⁶ Rudolf Stanger (1887 – 1935) bol ako civilný pilot držiteľom rakúskeho pilotného diplomu č. 24 zo 14.

aj poštu a dokumenty od veliteľa pevnosti generála Hermanna Kusmaneka.²⁷ Úspešný únik vyvolal v Rakúsko-Uhorsku značný ohlas, spomínala ho i dobová tlač. Jeho priebeh Stanger farbisto opísal pre *Grazer Tagespost*, text následne uverejnil aj pražský denník *Čech*. Stanger spomínal, ako štartoval za vytia šrapnelov, následne zo vzduchu videl horiaci Przemysl, keď rakúsko-uhorskí vojaci zámerne ničili zariadenia a objekty celého komplexu. „*Vo výške 600 metrov sme potom preleteli ruské línie. Ale žiadna strela hore neprichádzala, ako sme očakávali. Mal som pocit, že Rusi boli tak prekvapení zo spozorovania aviatika z dymiacej a rozpadávajúcej sa pevnosti, že za nami zabudli poslať strely. S presvedčením, že Przemysl splnil svoj posledný rozkaz úplne a hrdinsky, pristáli sme za tri a pol hodiny za veľkého jasotu kamarátov na našej stanici. Keď sme opäť stáli na zemi, kapitán Lehmann ma objal a pobožkal za záchranu z hynúceho mesta. Vďaka tohto posledného hrdinu z pevnosti, ktorý unikol zajatiu alebo hrdinskej smrti, bola najkrajšou odmenou za priateľskú službu, ktorú som mu šťastne preukázal. Kamarátom sme odovzdali posledné pozdravy hrdinov z pevnosti. Po jasaní nasledoval slávnostný pokoj a ticho, ako čestná pamiatka pre tých, ktorí až do poslednej možnosti s najvernejšou obetavosťou plnili svoju povinnosť,*“ znela časť Stangerovho rozprávania.²⁸ Informácie o Lehmannovom lete sa objavili i v novinách vydávaných na území Slovenska. „*Významenanie letcov z Przemyslu. Jeho veličenstvo kráľ udelil ako uznanie za udatné chovanie pred nepriateľom letcom Rittm. Georgovi von Lehmannovi zo 4. hulánskeho pluku a poručíkovi Landsturmu Rudolfovi Stangerovi, obom prideleným leteckej rote číslo 11, Vojenský záslužný kríž III. triedy s vojnovou dekoráciou. Rittm. Georg von Lehmann bol od vypuknutia vojny pridelený v Przemysli, kde nepretržite slúžil. V priebehu druhého obliehania Przemyslu Rittm. von Lehmann, ako práve ohlásil, dvakrát opustil pevnosť ako cestujúci v lietadle a priniesol dôležité správy na najvyššie veliteľstvo, prípadne na etapné veliteľstvo, odtiaľ zase s príkazmi letel naspäť na veliteľstvo pevnosti. V deň odovzdania pevnosti Rittm. von Lehmann s poručikom Stangerom opustili v skorých ranných hodinách pevnosť, obaja piloti prenikli šťastne k našim. Rittm. von Lehmann prišiel do Viedne a bol tu prijatý na audiencii, aby hlásil o posledných dňoch a odovzdaní pevnosti,*“ písalo sa 14. apríla 1915 v novinách *Pressburger Zeitung*.²⁹ Podľa iného článku Lehmann panovníkovi v Schönbrunne povedal, že osádka v Przemysli „*vzdorovala všetkým útokom nepriateľa*“.³⁰

Flik 11 pod velením Georga von Lehmannna

Georg von Lehmann následne velil novosformovanej jednotke *Flik 11*, ktorá bola opäť nasadená na ruskom fronte. Frontovú službu začali letci *Fliku 11* v prvej polovici mája 1915,

septembra 1911. Ako uvádza ďalší z dobových článkov, prvé letecké skúsenosti zbieral v Anglicku. Už počas tzv. Leteckého týždňa v októbri 1911 zaznamenal Rudolf Stanger viaceré úspechy, napr. počas rýchlostného letu či letu z Viedenského Nového Mesta do Neunkirchenu. *Oberleutnant Feldpilot* Rudolf Stanger bol v novembri 1917 prevelený k stíhacej jednotke *Flik 56J*, neskôr pôsobil v bombardovacom *Fliku 103G* a dokonca ako veliteľ v bombardovacom *Fliku 104G*, od mája 1918 velil *Fliku 14J*. *Feldpilot* Leutnant Rudolf Stanger. In *Allgemeine Automobil-Zeitung*, 4. apríla 1915, roč. XVI, č. 14, s. 10. VEINFURTER, *Das Fliegende*, s. 73, 211. OLEJKO, *The Habsburgs*, s. 59. RAJLICH, *Na krídlech*, s. 193.

²⁷ Krátko pred nimi vzlietlo z Przemyslu lietadlo s osádkou *Feldwebel Feldpilot* Robert Melč (*Flik 8*) a *Zugsführer Feldpilot* Ferdinand Junker (*Flik 15*), títo letci však skončili v zajatí. Pozri napr.: ZAHÁLKA, Jan. *Rudolf Holeka. Kronika prvého vojenského letce národnosti české*. Praha: Corona, 1997, s. 109.

²⁸ Válečné obrázky – Poslední let z Přemyslu. In: *Čech*, 29. marca 1915, roč. 40, č. 88, s. 2-3.

²⁹ Auszeichnung der Flieger von Przemysl. In: *Pressburger Zeitung*, 14. apríla 1915, roč. 152, č. 103, s. 4.

³⁰ Po pádu Přemyslu – Poslední dny Přemyslu. In: *Dělnické listy*, 30. marca 1915, roč. XXVI, č. 72, s. 1.

teda v čase úspešnej ofenzívy nemeckých a rakúsko-uhorských vojsk.³¹ Lietadlový park *Fliku 11* tvorilo v tom čase päť dvojmiestnych lietadiel – tri stroje nemeckej výroby typu Hansa-Brandenburg B.I série 05, jeden v Nemecku vyrobený stroj typu Albatros B.I 21.13 a jeden v Rakúsko-Uhorsku vyrobený stroj typu Aviatik B.I 32.37.³² Znova sa menili miesta dislokácie jednotky – letecká rota bola umiestnená na poľných letiskách v Haliči – Kolomea (Kolomyja), Nadworna (Nadvirna), Mikuliczyn (Mykulyčyn), a Delatyn (Deljatyn) a od druhej polovice augusta v Bukovine – Czernowitz (Černovice, po ukrajinsky Černivci). V auguste 1915 tvorilo personál *Fliku 11* desať letcov vrátane veliteľa Georga von Lehmana, v súpise sa spomínal i technický majster (*Werkmeister*) a štyria leteckí mechanici (*Flugzeugwärter*).³³

V čase od mája do augusta 1915 absolvoval veliteľ Georg von Lehmann najmä skúšobné lety – prvý na letisku Kolomea 11. mája 1915 v stroji Albatros B.I 21.13, no aj prieskumné lety na dlhšie vzdialenosti – prvý 8. júna 1915 v stroji Hansa-Brandenburg B.I 05.02, na trase Delatyn (Deljatyn) – Parysze (Paryšče) – Ottynia (Otyňa) – Turka – Kolomea (Kolomyja) – Delatyn prekonal za 2 h a 25 min 220 km.³⁴ O priebehu letov príslušníkov *Fliku 11* napovedajú aj údaje o prieskumných misiách z júla 1915, tie sa spravidla začínali už pred piatou hodinou ráno.³⁵

Ako obzvlášť náročné vyznievajú dva lety Georga von Lehmana z prelomu septembra a októbra 1915 hlboko nad ruské územie za rieku Dnester, v oboch prípadoch ovládal stroj Hansa-Brandenburg B.I 05.01 a vo vzduchu strávil viac než štyri hodiny. Najprv 27. septembra 1915 prekonal na trase Czernowitz – Zastawna (Zastavna) – Kameniec Podolsky (Kamjanec Podilskyj) – Chotin (Chotyń) – Zastawna vzdialenosť 375 km, následne 1. októbra 1915 preletel na trase Czernowitz – Germakówka (Hermakivka) – Borozczow (Borščiv) – Kameniec Podolsky – Chotin – Czernowitz vzdialenosť 370 km.³⁶ V polovici októbra 1915 používali osádky *Fliku 11* štyri stroje Hansa-Brandenburg B.I, dva z nich boli vybavené aj stanicou na rádiové bezdrôtové vysielanie.³⁷

Takéto zariadenie bolo použité napr. počas pozorovania účinkov delostreleckej paľby 26. októbra 1915 nad oblasťou Kolodrobky (Kolodribky) a Szuparky (Šuparky) na ľavom brehu rieky Dnester, keď Georg von Lehmann pilotoval stroj Hansa-Brandenburg

³¹ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 139, Monatsberichte, Flik 11 – 13. Verzeichnis über Feldpiloten und Beobachten, 6. April 1915. Kommando der k. u. k. Luftschifferabteilung, Fliegerkompagnie 11.

³² MEINDL, Karl. *Die Luftsieg der k.u.k. Luftfahrtruppen. Russische Front 1914 – 1916*. Wien : Selbstverlag, 2001, s. 15.

³³ Okrem Georga von Lehmana patrili k letcom *Fliku 11* *Oberleutnant Feldpilot* Viktor Schünzel, dôstojníci pozorovatelia *Hauptmann* Julius Mally, *Oberleutnant* Wedige von Frereich, *Leutnant* Albert Fix, *Leutnant* Zoltán Hollosy a *Leutnant* Artur von Steiner-Götl a piloti poddôstojníci *Feldwebel Feldpilot* Stefan Huzjan, *Feldwebel Feldpilot* Josef Mugrauer a *Zugsführer Feldpilot* Ferdinand Knötig. Slovenský či český pôvod by mohlo naznačovať meno technického majstra, uvádzaného ako Josef Hruška. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 139, Monatsberichte, Flik 11 – 13. Verzeichnis über die bei der Fliegerkompagnien eingeteilten Flugzeugführer, Beobachteroffiziere, Flugzeugwärter und Werkmeister, Fliegerkompagnie Nr. 11 – 1915 VIII.

³⁴ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Verzeichnis über die im Monate Mai-August 1915 durchgeführten Flüge – Flugzeugführer: Rittmeister Georg von Lehmann.

³⁵ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 139, Monatsberichte, Flik 11 – 13. K. u. k. Fliegerkompagnie Nr. 11, Flugraport Nr. 12, VII 1915.

³⁶ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Verzeichnis über die im Monate September, Oktober 1915 durchgeführten Flüge – Flugzeugführer: Rittmeister Georg von Lehmann.

³⁷ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 139, Monatsberichte, Flik 11 – 13. Telegramm aus Czernowitz 1.4937 62 17/10 9-45-m, 17. Okt. 1915.

B.I 05.03.³⁸ Personálne alebo materiálne straty sa *Fliku* 11 nevyhýbali ani neskôr. Jedna z osádok jednotky prežila 12. novembra 1915 vážnu leteckú haváriu lietadla Albatros B.I. „*Stroj 22.03 – pilot nadporučík Horváth a pozorovateľ nadporučík Hollosy – z dôvodu poruchy motora dnes núdzovo pristál z výšky 50 m na cintoríne, lietadlo sa zachytilo pravou nosnou plochou a prevrátilo sa. Pozorovateľ mal otras mozgu, pilot nezranený, prosím o zaslanie stroja typu 22,*“ písalo sa v telegrame, ktorý bol zrejme Georgom von Lehmannom ešte v deň nehody odoslaný z Černovic na veliteľstvo rakúsko-uhorského letectva do Viedne.³⁹

Veliteľom *Fliku* 8 na talianskom fronte

Od decembra 1915 velil Georg von Lehmann *Fliku* 8 dislokovanému na juhozápadnom bojisku, presnejšie na sočskom fronte, kde k jeho priamym podriadeným patrili aj *Leutnant Feldpilot* Rudolf Stanger.⁴⁰ Od novosformovania *Fliku* 11 po svoje prevelenie absolvoval najmenej 17 bojových letov, letci *Fliku* 11 počas tohto obdobia absolvovali 212 bojových letov.⁴¹ Mimochodom, jednotka *Flik* 11 zostala na severovýchode až do februára 1918, následne ju prevelili na taliansky front.⁴²

Prvú úspešnú bojovú misiu absolvoval Georg von Lehmann na novom pôsobisku zrejme 26. januára 1916, išlo o prieskumný let v stroji Aviatik B.II 34.35 nad oblasťou Oslavia – Monte Fortin – Gradisca.⁴³ Pravdepodobne s týmto strojom aj raz havaroval. Na nedatovanú fotografiu prevráteného stroja Aviatik B.II si s trochou irónie zapísal: „*Veľmi dobrý vták. Za 30 minút pri plnom zaťažení 3 000 m. Za hodinu 5 000 m. Vysoká rýchlosť 120 km. Moja „krakša“ po návrate počas víchrice „bóra“ tiež predviedla zázrak.*“⁴⁴ Ako dokazujú súpisy bojových letov jednotlivých rakúsko-uhorských letcov vrátane príslušníkov *Fliku* 8, nad talianskym frontom dochádzalo v porovnaní so severovýchodným bojiskom čoraz častejšie k bojom s protivníkmi, napr. s osádkami strojov Caproni a Farman.⁴⁵ V polovici marca 1916,

³⁸ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Verzeichnis über die im Monate Oktober 1915 durchgeführten Flüge – Flugzeugführer: Rittmeister Georg von Lehmann.

³⁹ Hollosy pochádzal z Prešporka. Ako príslušník *Fliku* 11 absolvoval približne 75 letov nad nepriateľským územím. Neskôr sa stal poľným pilotom, medzi júlom a októbrom 1917 slúžil v jednotke *Flik* 1D umiestnenej v Bukovine. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 19, Personalakten, Oblt. Hollosy Zoltan. Telegramm aus ss czernowitz 1. + 3959 50 12 5 30 n. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 19, Personalakten, Oblt. Hollosy Zoltan. Verzeichnis über die Personen, die Anspruch auf das Karl Truppenkreuz haben.

⁴⁰ Velenie *Fliku* 11 prebral *Hauptmann Feldpilot* Kamillo Perini. VEINFURTER, *Das Fliegende*, s. 61.

⁴¹ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Verzeichnis über die im Monate Mai – Dezember 1915 durchgeführten Flüge. Flugzeugführer: Rittmeister Georg von Lehmann. Vormerkblatt für Die Qualifikationsbeschreibung – Rittmeister Georg von Lehmann, 24. September 1916.

⁴² Od leta 1917 niesla taktické označenie *Flik* 11D.

⁴³ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Verzeichnis über die im Monate Jänner 1916 durchgeführten Flüge. Flugzeugführer: Rittmeister Georg von Lehmann.

⁴⁴ Pozostalosť Georga von Lehmann, nedatovaná fotografia.

⁴⁵ Napr. 18. februára 1916 sa štvorica letcov *Fliku* 8 (*Feldwebel Feldpilot* Josef Cagášek, *Kadett in der Reserve* Viktor Vittek, *Oberleutnant Feldpilot* Wedge von Froleich a *Kadett in der Reserve* Richard Maurig von Sarnfeld) podieľala na zostrele bombardéra Caproni. Cagášek a Vittek potom 3. júla 1916 zostrelili prieskumný Farman. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 49, Personalakten, Hptm. Wagner Nikolaus. Verzeichnis über die im Monate Februar 1916 durchgeführten Flüge. RAJLICH, Jiří. Létající hulán. Rytmistr polní pilot Vojtěch Bárta 1879-1922). In: *Hobby Historie*, 2018, roč. 9, č. 43, s. 61. MEINDL, Karl. *Die Luftsiege der k.u.k. Luftfahrtruppen. Italienische Front 1915 – 1916*. Wien : Selbstverlag, 2003, s. 21. Erfolgreicher Luftkampf bei Ospedaletto. In: *Der Tiroler*, 12. júla 1916, roč. 35, č. 157, s. 2.

napriek zúriacej piatej bitke na Soči, bola jednotka *Flik 8* presunutá na základňu v Pergine v Suganskom údolí na juhotirolskom fronte.⁴⁶ Už o pár dní neskôr sa zapojila do jednej z dovtedy najväčších leteckých operácií na talianskom fronte, keď tri stroje *Fliku 8* bombardovali ráno 27. marca 1916 most pri Susegane, v rámci hromadného náletu na strategicky dôležité železničné mosty cez rieku Piava. V jednom sedel aj Georg von Lehmann.⁴⁷

Cieľom rakúsko-uhorského letectva boli okrem mostu pri Susegane aj mostové stavby pri Ponte di Piave a San Donà di Piave, súčasne prebiehal letecký útok na muničný sklad vo Verone. Na celej akcii sa zúčastnili osádky vyše 80 lietadiel jednotiek z južného Tirolska, jednotiek zo sočského frontu a námorného letectva zo základní v Terste a Pule, podľa talianskych údajov dostal most pri Susegane tri zásahy.⁴⁸ Krátko po prvej svetovej vojne napísal Nikolaus Wagner von Florheim o leteckom útoku na mosty cez Piavu obširnú správu. Opisoval v nej tiež, ako pár dní pred akciou oznámil *Oberstleutnant* (podplukovník) *Feldpilot* Hans Umlauff von Frankwell z z tzv. krajinského veliteľstva obrany pre Tirolsko (*Landesverteidigungskommando Tirol*) veliteľom leteckých jednotiek vrátane Georga von Lehmana podrobnosti o plánovanom nálete. „*Tieto operácie sa mali uskutočniť za každého počasia a bez ohľadu na očakávané straty lietadiel a osádok, mali sa vykonávať vo výškach od 200 do 300 m. Všetci prítomní páni s akciou súhlasili. Naše návrhy však boli, aby sa tento útok vykonal len počas dňa. Navrhli sme predtým vykonať prieskum. Okrem toho sme vyhlásili, že naše bomby sú absolútne nevhodné, aby spôsobili významnú deštrukciu. Oberstleutnant von Umlauff ďalší prieskum mostov odmietol s odôvodnením, že by to mohlo nepriateľa zbytočne upozorniť. Navyše naši prieskumníci už zistili, že všetky mosty cez rieku Piava majú veľmi slabú stráž. Rittmeister von Lehmann potom navrhol, že ak by to mal byť nočný útok, ktorý by sa z Tirolska nedal uskutočniť, pri každom z troch mostov by mohlo pristáť lietadlo s osádkou dobrovoľníkov. Tí by potom prekonalí slabú stráž, vyhodili mosty do vzduchu a následne vzlietli smerom domov, prípadne by lietadlá zničili. V tom prípade by bol predbežný prieskum o to dôležitejší. Ved' je lepšie pristáť s tromi lietadlami a mať určitú šancu na úspech, ako riskovať 60 lietadiel a byť bez šance. Tento návrh sa medzi nami stretol s najšťastnejším súhlasom, všetci chceli letieť a rozhodnúť mal žreb. Oberstleutnant von Umlauff potom vyhlásil, že takéto riziko nemôže podstúpiť a všetko odmietol,*“ písal Wagner von Florheim. Napokon velenie rakúsko-uhorského letectva pristúpilo k rannému útoku, aj stroje z južného Tirolska štartovali približne v čase svitania. Celá akcia bola veľmi náročná na orientáciu, Wagner von Florheim spomínal, ako sa v údoliach držala hmľa a sledovanie vodných tokov počas letu nebolo možné. Nad Piavou lietadlá nalietavali na cieľ z malých výšok, i tak spôsobili Talianom iba zanedbateľné škody. Naopak, tlakové vlny z výbuchov a črepiny poškodili kormidlá a nosné plochy viacerých rakúsko-uhorských strojov.⁴⁹

V polovici mája 1916 sa v južnom Tirolsku začala neúspešná rakúsko-uhorská jarná ofenzíva, známa aj ako trestná expedícia (*Strafexpedition*) a 16. mája 1916 sa Georg von

⁴⁶ V Pergine boli dislokované aj jednotky *Flik 7*, *Flik 15* a *Flik 24*.

⁴⁷ V stroji Lohner B.VII 17.41 sedel veliteľ jednotky *Flik 7* a niekdajší Lehmannov spolubojovník *Hauptmann* Nikolaus Wagner von Florheim, práve počas tejto akcie bol zajatý Talianmi, pričom išlo o minimálne jeho 55. bojový let. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 49, Personalakten, Hptm. Wagner Nikolaus. Verzeichnis über die im Monate März 1916 durchgeführten Flüge.

⁴⁸ Most pri Susegane bol však iba mierne poškodený. Wagner von Florheim neskôr uviedol, že o dva a pol hodiny neskôr videl cez most prechádzať vlak. PENZ, Gerald. Der Fliegerangriff auf die Piave-Brücken am 27. März 1916. In: *ÖFH Nachrichten*, 2017, č. 4, s. 8 – 9.

⁴⁹ Hans Umlauff von Frankwell patril k prvým vojenským pilotom Rakúsko-Uhorska. Rakúsko-uhorské letectvo stratilo počas náletu na mosty nad Piavou štyri lietadlá, osem letcov zahynulo alebo skončilo v zajatí. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 49, Personalakten, Hptm. Wagner Nikolaus. Rechtfertigungsbericht, 29. März 1919.

Lehmann zúčastnil na ďalšom bombardovacom lete – v stroji Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.10 na ciele v Trevisi, teda na druhej strane rieky Piava.⁵⁰ Išlo o pomerne dlhú misiu, za 2 h a 55 min prekonal 295 km.⁵¹ V júni a v júli 1916 absolvoval Georg von Lehmann päť prieskumných letov nad Suganským údolím, Primolanom, Galliom, Asiagom, Bassanom del Grappa, Trevisom, vrchom Monte Lissier, Schiom, Vicenzou, San Martinom di Castrozza či Predazzom.⁵²

Súpis bojových letov veliteľa *Fliku 8* Georga von Lehmana od januára do júla 1916⁵³

Dátum	Dĺžka trvania	Vzdialenosť	Účel	Lokalita	Lietadlo	Úspešnosť
12. 1. 1916	30 min	40 km	prieskum	Doberdò	?	nie
26. 1. 1916	1 h 45 min	175 km	prieskum	Oslavia – Monte Fortin – Gradisca	Aviatik B.II 34.35	áno
28. 1. 1916	2 h 15 min	225 km	prieskum	Monfalcone – Villa Vicentina – Romans – San Lorenzo – San Florian	Aviatik B.II 34.35	áno
16. 5. 1916	2 h 55 min	295 km	bombardovanie	Treviso	Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.10	áno
15. 6. 1916	1 h 10 min	116 km	prieskum	Suganské údolie (Valsugana)	Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.26	?
16. 6. 1916	1 h 20 min	130 km	prieskum	Primolano – Gallio – Asiago	Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.30	áno
27. 6. 1916	2 h 40 min	266 km	prieskum	Asiago – Bassano – Treviso – Monte Lissier	Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.30	áno
21. 7. 1916	2 h	200 km	prieskum	Schio – Vicenza	Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.20	áno
25. 7. 1916	2 h 25 min	245 km	prieskum	San Martino di Castrozza – Predazzo	Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.20	áno

⁵⁰ V polovici mája 1916 tvorilo lietadlový park *Fliku 8* päť lietadiel – dva stroje Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.10 a 26.12 a tri stroje Lohner B.VII 17.37, 17.87 a 17.88. MEINDL, *Die Luftsieger der k.u.k. Luftfahrtruppen. Italienische Front 1915 – 1916*, s. 115.

⁵¹ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Verzeichnis über die im Monate Mai 1916 durchgeführten Flüge.

⁵² ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Verzeichnis über die im Monate Juni, Juli 1916 durchgeführten Flüge.

⁵³ V tabuľke sa nachádzajú iba lety zaznamenané v mesačných výkazoch. Predpokladáme, že ich nad talianskym frontom bolo ešte viac. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Verzeichnis über die im Monate Jänner – Juli 1916 durchgeführten Flüge. Flugzeugführer: Georg von Lehmann.

Lietanie nad frontovou krajinou si v časoch prvej svetovej vojny vyžadovalo veľa psychických síl. Ako dokazujú aj predošlé riadky, Georg von Lehmann mal za sebou nejednen nebezpečný a vypätý zážitok, čo sa mohlo prejaviť aj na osobnostných črtách a reakciách tohto dôstojníka. I tak ale pokarhanie Georga von Lehmana generálom Viktorom Danklom, veliteľom rakúsko-uhorskej 11. armády, vyznieva prekvapujúco, keďže písomnosti podobného znenia v prostredí rakúsko-uhorského letectva často nenachádzame. „*Udeľujem trest 30 dní domáceho väzenia pre Rittmeistera Georga Edlera von Lehmana, ktorý 19. mája tohto roku pre dôstojníka nevhodným spôsobom hrubo napadol a urazil nastúpeného poddôstojníka. Tento trest bude vykonaný po nastúpení normálnych pomerov. Rittmeister von Lehmann je upovedomený, že jeho nervozita by mohla viesť k superarbitrácii,*“ písal *Generaloberst* (generálplukovník) Dankl 31. mája 1916.⁵⁴

Návrat na severovýchodný front

Od augusta 1916, keď prebiehala najväčšia ruská ofenzíva prvej svetovej vojny, pôsobila jednotka *Flik 8* na ruskom fronte, konkrétne na poľnom letisku v Kniaze vo východnej Haliči (dnes Knjaže na Ukrajine), pričom patrila do podriadenosti rakúsko-uhorskej 2. armády.⁵⁵ Udalosti si vyžiadali posilnenie rakúsko-uhorského letectva na severovýchodnom fronte, okrem *Fliku 8* bola v lete 1916 z južného Tirolska presunutá aj ďalšia letecká jednotka – *Flik 7*. V susedstve *Fliku 8* operovali aj jednotky *Flik 3* (poľné letisko západne od Zloczowa, dnes ukrajinského Zoločiva) a *Flik 14* (poľné letisko Krasne).⁵⁶ Úlohy osádok *Fliku 8* boli rôzne, ako dokazujú aj absolvované lety Georga von Lehmana. Veliteľ sa v nasledujúcom období zúčastnil najmä na prieskumných a fotograficko-prieskumných letoch vrátane rádiových letov, v menšej miere bombardovacích letoch, skúšobných letoch či vzdušnej podpore pechoty – môžeme spomenúť fotograficko-prieskumný let nad oblasťou Zborova a Olejowa (Oliiva) 6. septembra 1916, bombardovanie Cebrowa (Cebriva) 20. septembra 1916, fotografovanie kráterov po výbuchoch pri Zwyzne (Zvyžene) 13. februára 1917, bombardovanie Radziwillowa (Radyvyliwa) 13. marca 1917, bombardovanie Jeziernej (Ozernej) 20. júna 1917, nočný let a bombardovanie železničnej stanice v Brodeku (zrejme Brody) 8. júla 1917 či bombardovanie oblasti Lanovcy (Lanivci) 3. novembra 1917.⁵⁷ Zo septembra 1916 pochádza aj dokument, v ktorom štábný dôstojník letectva *Rittmeister* Arthur von Bogyay uvádzal osobnostné vlastnosti Georga von Lehmana. Veliteľa *Fliku 8* považoval za „charakterného dôstojníka, trocha bohémneho, ale na dôstojníka

⁵⁴ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Bestrafung Rittm.v.Lehmann, 31. Mai 1916.

⁵⁵ Obdobie Brusilovovej ofenzívy je charakteristické aj výraznejším nasadením ruského letectva, letecké jednotky armádnej skupiny Juhozápadný front vykonali v čase medzi 22. májom a 4. septembrom 1916 spolu 1 805 bojových letov s celkovým trvaním 3 147 letových hodín, z toho najviac počas augusta – 134 pilotov vykonalo 749 bojových letov s celkovým trvaním 1 224 letových hodín. DEMIANIUK, Oleksandr. Aviation of the south western front 1916 – 1917. In: OLEJKO, Andrzej (ed.). *Na skrzydłach Wielkiej Wojny 1916-1917: z historii lotnictwa nad „zapomnianymi” frontami czyli od Frontu Wschodniego po Alpy, Siedmiogród i Macedonię*. Zabrze : Tarnowskie Góry, 2018, s. 429.

⁵⁶ Koncom októbra 1916 mali tieto jednotky k dispozícii 18 lietadiel, pričom *Flik 8* používal šesť strojov typu Hansa-Brandenburg C.I. MEINDL, *Die Luftsiege der k.u.k. Luftfahrtruppen. Russische Front 1914 – 1916*, s. 18.

⁵⁷ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Verzeichnis über die im Monate September 1916, Feber 1917, März 1917, Juni 1917, Juli 1917, November 1917 durchgeführten Flüge des Kmdt. Feldpilot Rittm. Georg von Lehmann.

*primerane zmyšľajúceho, nadaného a rázneho, láskavého k podriadeným, no schopného udržať disciplínu“.*⁵⁸

Fungovanie jednotky Georga von Lehmana však nebolo ani naďalej bezproblémové. Hoci jednotka *Flik 8* posilnila rakúsko-uhorské jednotky na severovýchodnom bojisku, zároveň jej chýbali letci. Koncom septembra 1916 hlásil Arthur von Bogyay nedostatok pilotov vo *Fliku 8* a žiadal veliteľstvo *k. u. k. Luftfahrtruppen* o pridelenie ďalších.⁵⁹ Špecifikom severovýchodného frontu vrátane Haliče boli negatívne vplyvy počasia, predovšetkým v zimných mesiacoch. Georg von Lehmann spísal koncom januára 1917 podrobnú mesačnú správu o nasadení *Fliku 8*, jeho leteckú činnosť výrazne ovplyvňovalo počasie. Napr. z 11 vzdušných rádiových navádzaní delostreleckej paľby príslušníci *Fliku 8* „úspešne“ ukončili osem z nich, trikrát však museli prácu prerušiť z dôvodu oblačnosti, silného vetra či nečakaných technických problémov.⁶⁰ Georg von Lehmann, ako dokazuje jeho výkaz bojových letov, v januári 1917 „úspešne“ absolvoval tri bojové lety, presnejšie dva fotografické a jeden s účelom leteckej podpory pechoty.⁶¹

S príchodom teplejších mesiacov a priaznivejších poveternostných podmienok intenzita leteckej vojny na ruskom fronte narastala. Napr. od 11. do 25. mája 1917 hlásili letci *Fliku 8* takmer každý deň letecký boj s nepriateľom a často aj zásahy do svojich lietadiel, navyše rakúsko-uhorská letecká technika sa v porovnaní s tou ruskou javila ako viac zastaraná.⁶² Podľa skúseností rakúsko-uhorských letcov mali Rusi svoju typickú útočnú taktiku – nad nepriateľa si nadleteli a potom útočili priamou paľbou počas strmhlavého letu.⁶³ Aj ruské zdroje napovedajú, že letci z cárskeho impéria si osvojili vlastný spôsob vedenia leteckého boja, čo sa prejavilo práve v prvých mesiacoch roka 1917. Išlo o priamy útok na nepriateľa

⁵⁸ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Vormerkblatt für die Qualifikationsbeschreibung – Rittmeister Georg von Lehmann, 24. September 1916.

⁵⁹ Arthur von Bogyay spomínal štyroch pilotov s viac než stovkou absolvovaných letov. Jeho iniciatíva bola zrejme úspešná, v nasledujúcich mesiacoch posilnili rady jednotky viacerí piloti. Napr. v novembri 1916 *Korporal* Emanuel Micka a *Korporal* Julius Reinics, v januári 1917 *Oberleutnant in der Reserve Feldpilot* Karl von Westenholz. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 140, Monatsberichte, Flik 1-10. K. u. k. Fliegerkompagnie Nr. 8, Telegramm aus Busk 340, 30/9 5, hn. VEINFURTER, *Das Fliegende*, s. 50-51.

⁶⁰ V tom čase *Flik 8* disponoval šesticou viacúčelových lietadiel typu Hansa-Brandenburg C.I (Ph) série 26, tri z nich boli určené aj na navádzanie delostreleckej paľby pomocou rádiového vysielania. Osádky *Fliku 8* mali za úlohu najmä prieskum a lokalizovanie nepriateľských delostreleckých pozícií a zákopov pre potreby IV. zboru, ako aj pozorovanie pohybu ruských vojsk. K významným operáciám jednotky patrila letecký nálet na železničnú stanicu a samotné mesto Radziwillow (dnes Radyvyliv na Ukrajine) 12. januára 1917. *Flik 8* nasadil štyri lietadlá, na operácii sa zúčastnili aj stroje ďalších rakúsko-uhorských leteckých jednotiek – *Fliku 3* a *Fliku 14*. Georg von Lehmann si vo svojej správe všimol aj možnosti nepriateľa, letci *Fliku 8* vo svojej oblasti evidovali 11 ruských protileteckých postavení a iba jedinú leteckú základňu, a to juhozápadne od železničnej stanice Jezierna (dnes Ozerna na Ukrajine). Letecké operácie prebiehali vo výške od 1 600 do 3 000 m. Vo februári 1917 prevažovalo nepriaznivé počasie a tak príslušníci *Fliku 8* mohli štartovať iba počas niekoľkých vhodných dní – celkovo vykonali 28 bojových letov (z toho 7 rádiových letov) a zhotovili 120 leteckých fotografických záberov. V marci 1917 sa počet bojových letov *Fliku 8* zvýšil na 34. ČERVENKA, *Vojenský pilot*, s. 100-102. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 140, Monatsberichte, Flik 1-10. K. u. k. Fliegerkompagnie Nr. 8, Tätigkeitsbericht der k.u.k. Fliegerkompagnie Nr. 8 für den Monat Jänner 1917, Februar, März 1917.

⁶¹ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Verzeichnis über die im Monate Jänner 1917, Feber 1917, März 1917 durchgeführten Flüge des Feldpilot Komdt. Rittm. Georg Edler von Lehmann.

⁶² MEINDL, Karl. *Die Luftsieg der k.u.k. Luftfahrtruppen. Russische Front 1917 – 1918*. Wien : Selbstverlag, 2002, s. 14.

⁶³ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 140, Monatsberichte, Flik 1-10. K. u. k. Fliegerkompagnie Nr. 8, Tätigkeitsbericht der k.u.k. Fliegerkompagnie Nr. 8 für den Monat Jänner 1917.

pripomínajúci taran, keď však napokon ku kolízii s protivníkom nedošlo.⁶⁴ V máji 1917 však Georg von Lehmann absolvoval iba jeden bojový let, konkrétne 8. mája 1917 vyše hodinu trvajúci fotografický let.⁶⁵ Významnú činnosť *Fliku* 8 ale naznačujú lety Georga von Lehmana z júla 1917, keď prebiehala posledná ruská ofenzíva prvej svetovej vojny, známa ako Kerenského ofenzíva.⁶⁶ Veliteľ absolvoval šesť bojových letov, okrem už spomenutého bombardovania Brodeku (Brodov) 8. júla 1917, aj päť krátkych prieskumných letov (*Nahaufklärung*).⁶⁷

Po stroskotaní Kerenského ofenzívy a následnom vojenskom úspechu Nemecka a Rakúsko-Uhorska sa frontová línia posunula ďalej na východ, a preto sa menili i dislokácie leteckých jednotiek na severovýchodnom fronte – jednotka Georga von Lehmana bola najprv umiestnená na poľnom letisku Jezierna, neskôr na trávinatej ploche v nerovnom teréne severozápadne od Tarnopolu (Ternopiľu), následne na pastvine pri obci Mikulinci (Mykulynci), v lokalite uvádzanej ako Błonie Mikulinieckie.⁶⁸ V tomto čase, v rámci reorganizácie rakúsko-uhorského letectva, sa zmenilo i taktické označenie jednotky – na *Flik* 8D. Taktické zameranie jednotky bolo na letecký prieskum a pozorovanie, riadenie delostreleckej paľby a bojovú podporu pozemných jednotiek – *Flik* 8D podliehal divíznemu veliteľstvu, v tom čase nemeckej 1. gardovej pešej divízie.⁶⁹ Zároveň však bol *Flik* 8D aj školiacou jednotkou na frontovú pilotnú službu.⁷⁰ Veliteľ 1. gardovej pešej divízie *Oberst* (plukovník) Friedrich Eitel vydal 9. augusta 1917 pre *Flik* 8D zvláštne „uznanie za vynikajúce výsledky“, predovšetkým za riadenie delostrelectva a pozorovanie.⁷¹ No iba pár dní predtým prišiel Georg von Lehmann o jedného zo svojich podriadených, 5. augusta 1917 padol v leteckom boji pozorovateľ *Leutnant in der Reserve* Richard Maurig von Sarnfeld.⁷² Jeho lietadlo Hansa-Brandenburg C.I (U) 69.83 zostrelili piloti dvoch ruských stíhačiek Nieuport. *Zugsführer Feldpilot* Max Schörghofer

⁶⁴ DEMIANIUK, Aviation of the south-western, s. 425.

⁶⁵ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Verzeichnis über die im Monate Mai 1917 durchgeführten Flüge des Komdt. Feldpilot Rittm. Georg Edler von Lehmann.

⁶⁶ V období poslednej ofenzívy kolabujúceho Ruska, konkrétne v priebehu júla a augusta 1917 vykonali letecké jednotky Juhozápadného frontu 3 983 letov s celkovou dĺžkou takmer 6 000 letových hodín. V tomto období ruskí letci hlásili asi 200 leteckých bojov a nárokovali si 23 zostrelených lietadiel. DEMIANIUK, Aviation of the south-western, s. 429.

⁶⁷ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Verzeichnis über die im Monate Juli 1917 durchgeführten Flüge des Feldpilot Komdt. Rittm. Georg Edler von Lehmann.

⁶⁸ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 140, Monatsberichte, Flik 1-10. K. u. k. Fliegerkompagnie Nr. 8, eptemberbericht 1917 für die Militär – Gruppe.

⁶⁹ DESOYE, Reinhard K. *Vorschrift für den Truppenfliegerdienst – Verbindung der Infanterie mit Fliegern und Fesselballonen* 1917. Wien : Selbstverlag, 2001, 23 s. RAJLICH, Jiří. *Příslušníci rakousko-uherského letectva z českých zemí. Members of the Austro-Hungarian Air Force from the Czech Lands (Disertační práce)*. Praha : Univerzita Karlova, 2018, s. 88.

⁷⁰ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 140, Monatsberichte, Flik 1-10. K. u. k. Fliegerkompagnie Nr. 8, Septemberbericht 1917 für die Militär – Gruppe.

⁷¹ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 140, Monatsberichte, Flik 1-10. K. u. k. Fliegerkompagnie Nr. 8, 1. Garde-Infanterie-Division. Abt. II No. 30 140. Abschrift-Div. St. Qu. Den 9. August 1917.

⁷² *Leutnant in der Reserve* Richard Maurig von Sarnfeld sa narodil 21. februára 1894 v Karlových Varoch. Po smrti získal Rad železnej koruny III. triedy. Padlý letec bol pochovaný v Tarnopole a 15. decembra 1917 boli jeho ostatky slávnostne uložené na viedenskom Centrálnom cintoríne. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 30, Personalakten, Lt. i. d. Res Richard von Maurig. Auf dem Felde der Ehre gefallen. In *Wiener Allgemeine Zeitung*, 13. decembra 1917, roč. 38, č. 11 898, s. 2.

vyviazol z nebezpečnej situácie bez zranení a ešte dokázal s poškodeným strojom núdzovo pristáť na vlastnom území.⁷³

Súpis bojových letov veliteľ'a *Fliku 8* Georga von Lehmann'a v septembri 1916⁷⁴

Dátum	Dĺžka trvania	Vzdialenosť	Účel	Lokalita	Lietadlo	Úspešnosť
3. 9. 1916	45 min	75 km	prieskum	blízke frontové pásmo	Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.12	áno
4. 9. 1916	50 min	90 km	prieskum	blízke frontové pásmo	Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.12	áno
6. 9. 1916	1 h 30 min	150 km	fotografovanie	Zborov – Olejow (Oliiv)	Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.30	áno
9. 9. 1916	1 h 20 min	135 km	prieskum	?	Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.30	áno
10. 9. 1916	1 h 25 min	140 km	prieskum fotografovanie	?	Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.10	áno
20. 9. 1916	1 h 30 min	150 km	bombardovanie	Cebrow (Cebriv)	Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.10	áno
21. 9. 1916	50 min	90 km	prieskum	blízke frontové pásmo	Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.30	áno
25. 9. 1916	1 h 20 min	135 km	prieskum	blízke frontové pásmo	Hansa-Brandenburg C.I (Ph) 26.30	áno

Georg von Lehmann uzavrel konto svojich letov na ruskom bojisku šesticou bojových misií v čase medzi augustom a novembrom 1917, poslednou bol už spomenutý nálet z 3. novembra 1917, veliteľ *Fliku 8D* v ten deň ovládal Hansa-Brandenburg C.I (U) 69.83.⁷⁵ Čo sa týka štatistik o nasadení *Fliku 8* (*Flik 8D*), jeho letci zaznamenali na severovýchodnom bojisku tri potvrdené víťazstvá, jeden úspech vybojoval aj *Offiziersstellvertreter* (dôstojnícky zástupca) *Feldpilot* Aladár Lipták, rodák zo Spišskej Novej Vsi, ktorý patrila k príslušníkom jednotky od apríla 1916.⁷⁶ Podobne dlho slúžili s Georgom von Lehman-

⁷³ V ten deň hlásili zostrel nad danou oblasťou (priestor Berežany) stíhací piloti 7. stíhacieho leteckého oddielu poručík Donat A. Makienok a *praporščik* Vasilij I. Jančenko, zrejme oni poslali k zemi stroj 69.83. Za doplnujúce údaje ďakujeme českému historikovi PhDr. Jiřímu Rajlichovi, Ph.D. KULIKOV, Victor. *Russian Aces of World War I*. Oxford : Osprey Publishing, 2013, s. 55.

⁷⁴ Na základe zachovaných mesačných prehľadov o vykonaných bojových letoch predpokladáme, že najviac ich počas jedného mesiaca Georg von Lehmann absolvoval práve v septembri 1916. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Verzeichnis über die im Monate September 1916 durchgeführten Flüge. Kmdt. Feldpilot Rittm. Georg Edler von Lehmann.

⁷⁵ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. Verzeichnis über die im Monate August 1917 – November 1917 durchgeführten Flüge. Flugzeugführer: Rittm. Georg Edler von Lehmann.

⁷⁶ Konkrétne 23. októbra 1917 západne od Zbaraczu (Zbaraž) v stroji Hansa-Brandenburg C.I (U) 69.97, na mieste pozorovateľa sedel *Oberleutnant in der Reserve* Julius Stanger a zostrelené lietadlo bolo identifikované

nom vo *Fliku 8 (Fliku 8D)* aj ďalší letci – v januári 1916 začali službu vo *Fliku 8* pozorovateľa *Kadett in der Reserve* Viktor Wittek a *Fähnrich in der Reserve* Otto Stella.⁷⁷

Návrat na talianske bojisko a život po vojne

V januári 1918 bol *Flik 8D* v rámci sťahovania leteckých jednotiek z ruského frontu prevelený na juhozápadné bojisko, konkrétne na letisko Feltre (dnes severné Taliansko) medzi skalnými stenami Bellunských Dolomitov a masívom Monte Grappa, teda na úseku rakúsko-uhorskej 11. armády. Zachované hlásenie dokazuje, že etablovanie v novom prostredí so sebou prinášalo ďalšie ťažkosti – v tom čase prevládali nízke teploty, ktoré sťažovali nielen výstavbu celtových hangárov, no negatívne vplývali aj na lietadlá a chod ich pohonných jednotiek. Prvé bojové lety na grappskom úseku frontu absolvovali osádky *Fliku 8D* až vo februári 1918, pričom čelili výraznej vzdušnej prevahe nepriateľa.⁷⁸ Poslednou bojovou misiou Georga von Lehmana ako príslušníka *Fliku 8D* bol fotograficko-prieskumný let v stroji Hansa-Brandenburg C.I (U) 169.78 nad Col Moschin v oblasti Monte Grappa 16. marca 1918. Jednotke v tom čase však už velil *Oberleutnant Feldpilot* Otto Wehofer.⁷⁹ Georg von Lehmann sa vo februári 1918 stal štábnym dôstojníkom letectva 11. armády. V auguste 1918 sa vrátil do domovského hulánskeho pluku č. 4, ktorý bol umiestnený v južnom Tirolsku. Počas svojej vojenskej služby získal viaceré vyznamenania, napr. nemecký Železný kríž II. triedy, Vojenský záslužný kríž III. triedy s vojnovou dekoráciou a mečmi, Rad železnej koruny III. triedy s vojnovou dekoráciou a mečmi či Bronzovú vojenskú záslužnú medailu s mečmi. Na konte mal viac než 90 bojových letov.⁸⁰

ako ruská jednomiestna stíhačka Nieuport. Prvý zostrel *Fliku 8* zaznamenali 12. januára 1917 neznámy pilot a pozorovateľ *Oberleutnant* Max Schossleitner počas náletu na železničnú stanicu a mesto Radziwillow (Radyvyliv), keď *Flik 8* nasadil štyri lietadlá, pričom na akcii sa zúčastnili aj osádky ďalších rakúsko-uhorských leteckých jednotiek – *Fliku 3* a *Fliku 14*. Ďalšie dva úspechy vybojovali letci *Fliku 8D* zhodne 23. októbra 1917 – *Stabsfeldwebel* Josef Cagášek však ovládal nemecké lietadlo, dočasne totiž pôsobil v nemeckej stíhacej letke *Jagdstaffel Mikulinke*. Viac o spomínaných víťazstvách pozri: ČERVENKA, Vojenský pilot, s. 87-116.

⁷⁷ *Leutnant in der Reserve Feldpilot* Viktor Wittek sa narodil v roku 1894 v Přívoze, dnes časti Ostravy. Zahynul 22. marca 1918 pri leteckej havárii, v tom čase však bol už *Flik 8D* dislokovaný na poľnom letisku Feltre na talianskom fronte a Wittek bol čerstvým držiteľom titulu *Feldpilot*. *Leutnant in der Reserve Feldpilot* Otto Stella sa narodil 12. apríla 1894 vo Viedni. V marci 1918 začal službu v stíhacej jednotke *Flik 60J*, taktiež dislokovanej vo Feltre, ktorej velil známy stíhací pilot *Oberleutnant Feldpilot* Frank Linke-Crawford. Stella padol 15. júna 1918 v leteckom boji nad Cismonom v oblasti grappskeho úseku juhozápadného bojiska. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 140, Monatsberichte, *Flik 1-10*. K. u. k. Fliegerkompagnie Nr. 8, Märzbericht 1918 für die Personal – Gruppe. Fliegerkompagnie Nr. 8, Summarisches Verzeichnis für Feber, März 1918. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 46, Personalakten, Lt. Res. Otto Stella. Aktenauszug über den Leutnant der Reserve Otto Stella des I. R. 4. EMINGER, Claudia. *Offizierskartothek der k. u. k. Luftfahrtruppen*. Wien : Österreichisches Staatsarchiv Kriegssarchiv, 2017, s. 91, 104.

⁷⁸ Mesačné správy varujú aj pred slabou stúpavosťou, nedostatočnou rýchlosťou a opotrebovanosťou lietadiel *Fliku 8D*. Pilot *Fliku 8D* *Offiziersstellvertreter* Alfonz Schüller bol 11. februára 1918 ťažko ranený počas boja s ôsmimi nepriateľskými stíhačkami nad Monte Grappa, pričom týmto zraneniam 24. februára 1918 podľahol. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 140, Monatsberichte, *Flik 1-10*. K. u. k. Fliegerkompagnie Nr. 8, Jännerbericht 1918 für die Organisations – Gruppe. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 140, Monatsberichte, *Flik 1-10*. K. u. k. Fliegerkompagnie Nr. 8, Feberbericht 1918 für die Personal – Gruppe.

⁷⁹ Otto Wehofer sa narodil 21. júla 1890 vo Viedni, do marca 1916 slúžil ako delostrelecký dôstojník na ruskom fronte. Ako príslušník letectva, presnejšie pozorovateľ *Fliku 14*, pôsobil od roku 1916. Od mája 1918 velil *Fliku 10F*. ÖStA/KA-LFT, *Offizierskartothek der k.u.k. Luftfahrtruppen*. Oblt. Otto Wehofer. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 66, Personalakten, Oblt. Wehofer Otto.

⁸⁰ ÖStA/KA-LFT, Karton Nr. 27, Personalakten, Rittm. Georg von Lehmann. *Vormerkblatt für die Qualifikationsbeschreibung* – Rittmeister Georg von Lehmann, 24. September 1916. ÖStA/KA-LFT, Karton Nr.

Georg von Lehmann vo svojich spomienkach uvádzal, že sa v závere prvej svetovej vojny dostal do talianskeho zajatia, v ktorom strávil približne rok. Konkrétne spomínal tábor v regióne Abruzzo. Až koncom októbra 1919 pricestoval z Milána do vtedy už československých Českých Budějovic. Po prvej svetovej vojne sa zamestnal v kozmetickej firme v Ústí nad Labem, ktorá patrila rodine jeho bývalého podriadeného Ericha Schichta.⁸¹ Získal československé občianstvo a od 1. mája 1921 bol Jiří Lehmann evidovaný ako kapitán vo výslužbe. Následne pôsobil pracovne v Budapešti, od januára 1922 cestoval ako firemný obchodný inšpektor po Slovensku. Neskôr žil z dôvodu pracovných povinností vo Varšave a Lodži, kde sa zoznámil so Sárrou Lermannovou, ktorá pochádzala z dobre situovanej židovskej rodiny. V roku 1926 sa so slečnou Sárrou oženil. Ako priznával, pri svojej práci využíval aj známosti vo vyšších vojenských poľských kruhoch. V roku 1935 bol ako československý občan z Poľska vypovedaný a Lehmannovci sa aj s dvoma deťmi usadili v Cíferi, kde mala jeho rodina majetky. Od roku 1937 žili v Pezinku. „Potom však prišiel národný socializmus a všetko ukončil. Na Hitlerov príkaz som stratil československé občianstvo a musel som požiadať o slovenské. Samozrejme, bolo to spojené s veľkými ťažkosťami. Dôchodok sa celé mesiace nevyplácal, potom prišla vojna s veľkou infláciou,“ bilancoval Georg von Lehmann svoj život.

Roky druhej svetovej vojny a rasové prenasledovanie Lehmannovci prežili, už v pokročilom veku vychovávali dve vnúčatá. „V lete chodím do hôr vzdialených asi 4 km od môjho domu, kde si zaobstarám potrebné palivové drevo. Domov si nosím aj huby, maliny, ostružiny atď. Vďaka mojim početným a dlhým výletom, ktoré dosahujú viac ako 20 kilometrov a nadmorskú výšku 700 metrov, a vďaka svalom, ktoré som si vytrénoval na vojne, som s Božou pomocou v prvotriednej kondícii,“ zapísal si 21. novembra 1961 vtedy už 78-ročný Georg von Lehmann. Posledné roky ho však trápili problémy so zrakom spôsobené zeleným zákalom a slepotou na jedno oko. Bývalý príslušník rakúsko-uhorského letectva, uvádzaný už ako Juraj Lehmann, zomrel 11. novembra 1966 v modranskej nemocnici. O tri dni neskôr bol v Modre pochovaný.⁸²

Záver

Rittmeister Feldpilot Georg von Lehmann slúžil v rakúsko-uhorskom letectve od vypuknutia prvej svetovej vojny. Jeho služba môže poslúžiť ako príklad progresu leteckej techniky a taktiky vedenia leteckej činnosti v rámci rakúsko-uhorského letectva počas prvej svetovej vojny. Lehmann najprv patril k príslušníkom leteckej jednotky *Flik 11* dislokovanej zväčša v oblasti Przemyslu, keď aj jej letci zabezpečovali cenný letecký prieskum a spojenie medzi obliehaným pevnostným komplexom a zázemím. Tesne pred pádom pevnosti 22. marca 1915 sa práve Lehmannovi a pilotovi Rudolfovi Stangerovi podarilo odletieť na letisko Rakowice, pričom tento „posledný let z Przemyslu“ vyvolal v habsburskej monarchii veľký ohlas, a to ako vo vojenských kruhoch tak aj medzi verejnosťou. Keďže väčšina personálu *Fliku 11* skončila v ruskom zajatí, jednotka musela byť novosformovaná a jej velenie prebral práve Lehmann.

Flik 11 potom začal frontovú službu v polovici mája 1915, jednotka bola umiestnená na poľných letiskách v Haliči a Bukovine. Georg von Lehmann v tomto čase absolvoval aj dlhé lety nad ruské územie za riekou Dnester, keď v stroji Hansa-Brandenburg B.I 05.01 strávil

143, Monatsberichte, Flik 24-25. K. u. k. Fliegerkompagnie Nr. 25, Tätigkeitsbericht der k.u.k. Fliegerkompagnie Nr. 25 für den Monat Feber 1917. Feldpost 388/II am 28. Februar 1917. Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres 1918. Wien : K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1918, s. 1011.

⁸¹ Oberleutnant in der Reserve Erich Schicht bol v roku 1917 pozorovateľom vo *Fliku 8*.

⁸² Erinnerungen – 21/XI/1961. Osvedčenie o československom štátnom občianstve, Juraj Lehmann, kapitán v. v. (1/467/1947). Pozostalost Georga von Lehmann. Genealogický výskum Matúša Dullu.

vo vzduchu viac ako štyri hodiny. Od decembra 1915 velil Lehmann *Fliku* 8 dislokovanému na juhozápadnom bojisku, presnejšie na sočskom fronte a neskôr v južnom Tirolsku. Na rozdiel od severovýchodného frontu, nad talianskym frontom čelili rakúsko-uhorskí letci protivníkom čoraz častejšie. Lehmann a jeho podriadení z *Fliku* 8 sa zapojili do jednej z dovtedy najvýznamnejších leteckých operácií *k. u. k. Luftfahrtruppen*, hromadného náletu na železničné mosty cez rieku Piava 27. marca 1916.

Z časového hľadiska však predstavuje najvýznamnejšiu etapu leteckej služby Georga von Lehmana velenie *Fliku* 8 (od júla 1917 *Fliku* 8D) na severovýchodnom bojisku. Viazal sa aj k dvom ruským ofenzívam v lete 1916 a v lete 1917, keď letecká aktivita znepriateľských strán naberala na intenzite. Lehmann sa zúčastnil najmä na prieskumných a fotograficko-prieskumných letoch vrátane rádiových letov, v menšej miere bombardovacích letoch, skúšobných letoch či vzdušnej podpore pechoty. Od jarných mesiacov roka 1917 dochádzalo aj nad severovýchodným frontom častejšie k leteckým bojom, ruskí letci vyvinuli vlastnú útočnú taktiku, navyše rakúsko-uhorská letecká technika v porovnaní s tou ruskou zaostávala. V januári 1918 bol *Flik* 8D prevelený na grappský úsek talianskeho frontu, *Rittmeister Feldpilot* Georg von Lehmann ukončil svoju vojenskú leteckú kariéru ako štábný dôstojník letectva 11. armády. Celkovo počas prvej svetovej vojny absolvoval viac než 90 bojových letov.

J. ČERVENKA: RITTMEISTER FELDPILLOT GEORG VON LEHMANN – „DER LETZTE HELD VON PRZEMYŚL“

Rittmeister Feldpilot Georg von Lehmann diente ab Beginn des Ersten Weltkriegs in der österreichisch-ungarischen Luftwaffe – zunächst als Pilot und Beobachter der Einheit *Flik* 11 an der Nordostfront und nach dem Fall der Festung Przemyśl sowie der Neuformierung dieser Einheit auch als deren Kommandant. Im Dezember 1915 übernahm er das Kommando über *Flik* 8, die an der Südwestfront stationiert war, zunächst an der Isonzofront und später in Südtirol. Anschließend wurde die Einheit (ab Sommer 1917 als *Flik* 8D geführt) an die russische Front verlegt. Die letzte Phase des Einsatzes von Georg von Lehmann als Kommandant von *Flik* 8D ist mit dem Grappa-Abschnitt der italienischen Front verbunden. Im Beitrag behandeln wir den Dienst von Georg von Lehmann in der Luftwaffe sowie Ereignisse, die damit in Verbindung stehen, wie z. B. die Luftverbindung zwischen dem belagerten Przemyśl und dem Hinterland, die maßgeblich durch die Besatzungen der *Flik* 11 sichergestellt wurde, die Teilnahme an einem Luftangriff auf Eisenbahnbrücken über den Fluss Piave im März 1916 und den Einsatz der Luftwaffe vor und während der Offensive von Kerensky im Sommer 1917. *Rittmeister Feldpilot* Georg von Lehmann beendete seine Militärflieger-Karriere als Stabsoffizier der Luftwaffe der 11. Armee. Insgesamt absolvierte er während des Ersten Weltkriegs mehr als 90 Kampfeinsätze.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje/Primary sources

Archívy a archívne pramene/Archives and archives sources

Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv Wien – Luftfahrtruppen, Monatsberichte

Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv Wien – Luftfahrtruppen, Offizierskartothek

Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv Wien – Luftfahrtruppen, Personalakten

Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv Wien – Luftfahrtruppen, Nachrichtenblatt der k.u.k. Luftfahrtruppen 1917, 1918

Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres 1918. Wien : K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1918, 2 286 s.

Pozostalost' Georga von Lehman

Dobová tlač/Period print

Allgemeine Automobil-Zeitung, ročník 1915

Čech, ročník 1915

Der Tiroler, ročník 1916

Die Neue Zeitung, ročník 1915

Dělnické listy, ročník 1915

Leitmeritzer Zeitung, ročník 1915

Linzer Volksblatt, ročník 1915

Neues Wiener Tagblatt, ročník 1915

Pressburger Zeitung, ročník 1915

Sport und Salon, ročník 1915

Wiener Allgemeine Zeitung, ročník 1917

Sekundárne zdroje/Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok/Monographs

ALBRICH, Thomas – HAGEN, Nikolaus. *Österreich-Ungarns Fliegerasse im Ersten Weltkrieg 1914 – 1918*. Innsbruck : Universitätsverlag Wagner, 2019. 608 s. ISBN 978-3703009976.

ČERVENKA, Juraj. Vojenský pilot Aladár Lipták a jeho služba v rakúsko-uhorskom lete. In: FRANKO, Michal – LOPATKOVÁ, Zuzana (eds.). *Studia Historica Tyrnaviensia*, 2023, roč. XXIII, č. 2, s. 87 – 116.

DEMIANIUK, Oleksandr. Aviation of the south-western front 1916 – 1917. In: OLEJKO, Andrzej (ed.). *Na skrzydłach Wielkiej Wojny 1916-1917: z historii lotnictwa nad „zapomnianymi” frontami czyli od Frontu Wschodniego po Alpy, Siedmiogród i Macedonię*. Zabrze : Tarnowskie Góry, 2018, s. 408 – 432.

DESOYE, Reinhard K. *Vorschrift für den Truppenfliegerdienst – Verbindung der Infanterie mit Fliegern und Fesselballonen 1917*. Wien : Selbstverlag, 2001. 23 s.

HAUKE, Erwin – SCHROEDER, Walter – TÖTSCHINGER, Bernard. *Die Flugzeuge der k.u.k. Luftfahrtruppe und Seeflieger 1914 – 1918*. Graz : H. Weishaupt Verlag, 1988. 224 s.

KULIKOV, Victor. *Russian Aces of World War I*. Oxford : Osprey Publishing, 2013. 96 s. ISBN 978-1780960593.

KUPIEC-WEGLINSKI, Jerzy W. The Siege of Przemyśl 1914 – 1915. In: *American Philatelist*, June 2012, Vol. 126, No. 6, s. 544 – 555.

LÖW, Hans. *Österreichische Pioniere der Luftfahrt*. Wien : Weldheim Eberle Verlag, 1954. 241 s.

MEINDL, Karl. *Die Luftsiege der k.u.k. Luftfahrtruppen. Italienische Front 1915 – 1916*. Wien : Selbstverlag, 2003. 125 s.

MEINDL, Karl. *Die Luftsiege der k.u.k. Luftfahrtruppen. Russische Front 1914 – 1916*. Wien : Selbstverlag, 2001. 96 s.

MEINDL, Karl. *Die Luftsiege der k.u.k. Luftfahrtruppen. Russische Front 1917 – 1918*. Wien : Selbstverlag, 2002. 126 s.

OLEJKO, Andrzej. Nieznane karty wielkiej wojny, czyli z działań bojowych lotnictwa austro-węgierskiego – Kaiserliche und Königliche Luftfahrtruppen (K.u.K Luftfahrtruppen) i rosyjskiego w Galicji Wschodniej latem i jesienią 1914 roku. In: *Studia Orientalne*, 2012, roč. 1, č. 2, s. 123 – 163.

OLEJKO, Andrzej. *The Habsburgs' Wings 1914*. Warszawa : Kagero, 2018. 214 s. ISBN 978-83-65437-79-2.

OLEJKO, Andrzej. Z walk lotniczych K. u K. Luftschifferabteilung nad Galicją jesienią 1914 r. w trakcie pierwszego i w początku drugiego oblężenia twierdzy Przemyśl w świetle archiwaliów wiedeńskiego Staatsarchiv-Kriegsarchiv i literatury pamiętnikarskiej. In: *Historia Wojskowości*, 2013, t. 49, z. 1, s. 67 – 120.

RAJLICH, Jiří. Létající hulán. Rytmistr polní pilot Vojtěch Bárta (1879-1922). In: *Hobby Historie*, 2018, roč. 9, č. 43, s. 58 – 71.

RAJLICH, Jiří. *Na křídlech světové války. Epizody ze života českých aviatiků v rakousko-uherském letectvu*. Cheb : Svět křídel, 2014. 712 s. ISBN 978-80-87567-48-7.

RAJLICH, Jiří. *Příslušníci rakousko-uherského letectva z českých zemí. Disertační práce*. Praha : Univerzita Karlova, 2018. 269 s.

SCHENK, Gerhard. *Przemysl 1914 – 1915: Monographie über ein historisches Ereignis. Flieger- und Ballonpost der Festung Przemysl*. Wien : Pollischansky, 2003. 160 s. ISBN 978-3-85407-054-2.

SCHMIDT-BRENTANO, Antonio. *Die k. k. bzw k. u. k. Generalität 1816-1918*. Wien : Österreichisches Staatsarchiv, 2017. 211 s.

STEINER, Jörg C. *Das Feldpiloten-Abzeichen. Militärhistorische Themenreihe, Band 4*. Wien, 1992. 130 s. ISBN 3-901215-05-0.

VEINFURTER, Robert. *Das Fliegende Personal der k.u.k. Fliegerkompagnien im Ersten Weltkrieg*. Wien : Österreichische Flugzeug Historiker, 2017. 348 s. ISBN 978-3-200-05356-4.

ZAHÁLKA, Jan. *Rudolf Holeka. Kronika prvního vojenského letce národnosti české*. Praha : Corona, 1997. 204 s. ISBN 978-80-86116-01-3.

O autorovi/About the author

PhDr. Juraj Červenka

Katedra histórie, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

e-mail: cervenkajuraj2000@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-9338-2946>

ORAL HISTORY

ROZHOVOR S NOVODOBÝM VOJNOVÝM VETERÁNOM, KAPITÁNOM V ZÁLOHE ING. MARTINOM MIKLANOM

PETER CHORVÁT – KATARÍNA MINÁRIKOVÁ

FOB (Forward Operational Base) Tarin Kowt, provincia Uruzgan, Afganistan 16. júna 2013 o 5:30 ráno. Záber zo strelnice smerom mimo základňu s horským masívom v pozadí.

Ako by ste charakterizovali svoju vojenskú kariéru chronologicky do odchodu na zahraničnú misiu?

Podobne ako veľká časť vojakov z povolania, neskôr profesionálnych vojakov, som aj ja absolvoval štúdium na Vojenskej akadémii Slovenského národného povstania v Liptovskom Mikuláši,¹ kde som končil na Fakulte logistiky. Potom som nastúpil k útvaru v odbornosti, ktorú som pôvodne študoval. To bolo to výstrojné zabezpečenie, tak sa to svojho času nazývalo. Dlhé roky som sa venoval tejto profesii a postupne, ako prichádzala reorganizácia, tak sa reorganizoval aj môj odbor. S tým sa menili

a reorganizovali aj funkcie, ktorými som postupne prechádzal. Keď si tak v rýchlosti spomeniem, pracoval som na oddelení, ktoré sa venovalo príprave cieľov síl a plánovaniu. Náš útvar – základňa logistickej podpory – bol zahrnutý v cieľoch ozbrojených síl, hlavne teda naše prápory. Tam sme vlastne pripravovali podklady pre samotné naplnenie cieľov síl. Neskôr som prešiel do osobného štábu veliteľa brigády, kde som pôsobil ako pobočník veliteľa, dôstojník pre styk s verejnosťou a zároveň aj ako správca posádky. Mal som, samozrejme, aj ďalšie pridružené funkcie, ktoré mi boli napísané „tabuľkovo“. Keď sa po rokoch moje veliteľstvo presťahovalo do Trenčína, lebo toto všetko bolo v Hlohovci, tak som pôsobil opäťovne v logistike vo funkcii náčelníka

¹ V súčasnosti Akadémie ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši.

centra materiálového manažmentu. A v podstate som po niekoľkých rokoch opustil logistiku a prešiel som na stálu zmenu na Veliteľstvo síl výcviku a podpory. Celý môj dovtedajší profesionálny čas, laicky povedané, som sa snažil dostať na misiu.

Čiže to bol váš sen?

V podstate áno, mňa to zaujímalo z viacerých hľadísk. Jednou vecou bolo, že ma zaujímala práve práca v medzinárodnom prostredí kooperujúcich armád, chcel som vidieť tie „iné“, resp. „ich“ spôsoby. Prešiel som niekoľkými kurzami, kde sa už prechádzalo na systém plánovania alebo fungovania štábu v rámci štandardov NATO. Ďalšou vecou bolo to, že som chcel využiť svoje jazykové schopnosti. A samozrejme, čo asi málokto prizná, bol to jediný spôsob, ako som si mohol ako profesionálny vojak finančne „prilepšiť“. Takže to bol tiež jeden z dôležitých faktorov. Ďalej, chcel som si vyskúšať aj niečo iné. Bola to možno aj taká výzva, či na to človek má, či to dokáže, či je moja angličtina dostatočne dobrá na to, aby som to zvládol. Myslím si, že asi tak 99 percent vojenských profesionálov má podobnú motiváciu.

Predpokladám, že keď ste sa chystali na misiu, tak boli mnohí vaši kolegovia, ktorí tam takisto chceli ísť. Vznikala tam nejaká konkurencia?

Jasné, konkurencia bola.

Alebo aj taká nezdravá závisť?

[Smiech] Asi hej. Ja si myslím, že hej. Ja som ale povahovo asi trochu odlišný. Pochopiteľne, že keď som neprešiel výberom, tak ma to mrzelo. A cez ten výber som neprešiel viackrát.

Viackrát sa vám to nepodarilo?

Áno, párkrát sa to, bohužiaľ, stalo. Nebolo to hneď na prvýkrát. Nemusím o tom príliš hovoriť, ale bol som z tých neúspechov trochu frustrovaný. Nemám však v povahe vyslovenú závisť. Nedá sa teda povedať, že by som niekoho neznášal za to, že sa tam dostal, že ma vyšachoval z hry. Ale zamrzelo ma to, to je jasné.

A tieto výbery, ktorými ste prešli, predbežne neúspešne, sa týkajú ktorých rokov?

Hm... to bolo tak po roku 2000, ale to by som sa musel presne pozrieť do vlastných poznámok. Priznám sa, že asi tak od roku 2005 som sa začal mimoriadne snažiť, aby som sa tam dostal, aby sa to podarilo. Dovtedy to bolo limitované aj tým, že nadriadení v zásade nesúhlasili s tým, aby ma zaradili do databázy.

Kolko bolo tých výberov, na ktorých ste boli? Napríklad 10 – 15?

Toľko nie, tak možno 5 – 6 výberov.

A všetky boli neúspešné?

Boli tam aj úspešné výbery. To je pravda. Tam sa totiž nevyberal len ten jeden kandidát, väčšinou sa vyberali dvaja. Jeden ako náhradník a v niektorých prípadoch, rok si fakt nepamätám, to išlo o pozíciu v Afganistane na veliteľstve v Kandaháre na veliteľstve RC – South,² tam sme boli dvaja kandidáti. Už sme prechádzali aj prípravou, absolvovali sme „sito“ a po posledných pohovoroch bol vybratý môj protikandidát. Takže áno, zamrzelo to, ale vzhľadom na to, že sme sa poznali dlhé roky a stále sme kamarátmi, tak som to bral tak, že v poriadku, vyšlo to jemu, ja to skúsím znova nabudúce. Nebral som to fatalisticky. O jednu nomináciu som prišiel z rodinných dôvodov, vtedy som mal veľmi ťažké obdobie, rozvádzal som sa. Takže tam to bolo skôr v dôsledku tohto, rozvod na mňa nemal dobrý vplyv. Ale v konečnom dôsledku sa mi napokon podarilo dostať na samotnú misiu. To bolo pre mňa dôležité.

V čom spočívali samotné testy?

Čo sa týka testov, tak okrem lekárskeho testov sa robili aj psychologické posudky. Testy si už veľmi nepamätám. Viem, že sme veľa kreslili, písali. Priznám sa, že úplne neviem, na základe akých kritérií vyberali.

² RC South – Regional Command South – Veliteľstvo južnej oblasti ISAF.

Ja osobne som nikoho nikdy na takúto misiu nevyberal. Tak na toto sa mi v zásade ťažko odpovedá.

Aké konkrétne boli predpoklady na prijatie do misie?

Keď sa človek dostal už do užšieho výberu, musel spĺňať kritéria: absolvované kurzy, ďalej stupeň jazykovej prípravy, pričom každú misiu malo na starosti iné z veliteľstiev – to sa tiež v priebehu času menilo. Človek, keď už bol vo výcviku, tak si samotní budúci velitelia kontingentov posudzovali vybraných ľudí, napr. aj z hľadiska interoperability, komunikácie, vzťahov, ako dokážu fungovať medzi sebou a na základe toho bol finálny výber. Nebolo to vyslovene o tom, že by som písal len nejaký test. Ja si to najviac pamätám z tej poslednej skúsenosti, kde tím, v ktorom som pôsobil, prešiel sériou výcvikov – či už to bolo vo Výcvikovej jednotke vojenských misií v Martine – VJVM, ktorá, myslím, funguje dodnes. Tu bola samozrejme aj teoretická príprava z rôznych oblastí, zároveň boli aj praktické nácviky a okrem toho aj „terén“. Tam sa už konkrétne ukazovalo, ako by fungoval ten tím. A v rámci toho sa tiež veliteľ tímu rozhodoval, v akom zložení by tento tím fungoval čo najefektívnejšie. Ale toto je hlavne otázka pre ľudí, ktorí sa podieľali na výberoch. Ja som bol v tomto prípade v pozícii subjektu, ktorý bol pozorovaný.

Áno, rozumiem. A teda sa to podarilo v roku?

2012.

Neskôr ste dostal aj avízo, že môžete ísť a súhlasil s tým aj váš veliteľ...

Už tým, že ma na ten výcvik veliteľ pustil, nemal veľmi na výber. A potom mi bolo povedané, že som bol vybraný, aby som bol súčasťou tímu. Bola to decembrová rotácia.

Ako dlho trval ten výcvik? Boli to mesiace?

S prestávkami... ono tam bolo toho viac, bola príprava v Martine päť – šesť týždňov,

potom príprava v Join Multinational Readiness Center v meste Hohenfels v Nemecku – JMRC Hohenfels. Tej som sa nezúčastnil, pretože som túto prípravu už predtým absolvoval. Bolo bežné, že sa niekto tých príprav zúčastňoval viackrát a nakoniec nešiel.

Poznáte osobne aj také prípady

Hm. Osobne nie, ale je možné, že sa to mohlo stať. Treba brať do úvahy, že bol svojím spôsobom pretlak záujemcov. Ja som bol v tom období už kapitán a kapitánov bolo v ozbrojených silách veľké množstvo, avšak funkcií pre kapitánov bolo menej. Nehovorím, že všetci kapitáni chceli ísť na misiu... Nastávala tam skôr opačná situácia: nemali dostatok ľudí a tí vybraní potom museli častejšie rotovať. Čiže po nejakej povinnej dobe, ktorú museli stráviť doma, boli na misiu poslaní opäť. Väčšinou išlo napríklad o strážne jednotky v Afganistane, tam rotovali celé jednotky v rámci praporev. Pretlak záujemcov určite bol. Plus tam bol ešte ďalší výcvik, ktorý sa týkal streľby pri vojenskej polícii v Hronseku, ale tam som tiež nebol, keďže podobný výcvik som už takisto absolvoval predtým. Nakoniec bolo záverečné sústredenie v Martine vo VJVM, ktoré to celé zastrešovalo. Potom bolo už samotné vystrojenie atď., ale vtedy už bol tím jasne daný. Náhradníci boli aj v dôsledku toho, že na poslednú chvíľu sa mohlo niekomu niečo stať. Viete, dostanete napríklad zápal slepého čreva dva dni pred odletom, alebo si zlomíte nohu na bicykli. Práve preto tam museli byť vždy aj náhradníci, aby mohlo v takýchto prípadoch prísť k rýchlej výmene.

Ako reagovala vaša rodina na rozhodnutie ísť do Afganistanu?

No, rodina... (pauza). Ja som bol v tej dobe už rozvedený, mal som priateľku a tá to nejako extra neprežívala, keďže pracovala tiež v armáde. Zvyšok rodiny z toho nebol úplne nadšený, najhoršie to znášala mama. Predsa len, mama je mama. V konečnom dôsledku však toto moje rozhodnutie rodičia akceptovali. Môj otec je síce bývalý vojak, ale tiež

z toho nebol extra nadšený. Chcelo to nejaké prípravy, človek sa musel zabezpečiť. To sú tie momenty, keď premýšľate nad tým, že treba asi napísať aj závet...

To je dosť fatálne, nemyslíte?

Je, ale aj takto som uvažoval. Moje rozhodnutie ísť na misiu pritom nebolo emotívne. Stať sa mi môže niečo aj teraz, keď lietam po svete zo súkromných dôvodov a cestujem. To riziko tu stále je. Keď som tam už bol, komunikoval som stále s rodinou, vedeli o mne, ale, samozrejme, že najšťastnejší boli, keď som sa vrátil domov.

Aké ste v roku 2012 mali vedomosti o Afganistane a ako ste si tú misiu predstavovali?

Vedomosti sme mali dobré, vzhľadom na absolvovanú prípravu. Neboli sme prvý tím, ktorý tam ide, a fungoval tam „lessons learned“. Pripravovali nás ľudia, ktorí tam už predtým pôsobili. Ale aj veliteľ tímu, s ktorým som tam išiel, tam predtým bol, takže sa informácií o práci, prostredí a základni dostalo na Slovensko dostatok. Samozrejme, že situácia sa dokáže veľmi rýchlo zmeniť, no čo sa týkalo klimatických podmienok, kooperácie, fungovania, to sme všetko vedeli. Všetko, samozrejme, závisí od zahraničných armád. Rovnako aj ľudia od nich v zahraničí rotujú.

A zaujímalo vás napríklad, kto bol vtedy aktuálne v Afganistane pri moci?

My sme veľmi vonkajšiu situáciu neriešili, držali sme sa viac-menej v rámci základne. No myslím, že vtedy bol prezident Hámid Karzaj. Ja som bol vtedy súčasťou už poradného tímu Military Advisory Team pre prápor logistiky CSS Combat Service Support – prápor afganskej armády, boli sme poradcami a s Afgancami sme pracovali na dennej báze. Čo sa týka civilného sektoru, mimo základňu sme sa nepohybovali vôbec, ak nerátam pohyb vo vzdušnom priestore. Do mesta sme tiež nechodili, nemohli sme. Mali sme interakciu len s afganskými vojakmi a s ľuďmi, ktorí sa starali o bežný chod

základne. Upratovacie služby a podobne robili miestni. Ale vzhľadom na ich neznalosť angličtiny a to, že my sme nehovorili ich jazykom, čo boli buď paštu alebo dari, tak sme sa s nimi okrem bežných fráz vôbec nebavili o politike alebo iných veciach. Existujú pritom reálne kultúrne varovania, čo sme sa dozvedeli aj v rámci našej prípravy. Inak, výborne to majú spracované Američania, ktorí majú na to všelijaké brožúrky, mám ich pár odložených. A sú tam publikované presne také varovania pre ich vojakov, aby vedeli, čomu sa vyvarovať. Základom bolo napríklad nebaviť sa s nimi o náboženstve. V podstate človek, ktorý sa bude s tebou priateľsky rozprávať, keď popijete kávičku, a začnete sa baviť o náboženstve, sa vzápätí zmení na niekoho agresívneho. Oni ku svojej viere pristupujú inak a môžu veľmi citlivo reagovať na niečo, čo nemusí byť pre nás v Európe problémové. Ale oni to môžu brať ako hlbokú urážku a môžu byť hlboko dotknutí a v tom lepšom prípade už s tebou nebudú chcieť pracovať. A pre poradcu to znamená, že keď s tebou kolega nechce pracovať, akoby si skončil, lebo nemáš s kým pracovať... (smiech). A aj toto všetko bolo súčasťou prípravy a všetky informácie od našich vojakov alebo zo spojeneckých zdrojov sa stali takým jednotným balíkom pre nás, čomu sa vyvarovať, čo nerobiť. Ale to sa netýkalo len tejto oblasti. Napríklad príprava prihliadala aj na zdravotné hľadisko, predsa len je tam hygiena na úplne inej úrovni, ako sme zvyknutí u nás. Zdravotné riziká ohľadne niektorých chorôb sú tam omnoho vyššie. Tam sa musíte v rizikovejšom prostredí správať inak. Hlavne sa však nesmiete správať tak, aby ste ich urazili. Toto zdravotné a spoločenské hľadisko teraz spájam. Viete prečo? Poviem taký príklad, je tam napríklad veľké riziko, že dostanete žltáčku niektorého typu, prípadne tú najnebezpečnejšiu, ale v rámci spoločenského styku podáte ruku kolegovi – Afgancovi a nemôžete si byť istý, aké to bude mať následky. No keby ste najprv prvé vytiahli sprej a vydezinfikujete si ruky, môžete ho uraziť na smrť. Takže skôr si dáte od toho momentu pozor,

aby sa vám nedostalo niečo nebezpečné na ruky a potom do úst. Nechcete ich skrátka uraziť. A to je len zlomok toho, ako bolo treba reagovať. Majú úplne inú mentalitu, na to sa musel človek tiež pripraviť. Oni majú na všetko čas, nefunguje to tam ako u nás v Európe, že keď sme dohodnutí na 9:00 hod., tak 8:55 hod. tam už všetci budú. Oni sa napríklad dohodli na 9:00 hod. a prví začali prichádzať o 9:30 hod. Pamätám si na moje prvé stretnutie s afganskými vojakmi počas výcviku v JMRC v Hohenfelse, tak práve na 9:00 hod. sme mali vypísané cvičenie na mapách, o pol desiatej alebo o trištvrte na desať prišli prví dvaja Afganci alebo traja. Do hodiny sa všetci nejako zišli a o 11-tej prišiel ich veliteľ a konštatoval, že „trošku“ mešká. Dve hodinky sú pre nich „trošku“. Časom sa to aj zlepšilo, ale jednoducho na tú inú mentalitu sa musí človek pripraviť. Nemôžete im podliezať, ale nemôžete byť na nich ani príliš tvrdý, treba vedieť nájsť taký zlatý stred, ako s nimi kooperovať. Keď ich nahneváte, pracovať s vami už nebudú.

A vy ste prišli na to, že sa dá v podstate fungovať aj takto, ako oni fungujú, že dve hodiny sú „v pohode“?

Keby som tak mal fungovať doma, tak sa zbláznim (smiech).

Ale oni s tým boli v pohode a celý život tak žijú...

Oni tak nejako normálne fungujú dodnes a ešte aj dlho fungovať budú. To je ich mentalita. S tým sa nedá nič robiť.

Keď ste cvičili miestnych vojakov, tak kto tam bol ich jednoznačný nepriateľ?

Takto, ja som ich priamo necvičil. My sme boli v tej dobe poradcovia a už sme len dohliadali na to, aby si oni vojakov cvičili sami. Už sme len niektoré veci „dolaďovali“, s niečím im pomohli, ale inak už fungovali sami. Naším nepriateľom bol v tej dobe Taliban a myslím, že aj pre väčšinu z afganských kolegov. Ja som robil poradcu dôstojníkom zo štábu, v rámci nášho tímu sme mali poradcov pre rôzne oblasti.

Veliteľ tímu pracoval s veliteľom práporu. Dôstojník pre S-1 (slangovo „S jednotkár“)³ riešil veci s personalistom. Ja ako dôstojník pre S-2/3, teda „S dvojkrát“ a „S trojkár“) som riešil vojskové spravodajstvo, operácie a plus som mal na starosti výcvik. Ale išlo tam skôr o to, aby si oni sami plánovali výcvik, nie že ja im naplánujem a ja ich cvičím. Prepáčte, že to stále opakujem. Dohliadal som na to, ako si robia plány výcviku, akej sú kvality, či spolupracujú atď. Boli tam aj kontraktorské firmy, čo boli väčšinou bývalí vojaci, cvičili ich v rôznych oblastiach. Prápor mal rôzne typy výcvikov od streleckého, cez spojársky, vodičské kurzy atď. Keďže to bol logistický prápor, mali v rámci neho veľa nákladných vozidiel, lebo riešili zásobovacie-logistické konvoje v rámci brigády. Vždy to bola ponuka kurzov, z ktorých si už oni vyberali. Aktivitu poradcov sa robili na viacerých úrovniach. Napríklad dvaja odborníci z austrálskeho tímu riešili výcvik celej brigády a potom to „padalo“ nižšie. My sme teda na to dohliadali, aby ten plán mali a aby sa ho zúčastnili. V prípade, že boli nejaké špeciálne veci, tie sa riešili samostatne. Spomínam si na jeden prípad, keď sa zistilo, že majú problém s jedným typom veľkorážneho guľometu, týkalo sa to hlavne jeho údržby. Spravil sa ad hoc mimoriadny krátkodobý kurz servisu a údržby týchto zbraní a dôkladne sa spravila defektácia. Guľomety totiž používali počas presunu s konvojmi. Pokiaľ ich nemali funkčné, bol to len „placebo efekt“. Po defektácii sa tri zbrane vyradili ako nefunkčné. Na kurze sa naučili, ako sa majú o tieto zbrane vlastne starať. Potom sa urobili streľby. Tak toto bol taký výcvik, ktorý sa uskutočnil pomimo dlhodobých plánovaných výcvikov.

³ S-1 (S-2, S-3 a pod.) – označovanie odborov, alebo oblastí je určitým štandardom v rámci NATO. Číslo označuje oblasť a písmeno spravidla stupeň velenia. 1 – personalistika, 2 – spravodajstvo, alebo bezpečnosť, 3 – operácie (operačné), 4 – logistika, alebo zásobovanie, 5 – plánovanie, 6 – spojenie, komunikácia, 7 – výcvik, 8 – financie a pod. Písmeno S v tomto prípade označovalo stupeň prápora.

Počítalo sa s tým, že títo vaši „zverenci“ budú bojovať proti Talibanu?

Áno. V tej dobe takto reálne aj bojovali. Spolupracovali s koalíčnými silami. Takže áno, pôsobili proti nim. Taliban ich napádal aj počas presunov konvojov, aj tých vojakov, ktorí zásobovali základne.

V konečnom dôsledku však Taliban pred pár rokmi moc prevzal úplne.

Vyzerala to tak, že hej. Ale priznám sa, že už som tam tú situáciu neskôr až tak nesledoval.

Ktovie, čo sa stalo s týmito vojakmi, ktorých ste cvičili...

To je zaujímavá otázka. Tiež sme sa už s pár kolegami, kamarátmi zamýšľali nad tým, že ktovie, ako dopadli. Ad 1: Človek si to nemá ako overiť a ad 2: možno ani nechce zisťovať. Tarin Kowt⁴ sa neskôr stal pomerne silnou baštou Talibanu, ale aj Uruzgan ako provincia, tak je dosť možné, že v tých budovách, kde sme pôsobili, sídlia vojaci Talibanu doteraz. Už som to potom nezisťoval.

Aha... tak by ma zaujímalo, či tým afganským vojakom dali generálny pardon, alebo ich postrieľali, alebo ešte dodnes sedia všetci vo väzení?

Opakujem. Nemám si to ako overiť. Predpokladám, že vyšší dôstojníci, ktorí nestihli „prezliecť kabát“, boli na výstrahu popravení, možno niektorí nie. Je to ťažko povedať. V tomto smere je to divoká krajina. Sú menej ohľaduplní, ako sme boli my u nás pre zmene moci.

Obráťme list. Ako ste sa v Afganistane zžili s podnebíom?

Podnebie bolo celkom fajn. Boli sme vo vyššej nadmorskej výške. Tarin Kowt alebo TK,⁵ ako sme mu hovorili, je tak 1500 metrov nad morom alebo aj viac. Fungovali sme podobne, ako keby sme boli u nás na Chopku. Počasie bolo teplé a suché. Dodržiavali sme určité pravidlá, ak sme chceli

prežiť. Napríklad sa to týkalo pitného režimu. Nebolo tam vlhko, tak sme až tak nevnímali ani to teplo. Vlhké teplo je horšie ako suché. Na druhej strane suché teplo je nebezpečnejšie na dehydratáciu. Balená voda tam však bola všade. S kohútika sa tam piť nedalo (smiech).

Boli tam aj nejaké špecifické miestne choroby?

Nebezpečné sú tie rôzne druhy žltacky. Jeden druh žltacky je neliečiteľný. Keby som ho dostal, tento rozhovor by ste so mnou nerobili. Mal som len afganskú chrípku, to bola skôr taká aklimatizačná – „afgan flu“. Túto chrípku tam dostalo dosť ľudí. Len ma trochu dlhšie potrápila. Niekedy sme mali hnačky, ale inak nič vážne. V rámci základne sme mali aj nemocnicu a aj v rámci tímu sme mali dvoch medikov, takže v prípade potreby aj tí vedeli pomôcť, no a v Kandaháre bol doktor.

Ako vyzeral váš bežný deň, keď ste sa ráno zobudili – taký „bežný utorok“?

Tak bežný deň vyzeral asi tak, že som vstal, spravil rannú hygienu a išiel som na raňajky.

Prepáčte, že vám skočím do reči. Čo bývalo na raňajky?

Čo ste si vybrali, vzhľadom na to, aká bola kuchyňa. My sme mali jednu jedáleň – austrálsku, keďže naša základňa bola austrálska, resp. pod austrálskym velením. Šéf kuchyne bol Austráľčan, ale varili tam Filipínci a Malajci, ktorí používali exotické koreniny. V podstate to boli bežné raňajky ako vajíčka, párky, slanina, cereálie atď.. Výber bol celkom dobrý. Tým, že Tarin Kowt bola predsunutá základňa, tzv. FOB-ka⁶, tak mala trochu lepšie zásobenú kuchyňu. Najviac mi tam chýbali náš chlieb a naše pečivo (smiech). Mali tam skôr tie sendviče alebo žemličky z podobného cesta. Časom po 7 – 8 mesiacoch to bolo monotónne a už by si dal človek aj niečo iné. Nezabudnem, keď

⁴ Známy aj ako Tarin Kot.

⁵ TK - [tí kej].

⁶ Forward Operation Base.

som si dal po návrate tresku s rožkami. Na to som sa tešil dosť dlho (smiech). Cestou na raňajky sme sa zastavili v práčovni, potom som išiel do kancelárie, skontroloval si došlú poštu. Vzhľadom na to, že som na S2 pracoval nielen ako poradca, ale aj pre tím som robil vojskové spravodajstvo, tak som si prešiel systém, či nebolo niečo nové. Keď bol napríklad v noci raketový útok, pozrel som si detaily – kedy bol, kam bol smerovaný, či sú nejaké obmedzenia. Ďalej som si pozrel program na daný deň, aké sú úlohy. Potom sme mali s celým tímom brífing s veliteľom. Tu sa preberalo „kto, čo, ako“. Po rannom brífingu sa rozdelili tlmočníci. Nie všetci mali tlmočníka, napr. tlmočníka sme mali veliteľ a ja. Ja som ho potreboval, keďže som robil so spravodajcami. Ak boli zo spravodajského hľadiska zvýšené nejaké hrozby, ktoré sa týkali základne, alebo zvýšená hrozba raketových útokov, tiež som sa s tým oboznámil. Ja som o týchto veciach následne informoval veliteľa tímu. Neskôr som s ním sedel v jednej kancelárii, tak som mu to len zakričal na jej opačný koniec (smiech).

A tieto informácie ste sprostredkovali aj afganským veliteľom?

Nie. Oni mali svojho spravodajského dôstojníka. Na tieto informácie som mal bezpečnostnú previerku a k týmto informáciám sme mali prístup len my. A nezdievali sa s nimi.

A nepomohlo by im to, keby o nich mali „vedomosť“?

Neboli to také informácie, ktoré by im pomohli. My sme v rámci našich pozícií poradcov radili, ako narábať s tými informáciami, ako ich využiť. Priznám sa, že v tejto oblasti si nie som úplne istý, ale myslím, že sa tam informácie nezdievali. Čo by im pomohlo, keby sa dozvedeli, že je vyššie riziko raketových útokov na nás? Lebo tie rakety väčšinou lietali viac na našu časť základne, nie na ich.

A taký raketový útok ste zažili?

Áno.

Ako to prebehlo?

Veľmi jednoducho. Ozvala sa siréna a bolo treba potom počkať, kým sa neozvala druhá siréna. Na našej základni bola väčšina priestorov pancierových, tým pádom sa u nás veľmi nechodilo do nejakých krytov. Či to boli ubytovacie priestory alebo kancelárske priestory, jedáleň, tak všetko bolo viac-menej pancierované. Každá väčšia budova predstavovala samostatný kryt. V Kandaháre to mali iné, bolo tam veľa nechránených priestorov. Pri nočných útokoch tam museli všetci vybiehať a ukryť sa v bombových krytoch. My sme mali tú výhodu, že sme nemuseli.

Koľko taký útok obvykle trval?

Väčšinou bola vypálená jedna raketa alebo dve. Potom sa čakalo, či sa vypáli ešte nejaká ďalšia. Tak to trvalo pár minút. Bolo jedno, či to bolo cez deň alebo v noci, keďže som bol stále v bunkri, prípadne som niekam prebehol a zavolať som veliteľovi, kde sa nachádzam. Iné to bolo v Kandaháre, kde chodili do bunkrov a viac sa informovali o tom útoku. Trvalo to cca 5 – 10 minút a potom sa ohlásil jeho koniec. Následne bolo vyhodnotené miesto odpalu, ktoré sa kontrolovalo vrtuľníkmi. Americké vrtuľníky Apache vzlietli a strieľali na to miesto odpalu už z diaľky. Ale toto je neoverená informácia (smiech). My sme mali dobrý systém na základni, vždy sme dostali varovanie včas. Na druhej strane sme mali asi šťastie, že boli asi menej „šikovní“ a veľmi sa im nedarilo triať dnu. Väčšinou sa stávalo, že bola základňa prestrelená. Pyrotechnici museli potom zbierať muníciu v poli.

Vráťme sa k tomu dennému zamestnaniu...

Tak po tých raňajkách sme buď pracovali s Afgancami alebo sme mali v kancelárii nejakú robotu, potom sa išlo na obed. Po obede zase to isté až do večere. Bolo tam akoby určené odkedy – dokedy sa robí, ale prakticky sme robili nonstop. Nebolo to tak striktné dané, že o štvrtjej poobede „padla“. Niekedy sme končili skôr, niekedy sme dorábali veci

ešte aj po večeri a chystali podklady na ďalší deň. Inak po večeri sa dalo ísť do posilňovne, oprat' veci, vyzdvihnúť z práčovne, niečo nakúpiť, mali sme na základni asi 2 – 3 obchodíky. Bol tam aj klasický americký armádny obchod nazývaný PX.⁷ Tam sa dalo kúpiť všetko od noža cez voľnopredajné lieky až po nejaké súčiastky. Do obchodu sme chodili tak raz za týždeň. Mali sme tam aj Starbucks alebo American Welfare Centre, kde sa dali požičať knihy a časopisy, dal sa tu zahrať pingpong, v pokoji si tu posediať a oddýchnuť. Bar tu neexistoval, v celom Afganistane platil tzv. suchý zákon.

Nemali ste za dobu misie chuť na alkohol, napríklad na pivo?

Neznášam pivo (smiech). Ale v zásade mi to tam nechýbalo, ja celkovo nepijem, dám si tak raz za rok. Nealko pivo tam bolo, malo také zaujímavé označenie „near beer“. Chutilo to vraj strašne.

Základňa bola členená na tú vašu časť a afganskú?

No, bolo to takto: celá základňa pozostávala z viacerých samostatných kempov – americký kemp, kemp afganskej národnej armády, kemp „Holland“, čo bola pôvodne holandská základňa, tu sme mali veliteľstvo my, a vedľa nás bol ešte kemp austrálskych špeciálnych síl „Russell“. Súčasťou bolo aj letisko, ktoré bolo zároveň vojenským a aj civilným. A, samozrejme, potom podporný servis, odpadové hospodárstvo a podobne. Strážili sa postupne viaceré perimetre. Strážil sa vonkajší perimeter, kemp „Holland“ sa strážil na vstupoch do základne. V podstate každý kemp mal svoj vlastný vstup do základne, ktorý sa strážil.

Koľko bolo na základni dokopy vojakov? 10-tisíce?

Nie, nie. To bola malá základňa, rádovo sa tam nachádzalo niekoľko tisíc vojakov.

Nelákalo vás ísť sa pozrieť napríklad do vedľajšej dediny alebo to nebolo možné?
Nie.

S miestnymi civilistami ste vôbec neprišli do kontaktu?

Ak nerátam tých, ktorí nám tam upratovali, tak nie.

A tí boli určite preverení, nie?

Určite áno. Teda svojim spôsobom sme aj prišli do kontaktu. Raz týždenne býval bazár, kde boli tiež skontrolovaní a preverení ľudia a na základe toho sa dostali dovnútra, medzi jednotlivé stupne stráženia. Chceli ste koberec, kúpili ste si koberec. Nedostali sa úplne až do našej základne, ale len za prvý perimeter. Tu bolo určené miesto, kde sa konal bazár a oni ponúkali svoje výrobky na predaj.

Nestala sa niektorá z tých brán cieľom teroristického útoku?

Počas nášho pôsobenia sme nemali útoky na brány. Viem ale, že napr. v Kandaháre také útoky boli.

Povstanci Talibanu si na vás netrúfli zaútočiť? Že by „zliezli z kopca“?

Nie. Hrozby tam však stále boli. Snažili sa napríklad infiltrovať cez afganskú armádu. Pár mesiacov pred tým, ako sme my prišli, tak tam riešili dosť vážny incident tohto typu. Išlo o incident „green⁸ on blue“⁹, keď afganský vojak, ktorý sa tváril ako priateľený, zaútočil na koalíčných vojakov. A raz sa nám stalo, že niekto prenikol do základne, ale aj to nebezpečenstvo bolo po pár hodinách eliminované. Bol vyhlásený zvýšený stupeň ohrozenia a plánovala sa obrana jednotlivých budov. Vonku sa vtedy pohyboval len tím, ktorý bol určený na odchyt narušiteľa. Takúto situáciu som zažil len raz za tých osem mesiacov.

⁷ PX [pi ex] – oficiálne Exchange, alebo AAFES – sieť amerických vojenských obchodov.

⁸ Spriatelnené jednotky, spravidla lokálne.

⁹ Vlastné jednotky.

Koľko slovenských vojakov sa nachádzalo na základni?

Tak to si pamätám „opät docela přesně“. Bolo nás tam dvadsaťjeden.

Dvadsaťjeden? Ja som si myslel, že povieťe tristo...

Nie, nie. My sme tam boli už v období, keď sa stiahla naša strážna jednotka. Slovenské strážne jednotky strážili kemp „Holland“ dlhé roky. Práve tieto jednotky boli stiahnuté pár mesiacov pred našim príchodom. V tej dobe išla základňa do útlmu.

Prečo?

Dokončoval sa výcvik jednotiek. Aj my keď sme končili, tak sme zhodnotili, že prápor je už pripravený a boli sme posledný z tímov. Rovnako aj Austráľčania sťahovali jednotky, znižovala sa prítomnosť koalícnych síl. Dochádzalo postupne k transferu, aby úlohy plnili afganská armáda a afganská polícia. Základňa sa postupne zmenšovala. Vyplývalo to z toho, že bola daná podmienka, aby sa územie vrátilo viac-menej do pôvodného stavu. Stavby, ktoré sa dali rozobrať, sa rozobrali, postupne sa likvidovali, napr. tie, ktoré sa už nepoužívali. Už nebolo potrebných toľko ubytovacích kapacít a postupne sa na základni tieto budovy búrali. Základný stavebný prvok základne bol pancierový kontajner. Z toho boli vybudované kancelárske priestory, jedáleň, ubytovňa. Ubytovanie pre vojakov pozostávalo z ISO kontajnerov, ktoré boli pancierové, mali okná, dvere, klimatizáciu. Kontajnery boli chránené „hesko bariérami“. Boli to koše z drôtu, v ktorých je nasypaná hlina alebo štrk a stavali sa z nich múry. Jedine sprchy a záchody neboli pancierované. Boli tiež rozoberateľné. Vzhľadom na to, že sa základňa zmenšovala, aj my sme sa museli sťahovať a presúvať v rámci kancelárskych priestorov.

Rozumiem. A Vy ste tam dokopy stráviťi koľko mesiacov?

Osem.

Čiže ste tam boli v rokoch 2012 – 2013?

Áno. Išli sme v decembri 2012 a vrátili sme sa na začiatku augusta 2013.

A povedzte mi, to je taká špekulatívna otázka – zdalo sa vám, že afganský prápor, ktorý ste tam cvičili, je dobre pripravený? Prečo to nakoniec dopadlo tak, ako to dopadlo?

Ten prápor sa mi javil vycvičený dobre. Na druhú otázku neviem odpovedať. To by bola iba špekulácia.

Pretože to pôsobí ako podobná situácia, keď Američania cvičili koncom 60. rokov minulého storočia južných Vietnamcov, investovali do toho energiu, čas, prostriedky... a potom sa tam objavil niekto z Vietcongu, povedal pár viet a ľudia ho nasledovali.

To je ťažko hodnotiť. Ja som sa na to nikdy takto nepozeral, ani som nad tým nepremýšľal. Toto prenechávam skôr nejakým teoretikom alebo niekomu, kto sa zaoberá politickou situáciou. Pre nás v tej dobe najdôležitejšie robiť si svoju robotu, robiť ju čo najlepšie a aby sme sa vrátili zdraví bezpečne domov.

Aký ste videli rozdiel medzi tým technickým zabezpečením na misii a na Slovensku? Bolo to iné, keď ste videli, čo majú napríklad Austráľčania? Alebo je to porovnateľné s tým, čo bolo „doma“? Rozdiel tam bol určite.

A zdalo sa vám to sofistikovanejšie alebo prepracovanejšie, napr. zbrane alebo materiálne zabezpečenie?

Rádiostanice sme používali obdobné ako na Slovensku. Ale naši spojenci majú silnejšiu logistiku, čo sa týka možností. Mali aj lepšie vybavenie, lepšiu automobilovú techniku, prepravníky mali modernejšie, keď to porovnáam s našimi. Ale išlo aj o to, že niektoré typy techniky by sa u nás ani neuplatnili. V niektorých veciach teda mali navrch, mali modernejšie systémy. Čo sa týka výzbroje, tak u nás sa v tej dobe ešte

neprezbrojovalo, čo sa týka osobných zbraní. Zbrane sme mali teda ešte pôvodné.

Takže ste používali samopal vzor 58?

Jasné. A pištoľ „čezeta“ vzor 82.

Kto tam bol Vaším veliteľom?

V tej dobe major Štefan Zemanovič.

Aká bola ešte nejaká mimoriadna udalosť počas vášho pobytu v Afganistane?

Mimoriadna udalosť (smiech)? Bol tam napríklad spomínaný jeden pokus o prienik, boli tam raketové útoky. Raketové útoky boli tak raz mesačne alebo raz za dva mesiace. Ale vyslovene nejaký ťažší ozbrojený útok si nepamätám. V tomto období bola provincia akoby pokojnejšia.

A inde to bolo napätejšie?

Bol som tam v období, keď zastrelili rotného Daniela Kavuliaka, my sme sa vracali v tom období.

O čo išlo presne? Zastrelil ho iný afganský vojak?

Áno. To bol vlastne prvý Slovák, ktorý zahynul v Afganistane v júli 2013. Zastrelil ho afganský vojak zo strážnej veže v Kandaháre. Potom tam boli nejakí naši vojaci od špeciálov.

A čo to znamená „od špeciálov“?

Zo Žiliny, z pluku špeciálneho určenia, resp. špeciálnych síl, ktoré tam pôsobili ako poradcovia pre nejaké jednotky. Inak tam boli len bežné incidenty. A aj keď bol nejaký vážnejší útok za bránou a nás to nijako neohrozilo, tak sme to nijako neriešili. Pamätám si jeden prípad, kedy vyletela nejaká „varňa“¹⁰ do vzduchu. To len v noci bolo počuť výbuch. My sme žili v nadzemnom bunkri bez okien – išlo o nadzemnú budo-

vu, ktorá mala hrubé železobetónové steny. Keďže okná nebývajú väčšinou odolné voči raketám, tak sme žiadne nemali.

Mali ste tam možnosť oddychu?

Mal. Možností tam bolo dosť. Niektorí chodili do posilňovne, niektorí pozerali televízor, niektorí čítali. Mávali sme niekedy aj filmové večery. Mali sme jedno vyhradené miesto, kde bola na stene plazmová televízia. Zvykli sme si zobrať z večere ovocie alebo zmrzlinu a pozerali sme film. Aj to bola výhoda malej základne, že sme mali lepšiu stravu a zmrzlinu každý deň. Večer sa išlo spať. Tento režim bol rovnaký 6 dní v týždni. Afganci majú víkend v piatok, to má asi väčšina moslimských krajín. Piatok sa označoval v ich jazyku džuma (jummah) a zároveň tento výraz označoval aj víkend. To neznamenal, že by sme nič nerobili. Ja som napríklad chodieval ráno do kancelárie, či nie je niečo nové. Ale potom sme napríklad upratovali izbu, ako bolo kedysi na „vojne“, tzv. hospodársky deň, v tento deň som telefonoval domov alebo písal e-mail. Komunikovať sa dalo na dobrej úrovni, keďže sme mali internet. Internet nebol taký rýchly ako u nás, ale skypevať sa dalo. Čo sa týka prania, niektorí si dávali prať veci a niektorí si prali sami. K dispozícii boli práčky aj sušičky. Ja som si dával prať, aj mi to pekne poskladali. Takže ten piatok bol kvázi taký údržbový deň. Afganci mali už štvrtok poobede „malú džumu“, to už „zmizli“ všetci. Ich ďalší týždeň sa začal zase v sobotu.

Dalo sa tam niekde plávať?

Nie. Človek sa tam kúpал občas kúpал vo vlastnom pote (smiech).

Obed a večera boli vždy v rovnakom čase?

Áno, čo sa týka stravy – raňajky, obedy aj večere boli vždy v rovnakom čase. Boli presne určené hlavné výdajné doby od – do, keď sa dalo ísť najesť do jedálne.

¹⁰ Varňa je slangové označenie, v podstate išlo o dom s dvorom, kde miestni pripravovali tzv. HME (Home Made Explosives) na výrobu napr. nástražných výbušných systémov (IED - Improvised Explosive Device).

Keď ste ráno otvorili oči v tom svojom kontajneri – bunkri, čo ste okolo seba videli? Môžete popísať tú miestnosť?

My sme nebývali v kontajneri, aj keď niektorí bývali aj tam. My sme boli ubytovaní v tzv. „NATO building“, išlo o dvojposchodovú železobetónovú budovu s hrubými múrmi bez okien. Na izbe sme boli ubytovaní traja. Nachádzali sa tam štyri dvojposchodové postele. Ja som býval s veliteľom a so zástupcom na izbe. Každý mal jednu posteľ, jednu skriňu bez dverí, pretože tam nebolo toľko priestoru, aby sa dali otvárať. Posteľ si každý upravil v rámci možností tak, aby mal aj nejaké súkromie. Napríklad pred posteľ sa dala skriňa, dal sa tam nejaký záves a pod.

A zbrane ste mali stále pri sebe?

Áno, tie som mal stále so sebou. Nemal som ich síce na sebe, keď som išiel spať, ale všetko som mal po ruke. Pištoľ som mal napr. zavesenú na dosah ruky a samopal pod posteľou.

**Cítili ste sa v tej izbe stiesneno? Nena-
rážali ste si neustále niekde hlavu?**

Nie. To bola celkom normálna izba. Len teda tam neboli dvere na skrinách aj z toho dôvodu, lebo keď bol nejaký poplach alebo, keď sme ráno vstávali a všetci by otvorili dvere na skrinách, už by sme sa tam nepohli. Trošku sme sa obchádzali, ale stále to bolo dobré. Neviem si však predstaviť, aké by to bolo, keby bola izba plne obsadená. Napr. austrálski vojaci, nižšie hodnosti, boli v izbe ôsmi. Tam to muselo byť ešte horšie. Tým, že my sme boli vyššie postavení a dôstojníci, mali sme väčší komfort v tomto smere. Pri posteli som mal aj malý stolík s notebookom, kde som vždy niečo pozeral, a to aj vo voľnom čase.

Ktoré filmy ste tam napríklad videli?

Filmy nie, ja som pozeral skôr seriály. Hviezdu bránu asi trikrát (smiech), to bola tiež jedna z tých voľnočasových aktivít. Zo začiatku sa hral aj pozemný hokej s loptičkou, ale to neskôr ustalo. Skôr v Kandaháre

prebiehali drsnejšie hokejové zápasy. Tam existovala už aj kvázi liga. To vyplývalo aj z toho, že Kandahár bol o dosť väčšia základňa. Nás nebolo až tak veľa a Austráľčania sa vlastne ani o hokej nezaují-
mali. Oni tam hrali skôr ten svoj kriket. To boli také „krvilačné zápasy“ (smiech) a celkovo to dosť prežívali. Ale myslím, že aj opačne to fungovalo rovnako, keď videli oni nás hrať hokej. Veľa Austráľčanov boli bývalí britskí vojaci. Majú taký zaujímavý systém, keď britský dôstojník odíde do výslužby a ešte má relatívne primeraný vek, môže sa vysťahovať do Austrálie, tam nemajú obmedzenia na prisťahovalectvo a tam môže vstúpiť opäť do austrálskej armády. Popri svojom britskom výsluhovom dôchodku dostáva ešte austrálsky armádny plat. Boli tam viaceré takéto prípady. Ale tak okrem športu chodili niektorí na prechádzky alebo aj behať. To sa mi nezdalo až také optimálne riešenie pre vysokú prašnosť. Kanalizácia v meste veľmi nefunguje, je tam len povrchová, preto prach obsahuje aj veľa vírusov a baktérií.

Vy máte štatút novodobého veterána. Aké vyznamenania ste dostali?

Mám odznak vojnového veterána, „klasickú“ NATO medailu (operácia ISAF „Non-Article 5 NATO medal“), potom mám našu medailu za ISAF a medailu Národnej gardy štátu Indiana. Náš tím fungoval v rámci dlhoročnej spolupráce medzi Ozbrojenými silami SR a Národnou gardou štátu Indiana. Táto spolupráca sa začala ešte pred vstupom Slovenska do NATO, bolo to v rámci programu „Partnerstvo za mier“. Oni mali partnerské vzťahy, pomoc a spoluprácu rozvíjajú napríklad s krajinami bývalého východného bloku. Napríklad Poliaci majú takúto družbu s Národnou gardou z Texasu. My sme velili vytvorenému tímu, ale bol zložený z príslušníkov Národnej gardy štátu Indiana a príslušníkov Kráľovskej austrálskej armády. Čiže náš tím bol zložený z príslušníkov armády troch krajín.

Čo vám misia symbolicky aj reálne dala a vzala?

Čo mi vzala? Vzala mi asi niektoré naivné predstavy, akí sme dôležití. To myslím tak trochu sarkasticky. Človek zistí, že sám to nikam nedotiahne. A dala mi zlepšenie, čo sa týka jazykovej stránky. Získal som schopnosti pracovať v sťaženom

medzinárodnom prostredí, pod tlakom. Človek tak žije neustále v strese, keďže išlo o vysoko rizikovú oblasť. A spoznal som nových ľudí z medzinárodného prostredia, ale aj zo Slovenska, s ktorými som v kontakte dodnes. A dala mi dobrý pocit, že som to zvládol.

Rozhovor bol zaznamenaný 22. februára 2024

O autoroch/ About the authors

Mgr. Peter Chorvát, PhD.

Vojenský historický ústav

Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: peter.chorvat@vhu.sk

<https://orcid.org/0000-0002-7361-7541>

PhDr. Katarína Mináriková

Vojenský historický ústav – Vojenský historický archív

Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: katarina.minarikova@vhu.sk

<https://orcid.org/0009-0000-7063-6045>

ANOTÁCIE

JUŠČÁK, Peter. *DESAŤKRÁT GULAG*. Bratislava : EternaPress, 2023, 287 s. ISBN 978-80-973225-4-0.

Téma nútených deportácií Slovákov do pracovných táborov v Sovietskom zväze na konci druhej svetovej vojny a po nej bola po celé desaťročia trvania komunistického Československa tabuizovaná v záujme dobrých vzťahov Československej socialistickej republiky s krajinami Sovietskeho zväzu. V dôsledku toho boli informácie o deportáciách slovenských občanov buď celkom zamlčované alebo prinajmenšom skresľované. Snaha o vymazanie častí histórie mnohých životov však nedokázala odstrániť skutočnosť a skúsenosti ľudí so sovietskymi gulagmi, vďaka čomu sa pred verejnosťou odkrývajú ťažké životné príbehy mnohých Slovákov. Niektoré z týchto osudov nám vo svojej publikácii *Desaťkrát gulag* približuje Peter Juščák. V knihe prináša spomienky desiatich Slovákov na ich zavlečenie do ZSSR a skúsenosti so sovietskym komunistickým režimom prostredníctvom násilného pobytu a nútenej práce v sovietskych pracovných táboroch. Životné príbehy deportovaných Juščák spracoval vychádzajúc z rozhovorov s obeťami, s ich potomkami či na základe obeťami písaných denníkov a záznamov. Každú kapitolu opisujúcu zavlečenie a pobyty obeť v ZSSR autor dopĺňa o mapu s vyznačením trasy, ktorú daná obeť prešla z domova do Sovietskeho zväzu, a teda na akých miestach a v ktorých táboroch bola väznená. Bežnou praxou pritom bolo, že väzni prešli počas svojho pobytu v ZSSR rôznymi tábormi v rôznych oblastiach bývalého Sovietskeho zväzu.

Rok 1945 priniesol koniec druhej svetovej vojny a mnohí si mysleli, že to najhoršie je už za nimi. Svojich osloboditeľov si často idealizovali, ako to dokladajú viacerí zavlečení do pracovných táborov v ZSSR – očakávali vyťaženie slobodu od nemeckého nacizmu, miesto toho sa dočkali násilia zo strany ruského komunistického režimu. Nepriateľské správanie osloboditeľov bolo pre ľudí často

naozaj nečakanou a nepríjemnou skutočnosťou. Viacerí skončili zadržaní NKVD (štátna policajná zložka ZSSR), a to z čisto vykonštruovaných dôvodov. Často sa len ocitli, takpovediac, v nesprávnom čase na nesprávnom mieste – niektorí len prechádzali mestom, iní boli vzatí z pracoviska či zadržaní pod zámienkou niekoľkodňovej brigády. Ľudia pôvodom z Podkarpatskej Rusi, ktorá sa po vojne stala súčasťou Sovietskeho zväzu, boli napríklad perzekvovaní po čo i len pri najmenšom zistení politickej angažovanosti v rokoch jej začlenenia do Československa.

Väčšiu časť publikácie tvoria osudy slovenských mužov – v tom čase vojaka-spojára Františka Kaletu, lekára Viktora Fiedlera, vtedy 19-ročného Júliusa Herbsta, Jána Antala, ktorý sa narodil v tábore, Stanislava Nurka z Podkarpatskej Rusi, právnik Ivana Kováča, Ladislava Erbana s nejasným osudom za hranicami ZSSR a mladého študenta Ladislava Šándora, ktorému sa podarilo z tábora utiecť. Juščák opisuje i pár životných príbehov Sloveniek zavlečených do ZSSR – vtedy mladého dievčaťa Eleny Puchyovej a Cecílie Kováčovej, ktorá prežila aj Osviečim a neskôr sa stala manželkou spomenutého Ivana Kováča. Okrem týchto dvoch žien je v kapitole o Jánovi Antalovi opísaný i príbeh jeho matky Ireny Kavaschovej, ktorej sa syn narodil počas pobytu v tábore. Medzi obeťami tak možno nájsť obyvateľov s rôznymi životnými skúsenosťami – od dieťaťa narodeného väznenej žene, ktoré prežilo rané detstvo v ZSSR, cez slobodných mladých ľudí až po dospelých, ktorí v danom čase mali už vlastnú rodinu, partnera a deti. Každá z obeť sa pritom so svojim zavlečením a pobytom v táboroch vyrovnávala inak – niekomu ju pomohla zvládnuť jeho prirodzene optimistická povaha, inému viera či túžba vrátiť sa k svojim najbližším.

V sovietskych táboroch, ako je známe, pannovali veľmi kruté podmienky – málo stravy, ťažká práca, choroby, vyčerpanie organizmu a smrť väznených boli ich bežnou súčasťou. Návratom sa utrpenie často nekončilo: okrem

zdravotných následkov sa niektorí museli vyrovnat' i s novou rodinnou situáciou – nie každému sa totiž podarilo vrátiť sa k svojmu starému životu a k ľuďom, ktorých doma zanechali, či už pre nové manželstvo svojho partnera, alebo napríklad pre jeho emigrovanie. Okrem toho mali navrátilci často problém i vo verejnom živote – stretávali sa so šikanou zo strany štátu a mohli dostať i zákaz výkonu svojho povolania, keďže ich neraz vnímali ako prepustených trestancov. Nie ku všetkým štátne orgány pristupovali týmto spôsobom, i tak sa však často nevyhli odsúdeniu – a to zo strany bežných občanov.

Publikácia Petra Juščáka *Desaťkrát gulag* má význam nielen pre poznanie zločinov, ktoré sa diali na slovenských občanoch v sovietskych pracovných táboroch, ale aj pre priblíženie si situácie a podmienok v štáte, ktoré tieto zavlečenia na konci druhej svetovej vojny a po nej dovolili. Pamäti obetí pracovných táborov svedčia o krutosti komunistického režimu a prispievajú k mozaike autentických skúseností s perzekvovaním obyčajných ľudí zo strany ZSSR a neschopnosťou, neskôr nezaujmom a dokonca napomáhaním zo strany Československej republiky. Predkladané príbehy môžu byť nepochybne prínosom v poznaní nielen pre laikov, ale aj pre historikov venujúcim sa tejto problematike.

Lucia Blehová

АРИСТОВ, Станислав – ВАСИЛЬЕВ, Илья – МАЦКЕВИЧ, Мария – ЭДЕЛЬШТЕЙН, Михаил. СОПРОТИВЛЕНИЕ СОВЕТСКИХ ВОЕННОПЛЕННЫХ В НАЦИСТСКИХ КОНЦЕНТРАЦИОННЫХ ЛАГЕРЯХ И ЦЕНТРАХ УНИЧТОЖЕНИЯ : ИСТОРИЯ И ПАМЯТЬ. Москва : Политическая энциклопедия, 2022, 303 с., ISBN 978-5-8243-2508-9.

Kolektív ruských autorů pripravil knihu *Odpor sovětských válečných zajatců v nacistických koncentračních táborech a místech likvidace : historie a paměť*. V úvodu knihy se konstatuje, že dříve byl vědecký zájem o problematiku německých koncentračních

táborů a co se v nich odehrávalo zatížen strannicko-ideologickými směrnici, psychologickou složitostí vlastního předmětu zkoumání i nedostatkem přístupu k původním pramenům. Základní publikace tak vznikaly v západních zemích. Pokud se sovětská historiografie věnovala tématu koncentračních táborů a odporu vězňů, vyústily historické práce do vytváření statického, dogmatického obrazu několika hrdinů odporu za prakticky plného opominutí všech ostatních vězňů. Dosud tedy chyběla práce, která by se zabývala vkladem sovětských válečných zajatců do odporu v německých koncentračních táborech. Autoři se pokusili tento nedostatek odstranit. Nyní mohli využít celou řadu domácích i zahraničních publikací a také dokumentů z více jak 30 archivů z osmi zemí.

V první kapitole *Teoretické základy zkoumání problému odporu sovětských válečných zajatců v nacistických koncentračních táborech* se její autor Stanislav Aristov věnuje definici pojmu „odpor“. Poukazuje na snahu historiků tento pojem objasnit v podmínkách likvidačního charakteru koncentračních táborů. Podle nich šlo o individuální nebo skupinový odpor, pasivní nebo aktivní, neskrývaný (povstání, stávk, útoky) nebo skrytý (individuální odmítnutí pracovat, sabotáž, kontakty s vnějším světem, kulturní, náboženská, vzdělávací, politická činnost, solidární pomoc, fungování mezinárodních táborových výborů, využití možností táborové vězeňské „samosprávy“). Někteří upozorňují, že odpor je složitě odlišit od solidárních akcí, které nebyly zaměřeny na boj s táborovou administrativou, ale na podporu vězňů. Záleželo na vnitřních táborových, ale i vnějších podmínkách, takže aktivita vězně mohla být chápána jako odpor, nebo jako solidarita. Autor v další kapitole *Formy odporu* se zabývá útoky a uvádí, že v průběhu druhé světové války bylo na území Německa uskutečněno na 250-400 tisíc úspěšných útěků. K 1. květnu 1944 se v německých dokumentech objevuje mezi úspěšnými útoky počet 66694 sovětských válečných zajatců. Ze 14 ústředních koncentračních táborů mohlo jít o 6,5 tisíce útěků, přičemž v případě oko-

lo 3 tisíc úteků šlo o sovětské vězně. Autor se věnuje podrobně úspěšným i neúspěšným útekům, připomíná útek skupiny sovětských válečných zajatců na německém bombardovacím letounu Heinkel 111 ze základny Peenemünde 8. února 1945. Dále přibližuje práci podzemních výborů, jejich složení, strukturu a funkci, solidární, vzdělávací a kulturní činnost, sabotáže a získávání informací z ukrytých radiopřijímačů, povstání (detailně v Buchenwaldu).

Ve třetí kapitole *Odpor sovětských válečných zajatců v místech likvidace* se její autor Michail Edelštejn věnuje úloze sovětských válečných zajatců v případech účasti na odporu v Osvětimi a Majdanku a také v povstání v Sobibóru. Na základě dochovaných dokumentů, vzpomínek a svědectví rekonstruuje možnosti, přípravy a plány na odpor za účasti různých skupin vězňů, jejich nezdar, prozrazení, nevynechává působení provokatérů a kolaborantů, popisuje jednotlivé útoky, upozorňuje na nepřesnosti i omyly ve svědectvích k jednotlivým aktům odporu. Táborem Osvětim-I mělo projít na 15 tisíc sovětských válečných zajatců, z nichž bylo na 14 tisíc zavražděno. V táboře Osvětim-II (Birkenau) se první náznaky formování podzemních skupin objevily v létě 1942, předtím šlo v Osvětimi spíše o spontánní akty odporu z důvodu, že organizovat odpor pro těžké životní podmínky a krajně neutěšený fyzický stav zajatců nebylo možné. V táboře Osvětim-I lze zaznamenat sovětskou podzemní skupinu v první polovině 1943, političtí vězni na podzim 1943 začali takřkajíc „boj“ s kápy a vedoucími bloků o získání vlivu na život v táboře, neboť zajištění pozic ve vězeňské samosprávě umožňovalo pomáhat ostatním vězňům. Přípravy k povstání byly zahájeny v dubnu 1944. V táboře Osvětim-II (Birkenau) je nejznámějším aktem odporu povstání sonderkomand vězňů obsluhujících plynové komory a krematoria, ke kterému došlo 7. října 1944. Ve srovnání s tábory soustavy Osvětim nebyl odpor sovětských válečných zajatců v táboře Majdanek tak organizovaný, neexistovala zde silná sovětská podzemní skupina. Kolik zajatců prošlo

Majdankem, není známo. V táboře Majdanek došlo k osmi útekům organizovaných sovětskými válečnými zajatci. Větší útek 86 vězňů se uskutečnil 14. července 1942. „*Nějaký slovenský žid později vyprávěl v Majdanku sovětskému válečnému zajatci Jevgeniji Chorošunovovi o tom, že skupinu 'ruských', která běžela na čele s kapitánem, jehož jméno zůstalo neznámé, a ukryla se v lublinských lesích, udal nacistům jeden z členů skupiny jménem Maksimilian Tretjakov*“ (s. 152). Další větší útek 13 zajatců se uskutečnil 11. června 1943, zajatci se rozdělili na dvě skupiny, vězně první skupiny nacisté zastřelili, druhá skupina vstoupila do polského partyzánského oddílu. Pokus o povstání na podzim 1943 se nezdařil kvůli zrádci. Povstání v táboře Sobibór 14. října 1943 podrobuje autor detailnímu zkoumání, všímá si příprav, všech aktérů a průběhu. Z tábora se podařilo po likvidaci více jak dvacetí SSmanů a wachmanů utéct na 310 až 370 vězňům, mnozí zahynuli na minových polích, byli zastřeleni pronásledujícími SSmany, nebo také zabiti místními obyvateli. Do konce války přežilo 56-57 vězňů, kteří se dokázali zařadit mezi partyzány, skrýt se u rolníků nebo v okolních lesích. Vůdce povstání technik-intendant 2. stupně (por.) Aleksandr Pečerskij a osm jeho spoluvězňů přešlo v noci 20. října 1943 přes Západní Bug a vstoupili mezi běloruské partyzány. Ani autor není schopen odpovědět na otázku, zda povstání přispělo k zániku tábora Sobibór jako centra likvidace vězňů, neboť tábor byl stejně zlikvidován do konce 1943.

Všichni čtyři autoři se ve čtvrté kapitole *Osudy účastníků odporu v poválečných desetiletích* podrobně zabývají otázkou, co se stalo s vězni a válečnými zajatci po jejich repatriaci do Sovětského svazu. Repatriováno mělo být 4,199 488 osob. Prošly prověrkou orgánů SMERŠ (Hlavní správy kontrarozvědky lidového komisariátu obrany SSSR „Smrt špiónům“), filtrací skrze frontové a armádní tábory, sběrnými shromaždišti lidového komisariátu obrany i prověřkově-filtracími shromaždišti NKVD. Ty osoby, které upadly do podezření ze zrady a z po-

moci nacistům, se odesílaly k prověrce do speciálních, prověřkově-filtračních táborů NKVD. Údajně mělo z repatriovaných osob úspěšně projít prověrkami přes 80 % civilistů a přes 18 % válečných zajatců. Bývalí váleční zajatci a zvláště důstojníci na tom však byli všeobecně špatně. Pokud se vzal v potaz výnos hlavního stanu vrchního velení Rudé armády z 16. srpna 1941, dostat se do německého zajetí vyvolalo samo o sobě velké podezření. Došlo k ověřování skrze životopisy bývalých zajatců, získané německé dokumenty, svědectví spolupěčníků, ale hlavně záleželo na přístupu vyšetřujících orgánů. Důstojnický sbor, který představoval asi 8 % repatriovaných zajatců, podléhal přísnému vyšetřování. Generálů, kteří přežili německé zajetí, bylo 57. Z nich 23 bylo odsouzeno k trestu smrti, pět k trestu odnětí svobody od 10 do 25 let, dva umřeli ve vězení před vynesením rozsudku. Z repatriovaných důstojníků, kterých bylo 126 037, mohlo méně než jedno procento nadále sloužit v armádě, 48 % bylo demobilizováno a zbylá polovina zřejmě zahynula, neboť byla zařazena do trestných praporů.

Podle rezoluce organizačního výboru ústředního výboru bolševické strany ze srpna 1945 měli repatrianti získat všechna práva sovětských občanů a zapojit se do pracovního, sociálního a politického života země a podle usnesení rady ministrů SSSR z 30. září 1946 měla být bývalým zajatcům garantována práce v jejich oboru a poskytnuty jim výhody jako demobilizovaným. To všechno vzalo za své. Od roku 1947 začaly represe na základě udání spolupěčníků a zfabrikovaných obvinění. Po smrti Stalina se vztah k bývalým zajatcům postupně měnil. Výnos prezidia Nejvyššího sovětu SSSR ze 17. září 1955 amnestoval osoby, které spolupracovaly s okupanty v průběhu druhé světové války, nevztahoval se na trestance odsouzené za usmrcení a mučení sovětských občanů, ale ani na ty, kteří se dobrovolně vzdali. Na základě práce speciální komise na čele s maršálem Georgijem Žukovem, která se zabývala situací bývalých zajatců, přijal 29. června 1956 ústřední výbor

komunistické strany a rada ministrů SSSR usnesení o odstranění následků hrubého porušování zákonnosti ve vztahu k bývalým válečným zajatcům a jejich rodinám. Začal proces amnestií a postupné rehabilitace nespravedlivě odsouzených, které se protáhly na desetiletí. Objevily se články, odborné studie, historická pojednání, knihy vzpomínek, rozhlasové pořady, dokumentární i hrané filmy, výstavy, které odhalovaly osud vězňů nacistických táborů a válečných zajatců. Práci zahájil sovětský výbor veteránů války, který se však potýkal s mnoha problémy, včetně těch ve vlastních řadách.

V páté kapitole *Odpor sovětských válečných zajatců v nacistických koncentračních táborech a místech likvidace jako místo paměti* se autoři Il'ja Vasiljev a Marija Mackevičová zabývají metodologickými problémy studia historické paměti, dále paměti o odporu sovětských válečných zajatců v Rusku a ve světě a formou jeho prezentace (školní učebnice, umělecké a dokumentární filmy, muzea a memoriály paměti). Upozorňují, že v západní Evropě se při prezentaci míst utrpení přešlo v posledních desetiletích od heroizace odporu (od hrdinského narativu) ke kosmopolitnímu narativu, v jehož středu pozornosti není aktivní odpor, ale utrpení nevinných obětí. Výsledkem tohoto procesu je, že odpor sovětských válečných zajatců a paměť o něm se dostaly v evropských expozicích na vedlejší kolej. Pro neznalé jsou však v této kapitole objevené poznatky o školních učebnicích historie vyšších v SSSR a nyní vycházejících v Rusku. Na sedmnácti stranách textu se dozvídáme, jak se promítala pravda o druhé světové válce, o bojích Rudé armády, o válečných zajatcích, o vlassovcích, o utrpení civilního obyvatelstva i obětech holocaustu do školní výuky žáků v desetiletích po roce 1945. První učebnice z roku 1945 a první poválečné roky přinesly formování hrdinského panteonu, pak přišla učebnice z roku 1961 se svou destalinizací, učebnice z roku 1980 představovala dokončení procesu brežněvského narativu, následovala „přechodná“ učebnice z roku 1990, v učebnicích devadesátých let se utlumil po-

pis hrdinství jednotlivců a na piedestal se dostalo hrdinství lidu, do učebnic od roku 2000 se vracejí hrdinové, v letech po roce 2010 se definitivně potvrzuje Velká vlastenecká válka jako základní mýtus ruského státu se zajištěním hrdinského obrazu blízkému sovětskému období ve školní výuce historie.

Oldřich Pejs

ШИШКИН, Евгений. НИКОЛАЙ БУЛГАНИН : РЯДОМ СО СТАЛИНЫМ И ХРУЩЁВЫМ. Москва : АФК ; Система Первый том, 2022, 600 с., ил., ISBN 978-5-907383-90-6.

Proč si číst o nějakém Bulganinovi? Kdo to vůbec je? Když zapátrám v paměti mé dávné mladosti, je to ten muž s bílou bradkou. V Rusku o něm vyšla historicko-biografická studie, jak říkají „очерк“, pod názvem *Nikolaj Bulganin : spolu se Stalinem a Chruščovem*. Z hlediska vojenství je nepochybně zajímavé, že Bulganin byl za druhé světové války členem vojenských rad řady sovětských frontů (strategických směrů) a po válce také ministr obrany SSSR, získal hodnost maršála SSSR, podílel se i na sovětském jaderném programu. Je to vlastně historie bolševického aparátčíka, který přežil Lenina, Stalina, Jagodu, Ježova, Beriju a dal se dohromady s Chruščovem, který ho od moci nakonec odstavil.

Nikolaj Aleksandrovič Bulganin se narodil 30. května 1899 na stanici Sejma na železniční trati Moskva - Nižnij Novgorod do měšťanské rodiny pravoslavných starobřadníků. Nikdo netuší, proč uváděl, že se narodil v roce 1895 a přidával si tak čtyři roky věku. Autor Jevgenij Šiškin si klade otázku, jak je možné, že za celou jeho kariéru v sovětském režimu nikdo neprověřoval tyto údaje. „*Opravdu se dokonce do ÚV lidé dostávali bez důkladné проверки?*“ (s. 50). Bulganin studoval na reálném učilišti v Nižném Novgorodě. V březnu 1917 vstoupil do bolševické strany a později stal se členem stráže Rastjapinského závodu na výrobu výbušnin Nižgorodské gubernie, přestože chtěl

studovat na Nižgorodské univerzitě na strojní nebo inženýrsko-strojní fakultě. V roce 1918 již byl zástupcem a posléze náčelníkem oddílu Čeky Moskevsko-Nižgorodské železnice. Bulganin se zařadil mezi perspektivní bolševické kádry. Měl „štěstí“, mezi jeho „učitele“ můžeme zařadit, kdo by je neznal, Felixe Dzeržinského, Lazara Kaganoviče, Valeriana Kujbyševa. Bulganin také v letech 1919-1922 sloužil jako náčelník úseku operační jednotky pro dopravu zvláštního oddílu turkestánského frontu v oblastech protibolševických povstání i jako náčelník dopravní Čeky turkestánského vojenského okruhu, odkud přešel na pozici zástupce náčelníka zpravodajského odboru pro dopravu GPU (Státní politické správy) RSFSR. V roce 1922 přešel do civilní sféry, do řídicích ekonomických funkcí ve Vsesvazové radě pro národní hospodářství na úrovni spojeného lidového komisariátu, řediteloval moskevskému Elektrozavodu, odtud už vedla cesta do čela prezidia výkonného výboru moskevského sovětu, aby spolu s Chruščovem překopali doslova celou Moskvu (např. zničili stovky chrámů, kostelů a církevních budov). Kariéerní růst Bulganina pokračoval díky stalinskému teroru konce třicátých let minulého století. Objevil se v polovině roku 1937 jako předseda rady lidových komisařů RSFSR, ale řadu lidových komisariátů našel prázdných. Pokud by se vytvářela tabla s fotografiemi těch, kdo stáli v jejich čele v uplynulých letech, zůstala by prázdná místa, tolik bylo zrůdců lidu, kteří museli být zastřeleni. A když je někdo nahradil, ukázalo se, že je také zrůdcem, špiónem. Jakmile Stalin potřeboval do čela Státní banky SSSR svého člověka, který se již ukázal být „rozházným“ administrátorem, padla volba na Bulganina, což mu zároveň vyneslo i funkci náměstka předsedy rady lidových komisařů SSSR. Nekladme si otázku, jak většinou dopadli jeho předchůdci. Můžeme na jednom příkladu, který autor přináší, ukázat, co se mohlo stát. Bulganin v roce 1939 přišel s nápadem nechat tisknout bankovky s podpisy členů vedení banky, jak bývalo zvykem. Stalin to okomentoval: „*Dnes se na peníze podepíše-*

te, ale zítra do vězení půjdete! A co se stane s penězi?" (s. 182). Přežil, byl „mladý“, perspektivní, staří bolševici byli zlikvidováni.

Bulganin v průběhu druhé světové války vykonával „civilní“ funkce v sovětském hospodářství a bankovníctví pouze formálně, čekala ho totiž vojenská kariéra. Velké překvapení v řadách vojenského letectva přineslo jmenování Bulganina do nově zřízené vojenské rady při velitelství vojenského letectva Rudé armády 29. června 1941, neměl totiž s letectvem žádnou zkušenost. V chaosu prvních měsíců války pro zlepšení řízení vojsk frontů a jejich koordinace byla vytvořena 10. července 1941 tři hlavní velení strategických směrů, a u jednoho z nich, Západního s velitelem maršálem Semjonem Timošenkem, se stal členem vojenské rady právě Bulganin, Stalin ho vyslal i do vojenské rady Západního frontu ke gen. plk. Ivanovi Koněvovi, kde pak došlo na podzim 1941 ke katastrofě u Vjazmy. Autor se nepřiklání k závěru, že Žukov zachránil Koněva před hněvem Stalina. Ten už podle jiného svědectví měl dost neuměteltví kavaléristů občanské války Buďonného, Jeremenka, Vorosilova než ztrácet mladší generaci velitelů. Koněv s Bulganinem dobře nevycházel. On nebyl žádný vojenský stratég, vojenským otázkám nerozuměl, neuměl si nic zakreslit do mapy. Přestože vešel do kolektivního vedení vojsk a dělil se o vojenskou odpovědnost za bojovou činnost vojsk s velitelem, byl zde především jako politický pracovník. Když po Koněvovi převzal velení Západního frontu Žukov, zůstal u něho Bulganin jako člen vojenské rady. Žádný rozkaz se neobešel bez jeho podpisu, včetně formování zatarasovacích praporů, vytváření diverzních skupin k podpalování osídlených míst nebo hrozby nejvyšších trestů. Autor přináší text nemálo těchto rozkazů, které byly vydány s podpisem Žukova a Bulganina. Odražení německých vojsk pod Moskvou přineslo Bulganinovi místo člena vojenské rady Severo-západního směru k veliteli Severo-západního frontu gen. por. Pavlovi Kuročkinovi. Velitelům vyhovovalo mít ve svých řadách vlivného politického pracovníka, který byl

schopen získat dodatečné prostředky od Hlavního stanu vrchního velení, ale jeho iniciativy k provedení vojenských operací je přinejmenším „dráždily“, kladl otázky, vznášel pochybnosti, přicházel s vlastními návrhy. Nakonec se ukázalo, že jeho činnost přinášela méně užitku než výhod. Někdo si na něho stěžoval do Moskvy, musel se proto vrátit k Západnímu frontu k Žukovovi a posléze Koněvovi. To se již cítil silný ve vojenských otázkách a ne jen jako politický pracovník, vztahy s Koněvem a dalšími veliteli se zcela zkazily, donášel Stalinovi, Koněv musel odejít z funkce, nahradil ho arm. gen. Vasilij Sokolovskij. V roce 1943 proběhla porada Stalina se členy vojenských rad frontů, kde se projednávaly otázky vztahů členů vojenských rad s veliteli frontů. Zde Stalin označil odvolání Koněva za chybu a vztahy Bulganina k němu za nesprávné. Nešlo všechno hladce u Západního frontu. Bulganina proto v prosinci 1943 nahradil gen. por. Lev Mechlis, který jako vždy přijel vyšetřit, odhalit, nahlásit viníky. Bulganin musel přejít do funkce člena vojenské rady 2. pobaltského frontu, kterému velel arm. gen. Markian Popov. Ale to nestačilo. K Západnímu frontu přijela v dubnu 1944 zvláštní komise na čele s členem Státního výboru obrany a tajemníkem ÚV bolševické strany Georgijem Malenkovem, aby přezkoumala neuspokojivé velení frontu, její závěry vynesly Mechlisovi a Bulganinovi důtku. Zkoumaly se také neúspěchy 2. pobaltského frontu, kde velení neplnilo rozkazy vrchního velení a nepravdivě ho informovalo o situaci, ke kritice se stavělo nepřátelsky. Výsledkem bylo odvolání velitele frontu Popova a jeho degradace, zbavení Bulganina členství ve vojenské radě frontu pro nezvládnutí svých povinností. Dlouho s ním hovořil Stalin v květnu 1944 v Kremli. Čekalo se, že Bulganin upadl v jeho nemilost. Nikoliv, stal se členem vojenské rady 1. běloruského frontu pod velením arm. gen. Konstantina Rokossovského a účastnil se operace „Bagration“. Její úspěch mu vynesl hodnost generálplukovníka, ale také odchod z fronty, neboť převzal politickou funkci představitele Rady lidových komi-

sařů SSSR u prosovětského Polského výboru národního osvobození. K plnění svých úkolů mohl dávat sovětským vojenským orgánům na území Polska nezbytné příkazy, pokyny a instrukce. V listopadu 1944 se stává zástupcem lidového komisaře obrany, členem Státního výboru obrany a v únoru 1945 i členem Hlavního stanu vrchního velení.

Po válce to šlo jedno za druhým v jistých turbulentcích. Už koncem roku 1944 učinil Stalin Bulganina svou pravou rukou ve vojenských otázkách a předal mu velkou část povinností v řízení lidového komisariátu obrany. Žukov o něm říkal, že se velmi špatně orientoval ve vojenských záležitostech, neuvažoval v operativně-strategických otázkách, ale jsouce člověkem intuitivně vyspělým, chytrým, uměl jednat se Stalinem a dokázal si získat jeho důvěru. Stalin potřeboval obratného diplomata a naprostého obdivovatele, věděl, že Bulganin mu kývne na všechno, Stalin byl pro něho nezpochybnitelná autorita. Mnozí se tak domnívali, že si ho Stalin vybral za svého nástupce. I když se Bulganin neangažoval v represích třicátých let minulého století, po válce najdeme jeho stopu v tzv. leningradském případu, který skončil zastřelením vysokých státních a stranických představitelů, aby sám nedopadl stejně. Bulganin se snažil dostat do nejužšího mocenského kruhu. Vytvořila se mocenská trojka Berija, Malenkov, Bulganin, ke které se připojil Chruščov, a která proti sobě u Stalina intrigovala. Bulganin se stal prvním zástupcem ministra ozbrojených sil SSSR, zástupcem předsedy rady ministrů SSSR, ministrem ozbrojených sil SSSR, předsedal výboru č. 2 (reaktivní technika) při radě ministrů SSSR, obdržel hodnost maršála Sovětského svazu, pak byl uvolněn z funkce ministra ozbrojených sil SSSR, ale zůstal zástupcem předsedy rady ministrů SSSR, po smrti Stalina byl opět na čele ministerstva obrany nebo předsedou rady ministrů SSSR, účastnil se na odstranění Beriji. Spojil se s Chručovem a spolu jezdili po světě (navštívil i Československo). V roce 1957 však upadl u Chruščova v nemilost a postupně opustil funkci předsedy rady

ministrů SSSR, po dlouhých letech se vrátil do čela státní banky, ale v roce 1958 musel odejít do Stavropolu, kde vykonával funkci předsedy tamní rady národního hospodářství (v té době tam v mládežnické organizaci pracoval Michail Gorbačov). Bulganinovi také byla odejmuta hodnost maršála Sovětského svazu. Daču po něm obýval Jurij Gagarin. Bulganin zemřel 24. února 1975 na zápal plic. Pochován byl bez veřejných poct.

Bulganin nezanechal žádné memoáry. Autor tak pracoval s archivními dokumenty státního a stranického charakteru, se vzpomínkami a memoáry aktérů tehdejších událostí, někdy si musel vypomoci i s tradovanými příběhy. Odsuzuje represe vysokých státních a stranických funkcionářů i obyčejných lidí. Uveřejňuje stížnosti úřadů a obyvatel na špatnou životní situaci za vlády tandemu Chruščov-Bulganin, např. cukr a máslo jednou za měsíc či dva, mouka pouze třikrát do roka na Nový rok, 1. máj a na výročí bolševické revoluce, a to ne vždy, obrovské fronty před prázdnými obchody bez masa atd. (s. 397-403). Autor však neváhá označit Bulganina za činitele, který byl služebník vlasti a udělal hodně pro blaho lidu a státu, lidé ho měli rádi, a proto stojí za to o něm hovořit. Dost' bolo bulganincov.

Pro zajímavost: za druhé světové války používali sovětské velitelé různé pseudonymy Stalin (Ivanov, Vasiljev), Žukov (Jurev, Konstantinov), Koněv (Stěpanov, Stěpin), Rokossovskij (Doncov, Kostin), rovněž Bulganin (Nikolin).

Oldřich Pejs

GONĚC, Vladimír – PEKNIK, Miroslav a kol. *IVAN MARKOVIČ POLITIK, LEGIONÁR, PRÁVNÍK*. Bratislava : VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2024, 472 s. ISBN 978-80-224-2059-4.

Osoba příslušníka československého zahraničního vojska z čias prvej svetovej vojny kapitána légii Ivana Markoviča sa stala 9 rokov po konferencii venovanej jeho životným osudom (XI. ročník dní Milana Hodžu

konaný v dňoch 23. – 28. 6. 2015 v Martine) námetom publikácie, na vzniku ktorej sa podieľalo 13 autorov, pričom vedúcimi autorského kolektívu sa stali Vladimír Goněc a Miroslav Pekník. Zborník pozostáva z 15 príspevkov, sumáru i menného registra.

Prvý referát *Misto Ivana Markoviča medzi osobnosťami politiky a práva své doby* vzišiel od emeritného pedagóga Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne Vladimíra Goněca. Autor v ňom poukázal na skutočnosť, že potenciálni pravotári mohli v Uhorsku študovať právo len na 2 právnických fakultách, zo Slovákov k nim patrili napr. Vladimír Fajnor, Ivan Dérer, Augustín Ráth i Ivan Markovič. Z ďalších Markovičových vrstovníkov a politických súputníkov nebol opomenutý ani advokát Lev Sychrava, s ktorým počas prvej svetovej vojny pôsobil v československých légiách.

Genealogický vývoj rodiny Ivana Markoviča bol predmetom referátu *Markovičovi* od Zdenka Durišku zo Slovenskej národnej knižnice v Martine. Predkovia Ivana Pavla Markoviča sa v XVIII. storočí usadili v Radvani ako súkenníci, jeho otec lekár Július Pavol (1860 – 1913) pôsobil v ústrednom výbore Slovenskej národnej strany a patrili tiež k zakladateľom Slovenskej ľudovej strany. Brat Júliusa a zároveň strýko Ivana Rudolf Markovič (1868 – 1934) bol pravotárom v Novom Meste nad Váhom, podpísal Martinskú deklaráciu a v období 1919 – 1920 zastával post zvolenského župana. Okrem vlastnej sestry Eleny Markovičovej (1891 – 1986), ktorá sa vydala za advokáta z Kovačice Jána Petrikovicha, mal Ivan Markovič aj nevlastných bratov advokátov Vladimíra Júliusa (1902 – 1953) a Pavla Františka (1903 – 1981). Z manželstva s Martou Hermanovou pochádzali Ivanove deti Jelka a Eva Markovičové.

Textovo najrozsiahlejší príspevok *Ivan Markovič a slovenská politika v rokoch 1909 – 1914* napísal Miroslav Pekník z občianskeho združenia Forum sapientiae. Venoval sa v ňom pôsobeniu slovenských predstaviteľov v politike Uhorsku v epoche fin de siècle. V tejto dobe boli vládou

proskribovaní mnohí členovia Slovenskej snemovej národnostnej strany, domové prehliadky boli vykonané tiež u pravotárov Rudolfa Markoviča v Novom Meste nad Váhom, Miloša Vanča v Turčianskom Svätom Martine a Miloša Krna v Novom Sade, kde pôsobil Ivan Markovič ako pravotársky osnovník. V roku 1913 pochádzalo zo 618 členov Ústredného klubu SNS až 64 z radov pravotárov a pravotárskych osnovníkov, Markovič sa stal zástupcom ľudovýchovného a jeho rovesník Ivan Dérer robotníckeho pracovného odboru strany. Ivan Markovič sa v marci 1914 svojou zapálenou rečou za slovenskú mládež rozlúčil na pohrebe so zomrelým predsedom SNS Pavlom Mudroňom, pracoval tiež ako správca Ľudovej banky v Novom Meste nad Váhom.

Referát *Česko-slovenská vzájomnosť a redaktor Prúdov Ivan Markovič v predvojnovom období* napísala Nadežda Jurčišinová z Filozofickej fakulty Prešavskej univerzity v Prešove. Ivan Markovič pracoval na poste hlavného redaktora *Prúdov* v troch ročníkoch tohto časopisu a predsedal tiež porade slovenskej mládeže v Turčianskom Svätom Martine v auguste 1908. Pri svojom publikovaní v novinách a časopisoch používal pseudonymy ako Tiro, Tyro, drimč či Ján Marek. V období 1911 až 1912 vykonával základnú vojenskú službu v Grazi.

Domínika Pavčík Borbélyová z Národnej knižnice v Prahe prispela s článkom *Ivan Markovič a československý zahraničný odboj 1914 – 1919*. Krátko po vypuknutí prvej svetovej vojny padol v auguste 1914 Ivan Markovič v uniforme príslušníka 19. pešieho pluku do zajatia Rusmi pri poľskom Lubline, bol pritom označený za prvého prebehlíka vo vojne z radov slovenských vojakov. Prežil pobyty v zajateckých táboroch v dnešnom Kazachstane a nakoniec sa stal spolupracovníkom Zväzu československých spolkov v Rusku v decembri 1915. K slovenským spolkom hájacim záujmy asi 2 000 tamojších Slovákov patrila Československá beseda vo Varšave vydávajúca časopis *Echo Slowianskie* či rusofilský Slovensko-ruský

spolok pamäti Štúra s predsedom Leonidom Michajlovičom Savjolovom, ktorého členom bol istý čas aj Ivan Markovič. Od mája 1917 pracoval v redakcii časopisu prvého odboja *Slovenské hlasy* a exponoval sa tiež na poste sekretára Odbočky Československej národnej rady v Rusku.

Príspevok *Ivan Markovič a parížská mierová konferencia* napísal Jan Němeček z Historického ústavu Akadémie vied Českej republiky v Prahe. Vo francúzskej metropole Ivan Markovič pôsobil vo funkcii tajomníka Československej národnej rady od júla 1918, bol tiež šéfredaktorom časopisov *La Nation Tchèque* a *Československá samostanost*. Na sklonku vojny v októbri 1918 sa zúčastnil ako delegát dočasnej československej vlády jednaní ministra E. Beneša s K. Kramárom v ženevskom hoteli De Beau Rivage. Po návrate do oslobodenej vlasti usadol v januári 1919 do kresla poslanca Revolučného Národného zhromaždenia v rámci Klubu slovenských poslancov, za ktorý bol nominovaný do delegácie Č-SR na mierovej konferencii v Paríži ako sekretár ministerstva zahraničných vecí. Vo funkcii zástupcu ministerstva v likvidačnej komisii Č-SR v Budapešti v marci 1919 zažil boľševický prevrat v Maďarsku.

Historik Benjamín Rosa z Malaciek obohatil publikáciu o článok *Činnosť Ivana Markoviča v medzivojnovom parlamente Československej republiky* venovaný nielen Markovičovmu zasadaniu v kresle poslanca Národného zhromaždenia Česko-Slovenska. Markovič bol zástancom priznania zásluh legionárom, podľa neho sa v Rusku napriek boľševickej propagande pridalo k Červenej armáde len 1 800 československých vojakov. Za trnavský obvod bol ako člen sociálnej demokracie zvolený do parlamentu v rokoch 1920, 1929 aj 1935, zastával i posty ministra národnej obrany (1920), ministra pre zjednotenie zákonodarstva a organizáciu verejnej správy (1922 – 1925) i správcu ministerstva školstva a národnej osvet (1924 – 1925).

Košický advokát Rudolf Manik z Historického odboru Matice Slovenskej

v príspevku *Advokátska kariéra Ivana Markoviča* upriamil najskôr pozornosť na skutočnosť, že Ivan Markovič študoval strednú školu na gymnáziách v Českom Tešíne, Rimavskej Sobote, Bratislave, Trnave a Trenčíne. Právnické štúdiá zažil zase v Budapešti, Lipsku i Berlíne a prax advokátskeho osnovníka v Budapešti, Novom Sade aj Novom Meste nad Váhom. Počas prvej svetovej vojny spolupracoval v rámci protihabsburského odboja s ďalšími advokátmi Jánom Jesenským či Štefanom Osuským. Keďže v roku 1925 nedošlo k jeho zvoleniu do parlamentu, bol mu v marci 1926 vystavený advokátsky diplom a prax vykonával v bratislavskej kancelárii spolu s Ivanom Dérerom, Vladimírom Trslínom i Jaroslavom Dvořákom. Ako koncipient uňho pracoval aj spisovateľ a neskorší politik Ivan Horváth, zo zoznamu advokátov Bratislavskej advokátskej komory bol Markovič vyčiarknutý v roku 1939.

Druhý článok historika z Malaciek Benjamina Rosu autor nazval *Ivan Markovič ako aktér medzivojnovnej publicistiky*. V medzivojnovom období Ivan Markovič písal do *Robotníckych novín* Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej (ČSD-SD) aj do *Slovenského denníka* Republikánskej strany poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu (RSZML). V čase jeho pôsobenia na poste správcu ministerstva školstva a národnej osvet (z 3 522 ľudových škôl na Slovensku sa v 600 vyučovalo po maďarsky, okrem toho ešte v školskom roku 1920/1921 na našom území existovalo 102 nemeckých ľudových škôl).

Tematiku *Rodina Markovičovcov v evanjelickom priestore počas 1. Československej republiky* si vybral Lukáš Krajčír z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Samotný Ivan Markovič vykonával v evanjelickej cirkvi augsburského vyznania od roku 1913 funkciu krajnianskeho poddozorca, jeho strýko a krátko aj zamestnávateľ advokát Rudolf Markovič bol v tejto konfesii generálnym presbyterom, ale i jedným zo 14 poprevratových županov luteránskej viery na Slovensku.

V poradí druhý článok Vladimíra Goněča *Slovenské kritické myšlení o maďarónství a Ivan Markovič* sa zaoberá kritikou odnáródňovania sa Slovákov počas Rakúsko-Uhorska. Delegát Slovenskej ligy z USA Gustáv Košík ostrihomského arcibiskupa Csernocha označil za „zlosyna slovenskej matky“, ktorého katolicizmus je maskou pre skrývanie zločinnej spolupráce s „protestantským Nemeckom“ a „mohamedánskymi Osmanmi“. Ivan Markovič pranieroval inštitút „diktatúry notariátu“, keďže obecni a obvodní notári v Uhorsku mohli vetovať rozhodnutia samospráv. Po vyhlásení nezávislosti Slovenska na základe vládneho nariadenia č. 73/1939 Sl. z. o politických zbohatlíkoch z 24. 4. 1939 prepadol v prospech štátu majetok Ivana Markoviča nadobudnutý z jeho advokátskych príjmov vrátane pohľadávok voči klientom.

Tému *Slovenská politika pred rôznymi horizontmi symbolického kapitálu. Ku genéze politickej noetiky Ivana Markoviča v Robotníckych novinách* predniesol Jozef Lysý z Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Z písomných prameňov autor spomenul Prehlásenie správy Zväzov československých spolkov na Rusi o pomere Čechov a Slovákov z 31. 5. 1915. Autor sa podrobnejšie venoval výberu z excerptovaných príspevkov „súdruha“ Ivana Markoviča v *Robotníckych novinách* Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej.

Marcela Gbúrová z Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach si pripravila článok *Národný a občiansky princíp v politickom myslení Ivana Markoviča*. Jeho predmetom bola podrobná analýza vzťahu národnej a občianskej identity a tiež inštrumentálny i primordiálny postoj k etnicite. Počas Markovičovho medzivojnového pôsobenia v politike ČSR sa v štáte aplikovala unifikačná teória uplatňovania slovenčiny len v umeleckej literatúre, nie v odbornej literatúre, a to v súvislosti s charakterom československého jazyka ako štátneho.

Predmetom referátu Svetozára Krňa z Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre *Sociálna demokracia v me-*

dzivovojnom Československu bolo prvo-republikové pôsobenie Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej za predsedníctva Antonína Němca (1917 – 1924), resp. Antonína Hampla (1924 – 1938). Za túto stranu, ktorá na Slovensku získala v parlamentných voľbách v roku 1920 až 38,02 % hlasov, boli do ministerských funkcií nominovaní i Ivan Markovič a Ivan Dérer.

Posledný príspevok *Ivan Markovič v rokochoch II. svetovej vojny – perzekúcie, koncentračný tábor a smrť* od Mareka Syrného z Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici sa týka ostatných rokov života Ivana Markoviča. Ako poslanec novovytvorenej Národnej strany práce stratil po rozpustení ľavicových strán v januári 1939 svoj mandát poslanca Národného zhromaždenia, avšak po vyhlásení nezávislosti Slovenska zostal v Protektoráte Čechy a Morava, ktorého občianstvo po pozbavení toho slovenského aj získal obdobne ako Ivan Dérer. V septembri 1939 bol v rámci akcie Albrecht der Erste (*Sonderaktion „A“*) zatknutý zo strany Gestapa ako jeden z 1 400 oponentov režimu a odsunutý do koncentračného tábora Dachau. Po presune do ďalšieho tábora v Buchenwalde, kde ťažko pracoval v kameňolome, s podlomeným zdravím po ochorení na chrípku zomrel 16. 2. 1944.

Je potešiteľné, že ani po 100 rokoch od skončenia prvej svetovej vojny sa z knižných pultov u nás nestrácajú publikácie venované nepočetným dôstojníkom československého zahraničného vojska z radov Slovákov ako účastníkov protihabsburskej rezistencie. Predkladaná kniha ako súborné dielo viacerých autorov akcentuje rôzne stránky života Ivana Markoviča, ktorý sa exponoval okrem svojho vojenského pôsobenia aj ako praktizujúci právnik, publicista aj politik, a to i na najvyšších postoch štátnej správy prvej Československej republiky. Publikácia je dôstojným splatením dlhu členovi prvého československého odboja, ktorý prišiel o život za svoje životné postoje v koncentračnom tábore Nemeckej ríše počas druhej svetovej vojny.

Rudolf Manik

TOMEK, Prokop (ed.). *MLUVÍ DŮSTOJNÍK MINISTERSTVA NÁRODNÍ OBRANY. LONDÝNSKÉ ROZHLASOVÉ KOMENTÁŘE FRANTIŠKA MORAVCE*. Praha : Euromedia Group, 2023, 294 s.

František Moravec patrí medzi jednu z najzaujímavejších postáv československého odboja počas druhej svetovej vojny. Verný spojenec Edvarda Beneša, schopný organizátor, ktorý už od marca 1939 pomáhal vo Veľkej Británii kreovať jedno z centier zahraničného odporu, a zároveň človek, ktorého charakter a postoje mu dokázali odcudziť mnohých jeho spolupracovníkov a skomplikovať spoluprácu s ostatnými spojeneckými spravodajskými službami. Tieto pohľady na Moravca sú, dovoľím si povedať, všeobecne známe. Český historik Prokop Tomek však pripravil publikáciu, ktorá Moravca stavia do, pre mnohých, neznámej pozície – komentátora londýnskych rozhlasových relácií, ktoré boli určené poslucháčom (nielen) v Československu.

Rozhlasové prejavy, či už išlo o Jana Masaryka, Prokopa Drtinu alebo Františka Moravca, mali za cieľ pozdvihnúť morálku obyvateľstva a zároveň poskytnúť informácie obyvateľstvu, ktoré sa k nemu nedostali vzhľadom na cenzúru, resp. aktívnu nacistickú propagandu. Netreba mať ilúzie o tom, že by aj zo strany exilových československých predstaviteľov nešlo o snahu propagovať odbojové aktivity a poukazovať na úspechy Spojencov. Pred rečníkom, resp. pred tými, ktorí pripravovali rozhlasové prejavy, stála neľahká úloha: ustrážiť vhodnú mieru propagandy, ktorá by dokázala motivovať poslucháčov na okupovanom území, no zároveň by neskĺzla do zásadného prikrášľovania reality, ako to robila nacistická propaganda v druhej polovici vojny. Moravcove prejavy sú skutočne ukážkou vyvažovania povzbudzovania morálky a triezveho zhodnocovania situácie na frontoch druhej svetovej vojny. Moravec vo svojich prejavoch (hlavne v prvých rokoch konfliktu) nijak nezatvára oči pred tristnou situáciou na spojeneckých frontoch, avšak poskytuje poslucháčovi, vďaka svojmu ne-

spochybniteľnému strategickému mysleniu, širší kontext, kde aj v prípade zásadnejších porážok Spojencov poukazuje na silu ich tábora. Zaujímavou ukážkou v tomto smere sú prejavy z roku 1941, teda v období, keď nacistické Nemecko slávilo úspechy po prepade Sovietskeho zväzu. Už v tomto období Moravec poukazoval na obrovské územie ZSSR a na to, že v danom momente sa nacistom darí, ale prepadom ZSSR zároveň otvorili ďalší front na európskom bojisku a tento fakt sa im môže stať (a nakoniec stal) osudným.

Vzhľadom na úlohu Františka Moravca pri plánovaní operácie Anthropoid je symptomatické, že od 21. mája 1942 až do 3. júla 1942 sa Moravec neobjavil za mikrofónom v BBC. Podobne sa k operácii Anthropoid zachoval aj Edvard Beneš vo svojich spomienkach, kde túto zásadnú operáciu ani nespomína. Publikované prejavy Františka Moravca tak predstavujú zaujímavý prameň pre historikov venujúcich sa československému exilu a druhej svetovej vojne. Prokop Tomek rozdelil prejavy chronologicky podľa rokov, keď zazneli (1940 – 1944). Zároveň pre čitateľa pripravil tri texty, ktoré sa týkajú jednak osoby Františka Moravca, ale aj samotného vojenského vysielania počas druhej svetovej vojny a vojenských komentárov z Londýna. Vzhľadom na to, že František Moravec sa zúčastnil všetkých troch československých odbojov v 20. storočí a zohral zásadnú úlohu v druhom a taktiež aj v treťom (i keď menej úspešne) odboji, si dovoľím vyjadriť poznámku k tomu, že štúdia týkajúca sa jeho osoby mohla byť rozsiahlejšia a viac tak oboznámiť čitateľa s osobou, ktorej prejavy ide skúmať.

Napriek stručnosti textu o Moravcovi je publikácia *Londýnske rozhlasové komentáre Františka Moravca* zaujímavou prácou, ktorá poskytuje bádateľom na jednom mieste sústredené prejavy dôstojníka, ktorý svojou činnosťou zásadným spôsobom ovplyvňoval chod československej rezistencie doma aj v zahraničí a niektorými svojimi činmi aj osudy civilného obyvateľstva na okupovanom území.

Martin Posch

FUCHS, Ladislav. *VÁLKA NA MORAVĚ.* Praha : Naše vojsko, 2023, 139 s. ISBN 978-80-206-1518-3.

Autorovou motiváciou na zaznamenanie osobných spomienok na dvojročnú povinnú základnú vojenskú službu bolo práve jej zrušenie a nahradenie profesionálnou armádou. Väčšina doteraz publikovaných spomienok na túto tému povojnového obdobia sa týkala sedemdesiatych alebo osemdesiatych rokov 20. storočia, avšak Ladislav Fuchs absolvoval povinnú vojenskú službu v druhej polovici päťdesiatych rokov. V útlej knihe postupne približuje narukovanie, pridelenie k veliteľskej čate družstva topografov v raketometnej brigáde, absolvovanie trojtýždňového prijímača a následnú prisahu na námestí v Holešove, keďže kasárne sa nachádzali na okraji mesta. Zatiaľ čo nováčikovia boli väčšinou Česi a ich dôstojníkmi chytří, horliví a disciplinovaní bývalí „baťováci“, druhoročníci boli prevažne Slováci a medzi nimi aj veľa Maďarov. Ladislav Fuchs popisuje obsadenie a vybavenie raketometnej brigády, podrobný denný program, prvé Vianoce bez domova, viaceré mimoriadne udalosti a spôsob ich riešenia, uvádza i výšku mesačného žoldu, existenciu malého hospodárstva v kasárenskom areáli, rozšírenie chrípkovej epidémie, založenie hudobnej kapely, podcenenie strážnej služby muničného skladu s následným nadsluhovaním pre vinníkov, tzv. čepobití – večerný pochod medzi budovami kasárni sprevádzaný spievaním vojenských piesní, a to bez ohľadu na počasie, pritvrdené vrtochmi niektorých veliteľov. Nechýbajú ani povestné kontroly „komínkov“ oblečenia, poriadku v zásuvkách, vyčisteného odevu, topánok a podobne, kasárenský život sprevádzaný dôležitým kontaktom s domovom, s dievčaťom. Mapovanie vojenského života priebežne sprevádzajú výstižné opisy rôznych typov a charakterov veliteľov, vojakov a vzťahov medzi nimi, a to i vzhľadom na národnostné rozdiely.

Absolvovanie poddôstojníckej školy počas prvého roka s obdržanou hodnotou desiatnika ako budúceho veliteľa družstva zname-

nalo pre autora súčasne prevelenie k batérii a trochu voľnejší život. Jeho predsavzatie, že svoju hodnotu nikdy nevyužije pri povyšovaní sa nad niekoho iného, vystriedala skúsenosť, že „predsa len niekedy to nejde, ak nemám vypadáť ako blbec“.

L. Fuchs popisuje tiež priebeh veľkého zimného vojenského cvičenia vo vojenskom priestore Libavá, neďaleko Olomouca, ktoré riadil štáb armády s ministrom obrany za prítomnosti sovietskych vojenských poradcov a priebeh letného cvičenia vo vojenskom priestore Oremov Laz na Slovensku, obidve so skúsenosťami s ostrými strelbami. Zaujímavá je tiež možnosť porovnania prvého a druhého roka autorovej vojenskej služby, keďže prvý rok absolvoval za pôsobenia gen. A. Čepičku ako ministra národnej obrany a druhý B. Lomského (systémy A-1 a A-2). Nový vojenský poriadok neznamenal len zrušenie jeden a pol hodinového popoludňajšieho spánku vojakov, ale aj zavedenie vyššej disciplíny, štúdia predpisov, menej voľnočasových aktivít, menej vychádzok a podobne.

Autor nenecháva čitateľa na pochybách o postupnej premene mladých mužov väčšinou na zdatných vojakov, schopných brániť svoju vlasť. Podobne vyznieva úsilie schopných i menej zdatných veliteľov vedúce k stanovenému cieľu – naučiť vojakov bojovať a chrániť vlasť.

Autorove spomienky sú ďalším príspevkom do memoárovej mozaiky na obdobie a priebeh povinnej vojenskej služby v socialistickej ére, ktorú, napriek zažitým príkorm a neprijemnostiam, považuje za dôležitú a užitočnú životnú skúsenosť.

Božena Šedová

REJTHAR, Stanislav. *DOBŘÍ VOJÁCI PADLI... ZE VZPOMÍNEK VÁLEČNÉHO PILOTA.* 4. vyd. Praha : Volvox Globatur, 2022, 310 s., fotogr. příl. ISBN 978-80-7511-679-6.

Zložitost', veľakrát až dramatickosť životných osudov plk. Stanislava Rejthara akoby predurčila aj dlhú komplikovanú cestu ve-

dúcu k publikácii jeho spomienok. Rejtharov dlhoročný priateľ Vladimír Beránek spoznával jeho zážitky, prežívanie jednotlivých vojnových udalostí, názory na vojnu a víťazstvo, spolupojovníkov, politiku, spoločnosť, komunistické poníženie a podobne počas stretnutí v priebehu mnohých povojnových rokov a dlhšieho kúpeľného pobytu krátko pred jeho smrťou v roku 1977. V súlade s nepriazňou režimu zostali Beránkom spracované spomienky len v rukopise *Víťazstvo a poníženie*. Na vydanie však nemali šťastie ani v prvých ponovembrových rokoch. Vydania sa dočkali až v roku 1999 pod názvom *Dobří vojáci padli...*, avšak vzápätí aj druhého vydania (2002). Dcéra Olga Bezděčková-Rejtharová prevzala z Beránkovho rukopisu podstatnú časť spomienok tvoriacu asi tretinu anotovaného textu a prepojila ich s ďalšími, ktoré osobne zaznamenávala, tiež s bohatou korešpondenciou a celú publikáciu aj edične doplnila. Pri príležitosti 100. výročia narodenia Stanislava Rejthara vyšlo doplnené 3. vydanie a o desaťročie neskôr 4. vydanie rozšírené o krátku spomienkovú poviedku Rejtharovho vnuka a o smútočný prejav, ktorý predniesol S. Rejthar na pohrebe priateľa Karla Vojtiška v roku 1957, a to napriek tomu, že v tom čase boli akékoľvek reči na podobných podujatiach zakázané. Do publikácie je tiež doplnená fotografická príloha.

Spomienky známeho letca z obdobia 2. svetovej vojny približujú útek z okupovanej vlasti do Poľska, pôsobenie vo Francúzsku, po jeho kapitulácii vo Veľkej Británii, kde pôsobil v RAF najskôr ako letecký inštruktor a potom operačný dôstojník slávnej 313. čs. stíhacej perute. Opisuje intenzívne vzdušné súboje s nacistickým nepriateľom, prežívanie strát kamarátov, vývoj vojnovnej situácie a podobne. Pri jednom z operačných letov tiež neunikol ťažkému zraneniu, po vyliečení sa však vrátil k peruti a koncom roka 1943 sa hlásil na východný front. Ako náčelník štábu 1. čs. stíhacieho letectvého pluku bojoval v Slovenskom národnom povstaní, po jeho zatlačení do hôr zostal dobrovoľne s pozemným personálom na

Slovensku. S vytvorenou partizánskou skupinou pôsobil v oblasti Hornej Lehoty, prežil tvrdé podmienky v slovenských horách vrátane tzv. pochodu bielu smrťou.

S. Rejthar je zdatný rozprávač a udalosti z vojnového života, nevynímajúc okamihy medzi životom a smrťou, prelína s okamžikmi z bežnej každodennosti, s návratmi do rodiska, rodinnými vzťahmi, priateľstvami, so širším dobovým kontextom. Povojnové spomienky sú už dané komunistickou realitou – prepustenie z armády, vysťahovanie z bytu, perzekúcie celej rodiny, ponížovanie – naplňajúc tak status príslušníka západného odboja. Aj názov publikácie vyjadruje jednu z negatívnych skúseností v oslobodenej vlasti: keď S. Rejthar hľadal v Prahe byt pre svoju rodinu, príslušný funkcionár sa po jeho vysvetlení – kto je a čo potrebuje – pozrel na jeho uniformu RAF a vojnové vyznamenania a povedal mu: „To jste nebyl dobrý voják, když jste se z války vrátil. Dobří vojáci padli!“ (s. 207).

Mnohé opisované okamžiky, udalosti, zážitky Stanislava Rejthara sa síce podobajú viacerým spomienkam čs. letcov, avšak súčasne vystihujú aj originalitu ich nositeľa, jeho odvahu, zmysel pre spravodlivosť, česť, pravé vlastenectvo, nezištné kamarátstvo, hĺbku vnútorného prežívania, taktiež jeho optimizmus a zmysel pre humor. Spomienky čs. vojnového stíhača nie sú len vojnovými spomienkami, predstavujú prierez jeho celoživotného príbehu, v ktorom sa striedajú smutné a všedné dni, pričom mnohé smutné sú tragické a mnohé všedné absurdné.

Spomienková publikácia je vybavená aj prehľadným biografickým profilom Stanislava Rejthara, menným registrom a zoznamom knižnej a článkovej literatúry, s ktorou editorka pracovala a na ktorú odkazuje v poznámkovom aparáte.

Božena Šedová

KRONIKA

PRVÁ SVETOVÁ VOJNA V PRAMEŇOCH
A DOBOVEJ SPISBE

26. septembra 2024 bola v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove otvorená výstava *Prvá svetová vojna v prameňoch a dobovej spisbe* zostavená jej Oddelením historických knižničných fondov (OHKF) s lektorkou Marcelou Domenovou, pričom sprístupnená pre verejnosť je až do 26. júna 2025 v priestoroch študovne starých tlačí.

Výstava je zložená z viacerých panelov, ktoré približujú obdobie prvého globálneho konfliktu na svetových bojiskách, ako aj v zázemí Rakúsko – uhorskej monarchie. Panely sú doplnené rôznymi dobovými artefaktmi i tlačovinami z rokov 1914 až 1918 vrátane militárii československého zahraničného vojska. Z periodík rozširovaných v širšej stoli boli zverejnené *Naša zastava*, *Slovenský denník*, *Národné noviny*, *Slovenský východ*, *Robotnícke noviny*, *Eperjesi lapok* a *Sárosvármegye Hivatalos Lapja*.

Úvodný panel *Prvá svetová vojna 28. júla 1914 – 11. novembra 1918* sa zaoberá predpokladmi a príčinami konfliktu, existenciou dvoch nepriateľských blokov a postupným zapájaním sa štátov do vojny. Autori zaznamenali dovtedy nepredstaviteľný počet 16 000 000 mŕtvych vojakov a civilistov počas vojnovej kataklizmy.

Panel *Európske bojiská* je uvedený západným frontom, pričom už Schlieffenov plán nemeckej ofenzívy je autormi označený pojmom Blitzkrieg, známym až z druhovoynového konfliktu. Podaný je aj prehľad najväčších uskutočnených bitiek a vstup Spojených štátov amerických do vojny. Znázornený je tiež východný front a osobitne infiltračná Hutierova taktika používaná ozbrojenými silami Nemeckej ríše.

Osobitný charakter má panel *Veľká vojna na africkom kontinente*. Bližšie popisuje boje nemeckých ochranných oddielov s presilou armád Francúzska, Belgicka, Juhoafrickej únie, Britskej Indie, Veľkej Británie a Portugalska v Togu, Kamerune, Nemeckej juhozápadnej Afrike i Nemeckej východnej Afrike, a to až do roku 1918.

Panel *Technický pokrok a vývoj nových zbraní* uvádza, že napriek zákazu použitia chemických zbraní Haagskou konvenciou z roku 1899 boli tieto zbrane v konflikte použité obdobne ako v masovom meradle lietadlá aj ponorky a po prvýkrát i tanky či plameňomety.

V paneli *Zahraničný odboj* sú zo spoločných českých a slovenských reálií zverejnené kópie Cleverlandskej a Pittsburskej dohody, či Washingtonskej deklarácie i exempláre časopisov *La Nation Tchèque* a *Československá samostatnosť*. Vystavená je aj kniha *Svetová válka a naše revoluce* Edvarda Beneša či dielo *Slováci a Maďari* Dr. Vacovského vydané Slovenskou ligou v Amerike.

Panel *Domáci odboj* zaznamenáva, že už po vypuknutí svetovej vojny sa 600 Slovákov ocitlo vo väzení ako podozrivé, nespoľahlivé a pre Rakúsko-Uhorsko nebezpečné osoby. V rámci ústretovosti voči minoritám kvôli zabezpečeniu lojality obyvateľstva počas konfliktu však bolo v novembri 1914 umožnené používanie národných farieb (zástav) popri uhorských a v marci 1915 dokonca bolo nariadením Ministerstva kultúry a školstva povolené vo väčšej miere používanie materinskej reči na ľudových školách pri vyučovaní náboženstva a vo vnútornej administratíve.

Podľa panelu *Vytvorenie česko-slovenského zahraničného vojska* disponovali tieto ozbrojené sily v roku 1918 až 100 000 príslušníkmi, pričom okrem toho 40 000 Čechov a Slovákov bojovalo na strane Dohody v radoch Armády spojených štátov a 60 000 v rámci 55 práporov Domobrany v Taliansku. Ďalej je popisovaná účasť česko-slovenského zahraničného vojska na bojoch v Rusku, Francúzsku i na Apeninskom polostrove.

Panel *Versaillský systém* sa venuje mierovým zmluvám uzatvoreným na jednej strane spojenými a pridruženými štátmi Dohody a na druhej strane Nemeckom, Rakúskom, Maďarskom, Bulharskom a Osmanskou ríšou. Nebola vynechaná ani informácia o založení Spoločnosti národov so sídlom v Ženeve v roku 1920.

Panel *Prešov a prvá svetová vojna* opisuje najskôr zahltenie mesta utečencami z Haľsko-vladimírskoho kráľovstva po ruskej invázii z rokov 1914 – 1915. V panike pred postupujúcimi Rusmi opustila Prešov takmer celá mužská populácia miestnej intelligen-

cie, z radov ktorej ostalo ďalej žiť v meste 3. decembra 1914 už len 17 jej príslušníkov. Negatívnymi prejavmi konfliktu bol odchod miestnych mužov na front, problémy so zásobovaním vrátane dodávok potravín, petroleja, uhlia i oblečenia, rast inflácie a prekvitanie čierneho trhu. Z dôvodu šírenia cholery u ošetrovaných ranených vojakov bola zriadená tzv. cholerová nemocnica existujúca popri Mestskej nemocnici na čele s riaditeľom Júliu- som Holéniom, ktorý bol za svoju činnosť vyznamenaný Rytierskym krížom Františka Jozefa. Pre zábavu a duchovný odpočinok vojakov bol v priestoroch kolégia zriadený vo februári 1915 Prešovský vojenský domov.

Tragédiou v meste na sklonku vojny bola tzv. prešovská vzbura, miestnu posádku vtedy tvorilo 4 200 vojakov, z toho 80 % Slovákov. Pri oslavách odtrhnutia Uhorska od Rakúska i vzniku novej budapeštianskej vlády 31. októbra 1918 došlo zo strany rabujúceho davu s prevahou vojakov k vyplieneniu 105 miestnych obchodov a hostincov. Na druhý deň posádka na čele s npor. Kopeckým nastolila v Prešove vojenskú diktatúru a 40 chytených rebelantov bolo bez súdu popravených.

Z panelu *Prešov a knižná kultúra* je možné dozvedieť sa, že počas prvovojnového konfliktu pôsobili v metropole Šariša tlačiarne Árpád Kosch – synovia (1884 – 1940), Karol Divald – Ľudovít Divald (1878 – 1918), Panonia – Móric Kahn (1893 – 1939), Samuel Révai (1897 – 1919), Petöfi – Jozef Stehr (1905 – 1919), Julius Eisenstädter (1912 – 1916), Hermann Klein (1913 – 1939) a Sv. Mikuláš – V. Dancinger (1913-1947). Jediným v Prešove vychádzajúcim slovenským periodikom bol týždenník *Naša zastava* (v období 1907 – 1918) v šarištine, tlačný tu bol tiež rusínsky gréckokatolícky týždenník *Nase Otecsestvo* (z rokov 1916 – 1918) písaný latinkou a maďarskojazyčné týždenníky *Eperjesi lapok* (Prešovské noviny v rokoch 1877 – 1918) a *Sárosvármegye Hivatalos Lapja* (Úradné noviny šarišskej stolice z rokov 1896 – 1918).

Regionálny charakter má panel *Vojnové roky na stránkach kroník. Prešov a jeho vybrané mestské časti*. Zdrojom informácií sú pamätne knihy Soľnej bane, ale aj obcí Šalgovík, Nožná Šebastová a Solivar, ktoré boli k Prešovu pričlenené uznesením pléna ONV v Prešove z 30. júna 1971. Bližšie sú z kroník priblížené mobilizácia v Soľnej bani a priebeh svetovej vojny i prevrat v Solivare. Na vojenskom cintoríne v Prešove založenom v roku 1918 je pochovaných 1 521 vojakov z prvej svetovej vojny. Renovovaný bol rakúskym Čiernym krížom v roku 2003.

Ďalší panel *Ohlas vojny v slovenskej literatúre* približuje knihy *Verše* či *Zo zajatia* Jan- ka Jesenského, *Rozprávky o československých légiiach v Rusku* Jozefa Gregora Tajovského, *Krvavé sonety* Pavla Országha Hviezdoslava, *Keď sa sloboda rodila* Štefana Kréméryho, *Zo svetovej vojny* Jána Hrušovského či básne *To je vojna* a *Z tichých i búrných chvíľ* Martina Rázusa. Z literárnych diel prvého (protihabsburského) odboja v českom jazyku sú sprístupnené román *Tretí rota na magistrále* a básne *Cestou k osvobození* Josefa Kop- tu, či *Pes druhé rotý* Františka Langera. Zvýraznené je aj založenie Spolku slovenských spisovateľov v roku 1923.

Prezentovaná výstava je zaujímavým sprístupnením informácií o prvej svetovej vojne žiakom, študentom, ale aj iným záujemcom o vojnový konflikt z rokov 1914 až 1918. Jej prínosom je predovšetkým regionálny charakter viacerých jej panelov, ktoré sa oso- bitne zaoberajú situáciou v Šariši i samotnom Prešove v posledných rokoch existencie rakúsko-uhorskej monarchie, a to aj s poukazom na verejnosti prístupné dobové tlačoviny i ďalšie artefakty.

Rudolf Manik

SPOMIENKOVÉ PODUJATIE NA VOJNOVOM CINTORÍNE VO VEĽKROPE PRI PRÍLEŽITOSTI DŇA VOJNOVÝCH VETERÁNOV

11. novembra 2024 sa na vojnovom cintoríne pri obci Veľkrop (okres Stropkov) uskutočnilo spomienkové podujatie pri príležitosti Dňa vojnových veteránov, v rámci ktorého si pozvaní hostia a široká verejnosť pripomenuli padlých vojakov z prvej svetovej vojny. Za Ministerstvo vnútra SR sa zúčastnil Ing. Jaroslav Kmeť, generálny riaditeľ Sekcie verejnej správy MV SR.

Celé podujatie začalo symbolicky o 11. hodine a 11. minúte preletom vrtuľníka UH-60 M Black Hawk. Práve 11. novembra 1918 o 11. hodine a 11 minúte bolo podpísané prímerie v Compiègne vo Francúzsku a ukončená prvá svetová vojna. Po pietnom kladení vencov a slovenskej štátnej hymne sa uskutočnila panychída za zosnulých. Po nej nasledovali príhovory pozvaných hostí. Celé spomienkové podujatie bolo ukončenie zahratím večierky.

Podujatia sa zúčastnil aj riaditeľ Vojenského historického ústavu plk. Mgr. Miloslav Čaplovič PhD., ktorý vo svojom prejave vyzdvihol činnosť samospráv a dobrovoľníkov

pri udržiavaní i obnove cintorínov z prvej svetovej vojny. Nezabudol pripomenúť prínos Klubu vojenskej histórie Beskydy (KVH Beskydy), ktorý sa aktívne podieľa aj na archívnom výskume tohto tragického historického obdobia.

Verejnosti dal do pozornosti aj projekt „Svet si pamätá“, na ktorom Vojenský historický ústav aktívne participuje. Cieľom projektu je predstaviť mená mužov a žien, ktorí sa stali obeťami prvej svetovej vojny.

Na cintoríne je pochovaných 8 662 vojakov rakúsko-uhorskej a ruskej armády, z ktorých je len 11 známych podľa mena. Cintorín vznikol po prechode frontu. Ostatky vojakov boli exhumované zo širokého okolia obce Veľkrop. V medzivojnovom období sa v exhumáciách pokračovalo a boli tu prenesené ostatky vojakov z obcí Breznička, Makovce, Soľník a Varechovce. Po druhej svetovej vojne cintorín postupne chátral. Celkovú obnovu cintorína začal KVH Beskydy a obec Veľkrop v roku 2010. Zapojilo sa do nej viac ako 200 dobrovoľníkov zo Slovenska, Maďarska, Českej republiky, Poľska, Ukrajiny a Rumunska. Súčasný vzhľad cintorína zodpovedá jeho pôvodnej podobe, ako bol navrhnutý počas vojnových rokov, a širokej verejnosti bol sprístupnený v septembri 2018. Autorom Centrálného pamätníka je krajinný architekt Marek Sobola v spolupráci s architektom Andrejom Smatanom.

Text: VHÚ
Foto: VHÚ

www.vhu.sk 13. 11. 2024

ODBORNÝ SEMINÁR O STANISLAVOVI A MIROSLAVOVI IRINGHOVCOCH

Vo štvrtok 7. novembra 2024 sa v priestoroch Západoslovenského múzea v Trnave uskutočnil odborný seminár Stanislav a Miroslav Iringhovci – neznámi hrdinovia druhej svetovej vojny.

Seminár venovaný slovenským účastníkom Varšavského povstania v lete roku 1944 predstavil odbornej i laickej verejnosti životné osudy pomerne málo známych osobností Slovenska – otca a syna Iringhovcov, ktorí sa svojimi činmi nezmazateľne zapísali do našich novodobých dejín Slovenska, a ktorým je potrebné prinavrátiť dôstojné miesto v historickej pamäti našej spoločnosti.

Na úvod seminára vystúpili vicežupan Trnavského samosprávneho kraja Rastislav Mráz a chargé d'affaires Veľvyslanectva Poľskej republiky v Bratislave Piotr Samerek. Na podujatí bol prítomný aj vnuk Miroslava Iringha, pán Kamil Nagorski s rodinou z Varšavy.

Počas seminára, ktorý moderoval redaktor STVR Martin Jurčo, odzneli štyri príspevky o Varšovskom povstaní a jeho aktéroch. Riaditeľ Vojenského historického ústavu plk. Miloslav Čaplovič vystúpil s prednáškou Poručík Miroslav Iringh „Stanko“ – neznámy Slovák vo Varšovskom povstaní.

Nemenej pútavý bol film regionálneho historika a dokumentaristu Petra Ďurišina, ktorý autor predstavil v úvode podujatia.

Seminár sa konal pod záštitou Róberta Kaliňáka, podpredsedu vlády Slovenskej republiky a ministra obrany.

*Text: plk. Miloslav Čaplovič, VHÚ
Foto: Róbert Kormaňák
www.vhu.sk 18. 11. 2024*

MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE A EURÓPA V ZBRANI PROTI FAŠIZMU

Múzeum Slovenského národného povstania spolu so svojimi partnermi (Vojenský historický ústav, Ústav pamäti národa, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Slovenská historická spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied) zorganizovalo pri príležitosti 80. výročia Slovenského národného povstania, v dňoch 11. - 13. novembra 2024 v Banskej Bystrici, medzinárodnú vedeckú konferenciu zameranú na medzinárodné, národné i regionálne kontexty tejto najvýznamnejšej vojenskej akcie moderných slovenských dejín. Podujatie sa uskutočnilo s podporou Ministerstva obrany Slovenskej republiky a Úradu vlády Slovenskej republiky.

Ambíciou organizátorov bolo predstaviť SNP ako neoddeliteľnú súčasť antifašistickej rezistencie v Európe počas druhej svetovej vojny. Vlastným cieľom konferencie bolo prezentovať nové poznatky o prípravách a priebehu SNP (nielen o jeho vojenských, ale aj politických, spoločenských či sociálnych aspektoch), ale tiež nové prístupy k jeho výskumu. Tie sa odvíjajú od snahy identifikovať jeho miesto v medzinárodnom hnutí odporu, komparovať spoločné a rozdielne prejavy odbojových aktivít doma i v zahraničí a pod. Tejto ambícii bol prispôsobený aj výber tematických blokov, do ktorých boli začlenené príspevky jednotlivých prednášateľov. Okrem už tradičných otázok venovaných činnosti ozbrojených zložiek v Slovenskom národnom povstaní či charakteru ľudáckeho okupačného režimu, sa zvýšená pozornosť venovala napríklad otázkam reflexie antifašizmu v zahraničí, ale tiež pôsobeniu rôznych národných, národnostných, ale aj sociálnych skupín v SNP. V širšom kontexte sa skúmala tiež činnosť nemeckých ozbrojených zložiek a ich spojencov, a to v súvislosti s eskaláciou protifašistického hnutia odporu v závere druhej svetovej vojny. V poslednom bloku sa dôraz kládol tiež na osudy konkrétnych osobností v Povstaní. Na konferencii vystúpili aj zástupcovia Vojenského historického ústavu. S jedným z úvodných príhovorov vystúpil jeho riaditeľ plk. Mgr. Miloš Čaplovič, PhD. Dvaja pracovníci Odboru vojensko-historických výskumov VHÚ vystúpili s odbornými referátmi v prvom bloku konferencie Armáda v boji proti fašizmu. PhDr. Igor Baka, PhD. predniesol referát na tému Povstalecká armáda na Slovensku a niektoré aspekty jej vzťahu k československej vláde v Londýne a doc. Jozef Bystrický, CSc. analyzoval vývoj situácie na európskych frontoch v lete 1944 a jeho vplyvy na postoje mocností protifašistickej koalície k povstaniu na Slovensku.

Súčasťou konferencie bol i bohatý sprievodný program, konkrétne panelové diskusie s dôrazom na otázky súvisiace s procesom vyrovnávania sa slovenskej spoločnosti s traumatizujúcim obdobím druhej svetovej vojny a Slovenského štátu. Zaujímavý a bohatý program spestrilo tiež premietanie dokumentárneho filmu Generál Viest – vytrhnutý z histórie, ktorý sa stretol s veľkým záujmom tak odbornej, ako aj laickej verejnosti.

Text: VHÚ
Foto: VHÚ, Múzeum SNP
www.vhu.sk 18. 11. 2024

KONFERENCIA OSOBNOSŤ A REGIÓN NA SLOVENSKU V OBDOBIACH NESLOBODY

V dňoch 13. – 14. novembra 2024 pripravili mesto Považská Bystrica v spolupráci s Katedrou histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Katedrou politológie Trenčianskej Univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne a Ústavom pamäti národa v priestoroch Mestského úradu Považská Bystrica konferenciu s názvom Osobnosť a región na Slovensku v obdobiach neslobody (1939 – 1989). Podujatie otvorili svojimi príhovormi za organizátorov Karol Janas, Martin Pekár a Jerguš Sivoš.

Úvodnú metodologickú prednášku odprezentoval Martin Pekár z Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach pod názvom Osobnosť a regi-

ón nielen v obdobiach neslobody (metodologické úvahy), po ňom nasledoval referát Martina Juríčka z Katedry histórie FF UKF v Nitre s názvom ThDr. Jozef Kološ a vplyv jeho osobnosti vo farnosti Lednické Rovne so zreteľom na dianie v medzivojnovom období. Prvý blok podujatia ukončil Peter Borza z Katedry histórie FF UPJŠ v Košiciach s príspevkom Kanonik Teodor Rojkovič, zabudnutý rusínsky politik. Druhý panel otvoril Róbert Arpáš z Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, ktorý priblížil úlohu Henricha Barteka pri snahách o modernizáciu slovenského jazyka v 30. a 40. rokoch 20. storočia. Karol Janas z Katedry politológie Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne priblížil zmeny na čele obce Považská Bystrica v rokoch 1938 – 1945 a napokon Martin Hetényi z Ústavu pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda FF UKF v Nitre sa zamerával na špecifiká mesta Nitra v kontexte formovania miestnych osobností v rokoch 1938 – 1945. Deň uzatvárala panelová diskusia Martina Pekára, Richarda Pavloviča zo Štátneho archívu v Košiciach, Michala Šmigela z Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela a Jerguša Sivoša z Ústavu pamäti národa na tému biografický výskum osobností 20. storočia na Slovensku – príležitosti a problémy.

Druhý deň podujatia otvoril referát Viktórie Hladkej z Katedry histórie FF UKF v Nitre s názvom Delikventi z Košíc do Ilavy: evakuácia Komenského ústavu v dôsledku Viedenskej arbitráže. Po nej vystúpil Ondrej Podolec z Ústavu pamäti národa a Katedry právnych dejín a právnej komparatistiky Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, ktorý

priblížil zločin a trest na „ľudovom“ okresnom súde, referát mal podnadvpis „sudcovia, prokurátori a ich obeť“. Blok uzavrel Pavol Makyna z Ústavu pamäti národa, ktorý sa vo svojom výklade sústredil na súdne konanie pred Okresným ľudovým súdom v Púchove, ktorému v roku 1945 čelil Jozef Trnka, tamjší bývalý okresný náčelník. Posledný blok konferencie zahájil Matej Medvecký z Vojenského historického ústavu, ktorý priblížil miesto Dr. Jozefa Tisa a iných predstaviteľov ľudáckeho režimu v kontrakultúrnom prostredí po roku 1945. Nasledoval Martin Gabčo z Ústavu pamäti národa, ktorý prítomným predstavil iniciátorov protikomunistickej rezistencie na lokálnej úrovni v rokoch 1948 – 1953 a celé podujatie uzavrel príspevok Adama Bieleša z Ústavu pamäti národa s referátom Politické aktivity Štefana Mládka s prihladením na udalosť 40. a 50. rokov 20. storočia.

Text: Matej Medvecký, VHÚ

Foto: organizátor akcie

www.vhu.sk 18. 11. 2024

80. VÝROČIE TOKAJÍCKEJ TRAGÉDIE

Dňa 22. novembra 2024 sa v obci Tokajík konalo spomienkové podujatie pri príležitosti 80. výročia Tokajickej tragédie, ktorá sa stala v nedeľu 19. novembra 1944. Spomienku na 32 obetí nemeckých represálií si prišiel uctiť aj prezident Slovenskej republiky Peter Pellegrini, predstavitelia štátnej správy a samosprávy, ako aj široká verejnosť.

Podujatie sa začalo tradične bohoslužbou a pokračovalo kladením vencov pri Pamätníku Tokajickej tragédie, mieste posledného odpočinku 32 obetí vojny. Následne sa prítomným prihovril prezident Peter Pellegrini, ktorý poukázal na dôležitosť takýchto spomienkových podujatí najmä pre mladšie generácie a ocenil ich hojnú účasť na tomto podujatí.

Po slávnostných príhovoroch nasledovala panychída za obete masakry, ktorú viedol prešovský gréckokatolícky arcibiskup Jonáš Maxim, ktorý pred samotnou modlitbou poukázal na obľudnosť vojenských konfliktov. Celé podujatie bolo ukončené hymnickou piesňou Kto za pravdu horí. Pre širokú verejnosť bol pripravený sprievodný program v podobe statických ukážok Ozbrojených síl Slovenskej republiky, ktorými bola prezentovaná pechotná výzbroj a výstroj vojakov spolu s obrnenou technikou.

Podujatia sa zúčastnil II. štátny tajomník Ministerstva obrany SR Martin Vojašovič, ktorý sa zúčastnil nielen spomienkového podujatia v Tokajíku, ale absolvoval aj návštevu Centrálnnej expozície Vojenského historického ústavu – Múzejného oddelenia Svidník Vojenského historického múzea. Počas komentovanej prehliadky ocenil prácu vojenských múzejníkov, ktorí vďaka ústretovosti rezortu obrany prezentujú pútavou formou v moderných priestoroch vojenskú minulosť Slovenska prvej polovice 20. storočia.

Text: VHÚ

Foto: VHÚ

www.vhu.sk 29. 11. 2024

PREDNÁŠKY PRE PRÍSLUŠNÍKOV ŠPECIÁLNYCH SÍL

Dňa 6. decembra 2024 sa v rámci na leteckej základni NATO Special Operations University pri belgickom meste Chièvres uskutočnila séria prednášok venovaných Slovenskému národnému povstaniu. S ohľadom na kontext konceptov „Resilience & Resistance” a „Comprehensive Defence” samostatný vedecký pracovník Odboru vojensko-historických výskumov Vojenského historického ústavu v Bratislave Mgr. Matej Medvecký, PhD. zúčastneným priblížil opatrenia uskutočnené vojenskými a civilnými činiteľmi zapojenými do príprav povstania, ako aj jeho priebeh. M. Medvecký v priebehu dňa odprezentoval celkovo tri prednášky, jednu v rámci NATO SOF Senior Leaders Course, ostatné pre účastníkov ďalších kurzov, aktuálne prebiehajúcich na NATO Special Operations University. Prednášok sa zúčastnilo spolu približne 40 – 50 vojakov špeciálnych síl z rôznych členských štátov Severoatlantickej aliance.

Text: VHÚ

Foto: NATO Special Operations University

www.vhu.sk 16. 12. 2024

ZÍSKALI SME OCENENIE ZODPOVEDNÝ VEREJNÝ OBSTARÁVATEĽ ZA ROK 2023

Portál TRANSPAREX udelil Vojenskému historickému ústavu ocenenie Zodpovedný obstarávateľ 2023 za výsledky v oblasti verejného obstarávania v uplynulom roku.

V rebríčku hodnotenia sme sa ocitli opäť na popredných priečkach (6. miesto v kategórii Ústredné orgány štátnej správy) spomedzi 3428 hodnotených subjektov a získali nadpriemerné hodnotenie A+ Veľmi zodpovedný obstarávateľ.

Za toto ocenenie ďakujeme našim zamestnancom, ktorí zodpovedajú za proces verejného obstarávania. Kvalitná príprava zákaziek a ich úspešná realizácia nám pomáha šetriť verejné financie a zvyšuje dôveryhodné postavenie Vojenského historického ústavu v očiach občanov a celého Slovenska.

Ocenenie Zodpovedný obstarávateľ 2023 udelila spoločnosť ProWise, a. s., ktorá portál prevádzkuje TRANSPAREX.

Text: VHÚ

Foto: Transparex

www.vhu.sk 16. 12. 2024

VYDANIE PUBLIKÁCIE ZO ZBIEROK VOJENSKÉHO HISTORICKÉHO MÚZEA II.

Slovenské vojenské múzejníctvo nadobudlo svoju inštitucionálnu podobu v roku 1994 zriadením Vojenského historického ústavu Bratislava, ktorého organickou súčasťou sa stalo aj Vojenské historické múzeum. To prešlo počas tridsiatich rokov svojej existencie pomerne zložitým vývojom a viacerými reorganizačnými i redislokačnými zmenami.

Pri príležitosti osláv tohto okrúhleho výročia sa rozhodli vojenský múzejníci vydať druhý diel reprezentatívnej populárno-náučnej publikácie Zo zbierok Vojenského historického múzea. Autorský kolektív pod vedením Viery Jurkovej aj tentokrát predstavil rozmanitosť zbierkového fondu VHM v Piešťanoch a vo Svidníku prostredníctvom vybraných 200

zbierkových predmetov súvisiacich so slovenskými vojenskými dejinami, ktoré v chronologickom radení pokrývajú obdobie od začiatku 19. storočia po súčasnosť. Hlavnej časti predchádza aj prológ riaditeľa VHÚ, predhovor vedúcej jedenásťčlenného autorského kolektívu a dve úvodné kapitoly. Prvá kapitola načrtáva vývoj slovenského vojenského múzejníctva pred rokom 1993 a mapuje vývoj prvej vojenskej múzejnej inštitúcie na Slovensku – Vojenského historického múzea v kontexte jeho budovania, zmien v organizačnej štruktúre, vývoji v oblasti vedy a výskumu i odbornej ochrany a ošetrovania zbierok. Súčasťou tohto exkurzu je aj nadväzujúca druhá kapitola venovaná zbierkotvornej

činnosti múzea – budovaniu a formovaniu zbierkového fondu a obsahovému a formálnemu členeniu zbierok. Publikáciu uzatvára rozsiahly zoznam prameňov a literatúry.

Publikácia je dostupná aj v elektronickej verzii na:

<https://www.vhu.sk/zo-zbierok-vojenskeho-historickeho-muzea-ii/>

Text: VHÚ

Foto: VHÚ

www.vhu.sk 07. 01. 2025

HODINA DEJEPISU V TERÉNE A SPOMIENKOVÉ STRETNUTIA PRI PRÍLEŽITOSTI 80. VÝROČIA OSLOBODENIA MESTA SVIDNÍK

Po dvoch úspešných ročníkoch podujatia Hodina dejepisu v teréne sa mohli žiaci základných škôl vo Svidníku dňa 17. januára 2025 opäť zúčastniť netradičného vyučovania v priestoroch Vojenského historického ústavu – Múzejného oddelenia Svidník Vojenského historického múzea. Podujatie organizované v spolupráci s Mestským úradom vo Svidníku púťavou a netradičnou formou priblížilo históriu Karpatsko-duklianskej operácie a oslobodenia mesta v druhej svetovej vojne. Počas akcie žiaci spolu s učiteľmi, postupne v štyroch skupinách, absolvovali najskôr podrobnú komentovanú prehliadku Centrálnej expozície s názvom Vojenské dejiny Slovenska v rokoch 1914 – 1945. Oboznámili sa tak s konkrétnymi historickými udalosťami a tiež jednotlivými vystavenými zbierkovými predmetmi. Následne v zmodernizovaných priestoroch múzea mali možnosť pozrieť si prvú časť vojnového dokumentu s názvom Dukla – krev a mýtus: Osudný obzor a získať množstvo informácií súvisiacich s predpokladmi a priebehom Karpatsko-duklianskej operácie na území dnešnej Poľskej republiky a Slovenskej republiky. Dokument obohacujú cenné výpovede bývalých príslušníkov 1. československého armádneho zboru v ZSSR, ktorí sa tejto operácie priamo zúčastnili. Netradičnú hodinu dejepisu napokon zakončila komentovaná prehliadka Parku bojovej techniky a Pamätníka sovietskej armády nachádzajúcich sa v tesnej blízkosti budovy múzea. Získané poznatky počas akcie budú môcť žiaci využiť v rámci pripravovanej vedomostnej súťaže s názvom Svidník a okolie v čase druhej svetovej vojny, realizovanej pri príležitosti 80. výročia ukončenia druhej svetovej vojny a Dňa víťazstva nad fašizmom už začiatkom mája.

V pondelok 20. januára 2025 sa konali spomienkové stretnutia pri príležitosti 80. výročia oslobodenia mesta Svidník. Pietne akty pripomínajúce hrdinstvo a obeť československých a sovietskych vojakov sa podľa štandardného scenára uskutočnili najskôr v areáli Pamätníka 1. československého armádneho zboru na Dukle, potom pokračovali kladením vencov pri

Pamätníku sovietskej armády vo Svidníku a napokon boli ukončené pri soche armádneho generála Ludvíka Svobodu vo Svidníku, kde pietnu atmosféru umocnilo vystúpenie folklórneho súboru Makovica a umelecký prednes žiakov základnej umeleckej školy. Spomienkový program ukončila slávnostná akadémia základnej umeleckej školy v Dome kultúry vo Svidníku.

*Text: VHÚ
Foto: VHÚ
www.vhu.sk 24. 01. 2025*

TRENČIANSKI LETECKÍ MECHANICI OPĎ PREUKÁZALI PROFESIONÁLNE MAJSTROVSTVO

Vojenský historický ústav dlhodobo spolupracuje s Leteckými opravovňami Trenčín, a. s. pri záchrane cenných zbierkových predmetov zaradených do fondu Vojenského historického múzea v Piešťanoch. Aj v uplynulom roku šikovné ruky trenčianskych leteckých mechanikov, ktorí svojou prácou nadväzujú na odkaz ich predchodcov zo 70. – 80. rokov minulého storočia, vdýchli nový život štvorici našich zbierkových predmetov. Konkrétne zrenovovali cvičné prúdové lietadlo Aero L-29 Delfín, bojový viacúčelový vrtuľník Mil Mi-24V, nadzvukové cvičné stíhacie lietadlo MiG-23UB a dopravné turbovrtuľové lietadlo Let L-410MA, ktoré boli v nedávnej minulosti prezentované na letiskovej ploche areálu piešťanského Vojenského historického múzea.

Vzhľadom na to, že boli dlhodobo vystavené negatívnym vplyvom počasia, bolo potrebné dôkladne odborne ošetriť drak všetkých lietadiel a následne nanieť nový náter. Trenčianski špecialisti opravili aj mechanické prvky ovládania a riadenia, podvozky či ošetrili gumové časti a pneumatiky. Rovnako svoju pozornosť zamerali aj na opravu či výmenu plexiskla na kabínach či okienkach lietadiel. Nadšenci leteckej techniky ocenia úplnosť prístrojového vybavenia, ktoré taktiež zabezpečili zamestnanci Leteckých opravovní Trenčín, a. s. V neposlednom rade budú môcť vidieť výsledky práce čalúnikov, ktorí vynovili interiéry všetkých lietadiel.

Doposiaľ „prešlo“ šikovnými rukami špecialistov z Leteckých opravovní, a. s. už 16 kusov veľkorozmerných zbierkových predmetov, ktoré budú v budúcnosti tvoriť súčasť stálej expozície leteckej techniky umiestnenej v zrekonštruovaných hangároch H-1 a H-2 na letisku v Piešťanoch.

Text: VHÚ

Foto: VHÚ - VHM

www.vhu.sk 31. 01. 2025

Pokyny pre autorov

Formálne náležitosti príspevkov

Príspevky do *Vojenskej histórie* posielajte v textových editoroch **Word**. Poznámky vrátane bibliografických odkazov je potrebné vkladať pomocou programu Word vkladaním poznámok/ odkazov pod čiarou – nie mechanickým spôsobom.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Súhrnný zoznam použitej literatúry treba uvádzať v abecednom poradí na konci príspevku. Zoznam je potrebné štruktúrovať podľa typu zdroja na:

- „Archívne pramene“;
- „Publikované pramene“;
- „Dobová tlač“;
- „Monografie a zborníky ako celok“;
- „Kapitoly v monografiách, štúdie a články“;
- „Internetové zdroje“.

K štúdiu je potrebné pripojiť **abstrakt** (v slovenčine, do 10 riadkov), **5 kľúčových slov** v slovenskom jazyku; **resumé** v slovenčine v rozsahu cca jednej normovanej strany. Prosíme zaslať **osobné údaje** o autorovi/autorke: rodné číslo, adresu, číslo účtu v tvare IBAN, telefonický a emailový kontakt, adresu zamestnávateľa a digitálne identifikačné číslo ORCID. Zaslaním príspevkov a osobných údajov dávajú autori redakcii a určeným pracovníkom plný súhlas na ich spracovanie, pričom tí plne rešpektujú pravidlá GDPR na ochranu osobných údajov.

Text sa posíla **bez zalamovania a špeciálnych úprav**, odstavce bez tabulátora. Písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5. V prípade citácií prameňov sa text píše kurzívou, pri citovaní sekundárnej literatúry bez kurzívy. Riadkovanie textu pod čiarou 1, veľkosť písma 10.

Obrazové prílohy poprosíme zasielať samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v rozlíšení min. 300 dpi a riadne označené a identifikovateľné. V texte uveďte, kde by mal byť obrázok umiestnený. Tabuľky, grafy treba zasielať v osobitnom súbore v štandarde xls, xlsx (Excel).

Rozsah príspevkov

Rozsah **štúdií** by mal mať minimálne 27 000 znakov (15 normostrán) a maximálne 72 000 znakov (40 normostrán) vrátane poznámkového aparátu a medzier.

Recenzie môžu byť v rozsahu od 7200 (4 normostrany) do 27 000 znakov (15 normostrán).

Anotácie a správy majú mať rozsah do 5400 znakov (3 normostrany).

Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať kompletnú bibliografickú informáciu o diele.

Citačná norma STN ISO 690

Základnou citačnou normou je **STN ISO 690** – Dokumentácia. Bibliografické odkazy.

Všeobecné pravidlá

Jazyk. Väčšina údajov pre bibliografický odkaz sa uvádza v *jazyku citovaného dokumentu*, pretože sa preberá z citovaného dokumentu. Existujú však aj výnimky v prípade údajov, ktoré nepreberáme priamo z informačného zdroja, ale ich dopĺňame: rozsah strán, formát a typ nosiča, dostupnosť, údaj o citovaní. Tieto údaje zaznamenávame v jazyku citujúceho dokumentu (slovenčine).

Príklady:

- anglický zdroj: MORGAN, Philip. Studying Fascism from the Particular to the General. In: *East Central Europe*, 2010, Vol. 37, s. 334 – 337. [v slovenčine údaj o stranách]

- nemecký zdroj: LIEB, Peter. Täter aus Überzeugung? Oberst Carl von Adrian und die Judenmorde der 707. Infanteriedivision 1941/1942. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, Jg. 50, Heft 4, s. 523 – 557. Dostupné na: « https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2002_4_1_lieb.pdf ». [v slovenčine údaj o stranách a dostupnosti]

Odkaz na už citovaný zdroj v texte

Pozor zmena! Neuvádzať ref., ako to bolo doteraz.

Zdroj, ktorý bol už v texte citovaný, uvádzame v skrátenej podobe obsahujúcej údaje:

priezvisko, skrátený názov diela, strana.

Príklady:

LIEB, *Täter aus Überzeugung?*, s. 526.

MORGAN, *Studying fascism*, s. 336.

Názvy zdrojov ako celkov sa píše kurzívou. Pri častiach z tradičných informačných zdrojov uvádzame kurzívou názov hostiteľského informačného zdroja.

Ak nie je **vydavateľ** známy, použije sa medzinárodne zrozumiteľný tvar [s. n.].

Ak nie je uvedený **rok** vydania, ale vieme si ho odvodiť, uvedieme ho v hranatých zátvorkách [1980], ak nie je možné rok vydania dohľadať, uvedieme [s. a.].

Ak nie je uvedené **miesto** vydania, uvedieme [s. l.].

Ak sa vyskytne **viac vydavateľstiev** s rozličným rokom vydania, zápis je: Blackburn, 1998; Oxford University Press, 2003.

Na vymedzenie časového, dĺžkového, rozsahového aspektu sa používa **pomlčka** ako znamienko vety. Príklady: v rokoch 1848 – 1865, dosah 200 – 300 metrov, 15 – 20 mužov, na stranách 238 – 239.

ISBN a ISSN uvádzame až v záverečnom zozname literatúry, nie v poznámkach pod čiarou.

Bibliografický odkaz končí vždy bodkou, aj ak je posledným údajom dostupnosť online zdroja.

Ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Pri **online zdrojoch** uvádzame „Dostupné na:“ a hyperlink ako https alebo https URI, napr. Dostupné na: « <https://www.ustrcr.cz/uvod/doba-nesvobody-1938-1945/nemecke-bezpecnost-ni-a-represivni-slozky/>».

Dátum citovania/zobrazenia/sprístupnenia je povinný len pre tzv. dynamické online informačné zdroje, tzn. pre zdroje, ktoré menia (aktualizujú, revidujú) svoj obsah, príp. ho dopĺňajú (= zdroje na pokračovanie). Príklad zápisu: [cit. 12. 12. 2023].

Vzory bibliografických odkazov

Archívne pramene

Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9, č. 447 291, štátny tajomník Zahraničného úradu Ernst von Weizsäcker nemeckému konzulovi v Bratislave 17. 3. 1939.

Archív Múzea SNP, f. XII (Dokumenty memoárového charakteru), S 490/93, Xerokópia spomienok, Alfréd Rusnák /Rosenbaum/: VI. pracovný tábor, Hajfa, október 1977, s. 18.

Národný archív Praha (NA), f. 136 – Auswertiges Amt Berlin, sig. 136-71-3, č. 588 785-6, nočná služba 23/24. 3. 1939 – záznam hovoru s Abwehrstelle des OKW, Gruppe I.

Archiwum Akt Nowych Warszawa (AAN), f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T-77, R 879, č. 626 803, č. 627 023-35, správa o činnosti DHM od apríla do septembra 1940.

Magyar Országos Levéltár Budapest (MOL), P 439 – a Kossuth család iratai. 2. csomó. 1800 – 1851. A Kossuth Család Családülési jegyzőkönyve. Prothocollon Inclutae Familiae Kossuth de Udvard.

Príklad na citovanie **telefonického rozhovoru**:

STRMEŇ, Vladimír – VARGA, Peter. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor. 10. 10. 2015, 10:25.

Publikované pramene

BYSTRICKÝ, Jozef – ŠUMICHRAS, Peter (eds.). *Letka 13 v dokumentoch a obrazoch*. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2004. 120 s. ISBN 80-89169-02-3.

SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena (eds.). *Pramene k vojenským dejinám Slovenska 1387 – 1526. Zv. I/3*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013. 352 s. ISBN 978-80-89523-25-2.

TUKYDIDES. *Dejiny peloponézskej vojny*. Preložil Kuklica, Peter. Bratislava : Tatran, 1985. 552 s.

Príklady na citovanie **mapy**:

BAŇACKÝ, Vladimír – SABOLA, Anton. *Geologická mapa Záhorskej nížiny*. 1 : 50 000. Kartografický ústav, 1973. 500 x 420 mm.

Príklad na citovanie zaznamenaného telefonického rozhovoru:

NIXON, Richard Milhous – COLSON, Charles. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor; online. 18. 7. 1972, 07:58– 08:18. Prepis dostupný na: <https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/forresearchers/find/tapes/watergate/trial/exhibit_01.pdf>. [cit. 19. 11. 2022].

Dobová tlač

Výcviková dôstojníci Hlinkovej gardy. In: *Slovák*, 1938, 18. decembra, č. 288, s. 1. *Nové časy – Orgán Sdruženia slovenských legionárov*, 1931, roč. 5, 30. októbra, č. 7 – 10, s. 14.

Monografie a zborníky ako celok

ZAŤKOVÁ, Jana. *Zabudnutí vojaci. Zajatci v oblasti Vojenského veliteľstva Bratislava 1914 – 1918*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013. 175 s. ISBN 978-80-89523-21-4.

HOLEC, Roman. *Trianon – triumf a katastrofa*. Bratislava : Albert Marenčin, 2020. 368 s. ISBN 978-80-569-0588-3.

Kapitoly v monografiách, štúdie a články

ČAPLOVIČ, Miloslav. Milan Rastislav Štefánik. In: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica a kol. *Un-daunted by Exile! To the Victims of Religious, Political, National and Racial Persecutions in Central Europe between the 16th and 20th Century with an Accent on the Czech Lands*. Praha : Historický ústav, 2015, s. 145 – 159. ISBN 978-80-7286-259-7.

CHORVÁT, Peter. „Die Katze muss weg!“ Odchod českého obyvateľstva zo Slovenska 1938. In: *Právnehistorické štúdie*, 2018, roč. 48, č. 2, s. 75 – 92. ISSN 0079-4929.

MEDVECKÝ, Matej. Československí vojenski diplomati po skončení 2. svetovej vojny. In: BILNAR, Aleš a kol. *Ozbrojené síly a československý stát*. Brno : Univerzita obrany, 2020, s. 275 – 286. ISBN 978-80-7582-353-3.

Elektronické zdroje

SKRAMOUŠSKÝ, Jan. *Pušky rakousko-uherské branné moci – 1. díl*. Zverejnené 2. 3. 2015. Online. Dostupné na: <<https://www.vhu.cz/pusky-rakousko-uherske-branne-moci-1-dil/>>.

SCULLION, Séan F. *Continuing the fight: Three anarchists from Spain in the British army, 1939 – 1945*. Online. Dostupné na: <<https://freedomnews.org.uk/2023/08/07/continuing-the-fight-three-anarchists-from-spain-in-the-britisharmy-1939-1945/>> [cit. 9. 11. 2023].

Príklad na citovanie podcastu:

OLIVER, Zajac – VALENT, Jaroslav. *Napoleon svojich súperov ničil s mechanickou presnosťou*. Podcast. SME, zverejnené 5. 11. 2023. Dostupné na: <<https://podcasty.sme.sk/c/23240172/napoleon-svojich-superov-nicil-s-mechanickou-presnostou.html>>. [cit. 3. 3. 2024].

Príklad na citovanie blogu:

STEHLÍK, Michal. *Zápotocký a válečné zločiny? Mezi fámou a realitou*. Blog. Zverejnené: 19. 3. 2021. Dostupné na: <<https://blog.aktualne.cz/blogy/michal-stehlik.php?itemid=39313>>. [cit. 4. 8. 2022].

Príklad na citovanie online mapy:

GIS mesto Nitra. Mapa; online. Verzia 0.0.5.1. [s. n.]. Dátum aktualizácie 23. 04. 2019. Dostupné na: <<https://gis.nitra.sk/>>. [cit. 25. 8. 2022].

GOOGLE. Google maps. Online. 2023. Dostupné na: <<https://www.google.sk/maps/@48.3125969,18.0182667,12z?hl=sk>>. [cit. 25. 2. 2023].

Príklad na citovanie príspevku na sociálnej sieti:

POST BELLUM SK. *Ďalší pokus o odkúpenie Tisovho domu*. Príspevok na Facebooku. Zverejnené 22. 4. 2024. Dostupné na: Facebook <<https://www.facebook.com/postbellumsk>>. [cit. 25. 4. 2024].

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Vojenská história 1/2025

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave

v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Kontaktná adresa: miloslav.caplovic@vhu.sk

Redakcia časopisu: Mgr. Peter Chorvát, PhD., Mgr. Matej Medvecký, PhD.,
PhDr. Katarína Mináriková

Jazyková redakcia: Mgr. Tamara Janecová, PhD.

Kontaktná adresa redakcie: vojenskahistoria@vhu.sk

Grafická úprava: Pavla Takácsová

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD. (predseda) – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Milena Balcová (podpredsedníčka) – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; PhDr. Viliam Čičaj, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava; doc. Mgr. Michal Habaj, PhD. – Masarykova univerzita, Brno, Česká republika; PhDr. Viera Jurková – Vojenský historický ústav-Vojenské historické múzeum, Piešťany; Mgr. Peter Kralčák, PhD. – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD. – Právnická fakulta UK, Bratislava; PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. – Historický ústav SAV, Bratislava; PhDr. Richard Pavlovič, PhD. – Štátny archív, Košice; doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. – Bratislava; PhDr. Michal Schvarc, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava; doc. PhDr. Marek Syrný, PhD. – Filozofická fakulta UMB, Banská Bystrica; plk. v. v., PhDr. Peter Šumichrast, PhD. – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Marian Uhrin, PhD. – Múzeum SNP, Banská Bystrica

Medzinárodná redakčná rada: plk. prof. Dr. Tibor Balla, DrSc. – Nemzeti Közszerkeleti Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest; Dr. István Janek, PhD. – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest; PhDr. Michal Lukeš, PhD. – Národní muzeum, Praha; Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. – Uniwersytet Warszawski, Varšava; PhDr. Jiří Rajlich – Vojenský historický ústav, Praha; Dr. Harold E. Raugh, Jr., U.S. Army Europe, APO AE 09096 USA; Dr. Martin Zückert – Collegium Carolinum e. v. Forschungsinstitut für die Geschichte Tschechiens und der Slowakei München

Časopis je indexovaný v medzinárodných databázach:

Scopus

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)

European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

Index Copernicus (ICI)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Schválené do tlače dňa: 28. 2. 2025

EV734/08

IČO vydavateľa: 00309591

Nepredajné

ISSN 1335-3314 (print), 1338-7154 (pdf)

Tlač: HSa MO SR, OdVČ, PoO, Kutuzovova 8, Bratislava

Predná strana obálky: Fotografia z osláv 1. výročia víťazstva nad fašizmom v Košiciach. Na snímke defilé príslušníkov československej armády na Hlavnej ulici 9. mája 1946. (Foto: VHÚ-VHA Bratislava).